

Petőfi Sándor

PETŐFI-ALBUM

A PETŐFI-TÁRSASÁG

MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTÉK

BARTÓK LAJOS, ENDRŐDI SÁNDOR

ÉS

SZANA TAMÁS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA

1898

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

A Petőfi-Társaság a szépirodalom nemzeti szellemben való művelésén kivül a Petőfi-kultusz ápolását és terjesztését tekinti főfeladatául. Gyüjti, tisztázza a nagy költő életére vonatkozó adatokat, erkölcsi támogatásban részesíti fordítóit és ma még szerény, de idővel nagyon értékessé válható ereklyetára — egyes emlékezetes tárgyak, kéziratok és első kiadások — alapja egy később létesítendő Petőfi-Muzeumnak.

Albumunk szintén a Petőfi-kultuszt kivánja szolgálni. Összegyüjtöttük benne a legérdekesebb egykoru följegyzéseket s a modern magyar irodalom termékeiből azt, a mi a költő életének és műveinek megvilágítására szolgálhat. Életrajzi adalékok, széptani fejtegetések és szépirodalmi dolgozatok váltakoznak az Albumban, melyet a hazai irodalmi és tudományos társaságok előkelő tagjai igyekeztek változatossá és tartalmassá tenni. Sőt a nemes versengés, mely e tekintetben támadt s könyvünk kiszabott tere, melyhez alkalmazkodnunk kellett, azt a kénytelen-kelletlen helyzetet teremtette számunkra, hogy a jeles dolgozatok egész sorát kellett őszinte sajnálatunkra mellőznünk. Igy SOMOGYI GYULÁNAK Petőfiről irt kitünő, de terjedelmesebb széptani czikkét, gr. TELEKI GÉZA, TEMÉRDEK (JESZENSZKY DANÓ), E. KOVÁCS GYULA, FERENCZI ZOLTÁN, és mások Petőfi életére s műveire vonatkozó egyes adalékait. Szivességüket igénybe

veszszük, ha a magyar közönség rokonszenve módot és alkalmat nyujt nekünk, hogy ezt a Petőfi emlékének szánt művet egy következő kiadásban még teljesebbé tehessük.

Illusztráczióink a multból és jelenből a magyar művészek buzgólkodását mutatják Petőfi nagyságának elismerése és hirnevének emelése körül. Hálás köszönettel tartozunk különösen ZICHY MIHÁLYNAK, a magyar művészet világraszóló büszkeségének, ki Albumunk számára *Petőfi apotheosisa*-t, e kis remekművet, megrajzolta, s ROSKOVICS IGNÁCZNAK, a jeles festőnek, kitől a leghitelesebb egykoru rajzok után, Petőfi kitünő uj arczképét kapja a magyar közönség.

Fogadják végül köszönetünket mindazok, kik munkásságukkal és áldozatkészségükkel e diszes könyv megjelenését lehetővé tették.

Budapest, 1898. február hó végén

A SZERKESZTŐK.

PETŐFI SÁNDOR

ÖTVEN ÉV UTÁN.

Szobrod előtt állok: beszédét hallgatom.

Mert beszél a szobor, csak érzék kell hozzá, a mely meg tudja hallani, mit?

Az ércz lát, a kő érez, ha emberi alakot öltött.

E szobrot egy nép szerelme teremté, s a mit a szerelem hoz világra, annak élete van. S ha szülője halhatatlan, szülötte is az lesz.

Ötven év múlt el azóta, hogy szavad felhangzott: Talpra magyar! s még mindig hangzik.

A honfikötelességnek soha sincs pihenése.

Küzdünk, fáradunk, védjük a hazát, a szabadságot, a nemzetiséget. Te mondtad, azt teszszük.

Körüljártad e kerek földet, megismerted minden népét: a hogy azok megismerték a te műveidből, a mi nemzetünket s visszatértél azzal a szóval, hogy »hazánk még mindig bokréta rajta«.

A sors, a világszellem, a történet ura ellenkező irányban vitte el e föld körüli uton hazánkat, mint a merre te akartad: mégis oda hozta el, a hová te akartad.

A szó tetté vált.

A mit magad előtt látsz, az mind a te szavaidnak megtestesülése. Látod az »arany szabadságot« és azt a népet, mely, ha a haza kivánja, még ebből az aranyából is tud áldozni. Vaslánczaink nincsenek már: a mi összeköt, az aranyláncz s azt nem »rágja le a rozsda«.

Új világ, új szellemélet támadt szerte a hazában, de ebben az új életben mind saját megálmodott, megjósolt eszményképeidre ismersz.

S akár hová nyitsz be széles e hazában, palotába vagy kunyhóba, saját képmásodat látod szembejönni; otthon vagy mindenütt: kastélyok csarnoka, nádas tetők pitvara, virágos rét, dalaidtól zendűl.

Majd mikor meghallod félszázad évfordulóján azt a felriadó üdvkiáltást, a mit egy erős dandár zendít fel szobrodhoz — mert az a kis csoport, a szellem harczosainak, a szabad szó úttörő munkásainak csoportja, a kit te vezettél, azóta dandárrá nőtt fel —: fölébredsz-e arra? megszólalsz-e arra? Szavadat meghalljuk, kik akkor ott leszünk, lelkünkbe bezárjuk és követni fogjuk.

»Talpra magyar!«

Jókai Mór.

PETŐFI.

Te a szabadságot megüdvözölted
Még bölcsejében. Az viszont neked
Utolsó búcsuzásakép megirta
Ágyudörgésekkel — sírversedet.

*

Nem mondja kisded síri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az, mert így a sír —
A melyen egy hon népe sir
S körűl ragyogja szellemed —
Egész e honnak keble lett.

Madách Imre.

PETŐFI SZÜLŐI.

A legszeretettebb atya s a legszeretettebb anya.

Maga Petőfi nevezi így szülőit: a »jó öreg kocsmáros«-t és áldott szivű feleségét a hamvaik fölé emelt márvány sírkövön.

Valóban szeretett szülők, mert alig van költő, kinek lantja igazabb, megkapóbb hangokat adott volna a fiúi szeretet érzelmeinek. Petőfi családias szinezetű versei példányképei a költői igazságnak, őszinteségnek, az érzelmi mélységnek és nyilatkozásbeli bájnak.

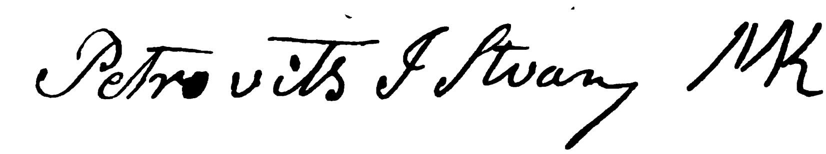
Megemlékezik róluk, midőn vágyai a szülői hajléktól elszólítják s »bolygó lába száz tövisre hág«, s a mikor újra fölkeresi a Duna mentében fekvő kis lakot, egész úton azon gondolkozik, mit mondjon majd kedvest, szépet a rég nem látott anyának, míg nem ajkán a viszontlátás örömei közt, utóljára is szótlanul csügg — mint a »gyümölcs a fán«. Még leiró költeményében a *Téli esték*-ben is minden valószinűség szerint a gyermekkori otthon emlékeit szinezi ki mesteri ecsetjével. A társaival pipázgató öreg gazda s a vendégkinálásban kifáradhatatlan gazdasszony alkalmasint a jó öreg korcsmárosnak és nejének alakja a jólét korszakából.

Megragadó, könyekre indító szeretet, minőt csakis nemes, önfeláldozó lelkek ébreszthetnek. És csakugyan ilyenek voltak Petőfi szülői: a legszeretettebb atya és a legszeretettebb anya.

A költő régibb életirói, Petőfi egyik-másik kedélyes verséből következtetve, nyers és tanulatlan embernek rajzolják az öreg Petrovicsot, mint a ki sejtelmével sem birt fia lángelméjének s mindvégig oknélküli ellenszenvvel viseltetett annak pályája iránt. Ez az itélet ép oly elhamarkodott, mint igazságtalan. Az öreg Petrovics nem volt nyers és bárdolatlan ember, sőt ellenkezőleg, saját szorgalmából szép műveltségre tett szert, a jó olvasmányt mindig a legjobb gondűzőnek tartotta,* fiainak taníttatá-

* Dr. Sass István: Vasárnapi Ujság, 1884, 52. sz.

sára sok gondot fordított s míg jobb sorsban volt, nem egyszer mondta nekik: »Tanuljatok gyermekeim, még most tehetünk érettetek mindent, de ki tudja, hagyhatunk-e egyéb maradandó örökséget reátok, mint azt, a mire taníttathatunk!« *

Az öreg társalgás közben eredeti ötleteket szőtt előadásába, mely épen olyan népszerű mondatokkal fűszerezett s átlátszó tisztaságú volt, mint a fiáé. Ellenmondást nem tűrő természetét azonban nem tudta megtagadni s évek hosszú során át szerzett tapasztalatainál fogva jogot is érzett arra, hogy házának vezetésében a rajongásig szerető anyával kezet fogva, annak csapongó érzelmeit itt-ott mérsékelve, szeretett gyermekeinek biztos jövőt ő teremtsen.

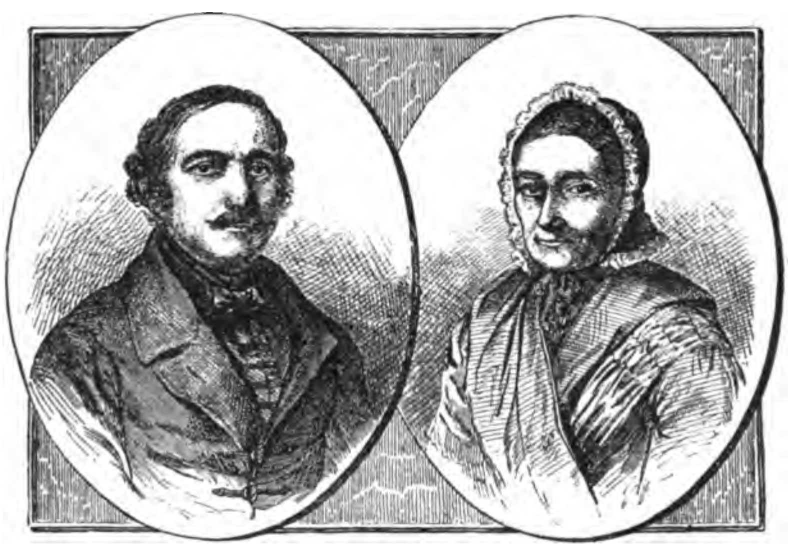
Ezért nem lehet rossz néven venni tőle, ha olykor-olykor haragra lobbant és talán durvább szavakat használt, midőn látta, hogy fia, kit áldozattal neveltetett, kiből papot, hivatalnokot vagy egyéb urat remélt, egyszerre kedvet kap a versfaragáshoz, a komédiához, s ekkép füstbe mennek szép álmai, ő maga pedig gúnytárgyává lesz a szabadszállásiak előtt, kik közül többen úgyis azt jósolgatták, hogy fia az akasztófán végzi életét. Nem kell felednünk azt sem, hogy Petőfi és atyja közt a leghevesebb összetűzések arra az időre estek, midőn Petrovics először az árvíz, azután pedig az emberek gonoszsága miatt károsulva, gazdagságából egyszerre koldus emberré lőn és végre midőn azt kérte, hogy legalább becsületének mocsoktalanságát bizonyítsák, azt is meg kellett érnie, hogy a bölcs szabadszállási tanács kiadta a hivatalos okmányt, mely szerint Petrovics, a míg gazdag ember volt, addig becsületes is volt, de aztán még azt sem lehet róla mondani. Nagyon érthető, ha a tönkre ment és üldözött vadként zaklatott szegény ember mindig haragra lobbant, ha arra a fiára gondolt, ki tizenhat esztendejével bölcsebb akart lenni nála, az élet iskolájában megedzett embernél.

Midőn Petőfi így jellemzi:

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő fia van,
Előtte minden ilyes
Dolog haszontalan —

* Petőfi István, Vasárnapi Ujság, 1872, 40. sz.

szavait nem lehet, nem szabad szószerinti értelmükben vennünk. — Az öreg Petrovics csak azért nem tartotta nagyra, hogy költő fia van, mert tudta, hogy az irói pálya Magyarországon áldástalan. Ily szempontból kell megitélnünk a szinészet iránt mutatott ellenszenvét is. Nem tagadta, hogy Thalia papjai a nyelv apostolai; de ellensége volt a szinészkedésnek, mert nem tartotta azt független, nyugalmas jövőt biztosító pályának. Ezért dobta oda gúnyosan a szinészet nagy jelentőségéről szónokoló fiúnak: »tudom, sokat koplaltál, mutatja a színed«, hogy fölrázza őt álmaiból, rámutatván a kendőzetlen valóra. Midőn később mint segédszerkesztő és díjazott munkatárs mutatta be magát szülőinél, az apa és fiú közti viszony is közvetlenebbé, bizalmasabbá vált.

Petőfi szülői.

Dr. Sass István, a költő hűséges barátja, ebből a korból egy családi jelenet mélyen megható rajzát hagyta ránk. Petőfi, hogy tönkre ment és tehetetlen szülőinek sorsán szűkecske jövedelme mellett is segíthessen, számukra Váczot, a csöndes, olcsó és a mellett könnyen hozzáférhető várost jelölte ki 1847 tavaszán lakóhelyül. Innen érkezett hozzá egy napon az a hír, hogy az ő »édes-kedves« anyja aggasztóan megbetegedett. Petőfi, Sass társaságában rögtön Váczra utazott. A hiresztelés azonban, szerencsére, nem bizonyult be valónak. A jó asszonynak csak annyi változása volt, hogy köhécselvén, nehezére esett a beszéd. A szót ennélfogva a gazda vette át s miután egyideig közönyös tárgyakról folyt a társalgás, az öreg végre Sándor viselt dolgairól kezdett előhozakodni.

Petőfi szó nélkül, szivarozva járt föl s alá, néha-néha elmosolyodva apja részletező előadásán. Végre megállt s kedélyesen kérdezte: kibékült-e már korhelynek tartott fiával?

A jó öreg ekkor elérzékenyülve következőleg válaszolt:

»Az isten is megverne, kedves gyermekem, ha panaszkodnám s el nem feledtem volna mindazon keserűséget, mit nekem és anyádnak okoztál. Most már semmi panaszunk, sőt naponkint kérjük Istent, hogy téged megáldjon.«

A költő, ki leverve utazott el Váczra, visszatérőben egészen megváltozott: közlékeny, kedélyes volt s tréfálkozott az egész út alatt.

* * *

Castelar Emil mondja Byronról írt szép tanulmányában: »Ha jó sugallatot érzesz szivedben, ha vágyat táplálsz letörülni a szenvedők könyeit, segíteni a szerencsétlent, utolsó falatodat is megosztani az éhezővel, a halál karjaiba vetni magadat, csakhogy felebarátod életét megmenthessed, — fordulj meg, és mint őrangyalodat, ki a jó gondolatokat súgja szivednek, anyádnak szeretett árnyát találod oldaladnál. Az elme, a könyvek, az iskolák és az atya oltják belénk az eszméket, de az érzelmeket mindig anyánktól nyerjük; a jellemet az anyák alkotják.« — Petőfinél szintén föltalálhatjuk e szép szavak igazolását. A költő mély kedélyét, gyöngéd érzelmességét az angyaljóságú nőtől örökölte és csakugyan hangja is mindig gyöngédebb és melegebb, ha anyjáról emlékezik vagy azt ellentétül állítja atyja mellé. Midőn félig tréfásan, félig szemrehányásképen mondja atyjáról, hogy »csak a húsvágáshoz ért s nem sok hajszála hullt ki a tudományokért«, egész örömmel felel anyjának száz meg száz kérdéseire:

És vége-hossza nem lett
Kérdezgetésinek ;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek:

Mert mindenik tükör volt,
A honnan láthatám,
Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!

Még élesebben rajzolja az anya és apa közti ellentétet a *Vizen* czímű költeményében, mely egészben véve, megtörtént dolog leirása.

Petőfi Duna-Vecsén 1844-ben csolnakán egyik barátját mentette ki a Duna hullámaiból, s ekkor irta:

Anyám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
»Az istenért, ha feldülsz,
Nem féled a halált?«

Apám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
»Az ördög hurczol arra
Szaggatni a ruhád.«

A gyöngéden szerető anyát s a komoly, mindig számító apát találóbban festeni már alig lehetne, mint azt Petőfi festi ebben a rövid versben. És érezteti is háláját az anya gyöngédségeért, mert mindenkor a szerető szív rajongásával beszél felőle s még nélkülözéseinek hirével sem akar fájdalmat okozni neki:

... Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlük mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha lészen
Utazástok háza közelében.

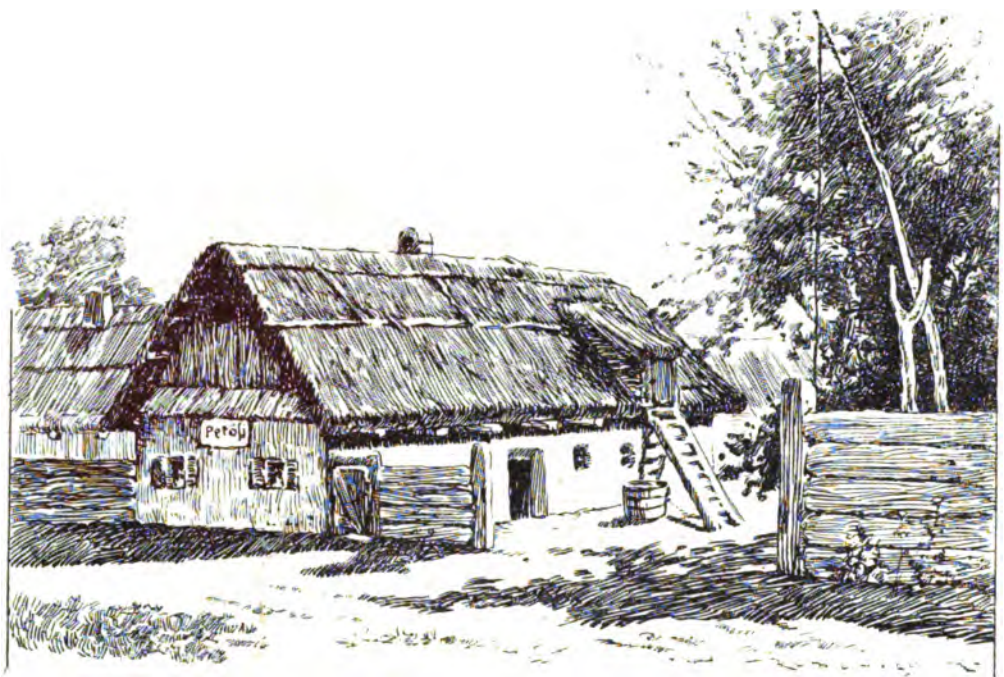
Mondjátok, hogy könyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse...
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szive szegénynek!

A költő anyja iránt érzett nagy szeretetét átvitte az életbe is s míg a tüntető előzékenység terhére volt, az egyszerű, melegen érző házinők előtt kedélye teljesen megszelidült, róluk anyja jutván eszébe. Pákh Albert anyja, Arany János felesége azért nyerték meg tetszését, mert »egyszerűk és jók voltak,« mint az ő anyja. Midőn pedig 1848 elején olyan helyzetbe jutott, hogy szülőin segíthetett, mint boldog ifjú házas, így szólt Jókaihoz: »majd meglátod, hogy most fogom megirni a legszebb szerelmes verseimet: egy egész kötet költeményt — az anyámhoz«.

Hozzá is fogott, de a forradalom tervében megakadályozta.

* * *

Hogy Petőfi kritikája atyjáról nem a harag vagy boszúság föllobbanása, hanem csakis a jóakaratú humor megnyilatkozása volt: ama költeményei mutatják, melyekben szive töprengését festi a szülők sorsa felett. A *Jó öreg kocsmáros*-ban már csak könyei vannak a mások gonoszsága miatt koldusbotra jutott szegény ember számára:

Petőfi szülőháza Kis-Kőrösön.

Alkonyuló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S ő reá, szegényre, a szerencsétlenség,
Ő reá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
— — — — — — — — — —
Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa;
Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak,
»Úgy van, úgy«, szól később, »jóra fordul sorsom,
Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak.«
Én elszomorodva borulok nyakába
S megfürösztöm arczát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg korcsmáros...
Áldja meg az Isten mindakét kezével!

Fiúi gyöngédsége azonban az *István öcsémhez* és *Szülőimhez* czímű versekben nyilatkozik meg legtöbb erővel. Mindakettőben egy az alap-

Petőfi búcsuja a szülői háztól.

(Munkácsy Mihály festménye.)

gondolat; a költő csak azt kivánná, hogy kedvezőbb anyagi helyzetbe jutva, segíthessen szülői szegénységén:

Hejh, édes szülőimék,
Gazdagodjam meg csak!
Akkor, hiszem istenem,
Nem panaszolkodnak.

Petőfi István.

Vágya csak részben teljesült; de azt még megérte, hogy egy alkalommal a büszkeség és megelégedés édes könyeit csalhatta a jó öreg kocsmáros szemébe. Jellasics bán 1848 szeptemberi betörése után Pesten önkénytes szabad csapat alakult s ennek az alkotmányra való fölesketésével Vasvári Pál volt megbizva. Vasvári tisztének teljesítése után ezüst gombos dolmányban, magyar nadrágban, hosszúszárú csizmában és pörge kalapban egy már őszbevegyült férfiút vezetett elő s azt lelkes szónoklattal a csoport zászlótartójául ajánlotta. »A nemzeti lobogót, e szent jelvényt — szólt Vasvári — hívebb kezekre nem bízhatnám.«

Az ajánlott Petőfi édes atyja volt.

A mint a Petőfi név elhangzott, egyszerre száz meg száz kar nyult az öreg Petrovics felé. A jó ember szemei megteltek könynyel, az öröm könyeivel s alig talált szavakat a váratlan kitüntetés megköszönésére. Ha nem mutatta volna is, arcza elárulta, hogy ez volt legboldogabb napja életének. A táborban általános tiszteletben részesült, esténkint számosan gyültek köréje, kiknek aztán mindig örömest mesélgetett a haza nagy költőjéről, az ő kedves Sándor fiáról.

A jó öreg utolsó öröme unokájának: Zoltánnak születése volt.

Áradozó szívvel irja deczember 20-án: »Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kivánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked, Sándorom . . . Ugyan 20-án örömömben hozattam egy itcze bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni . . . Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk.«

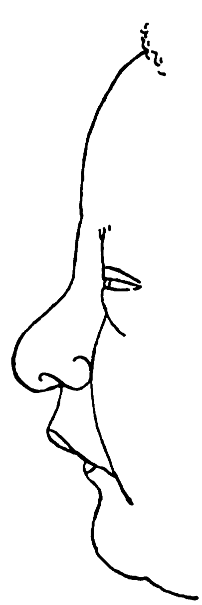
Az anya ezt tette hozzá: »Kedves szeretetteim, bocsássatok meg, hogy

az öreg annyi bohóságot irt. Nagy öröm lepte meg őtet, hogy megmaradt életök mind Juliskának, mind Zoltánkának. Kivánnék addig élni, míg az ajkaimhoz szorítanám és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.«

Az öreg Petrovics, midőn 1849 telén Debreczenben járt, még láthatta kis unokáját s onnan visszatérve Pestre, nemsokára bekövetkezett haláláig beszédének mindig kedvencz tárgya volt a kis forradalmi gyermek. Még halálos ágyán is, a mikor már beszélni nem tudott, karjait úgy mozgatta, mintha gyermeket ringatna, azzal akarván tudtára adni feleségének, hogy unokájáról gondolkodik.

A »legszeretőbb anyától« a sors még azt az örömet is megtagadta, hogy Zoltánkáját valaha szivéhez szoríthassa.

A két hitestárs élete csodálatos módon volt együvé szőve. Mintha csak a végzet egymásért teremtette volna őket: egy esztendőben születtek, egy esztendőben hunyták örök álomra a szemüket.

Honvédeink épen Budavárát ostromolták. A szegény özvegy Budán puskatűzben kereste fel kisebbik fiát. Az elváláskor sem az anya, sem a fiú nem gondolt arra, hogy többé nem látják egymást.

Negyednapra történt meg Budavárának bevétele. A kisebbik fiú szintén ott volt a harczosok között, rohamközben bátran hágott föl a bástyára s midőn a vár bevétele után örömittas szemmel tekintett alá Pestnek házaira, még csak nem is sejtette, hogy a józsefvárosi temetőben ekkor már édes anyja is ott pihent a jó öreg kocsmáros mellett.

A legszeretőbb anya temetésén csak költő fia lehetett jelen:

Láttam jó atyámat . . . vagy csak koporsóját,
Annak sem látszott ki csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.

Petőfi Zoltán
egy napos korában.
Rajzolta apja december 16-án 1848.

A vár bevételét követő napon azonban hárman jelentek meg a legszeretőbb apa és anya sírjánál: a két fiú és az öregebbnek a felesége.

Kérdé az egyik, hogy mi legyen a sírkő felirata? »Semmi más, mint a legszeretettebb atya s a legszeretettebb anya« — válaszolá a másik — »elég, ha mi tudjuk, hogy kik nyugosznak itten.« *

A jó szülők sírköve még ma is ezt az egyszerű, de sokat mondó föliratot viseli a homlokzatán. Most már ott áll a kerepesi-úti temetőben, a hová a drága hamvakat néhány év előtt átszállíttatta a nagy költő nevét viselő irodalmi társaság.

Unokák, dédunokák nem zarándokolnak a jó öregek sírhalmához. De fölkeresi a nemzet kegyelete, mert Petőfinek, a költőnek, érzületben minden magyar ember rokona, s a jó szülők, kiket ő annyira szeretett, megérdemlik, hogy tisztelettel csüggjünk az emléküikön.

Szana Tamás.

ELSŐ ISMERKEDÉS.

Oh, mi édes is volt... Éjfélkor lett vége
A mesemondásnak, mesehallgatásnak —
De az iskolában a »kétszerkettő«-ből
Rosta Gyuri bezzeg csunyán megvert másnap!

A kályhasarokba kellett térdepelnem,
Déli harangszóig úgy elsirdogáltam...
S könnyeim fátyolán meg az ablakon át
Az uton mindegyre egy szekeret láttam.

Szaladó szekéren azt a méla vándort,
Kiről olyan szépen mesélgetett anyám:
»... És mikor hazaért, úgy csüggött szótlanúl
Édes anyja ajkán, mint a gyümölcs a fán...«

Rosta Gyuri bizony első padba került,
El is dicsekedett a nyert diadallal!
— De én többet tudtam másnap mindenkorra:
Egy öröknagy névvel, egy örökszép dallal...

Lampérth Géza.

* Életképek, 1876. 136. sz. Sebestyén Dávid czikkében.

A LEGMAGYARABB KÖLTŐ.

Nem vagyok oly szerencsés ember, hogy a Parnasszus hegyét megközelítettem, vagy a kasztaliai forrásoknak csak egy csöppjét is megizleltem volna. Életem és munkásságom mindenkoron idegen országok népeinek és erkölcseinek gyakorlati megfigyelésére, tanulmányozására szoritkozott. Ha tehát ennek daczára a poézis atyamesteréről, hazámnak Isten kegyelmét tanusító lángeszéről nyilatkozni merek, úgy ez csak arra a viszonyra való tekintettel történhetik, melyben *Petőfi* a kelettel és nyugattal áll.

Ha Európa és Ázsia közt párhuzamot vonunk és a két világrész gondolkodását és törekvéseit összehasonlítjuk, úgy könnyen felismerhetjük, hogy Magyarország ezeréves európai múltja és a népelem szomatikus és szellemi alkotórészeinek túlnyomóan nyugati jellemvonásai daczára legbelsőbb lényében még mindig az ural-altai faj kifejező bélyegét hordja magán.

Nemzeti karakterünket gyakran a kelet és nyugat szerencsés frigyének mondták s valóban e házassági kapocsnak Petőfi muzsája a legékesszólóbb kifejezője. Metaforái, képzeletének merész röpte és érzéseinek melegsége ép úgy emlékeztetnek a keleti költők elragadó képeire, a mint tiszta demokratikus szelleme, alkotásainak szabadságvágyó iránya a modern világrendben hatalmasan előrenyomuló, az emberiség magasabb és eszményibb czéljaiért küzdő Európát juttatják eszünkbe.

Ha Petőfi költészetének e jelentőségéből indulunk ki, úgy talán nem koczkázatos az állítás, hogy egy jövő kor irodalma teremthet nagyobb költőket, mint a minő Petőfi volt, de magyarabbat, a kelet és nyugat közt elfoglalt néprajzi életünk hívebb kifejezőjét soha.

VÁMBÉRY ÁRMIN.

A vén zászlótartó.

Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva,
Seregének seregünk nyomába,
Megrémülve fut a magyar hadtól;
Magyar hadban egy vén zászlótartó.

Ki az a vén zászlótartó ottan
Ollyan büszke lelki állapotban?
Szemein vajh' hevélyen mereng el:
Az én apám az az öreg ember!

Az én apám a vén zászlótartó.
„Vészben a hon!” elhatott a nagy szó,
Elhatott kórágyához, fülébe,
S mankó helyett zászlót vett kezébe.

Vállait egy kínos élet gondja,
Betegség és ötvennyolcz év nyomja,
S ő feledve minden baját, búját
Ifjak közé hadi bajtársul állt.

S kit eddig az asztaltól az ágyba
Alig alig bírt elvinni lába,
Ellenséget űz mostan serényen
Ifjusága régi erejében.

Mi vitte őt háború zajába?
Hisz neki nincsen gazdagsága,
Mit féltene, mit védnie kéne,
Hogy ne jusson ellenség kezére.

Annyi földet sem mondhat övének,
Mellyben egykor koporsója fér meg,
S még is még is viszi lobogóját
Azok előtt, kik a hazát óvják.

És azért ment, mert semmivel sem bír?
Küzd a gazdag. De nem a hazáért,
Védi az a maga gazdaságát...
Csak a szegény szereti hazáját.

Édes apám, én voltam te néked
Ekkoráig a te büszkeséged;
Fordult a sor, megfordult végképen,
Te vagy mostan az én büszkeségem.

Érdemes vagy a csodálkozásra!
Alig várom, hogy lássalak újra,
S megcsókoljam örömtől reszketve
Kezedet, melly a szent zászlót vitte.

És ha többé nem láthatnálak téged?
Látni fogom fényes dicsőséged;
Könnyemen leszen fényednek harmatja,
S híred a nap, melly azt fölszárítja!

Petőfi Sándor

AZ ELSŐ FÜZET.

(VERSEK. 1844.)

Negyvenhét esztendő ködén keresztűl merűl föl most bágyadó emlékezetemben az a szegény olasz család, melynek körébe a szabadságharcz hajótörése dobott, nehány hétre, csakúgy vaktában.

Akkor a felső-olaszországi nagy hadgyakorlatot Villafranca környékén tartották, mert ott még legtöbb tér kinálkozott katonai nagyobb csapatok működésére ez ültetvényekkel és vízcsatornákkal kertté szépült tartományban. Mert akkor Olaszország e tájéka még csak »osztrák tartomány« volt.

A mi salzburgi származású, narancsszín hajtókás és sárga pitykés gyalog ezredünket is, az 59-dik számút, mely akkor a baadeni nagyherczegé volt, most pedig a Rainer főherczegé, oda rendelte a parancsszó, s századunkat, melynél volt honvédtisztek hárman valánk nyolcz esztendőre közlegényűl besorozva, keserves büntetéseűl a nagy bűnnek, hogy hazánkat a veszélyben fegyverrel szolgáltuk, magában Villafrancában szállásolták el, kispolgárok szűk lakásaiba.

Még jól emlékezem gazdánkra, signor Filippo-ra, ki igazi talián alak volt. Száraz, hosszú termet, bozontos deres haj, borotvált redős arcz és a mesterségtől szurtos kéz. Majd átszúrt mind a kettőnket, a nagy fejű és rövid lábú salzburgi cserepárt és engemet, midőn a szállásmester alkonyatkor belódított hozzája:

— Filippo mester! Itt a porcziója. Lássa őket jó szívvel.

A gazda rá mordúlt:

— Ugyan van-e lelkök így megnyomorítani ilyen szegény embert, ki úgy szolgálja a várost, a mint csak szegény tüdeje bírja. Hisz magunk is alig férünk el ebben a szűk zugolyban. Hová tegyem én és miből tápláljam ezt a két németet?

— Táplálnia nem kell, mert ezek a század menage-ába fognak járni. De hely okvetetlenűl kell nekik s azért megfizet a község.

Erre a biztosításra enyhűlt egy kissé a haragja, de azért morgott folyvást akkor is, midőn kimutatta helyünket a szűk lakás melletti kamrában, mely éléstárúl szolgálhatott volna, ha van benne eleség. Hoztak bele a városházától csakhamar egy a földre dobott széles szalmazsákot is, melyen a pihenés óráit kellett a német bajtárssal megosztanom. Tizenhét esztendős ifjúnak azonban a kő is jó vánkos, ha nagyon el van fáradva. S én egészen ki voltam merűlve a hosszú gyaloglástól, úgy hogy eszembe sem jutott a vacsora. Lehet, hogy boldog éjszakám is volt, mert egy idő óta gyakran álmodtam vissza magamat a kényelmes szülei házba, melyet trombitaszóra és dobpergésre gyermekfővel hagytam el, de egészen más reménységben, mint hogy tizenhét hónap múlva idegen országban osztrák közlegény legyek.

Csak másnap kezdtem körűltekinteni az új szálláson, hol nem könnyű volt boldogúlnom. Bármint bújtam is már négy álló hónapja a Fornasari grammatikáját, az olasz beszédben nem vittem még a beszélgetésig; de azt, a mi ez új helyen legjobban bántott, valahogyan mégis csak el tudtam hárítani magamtól.

— Donna Liberata! — hallottam már virradatkor Filippot, ki az övéinek czímezgetéseiben, valamint egyébben is, fenhéjázni szeretett, — adj be a *két németnek* seprűt! Hadd tisztítsák ki a szobájukat.

Rosszúl esett, hogy németnek tartott s fél óra múlva tört nyelven magyaráztam meg neki, hogy csak a másik német, én magyar vagyok, ki tavaly még hadnagyként szolgáltam szabadságharczunk seregében s a német büntetésből sorozott be közlegénynek, mikor a magyar zászló is ép úgy a porba esett, mint elébb az olasz.

Nyilatkozatom korántsem tett olyan hatást, a minőt vártam. Filippo nem borúlt a nyakamba testvéri csókkal, de legalább nyájasabban nézett rám s oda szólt a feleségének:

— A seprűt nyomd hát a német kezébe!

Lassanként megismerkedtünk. A »donna« korán elvénűlt, beteges, köhécselő, istenfélő asszony volt, ki reggelenként lelkiismeretesen megfőzte az egy napra való polentát, aztán templomba ment, egész nap csak csetlett-botlott a lakásban és az udvaron, de nem sokat lendített, este pedig füstös, ócska Madonna-képe előtt meggyújtotta a serczegve égő mécsest és imádkozott lelki üdvösségeért. Bevásárolni Filippo járt ki, noha volt a háznál felnőtt lány is, a mint apja nevezte: »signora« Angelica,

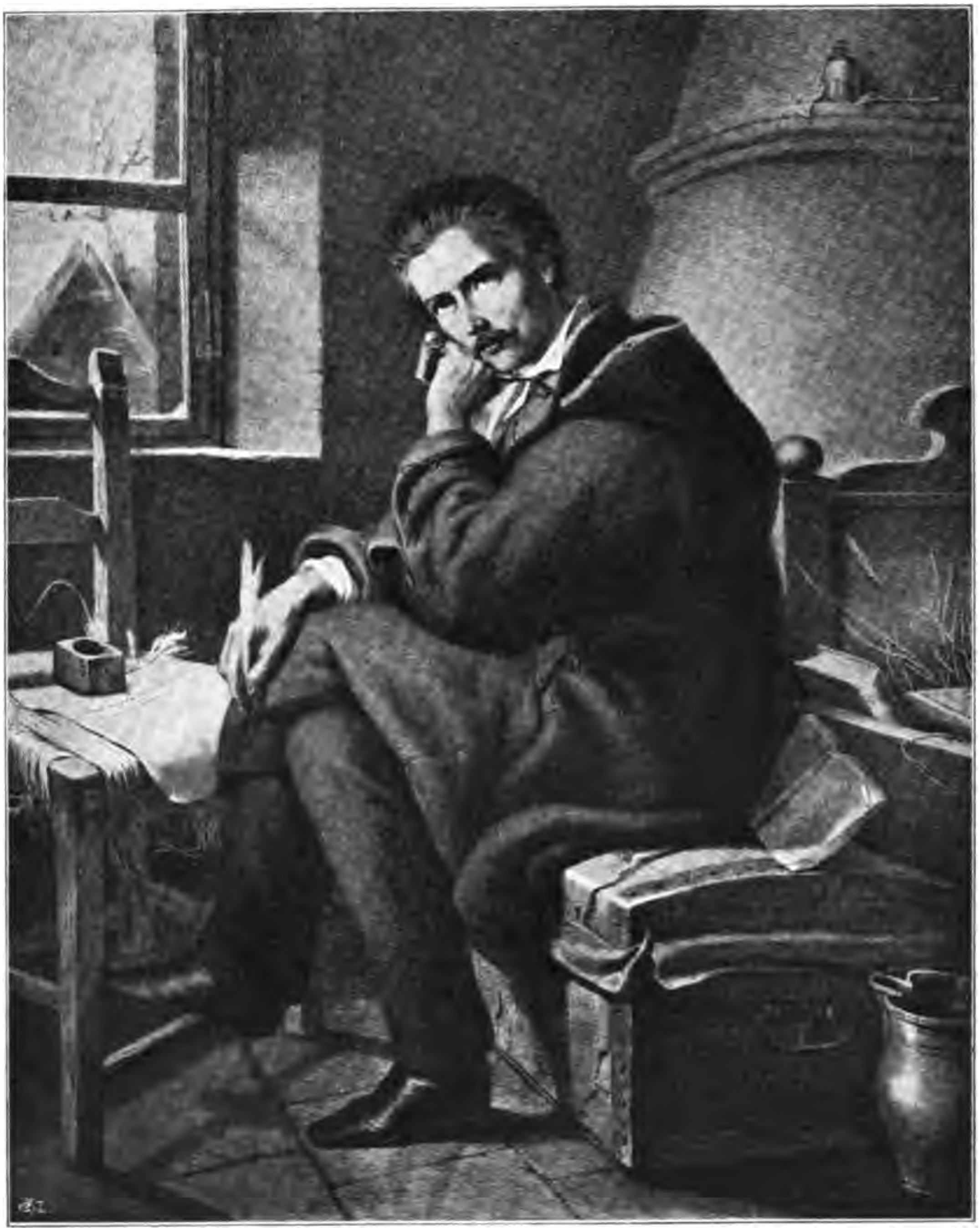
barna szemű, halvány képű nő, ki keveset dolgozott és sokat énekelt, mert — a mint csakhamar megtudtam — a templomi karba járt, vasárnaponként magán-részeket énekelni, s azokat próbálgatta otthon, közben nézegetve magát a legyektől épen nem kimélt, hasadt fali tükörben. Volt egy jól felnyúlt süheder fiú is, ki csak ritkán fordúlt meg otthon, mert asztalos-műhelyben dolgozott, esténkint kocsmázni szeretett, a miért keményszívű apja néha el is husángolta, mikor az asztalos-mestertől rossz hírt hallott felőle s a fiú mitsem hozott haza heti keresményéből.

Nagyon szűken élt a család. Sohasem láttam őket egyebet enni, mint polentát, salátát, kemény sajtot és szalámit. Meg fügét, melyet a szomszédságból, egy kibújdosott olasz hazafi elhagyott kertjéből, könnyű volt szerezni, mert annak a kerítését nagyon elpusztította a forradalmi harcz zivatara. Esténkint oda ment Filippo mester, magát a kürt fuvásában gyakorolni, mert művészeti óráiban a városi zenekarban működött s mikor vasárnaponként a sétányon fújta rézkürtjét, végig gombolt feszes kabátjában olyan méltósággal állt a közönség előtt, hogy alig lehetett benne ráismerni a tőkénél szurtos ingujjban foltozgató czipészmesterre. S ez a nyilvános működése volt az a buzgó városi szolgálat, melyet különös érdemeűl hányt a szállásmester szemére, mikor ez kettőnket ő hozzá szállásolt.

A pusztuló úri kertbe néha, kivált vasárnapok délutánján, átsétált Angelica is s ilyenkor mindig legcsinosabb ruháját ölté föl s piros virágot tűzött fekete hajába. A hattyúiból kipusztított tó partján egy padon epedve várta már Ambrogio, az esztergályos legény, a leánynak már harmadfél év óta kitartó híve, ki minden alkalommal újra meg újra fogadta, hogy a »khórus angyalá«-t — a mint kedvesét elnevezte — feleségűl veszi, mihelyt műhelyet nyithat, mely igéretében az egész család szentűl bízott. Addig a boldog pár édesdeden suttogott és szerelmi dalokat dúdolt a tóparton.

E szegény család szurtos tanyáján is megvolt tehát a költészet: zeneszó, szép reménység és sóvárgó szerelem. S én vidám szemmel néztem, fogékony lévén a költészet minden fajtája iránt, mert hisz lealázott, sivár, keserves helyzetemben, a félbe szakadt iskolai pálya reménytelenségei közepett, távol hazámtól és szüleimtől, magamnak sem volt más vigasztalóm, csak ép egy — *költő.*

A szalmazsákon heverészve, vagy a fák alatt andalogva, sokszor enyhített bánatom súlyán egy néma s mégis oly sokat mondó jó barát: az a vékony füzet, melynek czímlapján fölűl ez a nagyon egyszerű szó állt: *Versek.*

Petőfi Debreczenben 1844-ben.
(Orlai festménye után.)

De e szerény szó mögűl, a füzet lapjairól tavaszi napfény éltető melege áradt rám mindig, valahányszor a külső világ télies hidegében megfázott a lelkem.

Ezzel a vékony könyvvel, megjelenése után pár évvel, a mi egykori költészet-tanárunk: Osváth miskolczi professzor ismertetett meg, ki valószínűleg nagyon megunhatta már olvasgatni a mi feszes, szenvelgő nyelvű s a mythologia isteneivel és fáival tele tüzdelt iskolai verses dolgozatainkat s egy nap felszólalt:

— Magyar versbe magyar lélek kell! Ne utánozzátok tehát az idegen példákból tengő, meddő poéták keresett czifra szavait, hanem a nemzeti szellemű költők lelkét. Majd én olvasok nektek e könyvből, hogy megtudjátok, milyen az igazi magyar vers.

És a vékony dongájú, de erős fogékonyságú emberke elkezdett természetes érzéssel olvasni. Elég volt az első vers: »Kis lak áll a nagy Duna mentében«, hogy az igézet hatalmát érezzük. Fél óra múlva meg voltunk hódítva Petőfinek úgy, hogy azontúl más nem is volt már nekünk költő, csak egyedűl ő. Megszereztük a könyvet, s leírtunk mindent, a mi azon kivűl egyik-másik divat-lapban tőle megjelent, egyre csak őt szavalgattuk oly hévvel, hogy e miatt egyik-másik tantárgyunkat meglehetősen el is hanyagoltuk.

Petőfi megjelenése mindjárt feltűnő volt ugyan mindenfelé, de tévedés volna azt hinni, hogy *rögtön* úgy meghódította az egész magyar olvasó világot, mint pár év múlva *Toldi*-jával Arany János. A büszke önérzetű lyrikus bizonyára saját magára is gondolt, midőn elragadtatással irta az új tüneményhez, ki előtt szerényen meghajolt:

»Más csak *levelenként* kapja a borostyánt
S neked *rögtön egész koszorút* kell adni!«

Az egész közönség szemében Petőfi korántsem volt akkor még az a mindenkit elbűvölő lángelme, a minővé nemsokára, holta után vált, midőn a nemzet bírta már költészeti egész kincstárát, s e mellett dicsőségét az is tetézte, hogy a szabadságért csatatéren halt meg. Igaz, hogy már az első években sok fiatal lelket fölhevített: az egri kispapok ünnepelték, mielőtt a *Versek* füzete megjelent volna, a pozsonyi országgyűlés irodalomkedvelő ifjai szeretettel üdvözölték, a késmárki és eperjesi iskolák felnőtt tanúlói fáklyás-zenével tisztelték meg, megye is volt egy, (Gömör), mely azzal hódolt friss szellemének, hogy táblabírónak választotta meg, Debreczenben pedig, hol még az imént olyan keserves, szűk

telet töltött, riadó éljenzéssel fogadták, midőn a szinházban megjelent; de úgy az irodalomban, mint a magánkörökben voltak elegen, kik őt csupán csak »a természet tövises vad virágá«-nak nevezték, a hogy egy versében maga írta volt magáról. A helyett, hogy gazdagon termelt rózsáinak illatát gyönyörrel élvezték volna, sokan csak töviseitől sziszszentek föl.

Nem is volt még akkor átalánosan érzett igazság az, hogy mily sok művészet kell ahhoz, hogy valaki annyira természetes, s mily nagy erő, hogy annyira egyszerű tudjon lenni, mint Petőfi. Az olyan remeken gyöngéd dal, minő az »Ez a világ amilyen nagy«, nem bírt elnézést kelteni a költő iránt, ki a korhely ember harsány, jellemző kurjantását:

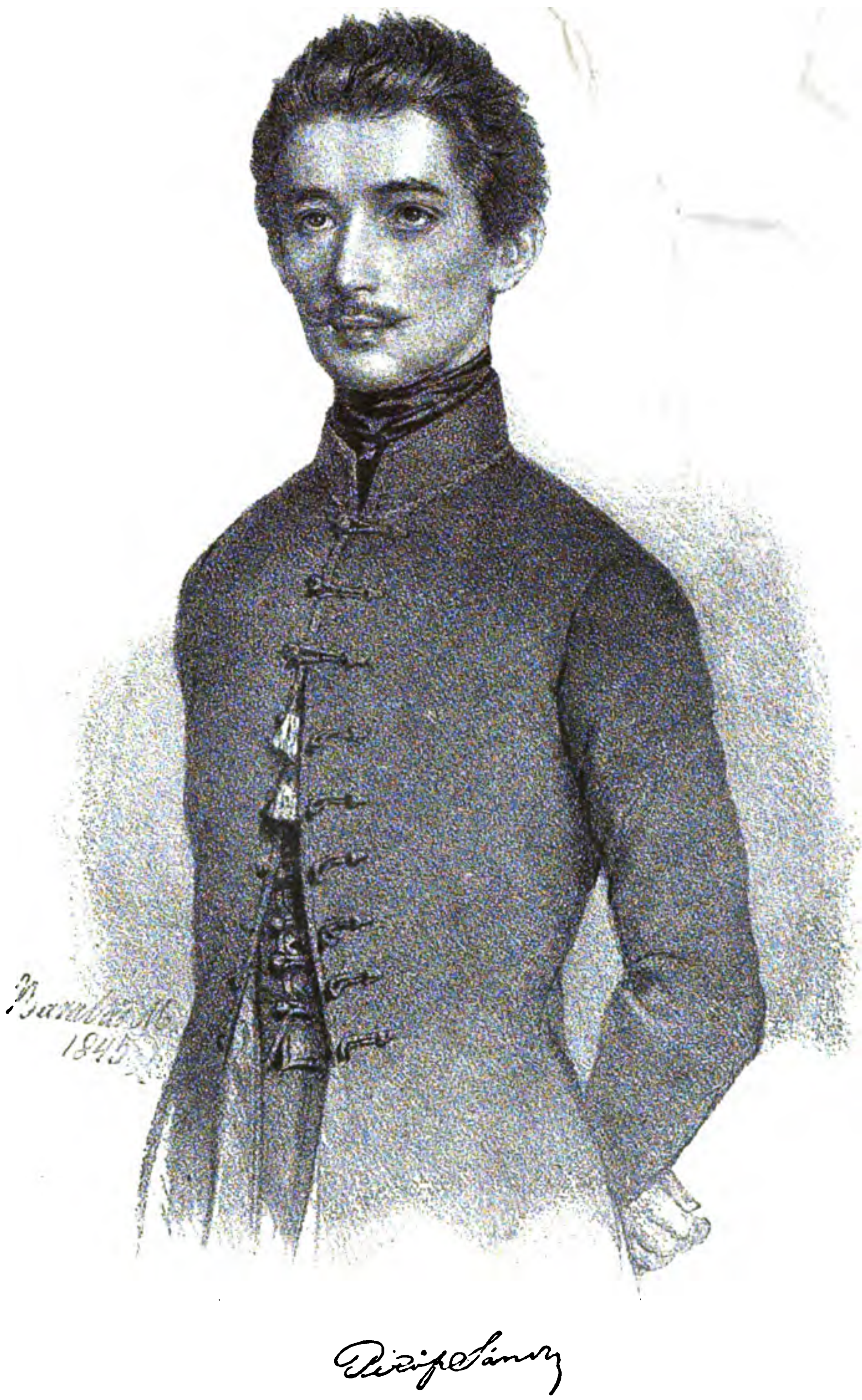
»Tele palaczk a kezembe,
Tánczolok, mint *veszett fene*«:

ki merte nyomatni. A szalon ezt »betyárpoézis«-nek nevezte. Mi, nagyobb tanulók is, eleget hallottuk az izlés érdekében hangzott intést: lelkesedjünk inkább a Vörösmarty magasztos ódáin és a Tompa képekben gazdag költeményein.

De éppen maga Vörösmarty volt az, ki a *Versek* első füzetét oly meleg elismeréssel ajánlotta kiadásra a *Nemzeti kör*-nek, e szabadelvű klubnak. S valóban öröm most rá gondolni, hogy a mi nagy költőink, kik annak önérzetével birhattak, hogy »csak magukhoz hasonlítanak«, a túlszárnyalástól nem tartva, tekintélyük erejével emelték az utánuk következő kezdő nagyokat. Vörösmarty úgy szerette és emelte Petőfit, mintha édes apja lett volna; a magára büszke Petőfi úgy üdvözlé szíve gyönyörűségével Aranyt, mint egy a tenger mélységéből egyszerre kibukkant tűzhányó hegyet és sietett bámuló barátja lenni; évek múlva pedig a szűkszavú Arany az öröm áradó hevével mutatta be a még ismeretlen Madách Imre mély szellemű művét: *Az ember tragédiájá*-t. Mind a hármuk tiszta lelkétől távol esett minden legkisebb irígység.

Nagyon természetes, ha Petőfi az első években főképen a nemzet fiatalságát hódította meg. S ezt meg is hódítá teljesen. A nemzeti újjáéledés hajnalfényének egyik legerősebb sugara lévén: számtalan ifjúnak nemcsak gyönyörködtető költője, hanem lelkesítő toborzója is lett. Tőle hallottuk a nagy törekvés küszöbén: »Csapj fel öcsém katonának.« S felcsaptunk.

Aztán engemet ő maga is elkisért a katona-életbe a *Versek* képében. Akkor már megjelent az *Összes költemények* 1847-diki kiadása is, de ez a díszes és vastag könyv igen nagy súly lett volna a honvédtáskában s így csak az első füzetet vihettem magammal, mert az elfért

Barabás 1845-diki rajza után.

a zubbony zsebében is. Aztán meg ez volt az első könyv, melyből őt megismertem s látása sokáig oly élénken hatott rám, mint szerelmes emberre a boldogító hely megpillantása, hol először találkozott a lánynyal, kibe nagyon bele szeretett.

Sokszor előhúztam én ez első füzetet oldalzsebemből, mert noha könyv nélkűl is tudtam minden sorát: jól esett látnom. Elő-elő vettem a pihenés szüneteiben a miskolczi görög-templom tágas udvarán, hol egy vén káplár tanítgatott bennünket a tűzérkedés mesterségére, s olvasgattam, míg csak a vén pattantyús rám nem szólt: »Úrfi! elég volt már az imádkozásból, haladjunk tovább!« Elővettem, mikor elfáradtam a gyorsmenetek után; elő, mikor rossz híreket hallottunk az első vesztett ütközetekről. Vigasztalt sokszor az előörs unalmai és a tábori tüzek zsivaja közepett. Emlékezem, hogy Erdély felső részében, egy ily tábortűznél mily belső sértődést éreztem, midőn egy kolozsvári lap hirére, hogy Petőfi *Csatadal*-át lelkesítésűl ki fogják osztani a honvédek közt, egy nagy bajuszú huszártiszt kedvetlenűl, kicsinylőleg mordúlt fel: »Nem holmi verssel kell a katonát lelkesíteni, hanem egy kis jó borral!« A füzet versei enyhítették nekem még azt a nyomasztó kényszerűséget is, hogy Erdély nyugati határszélén nekünk is le kellett tenni a fegyvert. Olvasgattam újra meg újra, mikor besoroztak és gyalog hurczoltak el Miskolczról — Bécsen és Salzburgon át — Veronáig. És olvasgattam nem egyszer a signor Filippo szennyes szalmazsákján is.

Egy darabig ő is azt hitte, mint a vén pattantyús, hogy imádságos könyv s azért veszem annyiszor elő. Mikor aztán megtudta, hogy versek, akkor ő is előhozott nehány kis rongyos verses, dalos könyvet s egyszer az egyikből olvasott is egyet, utána meg rezegő hangon el is énekelte a hozzá való dallammal.

Büszkén mondta, hogy a mint karmesteröktől hallá:

— Zene ez a vers ének nélkűl is. Hogy mi van benne, azt uraságod nem igen érti. De a fülével hallja, s ha egyszer hallja, éreznie kell, hogy a hangzása valóságos muzsika. Tán még mi sem muzsikálunk szebben a sétányon.

Aztán megkért, hogy majd olvassak föl én is neki valamit a könyvemből, hadd hallja: hogyan hangzik a magyar szó.

Akkor már egy kicsit bizalmasabban voltunk: én őt *padrone*-nak hívtam, ő meg *fratelli*-nak kezdte nevezgetni a hozzám benéző besorozott honvédtiszteket, kik közűl kettőt meg is szeretett annyira, a mennyire ő szeretni tudott.

Egyik bajtársunk jól fuvolázott s a mint ezt signor Filippo megtudta, a szomszédságból kerített egy fuvolát, melyen a magyar ifjú úgy bebizonyította képességét, hogy a padrone hunyorgó szemmel gyönyörködött benne s talán meg is kinálta volna egy pohár borral, ha ehhez egy kis bora és vendégszeretete lett volna. Ennek hiányában azonban csak a kebeléhez szorította, mint *művész-testvér*-t.

A másik bajtárs színész-viselt ember volt, a jó Albisi László, kivel később együtt kerültünk haza a szolgaságnak narancsfás földjéről, hogy pár év múlva újra együvé kerüljünk a fővárosban: ő a nemzeti szinházhoz ügyelőnek, én egy szerkesztőségben *nemzet napszámosá*-nak.

Csöndes humorú erdélyi jó ember volt ő akkor is, midőn signor Filippoval el-elmókázott, mert megtanúlt elég jól olaszúl, ha nem is vitte annyira, mint a szintén köztünk levő Balogh Sándor, ki most az öreg honvédek gyűlésein szokott irígylendő erőben elnökölgetni.

Signor Filippo azért szerette meg a mi színész-viselt bajtársunkat, mert ez nagyon dicsérgette az ő tarka czégtábláját, melyen egy pár nyalka topán volt sok színnel kifestve, olyan, a minőt ő világ életében nem varrt soha, mert az én tudtommal mindig csak ócska sarukat hordtak hozzá kijavításra, s ettől a mesterségtől alkalmasint fel is kopott volna az egész nemzetség álla, ha nem segít rajtok egy kicsit a művészet is: a signor városi rézkürtje és a signora templomi éneke.

Mikor színész-viselt barátunk a tarka czégtáblát is a művészet termékeihez vakmerősködött sorolni: a padrone, ki mindig hajlandó volt egy kis fenhéjázásra és dicsekvésre s csak olyankor kisebbítgeté a maga állapotát, mikor ezt a fukarság leplezésére érdekében állt használnia, nyájas mosolylyal mondta:

— Tessék elhinni, nagyon szeretem én az urakat, mert jó emberek, kik úri sorsban nőttek föl s nem tehetnek róla, hogy ez istenverte németek közé jutottak. A mennykő üssön bele minden németbe. Az urak kirínak közűlök, mert kedves emberek, kik sokat tudnak s értenek vershez, művészethez. Hej, ha úgy állnék én most is, mint tíz évvel ezelőtt Milanóban, mikor csupamerő gavallér uraknak varrogattam szebbnél szebb topányokat, sokkal díszesebbeket, mint a czégtáblámon látszik, minden vasárnap megvendégelném én az urakat jó sültekkel és borral! Lenne itt víg világ! De mit tehet egy magamforma szegény foltozó varga.

— Signor Filippo, — évődött vele komolyan színész-viselt bajtársunk, — helytelenűl cselekszik ön, hogy kisebbíti magát. Ön nem foltozó varga, hanem seborvos.

— Én? — bámúlt rá meglepetve a padrone. — Ezt még eddig nem tudtam.

— De én tudom. Színész voltam s ismerem Shakspere-t és az ő egyik nagy drámáját: a *Julius Caesar*-t. Ebből tudom, hogy önnek egy római őse és mesterségbeli elődje így mutatta be magát: »öreg lábbelik seborvosa vagyok.«

— Nagyon derék! — nevetett signor Filippo, s arczának bőre csupamerő apró ránczokba futott össze, mint mindig, mikor valami nagyon tetszett neki.

— Mondhatom, signor Filippo, — biztatta bajtársunk, — hogy a czégtábla pompás topánjai alá bízvást aláírathatná: »czipészmester és öreg lábbelik seborvosa.« Bizony megvolna ebben a harmonia.

Mi is biztattuk s a padrone még az este elment a kis kocsmába, hová a városi trombitások borozni jártak; tanácsot ment kérni tőlük, s azok kaptak rajta, hogy lovalják. És bizony csak az öreg, köhécselő Liberata asszony sopánkodásai gátolták meg, hogy az a bolondos czím a nyalka topánok talpa alá ne kerüljön. Signor Filippo komolyan vette s gyakran mondta:

— Isten bizony, ez a különös czím illett volna a czégtáblára. A fél város hozzám hordta volna az öreg lábbeliket. Donna Liberata azonban attól félt, hogy kinevettek volna. Se baj! A ki nevet, annak tetszik valami s a jókedvű ember szívesen dolgoztat.

Bizalmaskodásaink folytán egyszer a padrone újra nógatni kezdett, hogy szavaljak neki verset a könyvemből, hadd hallja, hogyan hangzik a magyar szó. Nem titkolta, hogy nincs valami magas véleménynyel nyelvünk hangzása felől. Elmondta, hogy eleget fülel ránk, mikor beszélgetünk, de abban nincs zene. Ha tréfálunk, csupa mekegést, ha vitázunk, csupa károgást hall. Telivér talián volt, ki csak egy nyelvet tart szépnek, a magáét.

Gyerekes kedvem támadt egy kicsit meghódítni ezt az idegen, együgyű embert is a Petőfi nyelvi zenéjének. De minden tőlem telhető hanghullámoztatás és érzelmi kifejezés daczára sem boldogúltam vele. Csak egyszer, midőn a *Hazámban* czímű költeményre került a sor: »Arany kalásztól ékes rónaság,« ismerte el, hogy ebben talán a karmesterök is, ki nagyon érti a dolgát, találna valami lágy zenei hangzást. És én még ennek a semmit sem érő elismerésnek is tudtam örülni akkor!

Természetesen, egészen másnemű öröm volt az, mely a következő vasárnap várt reám, midőn a véletlen más ezredbeli s addig nem ismert

bajtársakkal hozott össze a villafrancai út szélén fekvő nagyobb kocsmák egyikében.

Besorozottak iddogáltak ott nagybúsan egy kerek asztalnál. Zöld hajtókás fehér kabát volt rajtok. Szokás szerint: élénken emlegették tavaszi győztes harczaikat, büszkén magasztalták tábornokaikat és pogányúl szidták a németet. El voltak keseredve csak úgy, mint mi.

Ily találkozásoknál mindig egyformán hangzottak a kérdések: hol szolgáltunk? Ki volt a tábornokunk? Mikor soroztak be? Milyen ezredbe? Hogy bánnak velünk a tiszteink? Van-e kilátásunk, hogy nyolcz esztendő előtt haza szabadúlhatunk?

Én az asztal végén ültem le, piros képű, nyájas szemű, szőke ifjú mellé, ki legfölebb két évvel lehetett idősb nálam s a mint az asztalfőn ülő, nagy bajuszú bajtárs egymás mellett megpillantott bennünket, felénk szólt:

— Fiaim! nektek még jó. Nyolcz esztendő múlva sem lesztek több huszonöt évesnél s reménységgel kezdhetitek az életet újra. De mi lesz mivelünk, kik már is jóval túl vagyunk a harminczon? Deresedő fejjel mibe kezdjen az ember!

Majd vitatkozni kezdtek a nyert és vesztett ütközetek fölött. Ki nyerte meg s ki hibázta el a dolgot. Nem tudtam elképzelni: mirevaló ez a vita most már, midőn minden elveszett s mindenki meglakolt.

— Nem sétálnánk egyet a fák alatt? — szólítottam fel új ösmerősömet, Bene Palit. — Ott hűvösebb a lég s mi is beszélhetünk valamit, mert itt benn nem lehet.

— Menjünk! — felelte ő nyájasan.

Útközben mindjárt a kérdezősködés ártatlan kereszttűzébe fogtam.

— Erdélyből való vagyok, — mondá; — apám papnak szánt s az abrudbányai vérengzésben pusztúlt el, szegény. Anyámat csakhamar betegség vitte el. Ma már úgy szólván rokonom sincs. Tervem, hogy mihelyt a határszélhez jutunk, Piemontba szököm s fölkeresem török földön a hős Bem apót, ki alatt harczoltam.

— Én is csodálom e nagy hőst, a kit Petőfi annyira bálványozott.

Bene Pali rögtön rágyújtott a versre:

— »Mi ne győznénk? Hisz Bem a vezérünk.«

Én mindjárt a második sornál folytattam:

— »A szabadság régi bajnoka!«

— Hát te is szereted Petőfit? — kérdé.

— Ki ne szeretné? Nincs annál nagyobb költő és én láttam is őt egyszer. Akkor volt ez a boldog napom, mikor ő a jegyeséhez utazott, azt írva e dicső lány emlékkönyvébe:

»Mint a felhők, titkos sejtelemből,
Napkeletre vándoroltam én is.«

— Beszélj róla, — kért új barátom, — nagyon érdekel.

— Egyik nagybátyám, ki a fővárosban lakott, hozta őt Belyéből, Tompa Mihálytól Miskolczra, a másik nagybátyámhoz, kinél vendégei előtt én épen az ő verseiből szavaltam. Előttem áll ma is, a minő akkor volt: halvány arcz, égő szem, rajta fehér pitykés, piros kihajtású kék dolmány, fején kerek selyem kalap, minőt csak ő viselt és Egressy Gábor. Bátyáim nagy ifjúsági ünnepet rendeztek tiszteletére a diósgyőri Hámor völgyében. De ő a víg zajongás köréből meg-megszökött s nézte a vadregényes természet képes könyvét, sétált a zöld tó partján, megállt a vízesésnél s betekintett a kis csepköves barlangba. Mikor visszatért a mulatozók közé, kik telt pohárral kinálgatták, alig kóstolta meg a bort s azt mondta: »Bordalt, igaz, eleget írtam, de azokhoz én a kedvet nem magából a borból, hanem a jó Csokonai Vitéz Mihály példájából merítettem.« Sokkal szerelmesebb is volt ekkor, semhogy a bor mámorának át tudta volna adni magát. Így láttam őt egyszer s azóta lelkemben lobog a képe. Te többször láthattad, mert ő is Bem apó alatt harczolt.

— Én — felelte — nem láttam soha. Pedig az ojtozi szorosban voltakép ő mentette meg az életemet. Ekkép többet köszönök neki, mint te. Nekem nem csak gyönyört adott, hanem visszaadta veszendő életemet is. Petőfi nélkűl nem beszélnék én most itt te veled, hanem aludnám csöndesen a bérczek közt, egy öllel lejebb a föld szinénél.

— Mondd el, hogyan mentett meg?

— Megmutatom majd holnap este, midőn Villafrancában fölkereslek. Engedd meg, hogy meglepjelek.

Bámulkodással néztem rá e rejtélyes szavak után. Milyen különösen beszél! Azt mondja, hogy sohasem látta azt, a ki életét a harcz mezején megmentette! Aztán holnap Villafrancaban készül nekem megmutatni azt, a mi egy évvel azelőtt az ojtozi szorosban történt.

Mint valami lázas félrebeszélés, úgy tünt föl nekem mindez. De azért versenyezve szavaltuk költőnk hazafias énekeit, mígnem megakadtunk egy igeszón. Különbözően mondtuk s vitattuk, hogy melyikünk mondta az igazit.

— Sohase vitázzunk, — jegyzém meg. — Holnap megnézhetjük a *Versek*-ből. Az én példányom velem van.

— Én is elhoztam a magamét. Drága kincs az nekem s azt hiszem, többet is ér, mint a tied.

— Ugyan már miért érne többet? Hisz abban is csak ugyanaz van.

— Meg még valami. Majd meglátod.

Szinte a neheztelés köde kezdte megszállni kedélyemet, hogy ez a rejtélyeskedő fiú úgy verseng velem a Petőfi-kultuszban; azt mondja: ő többet köszönhet a költőnek, mint én s a *Versek* füzete is többet ér az övé, mint az enyém.

Kitűztük a másnapi találkozás helyét és idejét. Addig is folyvást Petőfi járt a fejemben, a kiről egyikünk sem tudta még, hogy ez a halhatatlan már meghalt. Úgy hallottuk egy Veronán átutazó magyar úrtól, hogy a külföldre nem menekült ki s így a házában lappanghat valahol s felesége, Juliskája, magát feláldozva, ment újra férjhez, hogy a csendőrség ne kutassa a királyokat átkozó dithirambok költőjét, a ki, ha kézre kerülne, rögtön vérpadra jutna. Elhittük ezt, mint elhittek akkor szivesen minden önámító hírt, mely valamivel jobb volt a legrosszabbnál.

Az »öreg lábbelik seborvosa« a rézkürtöt fújta tele tüdővel az elhagyott kert nagy fügefái alatt; a *khórus angyala* a vasárnapra kitűzött *Ave Máriá*-t próbálgatta a szobában, Liberata asszony pedig a műhely ajtajában köhécselve várta az alkonyt, imádságos könyvvel kezében, midőn Bene Pali belépett az udvarra.

Eléje siettem s rögtön beültünk a fal melletti szőlőlugasba. Pali kigombolta zöld hajtókás katonakabátját s a *Versek* példányát rátette a kis kerek faasztalra.

— Az enyém sokkal tisztább, — jegyzém meg azonnal. — Nem oly gyürődöttek a lapjai.

— Lehet. De fordítsd csak meg.

Megfordítva, láttam, hogy a hátsó lap teteje felé egy kis füstös lyuk sötétlik.

— Mitől van ez?

— Elmondom. Én is, mint te, mindig magammal hordtam e könyvecskét. A mint tudod, a táborban nincs asztalfiók, hová az iratokat rakhatnók. Ezért én az atillám két belső oldalán varrattam jó nagy zsebeket. Egyikbe tettem néhány kedves levelemet s a debreczeni *Közlöny*-nek azt a számát, melyben hadnagynak neveztek ki. A másikba a *Versek*-et. Igy volt az ojtozi szorosban is, midőn sürü puskaropogás közt előre

törtünk. És aztán ez a példány fogta föl az egyenest szivemnek röpülő muszka golyót. Nézd, itt van az óralánczomon maga a golyó is. Annak én csak egy kis ütését éreztem. Hogy a *Versek* nélkül másként lett volna, azt csak a harcz után tudtam meg. A golyó tizenöt lapot birt átlyukasztani. Igy mentette meg az életemet Petőfi. Hát nem tartozom-e én neki többel, mint te, s nem ér-e többet az én példányom, mint a tied?

— Elismerem, — feleltem azonnal, kezet nyujtva neki. — És most már szivesen is adnám cserébe az én tisztább példányomat a tiedért.

— Csakhogy — mondá, — nekem nem lehet odaadnom a magamét. Paizsom volt a harczban, talizmánom lesz a további életben.

És Bene Pali még abban az órában túltett rajtam más valamiben is. A kürtöléstől kifáradt Filippo ép hazajött s én megszólítám, mondván: hallgassa meg csak az én új barátomat, ki egész lélekkel tud szavalni, az majd érezteti vele, hogy van zene a magyar nyelv hangzásában.

A jó fiú kész volt a próbára s előre elmondta a padronénak, hogy magyar harczi éneket fog neki szavalni s aztán igazi tűzzel gyujtott rá:

»Trombita harsog, dob pereg,
Kész a csatára a sereg.
Előre!
Süvit a golyó, cseng a kard,
Ez lelkesíti a magyart.
Előre!«

— Bravo, bravissimo! — kiáltá Filippo s arczbőre ismét apró redőkben futott össze a tetszés mosolyától. — Ez már zenehang, még pedig katonai zenehang! Ha volna bor a háznál, bizony most innánk egy pohárral. De így is csak lesz valami. Várjanak meg, míg visszatérek.

Az elhagyott kertbe futott vissza s megtérve, a két tenyerén zöld levélre rakott fügéket nyujtott át barátomnak és nekem. Három hét alatt, mióta nála laktam, ez volt az ő vendégszeretetének egyetlenegy kézzelfogható bizonysága. Igaz, hogy ezek a fügék sem az ő fáján termettek, de legalább lelkiismeretesen kiválogatta a javát.

Egy hét mulva aztán vége szakadt a hadgyakorlatnak s az ezredek szerteszét mentek. Bene Palinak Bresciába kellett visszatérnie s négy hónap mulva csak azt a hírt hallottam róla, hogy ő is haza szabadult. Radetzky tábornok kezdet óta nem szerette, hogy a honvédtiszteket cserepár ezredekbe sorozták, mert ez épen nem vált a fegyelem javára. El is volt

aztán rendelve, hogy a ki lefizet ötszáz forintot, mehet haza, a ki pedig nem birt fizetni, annak megsúgták, hogy menjen superarbitrirungra, onnan könnyű szerrel szabadulhat. Így történt, hogy a keserves nyolcz esztendő, melytől úgy fáztunk, az agg tábornagy jóvoltából másfél évre kurtult, s az sem vált valósággá, a mivel kezdetben fenyegettek, hogy besorozott honvédtiszt nem viheti többre a közlegénységnél, mert magam is tudok ötöt, kik a seregnél maradva, tábornokságig vitték.

De mi, a kik tavaszra már haza kerültünk, később sem irigyeltük fényesedő sorsukat, örülve itthon különféle polgári pályánk munkáinak s évek mulva a közélet jobbrafordult változásának.

Közben a jó Bene Paliról csak annyit tudtam meg, hogy valami telekkönyv-készítő hivatalba állt be. Az nem volt valódi Bach-hivatal, nem is járt hűségesküvel, oda tódultak hát a szegény volt-honvédtisztek.

Évek mulva, midőn az önkényuralom vas igája már töredezni kezdett, egyszer csak betoppant hozzám a szerkesztőségi irodába Bene Pali, mondván:

— Megyek!

— Hová?

— Bem apóhoz már nem mehetek, mert az rég porlik Aleppóban. Megyek hát Garibaldihoz Olaszországba, ott van még egy darab igazi Magyarország a légióban. Ez itt már nem a Petőfi országa. Itt engem fojtogat a levegő.

— S merre mégy?

— A merre a legtöbb magyar ifjú: Bukaresten át.

— Pedig látod, itthon is kezd már virradni. Vajjon mikor Villafrancaban a két császár megkötötte a békét, jutott-e eszedbe a mi első találkozásunk?

— De hányszor! Szinte úgy tetszett nekem, mintha ott utóbb a mi keserves megaláztatásunkat boszulta volna meg a nemezis. De még ez nem elég boszú annyi szenvedésért.

— Viszed-e magaddal a *Versek*-et?

— Hogyne vinném! Olyan az már énnekem, mint istenfélő vén asszonynak a régi imádságos könyve: nem tart semmitől, míg az vele van. Talizmán, melyet félne elhagyni. Magam is azt hiszem, hogy még a hajótörésből is megmenekülnék, ha ez a könyv a zsebemben volna.

— S még mindig úgy szereted magát a költőt is?

— Még jobban, mert most még jobban ismerem. Nincs és nem is volt soha a világon ő nála különb költő!

— Volt, édes Palim! — mondám neki. — De olyan költő, a ki huszonhat éves koráig annyi lirai kincscsel gazdagította volna nemzetét, csakugyan nem volt még soha és sehol!

Vidáman töltöttük együtt a búcsúestét s megemlékeztünk még a villafrancai »öreg lábbelik seborvosáról« is. Néha azonban búskomoly hangulat vegyült derült beszélgetésünkbe. Ő nagy reményekkel ment a bizonytalanba, az olaszok közé, kik közt mi egykor olyan reménytelenül éltünk! Könyezve vettünk egymástól búcsút, erősen hangoztatva a viszontlátás reményét.

És aztán nem láttuk mi egymást soha többé! Év múlt év után s én a hazatérő legionáriusoktól hiába kérdezősködtem felőle: egyik sem látta, nem ismerte s még a nevét sem hallotta.

Egyszer aztán egy távoli rokonától, délvidéki orvostól, hallottam, hogy útja közben lázas betegen került a galatzi kórházba s ott halt meg. Talizmánja nem tudta megmenteni, mint egykor az ojtozi szorosban.

Drága könyvecskéje idegen kézbe került, mely alkalmasint közönyösen dobta a szemét közé, nem sejtve, hogy ez a külsőleg mitsem mutató füzet mennyit ér!

Kár értte, a Petőfi-ereklyék tárában nagyon megbecsülték volna!

De hát mily kiszámíthatlanul nagyobb kár, hogy maga a *Versek* költője is épen így járt. A ki elpusztította a harczmezőn, sejtelmével sem bírt annak, hogy abban a vászonzubbonyos ifjúban a dicsőségnek milyen csillagát oltja ki.

VADNAY KÁROLY.

PETŐFI.

Minek siratnálak?
Minek sajnálnálak? —
Földi ember soha szebben
Nem halt meg tenálad!

Életed, halálod,
Egy gyönyörű nóta...
Mintha csak a jó Istennek
Te diktáltad volna!!

SZABOLCSKA MIHÁLY.

Dalaim.

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van.
Átröpűlök hosszában hazámon,
Az a földön, az egész világon.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkemnek.

A helyett hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb lenne élnem a jövőnek,
S gondoskodnom .... ah, mért gondoskodnám?
Jó az isten, majd gondot visel rám.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkemnek.

Ha szép lyánnyal van találkozásom,
Gondomat még mélyebb sírba ásom,
S milyen nézek a szép lyány szemébe,
Mint a csillag csendes tó vizébe.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Vadrózsái szerelmes lelkemnek.

Szeret a lyány? iszom örömemben,
Nem szeret? kell inni keservemben;
S hol pohár és a pohárban bor van,
Tarka jókedv születik meg ottan.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Szivárványi mámoros lelkemnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
Nemzetemnek keze van bilincsen,
S a milyen víg a pohár csengése,
Olyan bús a rabbilincs csörgése.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Fellegei bánatos lelkemnek.

De mit tűr a szolgaságnak népe?
Mért nem kél föl, hogy láncát letépje?
Arra vár, hogy isten kegyelméből
Azt a rozsda rágja le kezéről?
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Villámlási haragos lelkemnek.

Petőfi Sándor

Dalaim.

Elmerengések, gondolkodása

S nem ... [illegible]

Ó..

Ki

Ö..

Db

Fel

De

Mér..

Arr..

Art..

Dala..

Villá..

PETŐFI APOTHEOSISA.

(Zichy Mihály rajza.)

AZ ELSŐ BIRÁLAT.

B. EÖTVÖS JÓZSEF PETŐFIRŐL.*

Birálatot igértem Petőfi Sándor összes költeményeiről. Most, midőn e' szavam beváltásához készülök, érzem, hogy olly valamit vállaltam magamra, minek megfelelni nem tudok. — A lyrai költészet, melly nem fárasztó munkának, hanem pillanatnyi fölgerjedésnek gyermeke, mellyben a' költő nem aestheticai, hanem legbensőbb érzelmeit fejezi ki, 's melly csaknem öntudatlanul árad el ajkairól, hasonlóan ama kis patakokhoz, mellyek hegyes vidékekben a' sziklák alól néha erőszakkal kitörnek, mert a' bércz nem zárhatja többé magába gazdag forrását, — a' lyrai költészet érdemeit a' kritika bonczkésével méltányolni, felfogásom szerint, nem lehet, — 's főkép én nem érzek e' műtételre semmi hivattatást magamban. — Egyike vagyok azoknak, kik, a' csalogánynak énekétől elbájolva, nem igen kérdik: mennyire szabályos rithmus szerint zengé el énekét, — kik, ha a' virág szinein 's illatán örültek, hogy botanikai nevét feltalálják, kelyhét széttépni nem szokták: ki várhat tőlem szabályos aesthetikai birálatot, főkép miután Petőfi költeményeiről szólva, még elfogulatlannak sem mondhatom magamat, kevés költői mű lévén, mellynek több kedves benyomást, több élvezetet köszönnék, mint épen Petőfi dalainak? — Legfölebb egyes gondolat-töredékeket mondhatok el, mellyek most, midőn Petőfi verseit a' nemrég kijött gyüjteményben újra elolvasám, bennem támadtak.

Nem emlékszem irodalmunkban senkire, ki első föllépése után olly rövid idő alatt a' közfigyelmet magára vonta volna, mint Petőfi. — Alig jelentek meg első dalai, 's Vörösmarti, kinek e' részbeni tekintélyét talán senki nem vonhatja kétségbe, öröm-ragyogó arczokkal hirdeté fényes

* Megjelent a *Pesti Hirlapban* 1847 május 14-én, mint Petőfinek első, igazán helyes szempontból való méltánylása.

reményeit; alig mult néhány hét 's a' dalokhoz zene készült, 's a' költő már a' népnek ajkairól hallá szavait. — Honnan ez általános hatás? — Nincs senki, ki az irodal hír elnyerésére olly hatalmas pajtáskodás mesterségéhez Petőfinél kevesebbet értene; nem szegődött bizonyos iskolához, 's így első föllépésénél mestereinek magasztalására nem számolhatott; dalaiban nem vala semmi, mi egyes, épen divatos eszméknek vagy érzelmeknek hizelgene. 'S mi szerzett hát műveinek illy rendkívüli hatást? — Ha Petőfi költeményeinek gyűjteményét végig nézzük, nem nehéz ennek okát feltalálni. — Kétségkivül sok van e' gyüjteményben, mi művészi belbecse által a' dicséretet, mellyel e költemények nagy része fogadtatott, teljes mértékben igazolja; azonban, nézetem szerint, nem csupán e költői érdemek azok, miknek Petőfi népszerűségét köszöni, — a' varázs, mellyet közönségére gyakorolt, másban is keresendő. Petőfi kitünőleg *magyar,* legkisebb műve a' nemzetiség bélyegét hordja magán, — s' ez az ok, miért nemcsak, mint sok költőnknél, szavai, de az érzés is minden magyar által megértetik, mellyet dalaiban kifejez. Távol vagyok attól, hogy minden költeményt, melly e' nagy gyűjteményben foglaltatik remeknek hirdessek, — vannak egyesek, mik követeléseimet nem elégítik ki, miket, épen mert a' költő tehetségeit ismerem, ez új kiadásban szivesen nélkülözném: de bátran merem állítani, az egész vastag kötetben nincs egy dal, melly nem lenne kezdettől végig *magyar,* gondolatában érzéseiben, minden szavában, a' költőnek hibái s tökélyei mintegy nemzetiségünk kifolyásának látszanak; bámulhatjuk-e, ha midőn dala a' legfellengzőbben emelkedik, az egyszerűbb olvasó is könnyen követi reptét? ha a' legpajkosabb tréfa, melly előtt a finom műbiráló elborzadva aljasságról szól, senkit nem sért, 's a' kisebb művészi becsű munkák is legalább kedvesen hatnak majdnem mindenkire? — Petőfi a szó legszorosabb értelmében *magyar költő,* — 's ez az, mi valamint a nagy hatásnak, mellyet művei gyakoroltak, magyarázatául szolgál: ugy egyszersmind irodalmi érdemeinek legfőbbikét képezi.

De honnan van, hogy a' kritikának egy része, melly nálunk dicséreteiben fukar lenni nem szokott, 's annyi nevet 's álnevet egekig emelt, a' közvéleménynyel épen Petőfire nézve egyenes ellentétben helyhezé magát? Egyes kitörések magyarázatát irigységben kereshetjük, melly, mint máshol, úgy az irodalomban is sok, egyébként megfoghatatlan rejtélyeket megold! de ez kritikánk Petőfi irányában követett eljárását még nem magyarázza meg, s' én hajlandó vagyok azt szint azon okban keresni, mellyben Petőfi népszerűségének alapját találom.

Petőfi népszerű a' közönségnél, mert magyar; nem népszerű kritikusaink nagyobb része előtt, mert kritikánk eddig minden művet egészen idegen szempontból 's szabályok szerint itéle meg, miben egyszersmind azon csekély hatásnak, mellyet kritikánk eddig irodalmunkban gyakorolt, okát találjuk fel.

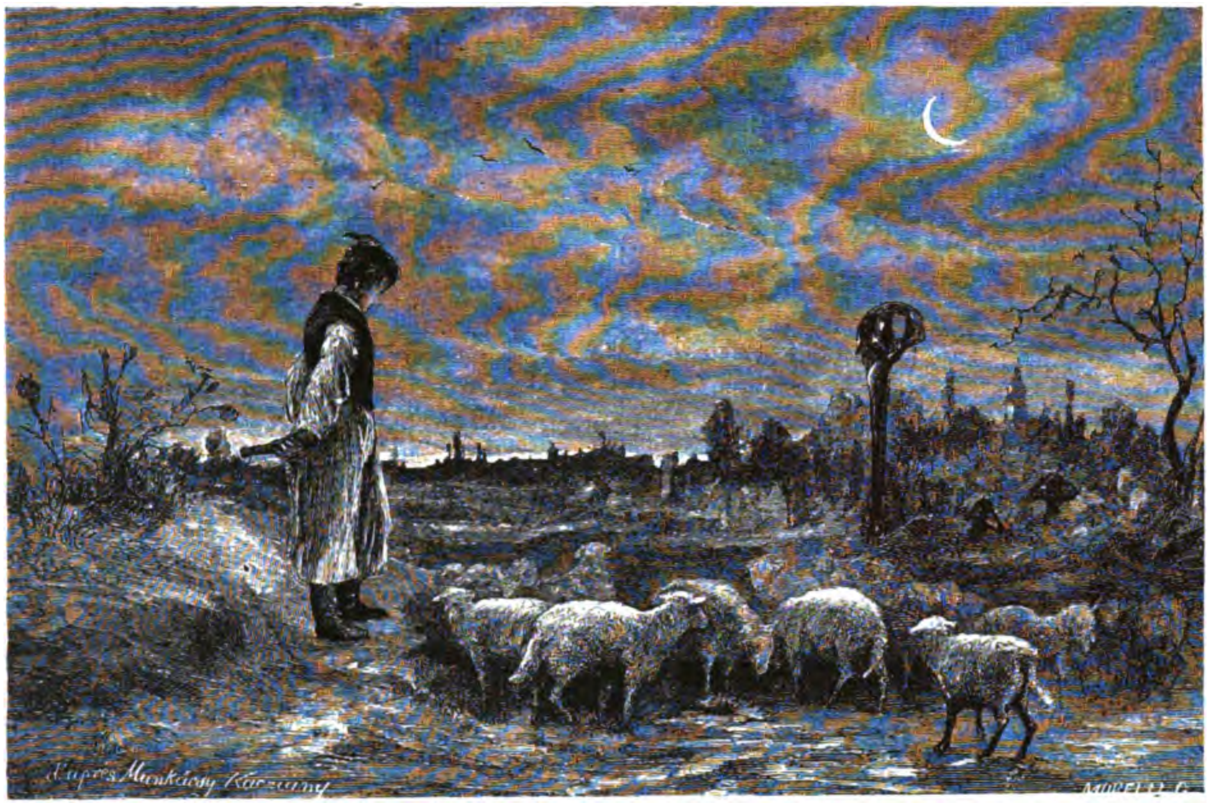
Az ujabb irodalmak nagyrészint utánzással vevék kezdetöket. Talán az angol és spanyol irodalmakat kivéve, hol mind az epicai, mind a dramatikus költészetben több önállóságot találunk, a' többiek majdnem kivétel nélkül, minták szerint dolgoztak, 's a' befolyás, mellyet a régi classicusok az olasz 's franczia irókra, ezek ismét a' németekre gyakoroltak, ismertebb, hogysem arról hosszasabban kelljen szólanom. Nálunk a' német irodalomnak jutott e' befolyás, 's ha meggondoljuk, hogy mikor irodalmunk új életre ébredett, nemzetiségünk épen legszomorúabb napjait élte, 's magyar nyelv 's érzés műveltebb osztályaink között csaknem kivétellé vált: nem csodálhatjuk, ha iróink működésök szabályait azon nemzetnél keresték, mellynek nyelve csaknem sajátunkká vált, 's a diákon kivül műveltségünk majdnem egyedüli eszköze volt. — Irodalmunknak kezdete, kevés kivétellel, a' német irodalom utánzásául tekinthető, kevés kivétellel, mondom, mert hogy a' franczia és classicus művek szinte nem maradtak befolyás nélkül, az tagadhatatlan; 's a' versificatio, mellyben a' nyelvünk sajátságai által szükségessé vált módosításokkal egészen a német rendszer szerint jártunk el, 's azon számos germanismus, melyet — bármit mondjanak puristáink — irodalmi nyelvünkben találunk, elég világosan bizonyítja a mondottakat.

Nincs is mit bámulni e' tüneményen. Csak annak ismétlése az, mit más nemzeteknél találunk, 's nálunk annyival természetesebb, minthogy irodalmunk nem egy, már erős nemzetiségből fejlődött ki, hanem egyesek által épen a' nemzetiség kifejtésének eszközeül használtatott; 's a' kritika mit tehetett mást, mint hogy elfogadva az irányt, melly irodalmunknak vezérei által adatott, szinte a' németeknél keresse szabályait; hisz a' kritika azt tette 's teszi mindenütt, vezeti az irodalmakat, de, ildomos vezérként, nem seregei előtt, hanem utánok jár. Új irodalmunk kezdetén a' kritika nem is tehetett mást. De most, midőn főkép lyrai költőinknél több önállóságot kezdünk tapasztalni, midőn irodalmunk nem csupán a' nagy német folyónak mesterségesen átvezetett gyenge ere többé, de nemzetiségünk mélyéből látunk fakadni forrásokat: valjon nem jött-e el ideje, hogy kritikánk is kissé önállóbb felfogásra emelkedjék, hogy átlássa, miként a Tick és Schlegelek theoriái irodalmunk valóban eredeti műveinek megbirálására nem egészen illenek.

A' német és angol irodalomnak nincs őszintébb tisztelője, mint én; teljes meggyőződésem, hogy magyar iró nem tehet jobbat, mint ha e' nemzetek nagy iróival mentül tökéletesebben megismerkedik; de hiszem azt is, hogy ha a' magyarnak is egykor nagy irói leendenek — miről én soha nem kételkedtem — azok nem a külföldi nagy példák utánzása által, hanem csak úgy fognak támadni, ha a lehetőségig önállólag lépnek föl, 's nem a' külföldi kritikus nézeteit, hanem nemzetük sajátságait tartják szemeik előtt. Wilhelm Meister, Werther, Faust, Emilia Galotti, Uhland 's Goethe költeményei nemcsak remek művek magukban véve, hanem németek egész jellemök által; 's ha magyar regény-, dráma- 's költeményeink lesznek, érdemesek arra, hogy ezekkel egy sorba állíttassanak: azok bizonyosan nem fognak hasonlítani a' nevezettekhez, mellyeknek analysisából kritikánk szabályait gyártja. — Nem az a kérdés: franczia vagy német modort kövessünk-e műveinkben? — ez az, mi fölött kritikusaink olly erősen vitatkoznak — feladatunk: magyar műveket alkotni; 's a mód, mi szerint műbirálóink eljárnak, e' czélt nem segíti elő. — Nemcsak egyes szókötésekben: magában az egész mű conceptiójában és kivitelében is lehetnek germanismusok, 's kritikánk úgy jár el, mintha ez utóbbit csaknem erénynek tartaná.

Mint előre mondám, Petőfi költeményeinek birálata helyett másról irtam. Bocsássanak meg az olvasók, mondom, nem születtem recensensnek, 's Petőfi dalai annyi élvezetet szereztek 's szereznek most is, midőn azokat ismét 's ismét olvasom, hogy csak mint megvesztegetett biró szólhatnék. Ha azonban a' szerző, kit a kritikus oktatni szokott, e' sorokból semmit nem tanulhat, — ha egyes verseinek hibás rhitmusa, egyes kitételeknek póriassága, 's az iránt, miként vált muzsája, a' piros csizmáju királyleány, német philosophussá — magyar menyecskétől minden kitelik, hisz hány magyar asszonyság tündökölt egykor mint nagy Verbőczianus jurista — részletes tudomást máshol kell keresnie; ha nagy meglepetésére másoktól hallja a' hírt, hogy Petőfi Sándor cosmopolita lett: egyet megtudhat e' sorokból, mit eddigi kritikáinak egy részénél talán elfeledhetett, 's ez az, hogy irótársai között vannak olyanok is, kik eddigi működését méltányolják, kik kifejlődését figyelemmel követve, 's látva a haladást, melly később műveit jellemzi, tehetségeiben bíznak. Ki huszonnégy éves korában ennyi jelest alkotott, mint Petőfi, mindenkit kielégíthet, de magát bizonyosan nem, 's törekvéseit arra fogja fordítani, hogy még jelesbeket teremtsen.

B. Eötvös József.

Kis furulyám szomoru fűzága . . .
(Munkácsy rajza.)

BERANGER ÉS PETŐFI.

Nem hozzád szólok magas palota!
Nem értenél te engemet.
Alacsony kunyhó a szív temploma,
Csak itt ül a szív ünnepet.
Ide térek be, hol a szeretetnek
És szerelemnek népe jól fogad...
Beranger és Petőfi itt születtek:
Zengjük dalaikat!

Multján mereng a palota csupán,
Ti csak merengtek, paloták!
Míg az egeknek felsőbb oldalán
A jövő gyújtja csillagát.
E csillag rémes üstökös tinéktek,
De a kunyhókban áldott, drága nap...
Beranger és Petőfi itt születtek:
Zengjük dalaikat!

Kezetekben volt a világ soká
S ti csak játszottatok vele.
Ha a nép sorsát elpanaszolá,
Azt mondátok: van kenyere!
»Nemcsak kenyér kell ám az embereknek!«
Zúg a kunyhókban a nemes harag...
Beranger és Petőfi itt születtek:
Zengjük dalaikat!

Oh nép, reményem boldog nemzete!
Mert azzá lész, az a jövőd, —
Ne félj a sorstól, bármily fekete,
Hisz van szived, hisz van erőd.
A palotákban másként énekelnek,
De te, kunyhó, harsogd túl azokat!
Beranger és Petőfi itt születtek:
Zengjük dalaikat!

ZALÁR JÓZSEF.

PETŐFI ÉS BIRÁLÓI.

1844—45.

Valahányszor a művészetben s így az irodalomban is valamely rendkivüli szellem átalakító hatása érvényesült, mindannyiszor egy előbbi, diadalait immár leélt irány hanyatlása észlelhető az epigonok túlhajtása, modorossága következtében, kik jelesebbek akarnak lenni a mestereknél. E balirány ellen lép fel a lángész, kinek működése épen ezért mindig fölforgató, lényegében forradalmi. Az ellentéteket a mérhetetlennek látszó eszmei tér által elválasztott művészeti irányzatok közt élére állítja s az irodalom ilyenkor mindig élénk harcz színtere. A jövő küzd a mult, vagy inkább a magát túlélt jelen ellen.

Irodalmunkban e tényt egyetlen költőnk föllépténél sem lehet oly világosan szemlélni, mint Petőfiénél. Ő oly korban lépett föl, midőn Vörösmarty lyrai epigonjai az ő irányát mondhatni lejáratták s valami affectált, erőtlen, enervált, szónokias, üres phrasis-girlandokkal rakott szobai, tehát ál-lyrai költészet divatozott, melynek Kunoss, Császár Ferencz s Hiador, mint főképviselők mellett, egész legió jelentéktelenebb híve volt s az u. n. légies, eszményi költészet leple alatt kinálgatták csillogó, fényes, de vértelen és erőtlen termékeiket.

Már most míg századunk elejétől egy Bihari, Csermák, Lavotta szerzeményei s a mindinkább szaporodó czigányzenekarok folyton terjesztették a népdalzenét: Vitkovics divatba hozta a népdalirást. A terjedő szinészet a dalok éneklésével, magyar és népszinműi elemeknek idegenből átdolgozott darabokba vegyítésével mind népszerűbbé tette a magyar népdalt és népzenét, mely kettő úgyis össze van forrva. Kulcsár István már 1818 óta gyűjteni kezdte a népdalokat s ki-kiadogatta a *Hasznos Mulatságok*ban. Mindezek nyomán műköltőink, mint Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Czuczor, Kriza János stb. fölkapták a népdalirást. Így a

romantikus magyar szellemű műköltészettel párhuzamosan egy még magyarosabb, a népiesen alapuló költészet kezdte bontogatni szárnyait: a valódi népies irányú költészet, melyet tehát úgy eredeténél, mint tárgyánál fogva meg kell különböztetni attól, mely a mult évszázad végén divatozott s ez csakis akkor kezdődött, midőn amaz le- és túlélte magát. Ennek az új és valódi népies iránynak a magyar költészet átalakítását azon kellett kezdeni, mi a magyar népköltés lényeges, csaknem kizáró műfaja: a lyrai költésen, a dalköltésen.

Ámde alig kezdtek műköltőink népdalirással foglalkozni, rögtön előállott a nemzeti és népi költészet elméletének és különbségének kérdése. A kérdés egész irodalmi fejtegetésében és az ezen alapult közfelfogásban e pár évtized alatt Petőfi föllépteig megrögződött az a téves felfogás, hogy a népiesen alapuló költészet sohasem emelkedhetik sem nemzetivé, sem igazán művészivé. Nem értették meg, hogy a népiesség a költészetben elv, melynek ezt egészen át kell hatnia; hogy a népiesség egyszerre bel- és külalak, nyelv, compositio, felfogás és világnézlet; hanem azt hirdették, hogy a népiesség műfaj s mint ilyen: népdal vagy parasztdal. Így a népiesség aesthetikai fogalmát összezavarták a népszerűség mellékes fogalmával. Ezzel szemben a nemzeti, a művelt költészet tehát fensőbb, mely a nemzet történeti nagy életéből merít és erre hat; a népies pedig az, mely a nemzet műveletlen, legalsó osztályát tartja szem előtt s ennek szűk, családi életéből merít és nyelvét használja. E felfogás vonul át a Kisfaludy-társaság 1841-iki fontos pályakérdésén s Szontagh Gusztávnak erre adott fejtegetésén is, ki a fensőbb költészetet nemzetinek, az alsóbbat népinek nevezi és ezzel a közfelfogásnak tudományos alapot adott. Mindjárt nyomban követte ugyanezt Erdélyi János tisztultabb felfogása 1842-ben, ki a népköltészetben találta a nemzeti költészetnek is igazi alapját, mert ez szintén csak »a nép kedélyének kifolyása« s a népköltészet fogalmát egész nagyságában fogta fel, »mint isteni kijelentését a nép szellemiségének« és végül mint általános emberit a nemzeti költészet nagyon is időhöz kapcsolt fogalmához képest. De nézete az uralkodó fölfogást nem nyomta el, sőt még csak nem is módosította s midőn alig pár év alatt a népies elv diadalt aratott, híveiről Toldy azt mondta a közfelfogás inye szerint, hogy »a népiest emelték a művészet fölé«.

Ez volt alapja annak az uralkodó álaesthetikának és gyűlölködéssel és haraggal telt kritikának, mely már 1844-ben felütötte fejét s mely nemcsak végig kisérte Petőfit egész életén át hanem egészen ma sincs kiirtva még magából az irodalomtörténetből sem.

Természetesen Petőfi föllépte kezdetén a divatos és az ő költészete közti ellentét nem volt éles; mert ő maga is Vörösmarty némi hatása alatt állott s midőn Vörösmarty a *Hazámban,* Petőfinek nyomtatásban megjelent 2-ik költeményében, egy régibb költő művét sejtette, ezzel voltaképen azt fejezte ki, hogy jó költeménynek találta a régibb iskola modorában. Ennek tulajdonítható, hogy kezdetben az ú. n. hirlapi kritika is szivesen fogadta őt. Vörösmarty kedvező itélete s az, hogy *Versei* I. kötetét a *Nemzeti kör* adta ki az ő befolyására, kalandos életéből a tulozva is terjesztett hírek, anekdóták, mind alkalmasak voltak, hogy mindjárt ismertté tegyék nevét egészen azon móddal együtt, hogy miként mentette meg Vahot Sándor s egy pár iró 1843-ban pozsonyi nyomorából s 1844-ben Vörösmarty a kétségbeeséstől s tán az öngyilkosságtól. De költeményeinek már 1843-ban feltünő sajátossága, szokatlan eredetisége is oly figyelmet ébresztett, hogy noha mindössze még csak 22 költeménye jelent meg, a *Regélő*ben E(rdélyi) 1844 január 11-én már így írt róla: »A lyrai pályán valamennyi felett, kik 1840 óta léptek fel, kiemelendő Petőfi S. Az ő költeményei több álnév alatt saját meglepő jellemüek, mélység és világosságban egyaránt kitünők« stb. Alig jelentek meg továbbá a *Versek* I., azonnal több költeményt irtak hozzá, köztük olyanok is, mint Sujánszky, Szeberényi, Greguss, kik utóbb keserűn vagy ellenségesen támadtak ellene; de a lapok is üdvözölték s köztük a régi iskola megcsontosodott híve, a *Honderű* is, bárha a legnagyobb rész tartózkodón fogadta műveit.

De már a *Versek* I, melybe több oly költemény is belekerült, melyek 1844 második feléből valók, még inkább az 1844 II-ik felében az akkori szépirodalmi lapokban *(Pesti Divatlap, Életképek, Honderű)* kiadott költeményei megmutatták, hogy ő a természettől szivébe irt aesthesis szerint s a lángész vagy még inkább lángszív sugallatának vezetése alatt a költészet új, ismeretlen vagy eddig lenézett forrásaiból merít; hévvel és merészséggel az ú. n. felsőbb költészet czikornyái nélkül s a nép beszéde tősgyökeres magyarosságával, lenézett fordulataival beszéli ki, a mi szivén fekszik; a költői reactio és betanult modorosság bástyáján be nem tömhető rést üt; alig pár hó alatt iskolát teremt, mely zászlajára az ő jelszavát irja: szabadság a költészetben! Ezt kiterjeszti a költészet alakjára, tárgyaira, az ezekhez kapcsolt érzelmi megindulásokra egyaránt; jogot szerez a természet, nemzeti és családi élet eddig lenézett vagy legalább mellőzött tárgyainak; lelki egybeolvadást teremt a magyar néppel; s az örök emberi komédia sajátságos komikuma szerint

kapkodóvá, ecclecticussá teszi még a felesküdt hívek egy részét is. És nem elég, hogy a nép költészetének így jogot szerzett a műköltészetben, hogy egy ki nem számított, de annál merészebb emelkedésre saját lángesze szárnyain addig hihetetlen magasra emeli és hogy ő, ki előbb népdalait szintén álnév alatt adta ki, most a költői, mint legnemzetibb és legeredetibb művészeti elv apostolává lesz, hanem egyszersmind saját kora czikornyás költői, de főleg prózai phraseologiája ellen is támadólag lép fel 1844 második felében, alig 21 éves korában, *A helység kalapácsá*val.

Vegyük ehhez, hogy ő természetes őszinteségével, melyet nemcsak a költészetben gyakorolt, hanem az életben is, míg tisztelettel adózott a valódi tehetségnek s hódolt Vörösmartynak, a mesternek: épen nem korlátozta magánkörben magát határozott és egyenes ítélete kimondásában. Ez jó, vagy ez nem jó! — ebből állt kritikája s gúnynyal illette a korabeli erőtlen költészet kirakatszerű nyelvbeli erőlködéseit. Mindezek fölfegyverezték elleneit s midőn Poór Jenő a pozsonyi *Hirnök*-ben *A helység kalapácsa* rövidlátó birálatával 1844 november 19-én mintegy megadta a jelszót, ellenei egymásután léptek föl. Hozzá kell tenni, hogy midőn itt kapóra állott a már ismertetett alapelv a felsőbb és alsóbbrendű költészetről, midőn kedvtelve süthették rá ennek nevében, hogy ő csak alsóbbrendű, népköltő, a népköltészet durvaságaival, póriasságaival; sőt a népköltészetben is csak még alsóbbrendű, parasztköltő: mindebbe egyszersmind az elvi álláspontoń kivül belejátszott az a kotteriáskodó szellem is, mely akkor a divatlapokat elválasztotta s azon személyi ellentét, melyet Vahot Imre a *Pesti Divatlap* által, melynél Petőfi segédszerkesztő volt, durva és betyáros modora következtében az u. n. valódi magyarosság nevében fölidézett s melybe helyzeténél fogva Petőfi annyira belekerült, hogy rendszerint azonosították őt és irányát a Vahotéval, holott úgy hozzá mint irányához csak egészen külső kapcsok csatolták.

Míg azonban a Poór említett birálatféléje egy vidéki lapban jelent meg, Dardanus (Császár Ferencz) álnevű támadása 1844 deczember 11-én már az *Életképek*-ben s Nádaskay Lajos birálata deczember 21-én a *Honderű*-ben Pesten jelentek meg. Amaz a költő *Gazdálkodási nézeteim* cz. költeménye kapcsán itéli el őt, a kegyenczet és követőit, kik a népiesség köpenyege alatt a költés égi hangja helyett káromkodnak, botrányos póriasságokat használnak; Nádaskay meg a *Versek* I-ben alig talál »magasabb« poesist, csak fejletlen ízlésű népköltőt lát Petőfiben, ki »a pórias nevelés alant regiójába kezd mindinkább alásülyedni«; *A helység kalapácsát* teljesen elitéli, a nélkül, hogy észrevenné czélját s így ő az

ellenfelek, főképen a divatos költői iskola nézetének általános kifejezést adott, rásütve a költőre a »pórias« bélyeget, mely azóta vele szemben mintegy általános jelszó volt. A költő ekkor e nyilvános és a többi, nyomtatásban meg nem jelent, de magánkörben annál inkább forgó birálatokra deczember végén kiadta heves válaszát, *A természet vadvirága* cz. költeményét a *Pesti Divatlap*-ban, melyben nemcsak élesen fejezi ki a különbséget a saját természetes és a csináltvirág-féle költészet közt, hanem kifejezi ép oly határozottan megvetését és lenézését is ellenei iránt, a mi elhallgattatásukra épen nem volt alkalmas mód. Ugyancsak ellenök irta *Apám mestersége s az enyém* és *Rossz Verseimről* költeményeit; de noha ezekben a tréfa az uralkodó, nehány ez időbeli költeménye mutatja, hogy a támadások mélyebben hatottak rá s szivébe keserűség és embergyűlölet kezdett beleköltözni (*Világ és én, Vahot Sándorhoz.)* Ehhez hozzájárult az a csalódás, melyet ifjúkora legjobb barátja, Szeberényi Lajos és a pápai önképző-kör vezetőtagjainak ellenséges föllépése okozott, kik *Tavasz* zsebkönyvükben kiadták jelenlegi neve alatt, megkérdezése nélkül, ifjúkori zsengéit, melyekkel szemben pedig senki sem lehetett szigorúbb, mint ő, ki az összest megsemmisítette; sőt még becsületében is megtámadták, szerénytelenséget, pöffeszkedést vetettek szemére s mindezt 1845 február—április havában, épen azon időben, midőn Csapó Etelke, halálán mély fájdalomba merülve, irta a *Cziprusiombok* költeményeit, melyekben e leányka emlékét örökítette meg.

Közben, míg ezek történtek, megjelent Petőfinek két újabb műve: a *János vitéz* és a *Cziprusiombok,* melyek a kritizálásra újabb anyagot szolgáltattak, noha kevésbbé adtak okot a támadásra, mint előbbi művei. De annál inkább adtak ezekre tápot hetenkint megjelent költeményei, különösen a miatt, hogy az *Életképek* 1845 január 25-én *Hirlapi méh* cz. kritikai szemléjét indította meg a divatlapok megbirálása végett, melyet, Petőfi irányával ellentétesen, az első félévben Garay János, a másodikban Hazucha Ferencz vezetett *Hirlapi őr* czím alatt, s ugyane lapban Moholy aláirással egy álnevű támadás is érte. Ehhez járult, hogy a *Honderű* e példára május 20-án az ugyancsak Petőfiellenes *Laprostát* s a *Pesti Divatlap* meg junius 5-én a *Lapszemlét* indították meg; de ez utóbbi azon rövid idő alatt, míg fennállt, természetesen Petőfit védte. Így a költő a legsajátosabb ellenségeskedésbe került bele, melyet különösen élessé tett két dolog: egyik az, hogy május 29-én egy nyilt levelet irt az akkor tett felsőmagyarországi útjából (május 1.—junius 26.) Vahot Imréhez, s ebben birálóiról a legnagyobb kicsinyléssel nyilatkozik; másik az, hogy 1845

ápril 1-től verseket Vahot rábeszélésére csak a *Pesti Divatlap*-ba adott s így a másik két divatlap fölszabadítva érezte magát minden kiméléttől, mihez a véletlen jó fegyvert adott különösen a *Honderü* kezébe, midőn a költőnek *Zöld Marczi* népszinművét a nemzeti szinház előadásra nem fogadta el. Természetesen mindez élesbítette az ellentéteket, melyek valóságos rút hirlapi czivakodássá fajultak akkor, midőn julius 5-én a költő megkezdte *Uti jegyzetei* közlését az *Életképek*-ben, melyekben nem mulasztja el szellemes, de éles vágásokat osztogatni elleneinek s a *Honderü* által támogatott girlandos költészet híveinek. Ezt az alkalmat Vahot Imre sietett a maga modorában durvaságokra kihasználni s a *Honderü*-t oly megjegyzésekre feljogosítani, hogy Petőfi *A Honderü*-höz czímű költeményét irta ellene, a mi a *Honderü*-t a végletekig fölingerelte s mindezekből folyt, hogy a költő az *Életképek*-kel is teljesen meghasonlott. Mindezek előzményei annak a birálatnak, melyet Frankenburg Adolf megbizásából Császár Ferencz adott az *Életképek* melléklapjában, az *Irodalmi őr*-ben 1845 aug. 16-án Petőfi összes eddigi működése ellen. Ennek feladata lett volna a költőt a szépirodalmi és aesthetikai kritika eszközeivel megsemmisíteni s ehhez Nagy Ignácz is csatlakozott *Menny és pokol* s egy névtelen a *Magyarkák* czímű pamphletjeikben.

Mindenesetre meg is semmisítették vagy eltérítették volna őt e támadások, ha nem lett volna a természetnek az a csodás genieje benne, mely felülemelte ellenségeinek mind rosszakaratán, mind jóhiszeműségén s így e támadások, ha olykor el is keserítették, egyszersmind megerősítették, fölemelték s meggyőződésében megszilárdították. Ám ezekkel szemben nem hiányoztak pártolói, védői sem. Vörösmarty és az ő bátorítására Vahot Imre, ki ezt saját érdekéből is tette, továbbá mérsékelt arányban Toldy Ferencz, egész lelkesedéssel az örök-ifjú Szemere Pál, hol nyiltan, hol magánkörben, Pákh Albert a *Pesti Hirlap*-ban, de legkivált a már elfeledett Dobrosy, kinek neve Szinnyei *Magyar irók* művéből is kimaradt, több meleg czikkben a *Pesti Divatlap*-ban, habár nem voltak a védelemben oly szaporák, mint a támadások és álkritikák igényelték volna; de már nevök is elég, hogy ellensúlyozzák támadóinak működését s már maga ez a tény is jelzi iránya győzelmét. De még inkább mellette volt és pártolta őt az egyetemes hatás, melyet művei tettek, a közmeggyőződés melegsége és lelkesedése, mely az egész hazából szólt hozzá s szivét az újítók méltó büszkeségével töltötte el.

Ferenczi Zoltán.

. . . MIT KRITIZÁLTOK?

(Paródia Petőfi ŐRÜLT-jére.)[1]

(1846.)

. . . Mit kritizáltok?
Takarodjatok innen!
Nagy munkába' vagyok. Sietek.
Drámát irok!
A milyet még nem látott a világ.
Csak szinre jutna! De nem engedi
A birálók irigykedő hada.
Hahaha!
Mert ilyen az élet — a mi életünk:
Írunk, veszekszünk,
De a kritika azt mondja, csitt!
Egyszer már én is meghalék.
Sujánszkit adták kezembe
A kik Pindusra tolták Hiadort.
S mit tettek gyilkosaim
Hogy gaz tettöket elleplezzék?
Midőn kiteritve feküdtem
Szavalni kezdték Kövesit.[2]
Szerettem volna felugrani,
Hogy torkukba fojtsam szavukat.
De nem fojtom oda gondolám:
Szavalják ők az »Esti dalok«-at
S fuladjanak meg tőle!
Hahaha!

[1] 1846-ban készült, de nyomtatásban most jelenik meg először.
[2] Császár Ferencz írt egy füzet verset Esti dalok czímmel Kövesi Kálmán név alatt. B.

És hol temettek el? A »Spiegel«-ben.[1]
Ez volt szerencsém,
Mert a »Honderű« kiása siromból.
Ez az állat volt egyetlen jótevőm;
Ezt is megcsaltam.
Ő »didaskáliáim«[2] akarta megenni,
S én drámámat adtam oda, —
S ez oly sületlen volt, hogy megdöglött tőle,
Hahaha!
De hiába, csak így jár,
Ki a kritikussal tesz jót. Mi a kritika?
Mondják, virágnak gyökere,
Mely a »Szemlé«-ben[3] virúl.
De ez nem igaz.
Száraz kóró nálunk a kritika,
Melynek gyökere
Ott lenn a német iskolában.
Egy író tanított engemet erre,
Ki nagy bolond volt, mert éhen hala.
Mért nem kritizált, mért nem plagizált?
Hahaha!
De mit kaczagok mint a bolond,
Hisz' sirnom kellene,
Siratnom, hogy oly gonosz a kritika.
Még Bajza is, éles szemével
Gyakran siratja, hogy megalkotá.
De mit használ az ő könyüje is!
Rossz földre hull, a »Honderű«-re,
Hol Zerffi lábbal tiporja.
S mi lesz belőle, az ő könyéből?
Sár és piszok.
Hahaha!
Oh Zerffi, Zerffi, zsoldos kritikus!
Érdemdíj orrodon a fricska,
S emléklapod az »Irodalmi deres.«[4]
Hát ez-é didaskáliáid jutalma:
Egy fricska s az »Irodalmi deres«?
Hahaha!

[1] Zerffi Pestre jövetelekor e német lap belmunkatársa volt; P. Horváth L. innét vette át lapjához. B.

[2] Z.-nek főkép Petőfi ellen írt s dr. Laube Henrikhez czímzett irodalmi-levél-csoportja a »Honderűben«. B.

[3] Kritikai lap 1845—46. Szerk. Erdélyi János. B.

[4] Harapófogó Dániel név alatt írta s adta ki Kecskeméten Vas Gereben e kis röpiratot Zerffi ellen B.

S tudjátok-e mit tesz az írói nyelven,
Midőn Zerffi azt mondja: kritika?
Ez azt teszi, hogy el ne olvasd.
Én olvastalak téged oh kritika!
Egy harmatcseppnyi belőled
Émelygősb mint a »Meghasonlott kedély.« [1]
Láttátok-e már Hazuchát
Midőn a »Nemzetes Úr« [2] szánt rajta,
És vettet véle tökmagot?
Láttátok-e már a »Szemlé«-t,
E czopfos mukkert,
Kezében Shakspeare »sülyesztői«-vel? [3]
Hahaha!
Ha nincs prenumeráns, elvész a lap.
Nincsen prenumeránsod oh Honderű,
Elveszned kell!
Még várok juliusig,
S ha ekkor sem lesz a végitélet:
Hugó Károlylyal iratok beléd
»Honösztön«-t, és a Honderűt [4]
Nodier-hez röpitem. [5]
Hahaha!

Berecz Károly.

[1] Ilyen czímű regény Hazucha-Kelmenffy Lászlótól. B.

[2] A »Nemzeti Ujság« konzervativ-klerikális lap gúnyneve. Hazucha belmunkatársa volt. B.

[3] Czélzás a »Szemlé«-ben folyt vitára: a színpadi sülyesztőkről. B.

[4] Hugó Károlytól — a ki különben is se írni se beszélni nem tudott magyarul — néhány vad vers jelent meg a »Honderű«-ben, ezek közt a rettenetes »Honösztön« is. B.

[5] P. Horváth Lázár egyik párisi levelében Nodier-ről azt írta, hogy együtt ebédeltek, — csak a levél kelte nem vágott össze ez állitással, a mennyiben Nodier már több hónappal az előtt... meghalt. B.

A BOLDOGSÁG KÜSZÖBÉN.

(AZ ERDŐDI NAPOK.)

Az 1847-dik év pünkösd előtti csütörtökjén országos vásár volt Erdődön. Én több uradalmi tiszt ismerőseimmel, kik e napra Erdődre jöttek, a vásár sátrai közt sétáltam, a mikor a majtényi kasznárság két igás lova a vendéglő előtt megállott és egy klakkalapos uri ember szállott ki a bricskából.

Petőfi volt. Táskával a kezében, felém közeledett, de alig maradt időm, hogy őt a mellettem álló ismerőseimnek bemutassam, mert azonnal félrevont és kért, hogy siessek vele szállásomra. Féltizenegy óra lehetett. A vendéglő előtt álló lovakon végig tekintve, könnyen kiszámíthattam, hogy a reggeli után, fél kilencz órakor indulhatott el Nagy-Majtinból. Szállásom alig volt kétszáz lépésnyire a vásártértől s mindössze egy tág, de szerényen butorozott szobából állott. A mint beléptünk, a szegletbe dobva uti táskáját, komoly arczkifejezéssel és némi izgatottsággal csak ennyit mondott:

— Tudd meg, hogy ezen a napon dől el a sorsom s még ha szülei bele nem egyeznének is, erősen bízva a Julia levelében olvasható nyilatkozatban, elválaszthatatlanúl egymáséi leszünk örökre.

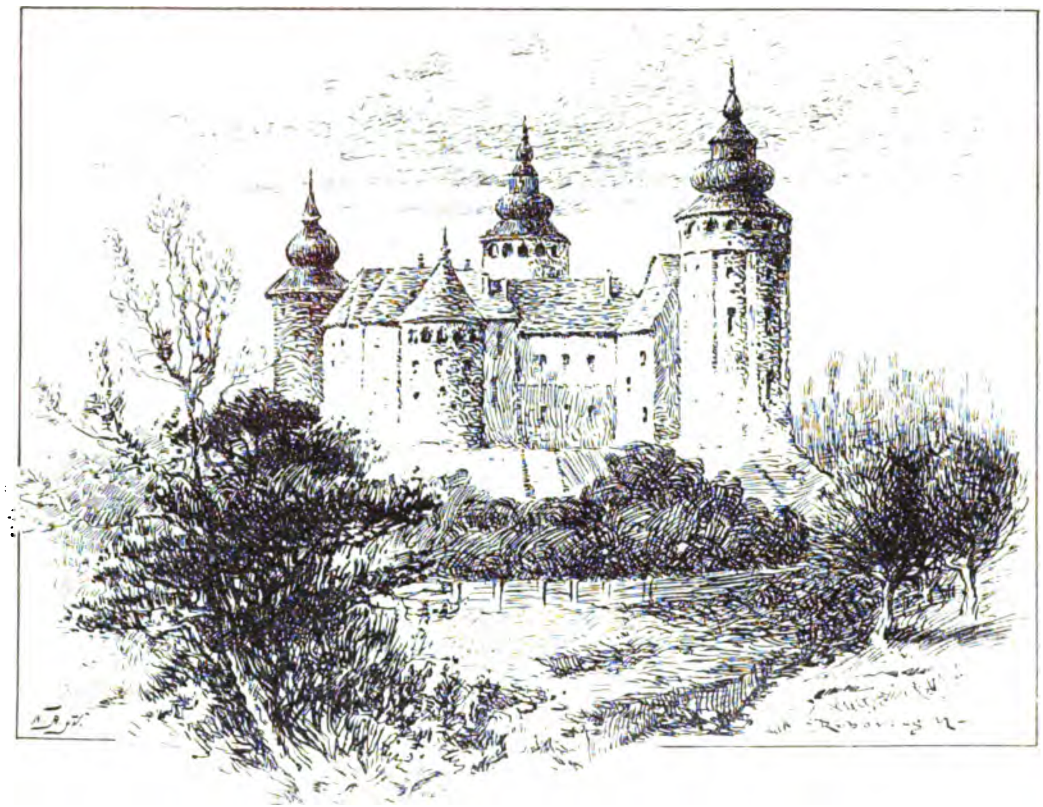
— Kedves Sándorom! Ne légy olyan kislelkű. Némi megnyugtatásul és vigasztalásul annyit már is elmondhatok, hogy Julia anyja erősen tartja magát, de atyját okkal-móddal kibékítheted.

— Mindezt már én is tudom. Mondj valami ujabbat és okosabbat!?

— Legyen! Juliával vasárnap, mise után, a templom előtt találkoztam. Az izgatottságnak vagy elfogultságnak legkisebb jelét sem vettem észre rajta sem magatartásában sem arczkifejezésében, sőt mosolyogva ennyit súgott a fülembe: »Sándort pár nap mulva látni fogom.« Atyjával egyedül volt

a templomban s az öreg, engem meglátva, olyan haragos pillantásokat dobott felém, mintha valami házasságközvetítő ügynökségnek volnék főnöke vagy képviselője.

— Egészen természetesnek találom, hogy ki nem állhat és én magam sem értem, hogy mi jogon avatkozol te a mi ügyeinkbe, — szólt Sándor meglehetősen mogorván.

Az erdődi vár.

— Miattam csinálhattok, a mit akartok, annyit azonban megengedhetsz, hogy a szerénység határai között inkább örüljek boldogságtoknak, mint fájdalmat érezzek akkor, ha azt valami véletlen megakadályozná.

— Köszönöm! De most azt mondd meg: hol fogunk ebédelni? Majtinban kávénál egyebet nem kaptam, az én paraszt gyomrom pedig ez édesen keserű kotyvalékon kívül valami sódar- vagy szalonnafélét is szivesen bekebelezett volna.

— Pontban tizenkét órakor atyámnál ebédelünk. Most már anyám is nagyobb előzékenységgel és szivességgel fogad, mint első ebédünk

alkalmával, mert tudja: ki vagy, mi vagy; mert neved olyan ismeretes az országban, mint Hugó Viktoré Párisban.

— Most hagyj magamra, hogy följegyzéseimet befejezhessem — vágott szavaimba Petőfi. Menj szüleidhez, mondd meg, hogy olyan vendégük lesz, kinek nevét emlékül az utódoknak kárminnal jegyezzék be a kalendáriumba.

Az ebéd talán a szokottnál is csendesebben folyt le; de a mit tőle még soha sem hallottam: ebéd közben a Szendrei vagyoni állásáról kérdezősködött. Atyám elmondta, hogy gazdag ember; mire Sándor az örömnek vagy tetszésnek legkisebb jelét sem mutatva, tovább nem kérdezősködött. Ezután csak Janka nővéremmel társalgott, ebéd után pedig papirt és czeruzát kért és elég hosszú és tágas kertünkben fel s alá sétálva, alkalmasint verset irt vagy jegyezgetett.

Délután öt óra volt, a mikor a vár felé sietett. Csaknem bizonyosra vettem, hogy Juliával hol találkozik.

A vártól keletre volt a felügyelői konyhakert. A kertben volt néhány gyümölcsfa, veteményes ágyak, méhes és mintegy négyszög holdnyi tó, melyet a Homorod patakja táplált vízzel.

Ha Petőfi Erdődön megjelent, rendesen itt találkozott Juliával.

Ejjeli tiz óra volt, mikor borsó-utczai lakásomra benyitott.

— Derült arczkifejezésedből és szemeid ragyogásából látom, hogy a napot nem vesztegetted el. Talán bizony a várban meg is tartottak vacsorára?

Gúnyosan felkaczagott.

— Pákh Józsefnél, uradalmi ügyészeteknél voltam, a ki szeretetre, tiszteletre és becsülésre méltó ember, mert szerény könyvtárában nemcsak a Vörösmarty, két Kisfaludy s néhány kasza-kapa kerülő iró munkái láthatók, de, képzeld meglepetésemet, megvannak ott az én költeményeim is díszkötésben. Nála vacsoráltam. De hagyjuk ezt s mondd meg nekem: kit tartasz te boldognak?

— Vallásos embernek erre nem nehéz válaszolni, — feleltem. Azt tartom boldog embernek, a ki hisz, remél és szeret és ezt a három kincset haláláig megőrzi.

— Maradjunk csak a szerelemnél és azután halld meg, hogy a mai naptól kezdve nálamnál boldogabb ember nincs a föld kerekségén, mert mi ma Juliával örök hűséget esküdtünk egymásnak, és nem holmi ünnepélyes szertartással, hanem az isten szine előtt jegyeztük el egymást. Tudd meg, te szerencsétlen flótás, hogy én a mai alkonytól kezdve *vőlegény vagyok!*

Szendrei Julia

Barabás Miklós rajza.

(1848.)

Petőfi Sándor

Barabás Miklós rajza.

(1848.)

Még örülni sem mertem hangosan, nehogy boldogságában egy perczre is megzavarjam.

Reggel nyolcz órakor ugyancsak az uradalmi ügyész négy lovas fogatán hajtatott el Nagy-Károlyba. Onnan ki vitte tovább Pestig: azt nem tudom.

A csütörtök utáni vasárnapon Julia, szokása szerint, atyjával újra megjelent a templomban. Valamivel későbben érkezvén, ők az oratoriumban, én pedig a gyóntatószék közelében foglaltam helyet s onnan jól megfigyelhettem úgy az atyának, mint leányának arczkifejezését. Rajtuk a legcsekélyebb változást sem vettem észre. Julia, a mint meglátott, mosolylyal ajkain, egy hosszabb tekintetet váltott velem, s azután újra imakönyvébe mélyedt. Én, a ki már mindent tudtam, szinte derült arczczal tekintettem feléje. Már régebb idő óta úgy ismertem, mint makacsságában és engedékenységében egyaránt szeretetre méltó gyermeket. Valamivel előbb menve ki az egyházból, mint ők, reájok az egyház ajtajánál várakoztam. Csakhamar megjelentek. Juliska mosolyogva e szavakkal fogadott:

— Ön már régebben meggyőzött arról, hogy örömömben és fájdalmamban igaz szívvel osztozik. Tudja meg tehát, hogy tegnap óta mennyasszony vagyok.

E rövid szóváltás után hintójukhoz siettek és elhajtattak. Rövid idő múlva én is távozóban lévén Erdődről, a déli órákban siettem a várba, hogy tőle elbucsúzzak. Szemenes Ágnessel, az alerdész leányával adtam tudomására, hogy a vár alatt fekvő dámvadasban, a kuglizó melletti padon találhat. Biztosra vettem, hogy Julia nem várakoztat sokáig magára. Délfelé csakugyan meg is jelent és kezét nyújtva, tőlem e szavakkal vett búcsút:

— Szivemből kivánom, hogy egész életében olyan boldog legyen, a minő most én vagyok!

— Tehát olyan nagyon szereti Sándort? — kérdeztem minden kétkedést kizáró hangon s nem minden kiváncsiság nélkül válaszára.

— Ön mindig igazabb emberem volt, mintsem hogy megcsalni kivánnám. Tudja meg tehát, hogy én úgy szeretem Sándort, mint egy szellemi és magasztos lelki tulajdonokban gazdag könyvet, a melynek kötése azonban nem felel meg becsértékben a tartalmának.

— És mit művelne, ha e könyvet ellopnák vagy elvesztené?

— Fájó szívvel emlékeznék vissza veszteségemre; de ha nem lehetne többé reményem, hogy föltaláljam, igyekeznék egy tartalomban hasonlóan gazdag könyvet szerezni.

Igaza volt! Ilyennek ismertem őt, míg változatokban gazdag, majd borús, majd derűs életét korai halála be nem fejezte.

1847-ben szeptember 8-án a vár kápolnájában mondták el a föld és ég ura előtt azt az esküt, a mely határozandó volt jövőjük felett.

Már Pesten voltam, mikor e máig megőrzött sorokat kaptam Juliától: »Azt már tudja, hogy megesküdtünk, de azt sem én nem tudom, sem ön nem tudja, üdv vagy kárhozat vár-e reánk a jövőben?«

LAUKA GUSZTÁV.

KÖZÖS DICSŐSÉGÜNK.

Nagy nevű lantosa, dísze a magyarnak,
Elvitatni tőlünk hányan nem akarnak!
Az övé vagy, rácz s tót fennen hirdeti,
Nem ősi magyar vér lüktetett szívedben,
Ott van az áruló öröklött nevedben,
Magyaros köntöse el nem födheti.

Hiú hánykolódás! — Por, hamú mit érnek?
Balgaság kutatni parányit a vérnek,
S esküdni a névnek holt betüire.
A szív egy érzése, az ajak egy nyelve,
Egy lelkes lángolás egy honnak szentelve
Igaz rokonságnak ez a bélyege.

Atyafiak délen s az éjszaki részen,
Ne sértsen örömünk, hogy miénk egészen,
Részt büszke jogunkban mi tilt vennetek?
A szív egy érzése, az ajak egy nyelve,
Egy lelkes lángolás egy honnak szentelve
Örök lánczczal füzze hozzá szivetek.

Álljatok hűségben, mint ő rendületlen,
Legyetek reményben, hitben, szeretetben
Egy család tagjai ő vele s velünk,
Hazánk ha egyenlőn szeretett szülénk lesz: —
Legyen a tietek, így is a miénk lesz,
Közös dicsőségünk, közös gyönyörünk!

TORKOS LÁSZLÓ.

A TIZEK.

(Az EMLÉKIRATOK-ból.)

Petőfi Sándor.

Ujult erővel és kedvvel kezdtem 1845-ben — post tot discrimina rerum — a rendes lappá változott *Életképek* szerkesztéséhez.

Külső alakját meghagyván, fő gondomat oda irányoztam, hogy valódi íróink jelesbjeit lapom számára kizárólag megnyerjem. Az a parányi erő, melyet szépirodalmunk addig felmutathatott, három divatlapra oszolva, csekélynek tetszett arra, hogy olvasó közönségünk sokkal finomult, szinte követelő izlésének tökéletesen megfeleljen, s azért szüntelen szemeim előtt lebegett egy »írói szövetség« létrehozása, mely nálunk nagyon is érezhető hiány volt, miután több felé szakadozva, inkább ellenségekül, mint barátokul állottunk egymással szemközt.

Jókai Mór.

Lisznyai Kálmán.

A föladat nehezebb volt, mint gondoltam.

Természete az már a magyarnak, hogy pártokra oszolva önmagát emészti; s azért — bár a központosítás nagy eszméjét erélyesen megkezdtem lapom körül — csakhamar kénytelen voltam azzal ismét felhagyni, sajnosan tapasztalván, hogy azt még részben sem sikerülend keresztül vinnem.

Egy évnél többnek kellett elmulnia, míg egy, az akkori szépirodalmi világban némi sensatiót okozott körülmény a már fölhagyott tervnek létesíthetését közelebb kilátásba helyezé, mint reményleni mertem.

A dolog így történt:

Fiatalabb íróink jobbjai: Bérczy, Degré, Jókai, Kaján Ábel, (Pákh Albert), Kerényi, Lisznyai, Obernyik, Pálffy, Petőfi és Tompa (kiknek egy része mind a három divatlapnak, a nagyobbik pedig csak a *Pesti Divatlap* s az *Életképek* munkatársa volt) aláirás mellett elhatározták, hogy munkálkodásukat ezentúl a szépirodalmi lapoktól megvonják s erejüket nagyobb dolgozatokra, s különösen egy általuk majdan közös erővel megindítandó irodalmi vállalat kiállítására fordítandják. — Collegáim ez úgyszólván égből pottyant írói összeesküvést eleinte nevetséges oldalról akarták az olvasó közönség előtt föltüntetni, s ez által egyszersmind boszúságukat, melyet e váratlan tény fölött

Tompa Mihály.

Degré Alajos.

éreztek, ügyesen elrejthetni vélték; én azonban komolyabb szempontból tekintvén a dolgot, s ily ifju erők elvonulását a szépirodalom teréről lapom és olvasóim érdekében is érzékeny veszteségnek tartván, egy pár hónap mulva — mialatt a szenvedélyeket kissé kitombolni hagytam — a következő levelet intéztem az úgynevezett *tizek* tanácsához:

»Tisztelt barátim! Néhány hó előtt önök egy nyilatkozatot bocsátottak közre, melyben határozott szándékukat jelentették ki, a journal irodalomról egy időre lelépni. Erre két czél vezérelhette önöket: *egyik*, hogy tehetségeiket ezentúl önálló művek alkotására fordítva, magukat a napi érdekü tárgyak kezelésével el ne forgácsolják; a *másik* egy füzetenkint megjelenendő *Almanach* egyesült erőveli kiadása leendene. — Balítéletesek ugyan egy *harmadik* okot is emlegetnek: melynek személyes tekinteteken kellene alapulni, mit én azonban motiválni nem tudok, hinni pedig nem akarok. — Az *elsőbbi* czél, mint ezt azóta többen önök közül tettleg bizonyíták, részint közönség elibe léptetett, részint tudtomra munkálatban levő önálló műveikkel erélyesen meg lőn közelítve — s az irodalmi fejlődést figyelemmel kisérőnek lehetetlen az ebbeli haladáson szívből nem örülnie; az *utóbbi* vállalat azonban, hihe-

Pálffy Albert.

tőleg előttem is ismert okokból, kevésbbé látszik a kivánt czélnak megfelelni.

Az Almanach-litteratura sokkal kisszerűbb, sokkal szűkebb körre szorított, minthogy jól ismert nevekkel biró tehetségek magukat ennek korlátai közé temessék. S mi következett belőle? Hallgatás, pangás az írók részéről; elégületlenség, hidegülés a közönségéről. Mert míg önök visszavonultak a lapirodalom teréről, addig az elébb szellemi kisebbségben tartott irodalmi töredék kapott túlnyomósságra azon; ismeretlen

Bérczy Károly.

Kaján Ábel.

középszerűségek küzdték föl magukat nyilvános kárával a szépirodalomnak úgy mint a közönségnek. Pedig nincs tér és mód, melyen bármely korszerű eszme, erkölcsi vagy honfiui, erősebben birna hatni közönségünkre, mint a szépirodalom tere.

Veterán íróink nagyobb része — hála nekik és elismerés az eddigi küzdelmekért — most már örömestebb élvezi nyugalmát, vagy az élet nehezebb fáradalmaival harczol; önök azok, kiknek most, ha valaha, kell egyesült erővel föllépniök a sikra, hogy azon — ismerve az irányt, mit honfinak és becsületes embernek követni kell — az igazság és honérzet diadalát kivivni segitsék.

Ezért fölhivom önöket — minden önzés és ámitás nélkül — nemcsak a *magam,* hanem inkább a *közügy* érdekében, hogy félretéve minden mellékérdeket, s netalán — mit valószinűnek nem látok — neheztelést: bontsák föl úgy is csak ideiglenesen kötött társadalmi szerződésüket, s kezdjék meg újra a hatást, mire erkölcsi és honfiúi tekintetben önlelkük sugallatától fölhivatva vannak, emelve sajnosan nélkülözött munkálataikkal a divatlapok közűl bármelyiket, melynek iránya önmeggyőződésükkel összehangzik.

Adjon az ég önöknek áldást és egyetértést, szavaimnak pedig kivánt sikert. Maradtam stb.«

A válasz, melyet ez őszinte és barátságos fölszólításomra nyertem, így hangzott:

»Tisztelt Szerkesztő Úr! Önnek folyó (1846-dik) évi november 7-dikén hozzánk intézett, s reánk nézve több tekintetben hizelgő felszólítása által nem csekély mértékben érezzük magunkat megtisztelve. — Egymásközti kölcsönös szerződésünk mult július 1-jétől egy évre köttetett, s így önnek baráti felszólítása nélkül, legalább nemleges tekintetben, jövő 1847-dik július 1-ig tartott volna. Tettleges része alakulásunk czéljának nem nyilvánítható akadályok miatt teljesülésbe nem mehetvén, ön felhívásának vétele után, de leginkább az ön által előadott motivumoknál s a divatlapok nagyobb része által szorosabban kifejtett irány- és programmnál fogva, *társulatunk* a jelen voltak s a beküldött nyilatkozatok közmegegyeztével *fölbontottnak* nyilváníttatott, s az adott szó kölcsönösen visszaadatott. — Ha a magyar irodalmi körülmények az eddigieknél netalán jobbra változnának, most szándéklott, de foganatba nem hozhatott czélunk bizonyosan újra egyesítend bennünket. Most azonban szivesen engedünk ön felszólításának, és — közremunkálásunkat előlegesen is igérve — a mi által a szépirodalom emelésére s ennek folytán a közügy előmozdítására nézve csekély tehetségeink befolyással lehetnek, mindazzal az olvasó közönség elibe föllépni, különösen a dolgok jelen állapotában, legszentebb kötelességünknek ismerjük. — Kelt a társulat 1846-dik november 16-diki gyűléséből. *Kaján Ábel,* m. k. társulati jegyző.«

Szükségtelen említenem, hogy ily elismert ifju erők közremunkálása által lapom újabb, pezsgőbb életet nyert, s kedvezőbb reményekre jogosított további fönnállása iránt.

A sort *Jókai* kezdé meg mindjárt a jövő lapban *Sonkolyi Gergely* czímű humordus beszélykéjével; követték őt egymás után Degré,

Lisznyai, Petőfi *(Az Őrült* czímű gyönyörű költeményével), Pálffy s a többiek.

Magától értetik, hogy e fiatal barátaim az ürt, mely itt-ott dolgozótársaim sorában támadt, tökéletesen kitöltötték.

Frankenburg Adolf.

AZ „EMLÉNYEK"-BŐL.

1855

... De nyugszik immár csöndes rög alatt,
Nem bántja többé az Egy gondolat.

Mely annyit érze, hamvad a kebel,
Nyugalmát semmi nem zavarja fel.

A lázas álom, a szent hevülés,
Ama fél jóslat,... vagy fél őrülés,

Mely a jelenre hág, azon tipor
S jövőbe néz — most egy maréknyi por.

De jól van így. Ő nem közénk való —
S ez, a mi fáj, ez a vigasztaló.

A köny nem éget már, csupán ragyog;
Nem törlöm még le, de higadt vagyok.

Gyakran, ha az ég behunyta már szemét,
Gyakran érzem lobogni szellemét.

Szobámba leng az a nyilt ablakon,
Meg-megsimítja forró homlokom.

Hallom suhogni könnyű lépteit
S önfeledve ajkam szól: te itt?...

S döbbenve ismerek fel rajzomon
Egy-egy vonást, mit szellemujja von.

»Övé! kiáltom, itt, ez itt övé:
A szin erős, nem illik együvé!«

És áldom azt a láthatlan kezet...
Mulass velem soká, szelid emlékezet!

Arany János.

SZENDREI JULIA.

Már azon semmiféle hatalom sem segíthetett, hogy ez a daczos, szilaj természetű kis gyermekleány, Juliska, nem serdült olyan hajadonná, kit a környékbeli tante-ok a konvenczionális ildom szempontjából kifogástalannak tarthattak volna.

Szülei elkényeztették; minden vágya teljesült. Sima és nyugodt vonásainak láttára senkisem gyaníthatta, mily örvények zajlanak szíve mélyein.

Ha örült: nagyon, szinte félelmesen tudott örülni; ha játszott: gyermekké lett teljesen; kaczagott, sugárzott, — de sokáig nem szeretett sem mulatni, sem gyönyörködtetni. Hirtelen magába zárkózott, összevonta túláradó kedve szirmait, mint hűsülő fuvalom érintésére a virág, s elnémult, mint a váratlanul megszakított dallam valamely hárfa húrjain.

Leült zongorájához, ujjai végig viharzottak a billentyűkön, de néhány akkord után felugrott, — könyvet vett kezébe, egy pillanatig olvasott, becsapta, félrelökte; oda sietett a nyitott ablakhoz s tekintete nyugtalan madárként röpködött a tündéri táj fölött.

Szemközt az erdődi ódon vár, a Drágffyak egykori sasfészke, százados tölgyek és bükkfák társaságában; vadrózsákkal csipkézett halmon a Zápolya uralmát hirdető góth stilű egyház, odább szőllős dombtetők, a szent Donát tiszteletére épült kápolna; alant virágos rétek, cserjék, ligetek, hol a csalogányok egész zenekara csattogott s honnan ménták és ibolyák illatfelhői szállongtak fölfelé. A hunyó nap sugarai mindezt a sok szépséget meleg színekkel vonták be s a leboruló alkony szelid koloritja úgy ömlött el e felséges vidéken, mint valamely titokzatos hangulat, mely arra van hivatva, hogy egy pillanatra kiengesztelje a szivet az élettel.

S a fiatal leány zajló lelkének háborgása ilyenkor lassankint le is csillapult. Így egyedül, saját álmai fényébe temetkezve, érezte csak magát nyugodtnak és elégedettnek.

Máskor nem.

* * *

Atyja gazdatiszt volt s mély rokonszenvvel csüngött leányán, a ki szabadon és korlátlanul gyűlölt minden köznapit. A gazda életét és foglalkozását egyformán nyomorúságosnak tartotta; nem érezte magát jól az uradalmi körökben, únta a száraz és szellemtelen gazdasági üléseket, még jobban az atyja alatt álló hivatalnokok széptevéseit s teljes szívvel megvetette azokat a simára fésült, képzelgő és üresfejű vidéki nevezetességeket, kik azt hitték, hogy boldogíthatják, ha megkülönböztetik vagy megkérik.

Szelleme a pajzánság és komolyság különös vegyületéből állott, mely vonzott is, meg bátortalanított is. Már élete tavaszán érezte és tudta: mit és mennyit ér? Ábrándjaiból nem lehetett lealkudni semmit s kik égő szívvel közeledtek feléje: elgázolt szívvel vonultak vissza tőle.

* * *

Ez a boldogtalan teremtés — szerencsétlenségére — nem a Gänseblümchenek fajtájából való volt.

Lénye tüneményes, szertelen, fenyegető és vad, mint a körülötte készülődő idő, mely sajátságos világosságával, tűznapjának kévékben hulló nyilaival, izzó levegőjével, bizarr alakú, zavartan hömpölygő s félelmes robajú vészfelhőivel nyilván orkánt hirdetett mindenfelé.

Az ily szokatlan színű levegőben minden tárgy elveszti a maga rendes arányait. A jelenségek mintha reszketnének, a körvonalak nőni és hullámzani látszanak; valami különös rángás, idegesség cikáz végig mindenen és jaj annak, kinek különben is hajlama van az exaltáczióra, mert ilyenkor az álmok fénylőbbek és lázasabbak, — a vér nemcsak lüktet: villámlik is, s a képzelet semmit sem tart lehetetlennek, még azt sem, hogy diadalmaskodjék végzetén, mely menthetetlenül szerencsétlenné fogja tenni s izenként tördeli szét merészen süvöltő szárnyait, mielőtt végkép alábuktatná égi magasából.

* * *

E szenvedélyes, különcz lény egy még fellengősebb és különczebb természettel szövetkezett; egy minden egyéb, csak nem szép külsejű, éles és savanyú modorú ifjúnak nyujtá kezét.

Megdaczolt a szülők ellenkező akaratával, oda lökte az élet minden bizonyosságát, kényelmét a kétes, de dicsőséges jövőért s azt hitte: elég ereje lesz megküzdeni a sors minden viszontagságaival és terheivel, nem bízva egyébben, mint abban a világokat fentartó hatalomban, mely mindent elvállal s mindenről le tud mondani: a szerelemben.

Egy lángelmének, Petőfi Sándornak a neje lett.

Két szertelenül lobogó láng, két korlátokat nem ismerő szellem szilaj egyesülése volt ez. Vészteljes, viharos, pusztító szerelem. Csók, mely öldököl; villám, mely végig villogja az eget s kilobban.

A leghevesebb érzelmek tüzi veszedelméből támad a legkopárabb sivatag. Az exaltáczió mellett ott leskelődik a kétségbeesés s jóformán észre sem vesszük: a büszke szív, mely indulataival az eget vívta, éktelen düledékké torzul az idők szennyében.

Petőfi elég erős volt arra, hogy neje költői és különcz lelkének illuzióit egy időre fentartsa, de mégis gyöngébb az ábrándokat lassanként kijátszó életnél.

A túláradó boldogság legragyogóbb heteiben, Koltón, már elvonult egy-egy baljós felhő e kiszámíthatatlan kedélyű asszony homlokán és szellemén.

A bérczek »mint szerelem nélküli jegyesek« tekintenek reá s naplójába a következő titokzatos sorokat irja:

»Olyat érzek, mintha életemnek egy igen szép, de régen-régen viszszahozhatlanul eltünt öröméről gondolkodnám . . .«

Alig néhány hét mulva pedig ezt irja egy Erdődön maradt barátjának: »Van kifejezhetlen, kimondhatatlan érzelem. Nem barátság, nem szerelem, nem vonzódás, nem rokonszenv. Mindegyik! Egyik sem! Ha távol él tőlem, ha elveszett nekem, nyugalmam alapjában nem zavarodik meg, szivem és vérem rendesen lüktet. Mégis kérdezősködöm: szép-e a vidék, hol napjai folynak? Jók-e annak emberei? Ön boldog-e? . . . Ennek így kelle történnie. Vágytam lelkének hacsak egy részecskéjét is birhatni s e vágyam teljesült. Lelkének e része sajátom, ezt többé vissza nem veheti. Széttéphetetlenül köti ez önt hozzám. Ezért fog ön örökös vágygyal reám gondolni, lelkének azon hiányzó, azon hozzám átszállott részét fogja nálam keresni, — ez vonja önt felém. Ezért szeretné tudni jövőmet, ezért szeretne örökké látni és nagynak, boldognak tudni engemet, mert

velem együtt lelke is boldog vagy boldogtalan. Pedig egyike vagyok azon pusztító szellemeknek, kik örökös küzdelemben vannak a teremtő erővel: mit ez teremt, ők szétrombolják... Talán csak szétzúzni, megsemmisíteni fogom lelkének e hozzám szakadt darabját. Én lennék ennek oka? A mint a sors rendelése volt: magamhoz vonnom önt, úgy lehet a sors rendelése, hogy általam törjék meg vagy zuzassék szét. De hátha ellenkezőleg csak ezután fog élni és felemelkedni? Valamint oka nem lennék vesztének, úgy érdemem sem lenne ez ujjászületésben.

Ki tudja, köztünk a legnagyobb lény mily parányi, önakarat nélküli eszköz egy hatalmas, mindeneken uralkodó világtörvény működésében!«

Ezt a levelet az alig egy-két hónapos asszony irta, a ki ekkor már bizonynyal jól átérezte, mit áldozott fel az elképzelt üdv sülyedő világáért, s már ekkor megkezdte a rémes, szomorú harczot önmagával halálig, összeomlásig.

Mert, a mi ezután következik: gyásztörténet. A szabadságharcz felséges küzdelmei utáni hóhéridők fekete története. Nemcsak a haza veszett el, de leglelkesebb dalnoka is ott maradt a csatatéren, sárosan, véresen...

* * *

A kora özvegységre maradt fiatal asszony Erdélybe ment, hogy férjét — keresse. Egy ideig élt benne a reménység, hogy tán előkerül. Jó és rossz hirek zavarosan váltogatták egymást; Petőfi él és kimenekült! Petőfit elfogták és Szibériába vitték! Petőfit megölték a csatatéren a kozákok!

Mi mindent kellett e szerencsétlen asszony szivének átszenvednie e napokban! Mint tépdeshette, öldökölhette a bizonytalanság s mint zúzta szét később a bizonyosság!

»Ha akar még velem találkozni — irja Udvarhelyről egy barátjának — nem mondom, az életben, hanem csak mostanában, úgy, ha lehet, menjen fel ön Pestre, mert én most Kolozsvárra s onnan Pestre megyek s ott leszek két hétig, azután talán az Alföldre s onnan pár hónapra vagy a nagy világba, vagy olyan magányba, hol kivülem senkit, egyetlen embert sem találok, hogy ott kitombolhassa magát a lelkem, hogy ott vagy végképen megtörjek e csapás alatt, vagy újult erővel újra fölemelkedhessen. Nem tudtam meghalni itt e helyeken, hol Sándort elveszítettem, — jele, hogy még igen sokat kell küzdenem és szenvednem. Lehet-e más czélja is életemnek? Kirabolt, meggyilkolt lelkem lesz-e még képes egyébre, mint emlékezetre?...«

Ime, a bolygó fény, mely a magára hagyott özvegy révedező tekintete előtt fellobog s majd később gyászfátyolát is fölégeti!

* * *

Nincs más kigázolás ezzel a vérmérséklettel, mint — tönkremenni!

Hűvös éjjeleken a szabadban hál, — majd férfi-ruhába öltözik, szivaroz, — embereket keres, a kikkel kolozsvári lakásán egész éjszakákat virraszt keresztűl dal és pohár közt, hogy elkábulhasson. Agyonhajszolt lélekkel űzi a feledést. Egyik szélsőségből a másikba sodródik, mintha örvény sodorná. Kétségbeesése összetör minden konvenczionális formát, fölkavart indulatainak iszapjával borít el maga körül mindent s a szenvedély és fájdalom forgó viharai közt vergődve, csoda-e, ha a természettől különben is heves véralkatú nő elvesztette az erkölcsi egyensúlyt s minden iránt elfásult?

A dajka csóválta hozzá a fejét, ép így csóválta fejét az egész körülötte suttogó s kritizáló világ, bár bizonynyal sejtelme sem volt arról a vad tragikumról, mely e szerencsétlen teremtés lelkét összerázta s lényét szinte sarkaiból forgatta ki.

Ez a szegény asszony hasonlított egy leszerelt hajóhoz, mely a fájdalmak viharos tengerén kétségbeesetten hánykódik hullám és örvény között, vitorlák, kormányrúd és iránytű nélkül . . .

* * *

A dajka csóválta hozzá a fejét . . .

De, hogy hűthették volna le a gyermekszoba egyszerű és ártatlan örömei e heves képzelmet, e kicsapongó, szövevényes fájdalmat? Hogy tarthatta volna vissza minden egyensúlyából kizavart szellemét a kötelességek hitvány horgonya, mikor fájdalmának egyetlen kaczaja erősebb lánczokat is széttépett?

Mert vannak fájdalmak, néma s áldásos könyekben felolvadni nem tudók, olyanok, melyeknek, hogy csak kissé is enyhüljenek, kaczagniok, hahotázniok, tombolniok kell. És bizony ti irígylendő vérmérsékű, a higgadtság langyos limonádéját minden megrázkódtatás nélkül szürcsölgető morálisták, ily fájdalomhoz mindig hiába fogtok lépni azzal a józan és bölcs figyelmeztetéssel:

— Ne tessék kaczagni, hiszen ezt jókedvükben szokták tenni az emberek, de tessék rendesen zokogni, sirni, mert ez már így illik!

Ki látja közületek, mi megy végbe egy ily omló, alázuhanó lélekben, melynek pazarul pompázó világát váratlan orkán villámzápora paskolja semmivé s égeti föl, dönti hamuba rémes hirtelenséggel?

* * *

»Egyetlen nyugodt, vagy tűrhető pillanatom sincs, — irja fentebb említett barátjához. Mihelyt egyedül vagyok, azt hiszem, megőrülök. Minden este ájulásszerű, mély, nyomasztó álom ment meg az öntudattól. De még álmaimban is szenvedek s szivem minden dobbanása oly kínos, mintha mindegyik utolsó lenne. Ha emberek közt vagyok, megfeszítem minden erőmet, hogy uralkodhassam magamon; ilyenkor mintha leplet borítottam volna lelkem iszonyaira, ilyenkor legalább nem látok, nem borzadok, csak érzek. És csodálatos! Minél betegebb és nyomorultabb a lelkem, testem annál épebb, egészségesebb! Elpusztíthatatlan forrása kell az életnek, hogy legyen ereimben, mert mindenképen elhanyagolom, sőt rontom magamat s arczom és testem olyan, mintha minden nap az egészség tengerében fürödném. Mikor leginkább fel vagyok hevűlve: iszom, hogy tönkre tehessem magamat, — hiába!

Sürgetve szólítom fel önt, ha lehet, jőjjön el! Nem tudom, meddig leszek itt, tán egy hónapig, tovább semmi esetre. Jőjjön, ha lehet és tegyen tökéletesen őrültté. Szeretem, ha olyan veszett lélek, mint az öné, részt vesz poklom gyötrelmeiben. Épen az én társaságomba s az én világomba való az ön ezerszer fölfeszített lelke is!

Ha eljön, az irgalom Istenére kérem, hozza el azt a mérget, a mit nekem igért. Ha csak részt vesz sorsomban, tegye meg, mert különben örökké kisérteni fogom fehér lelkemmel és piros arczommal.«

* * *

Nem tehetek róla, de ez eszeveszett, bizarr fájdalom majdnem artikulálatlan kitörései és süvöltései azt a hatást teszik rám, mintha vigasztalanul komor, halottian sárgás felhők közt szétrongyolt szárnyú sirályokat látnék kavarogni, vagy fuldokló embert hallanék, a mint levegő után kapkod.

Bárhogyan itélje meg a világ ezt a nőt: erősen tévednek és csak a saját szűkkeblűségükről tesznek tanúságot, a kik közönséges mértékkel mérik őt.

Sem a körülötte zajló idő, sem e benne menthetetlenül alámerülő jelenség nem voltak közönségesek. A lelkesedésnek s a nyomába lépő kétségbeesésnek talán sohasem tüntek fel változatosabb, különczebb formái, mint ezekben a lázas években.

Hány alak szállt minden vád nélkül sírjába! De Petőfinét meglátta mindenki, mert omló alakja roncsát egy nagy név glóriája világította meg.

Életirói nem emlékeznek senkiről, a ki csillapítólag vagy emelőleg tudott volna hatni rá, ki — bár erőszakosan — megmentésére törekedett volna; de annál tömegesebb azok száma, kik szították kétségbeesése vészes lángjait, s mikor már égett, elfordultak tőle, sorsára hagyván őt.

Vett volna részt véres ütközetben, forgatva kardot vagy lövöldözve pisztolyait: senki sem mondta volna nőietlennek; de mert kétségbeesésében őrültségeket követett el: legelőször is (bizony nem valami lélekemelő látvány!) saját neme vetette meg.

Az irgalom és könyörület egy pillanatig sem gondolt arra, hogy az a pokol, melyet ez elgázolt teremtés leveleiben és verseiben annyiszor emleget, nem a fantázia festett pokla, sem holmi hivalkodásból, szenvelgésből összekomponált pokol, de égő, eleven kárhozat, s e nő benne vergődik és megváltásért sikoltoz. Csak szilaj alakját látták, csak hahotáját hallották, de örvényes lelke vad őszinteségében nem hitt senki sem, még akkor sem, midőn helyzete sötét, rémes humorát ő maga világította meg:

Ne higyj nekem, ha dallásra
Látod nyilni ajkamat:
Gondolatot föd e dal, mit
Kimondanom nem szabad.

Ne higyj nekem, hogyha hallasz
Fölkaczagni engemet:
Megsiratnál, hogyha látnád
Egy ily perczben lelkemet.

* * *

Nem akarom én semmit sem szépíteni a dolgokat, még azoknak az adatoknak a hatása alatt sem, melyek Szendrey Juliáról, mint anyáról, elég érzelmes képet rajzolnak. Tudom, hogy Petőfi *Szeptember végén* czímű gyönyörű költeményében olyan kegyelet-szövétneket gyújtott meg rajongóan szeretett neje számára, melynek egy második szívbeli frigygyel szükségkép ki kellett aludnia.

A mint e nő eldobta »özvegyi fátyolát«: kilépett a Petőfi-kultusz azon bűvköréből, mely fényével őt is elárasztá.

De azt is tudom, hogy e nő szive ott vérzett el férje szive mellett a segesvári csatatéren s nem maradt fenn belőle más a további élet számára, csak a kisértő, bolyongó árnyék, — egykori boldog ábrándjainak tündérzenéjéből csak a magát elsirató rekviemek komor melódiái, nehéz csuklása.

Ki irigyelné tőle azt a »szívbeli« frigyet, melynek története egy menekülő lélek kényszerű magát odavetése s melynek színleges boldogsága lantján így zokog fel:

Meghaltam én réges-régen,
De nem nyughatom békében;
Kisértetként járok, kelek,
Keresve, mit nem lelhetek,
Keresve a boldogságot,
Mire sehol nem találok;
Mi messziről annak látszik:
Árny, mint én, mely velem játszik.

Hogyha közelébe érek, —
Rémképétől elszörnyedek
S futok vissza koporsómba
Új kínoktól ostorozva,
S rám vonom a búbánat-szőtt
Gyászos, halotti lepedőt
S várom, míg az ég majd megszán,
Hogy majd meghalok igazán.

* * *

Ime, ilyen e nő szétdúlt életének s szomorú költészetének légköre!

Dobjon rá követ, a ki hibátlannak érzi magát, — de mi, kiket nagy és mély perspektiva választ el azoktól az izgalmas, lázas időktől; kik nyugalmas és békés emberek vagyunk; hiszünk a kötelesség mentő hatalmában, rendesen végezzük napi teendőinket; apró gondjaink és örömeink váltakozása csak az életkedv fűszerét sokszorozza bennünk s minden megrázkódtatás nélkül gyakorolhatjuk az irgalmasság erényeit, sőt esténként imát rebegve, adunk hálát a jó Istennek, hogy megőrizte lelkünket a külső és belső élet rontó zivataraitól: mi ne sározzuk be megvetésünkkel még jobban ez elitélt asszony emlékét, de vessük üldözött s bolyongó árnya elé az igaz részvét egy-két virágát, nem azért, mert Petőfiné, de mert — nagyon szerencsétlen volt.

ENDRŐDI SÁNDOR.

NEM HALT MEG A DALNOK...

Tábortüzek éber lángját veri vissza
A vérszínű éjben a távoli ég.
Orkán veti fellegvárából a síkra
Ízzó repülésű parittyakövét.
Czikáz a viharfény, fáklyája a vésznek,
Mely útat a földrül az égre hasít.
Ez éjben, a melyben villám a szövétnek,
Olvasom, oh költő! könyved dalait!

Mily hangok! a könyv szól oly szörnyű haraggal?
Nem mennydörej-é e szilaj riadó,
Mely mint dühös érczkos, bástyádra levagdal
Láthatlan erővel, kevély Jerikó!
Úgy illik e hang a közel zivatarhoz,
Mely készül e honra zúdítni dühét!..
Nem halt meg a dalnok: *ma* nyúlt csak a lanthoz!
Eltünt; de ha itt a nap: újra kilép!

Óh jőjj, ki sirodban nyugszol temetetlen,
S vagy megsíratott, örök életű holt!
Mint lepke csak alszik a síri lepelben:
Bölcsőd legyen a rideg éjjelű bolt!
Jőjj! néped epedve vár özvegyi gyászban,
S közelgeni vél, ha nehéz az idő,
És északi fényben, villamlobogásban,
Gondolja: Petőfi megint haza jő!

Még egyszer, utólszor, zendűljön a lanton,
A rózsaölelten, — zengjen a húr;
Önts lelket az élők szivébe te, phantom,
Mignem haragunk tűzvésze kigyúl!
Harsogjon a lant!.. S ne pihenj le, de üldözz,
Mint szellem, a mely haza járva kísért; —
Csak gyilkosidat ha tiporva a földhöz,
Állunk boszut átszögezett szivedért!

BARTÓK LAJOS.

PETŐFI SÁNDOR KOLTÓN.

Teleki S. az ötvenes években.
(Borsos karikatúrája.)

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban úgy nevezett quartialis generális megyei gyűlésen, midőn a városban híre kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignáczhoz, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a Szarvas-vendéglőbe, Darvay Ferencz, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náczi, Papp Endre, egy ismeretlen és mások.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsorált és Papp Endre által bemutattatja magát. Petőfi feláll, kezet nyújt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és elébe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt:

— Ön az első *eleven* gróf, a kivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam, komédiás koromban.

— Na czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta; kezet nyújtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkáztunk együtt.

* * *

A mint e sorokat írom, fölelevenül emlékemben Petőfi alakja, s látom őt magam előtt, úgy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növéssel, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sűrű, tömött, feléálló, kurta, fekete hajjal, melyet jobb kezének ujjaival beszéd közben gyakran hátra felé simított; közép homlok, a két szemöldök közt nehány rάncz, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arczának legszebb része, ablakai költői lelkének; egy kevéssé a homloknál meggörbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arczának bőre sárgás-barna volt, egynéhány szeplőformájú még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a gúny, a megvetés, a gyülölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánításai sajátszerű, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, színe a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszín által a gesztenyeszínbe ment át, s hosszú nyak.

Öltözete: vékony zsinóros fekete atilla, históriai inggallérja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon-nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arczképe: az összes költeményei 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült aczélmetszet.

* * *

Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a liberális párt — mint akkor nevezték — egybegyülni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náczi és Papp Endre társaságában Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképen kellene cselekedni. Pártunk e gyűlés alkalmával kisebbségben volt.

Petőfi a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s irónnal jegyezgetett egy darabka papírra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátságos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez megy, s két colossális kezét vállára téve, jóindulatú mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadtad nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy kipoétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; ezt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide, kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a mit tegnap a pecsovicsokra írtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szívesen.

Homlokát összeránczosítá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, fölegyenesült, s érczes hangon rákezdé:

Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, oh Kölcsey?

s midőn az utolsó három vershez ért:

Hadd kapjon érdeme díjába'
Kezére bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e percztől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

* * *

— Menjünk a gyűlésbe! — mondá Darvay. — *Magnifice!* — engem mindig így czímezett, — vegyen magára más *uniformist,* s útra.

— Rögtön, spectabilis!

A szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyűlésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, *nem* lévén táblabíró. Míg ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én felszaladok egy pillanatra a gyűlésbe s megmutatom magamat egy perczre a tekintetes karok és rendeknek; úgy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvársz úgy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltével a megyeház kapuja alatt találkozánk.

— Hová menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leírni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papírra írt; én addig Gvadányi *Rontó Pál*-ját olvasám, mely az asztalon hevert.

Kevés idő múlva felállt, megdörzsölé homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk! — mondá, — ez elég mára.

— Jó-e? — kérdém.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf úr! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyújtám.

— Druszám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Úgy-e, eljösz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

* * *

Végig mentünk a megyeház-utczán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatú kocsival találkozunk, mely a nagy-utczán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplőzve, sebes ügetve haladt; a gyeplős egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta s trüszkölt, a késefás nyakát megszegve követé, s nem bírván tartani

a gyeplőssel, néha-néha felvágott, a két rudas belefeküdt a hámba s úgy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte; hatalmas karok tarták azt, s kormányozták, minden perlamentarismus nélkül. Mikor hozzánk ért, egy fogásra megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiuz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: znákunk! — felelém kérkedve; jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetém a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár percz múlva gyönyörűen ügettek.

— Ha én így tudnék hajtani! — szólalt meg kis idő múlva, — de hát mit hajtanék? — tevé utána.

— Jer Koltóra, megtanítunk mi Ferenczczel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes úr; — mondja rá Ferencz kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A' bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt csinálja, mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Tudod merre van Erdőd!

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rossz arra az út, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boéréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkínál egy kortytyal; — mondá egész konfidencziával Ferencz.

Petőfinek nem tetszett a Ferencz okoskodása; ő Erdőd felé vágyott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy miért?

— Menjünk, druszám, Erdőd felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferencz urat? — kérdé csípősen.

Majthény felé vettem az útat Erdődnek.

— Ne csodálkozzál; Ferencznek több szabad, mint másnak; — mondám neki németül. Először és utoljára beszélénk e nyelven együtt.

— Elmondom neked a történetét. Mint kis czigány purdét Kristóf Adolf úr magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, föl-

nevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kristóf úr gazdag ember; egyszer fegyveres zsiványok rohanták meg, ki akarták rabolni. Kristóf úr védte magát. Ferencz mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf úrra szegezte puskáját. Ferencz eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf úr kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsiványok közé; azok megszaladtak, s Ferencz eszméletlenül rogyott össze. Kristóf úr bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilencz hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: »Nagyon gyönge vagy még te arra, hogy szolgálj, ingyenélőt pedig nem tarthatok, mehetsz isten hírével!« Én megfogadtam; három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencznek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyúlt a dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferencz markába.

* * *

Sebes ügetve, szótlanul haladtunk. Ő Erdőd felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Messzelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfallal kerített akasztófát elhagytuk balra; a domahídai határszélén megálltunk, Ferencz leszállt, a két első ló elibe ment, s meghúzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen paczifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk. Volt *miről!*

* * *

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt Megúnta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását, Nagy Pál, Borsiczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchényi fölébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis gravamenjeiről álmodott; Wesselényi mennydörgő szavai felvillanyozták az országot; Deák Ferencz

logikája hatalmas okadatolás volt; Beöthy Ödön hangját országszerte hallották; Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József, Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mágnások tábláján, s ott, hol ezelőtt culinariter hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredezve ugyan — de magyarul. A nádor kezdte számbavenni őket, s a zerus *számmá* nőtte ki magát. Volt szónok köztük, a ki így kezdé beszédét: »Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: mintyár megijed« . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo szelleme felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai prairiek égése.

Egy hiányzott: az új hitnek nem volt még martyrja. A hatalom segített a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Haynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajudások közt megszületett a *Pesti Hirlap* s ez lőn a fiatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezérczikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezék — commis voyageur-jei voltak: Somogyi Antal, Német Albert et compagnie.

A megye állt, 52 fejű hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de éreztük a jövőt, s mint ő mondá: »a század viselős« volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de megunván Hegelt, Schellinget és Werdert, a philosophiát szegre akasztottam és elmentem Spanyolországba, Lichnovszky Felix herczeggel, ki a Don Carlos seregében tábornok volt — *kalandornak.* Ügyünk, hála istennek, megbukott, minket elfogtak, a barcellonai nép lambertirozni akart. Espartero becsukatott, Lesseps — ki akkor barcellonai főconsul volt — megmentett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa nagy részét; később Liszt magával vitt Oroszországba, onnan vele utaztam egy pár esztendeig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tudnék a zenéből — mint a hogy mondani szokta: — vele hangversenyeztem.

Haza kerültem; apám kiadta vagyonunk egy részét, édesanyám betelepített Koltóra, gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, ellátott

mindennel, s én beálltam földesúrnak. Abban az időben könnyen ment ez a dolog: volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a ló volt. Lovagolni, hajtani, szóval lovat idomítani: ez vala majdnem egyedüli foglalatosságom. Apámnak híres ménese volt, s a felállított lovakat hozzám küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó czimbora. Magyar ember lévén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig »isten hozza«, kuriámnak most sincsen kapuja, nem írhattam rá, hogy: »ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek«.

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxus-articulus: Pócsy Laczi volt, a híres mármaros-szigeti primás, hatod magával. Be-beállított hozzám, s húzta. Híre ment, hogy Pocsy Laczi Koltón van, s a vidék java Koltóra jött. Quaterkáztunk czigány mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lencsés*.

Pócsyval megtörtént az is, hogy mondá:

— Mi holnap szeretnénk elmenni.

— Nehéz dolog lesz az, Laczi bácsi!

— Hát minek, uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

— Úgy, a hogy jöttünk, csak ellenkező marsrutával. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott újból húzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laczi útra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival!...

* * *

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a partium kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát és Kővár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyűlésre, hogy a partium kérdése elejtessék.

Három megyében czélt is ért; mi állottunk egyedül Kővár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontosítá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszú László kővári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Krasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyűltek össze, s Koltón tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyűlésből hazajöve, Hosszú Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és krasznai urakkal értekezni; várjam őket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy czigányt átküldtem a bányai bérczen Szigetre, Pócsy Laczi után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen holocaustra, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőfi Sándor odaérkezett és készül ki Koltóra. Befogattam s Haray Viktorral utána mentünk. Egyidejüleg kapom a levelet Hosszútól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok és Kraszna-megyei urakkal, s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy remegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Koltóra.

* * *

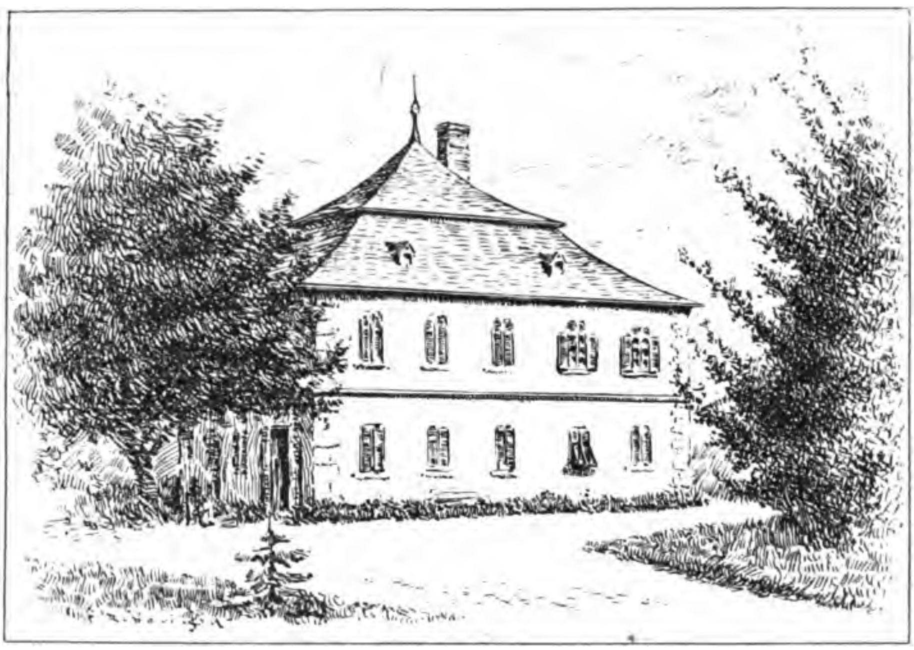
Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkítja párját.

Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtéren éjszak felé síma nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfa-csoportozatokkal; a térséget a Lápos vize kígyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a kanyargó Szamosról: »mint egy odafagyott villám«.

A másod téren, a Láposon túl, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök fensík, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben tizennyolcz falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal úgy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhallatszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegylánczolata, Ugocsamegye két nagy mamelonjától föl keletre, az ősz Cziblesig, közepén az öreg Rozsály, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensíkkal, megrakva sötétzöld áfonyabokrokkal; jobbra tőle a Gutin, a hegyeknek óriás púposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csúcsaival, éjszakról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar

Nilust, mely gazdagít és rombol, áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a Hugyin, fején a fehér felleg; büszke úr ő, ritkán emeli le fövegét, csakis a nap ragyogását süvegeli. A három ágú Czibles, a magyar haza tridense, magára húzva a villámokat, mint torreador a bőszült bikát. El jobbra a Fekete-hegy, sötéten, feketén, árnyékban, tengerszemével, vidékünk Finsterahorn-ja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a Sátorhegy, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásaival; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sírjául. És ez mind zöld, mind benőve fákkal; végtelen tömör,

A koltói kastély.

sötét és világos zöld kővé vált tengerhullámokat képezve; berakva ércczel, aranynyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval kincscsel, nyomorául annak, a ki azt kikalapácsolja: a szegény, éhező bányásznak.

Feljő a nap a Gutin háta mögül; fényárja megvilágítja a hegy-colossok csúcsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át, s az alant járó köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint brilliánt, a növények szálain. Délben, az ég legmagasabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap, megkurtítja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebédjét. Alkonyatkor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álom nélkül, munkának szűnte nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letörlése. A lement nap visszanéz

a földre, a fellegek sötétkékből rózsaszínbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: »szél lesz!« A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt azt mondja: »eső lesz!« — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénszaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!...

De végre is, mit nyavalygok én a leírásával, mikor megírta ő, a költő: »... ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet«.

* * *

Október első felében volt. Gyönyörű őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bérczek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a láthatáron, ilyenkor tarka színvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szín minden árnyalatát változtatja, a szelíd gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befödi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezletet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvorium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek tetejében a körülvevő oszlopokra felfutott folyondár mennyezetet képezett; a német atyáskodás, a zsidó gazdálkodás alatt, e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt more patrio folytak a pohárköszöntések, s hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druszám, tégy ki magadért és érttem; én nem tudok a szóhoz mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeránczosítá, s ihlettel, érczes, csengő hangon rákezdé:

Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs...*

* Jól emlékszem, hogy Petőfi akkor így mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben kinyomatva van.

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősírást az égi háború!

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett rajtunk. Magnetisálva valánk, s elragadtatva bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatá, s midőn a végszavakhoz ért:

Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —
Ki legelőször nyujtja ki kezét:
Azé legyen a hála s dicsőség.
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sírunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomorítánk!

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk a magasztos ihletű költőt. Pócsy Laczi ráhúzta, s a rajongó lelkesülés mámorával üdvözöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kérdém meghatottan.

— Honnan volna? hát nem érezted, hogy most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s írd le, nehogy elveszszen.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem nekem firkálsz, komám, hanem a hazának írsz.

— Hát küldd be Viktort és küldj kávét, lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezvén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve mondá.

Ez az *Erdélyben* czímű költemény története.

* * *

Időtöltésünk, mulatságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk Nagy-Bányára. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanítottam lovagolni, Ferencz úr hajtani. Ferenczczel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a

posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferencz úr mutatta, mint kell azt a tudomány szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal későbben, újból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szíves vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferenczet túlságosan jól tartották, betegen jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondatlanul hánytatót rendelt, a nagy erőlködésekben Ferencz mellsebe felfakadt, s nagy kínok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyászszekeret. Petőfi, Haray és én kísértük a testet, s a sír fölött Haray mondott egy pár szomorú, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkózott szobájába, s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomorúan mondá:

— Druszám! megénekeltem szegény Ferenczet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Czigány Ferencz, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Czigány Ferencz, hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hűséges cseléd, kutyahűséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét kíméletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rosz gazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet úr, nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik; neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

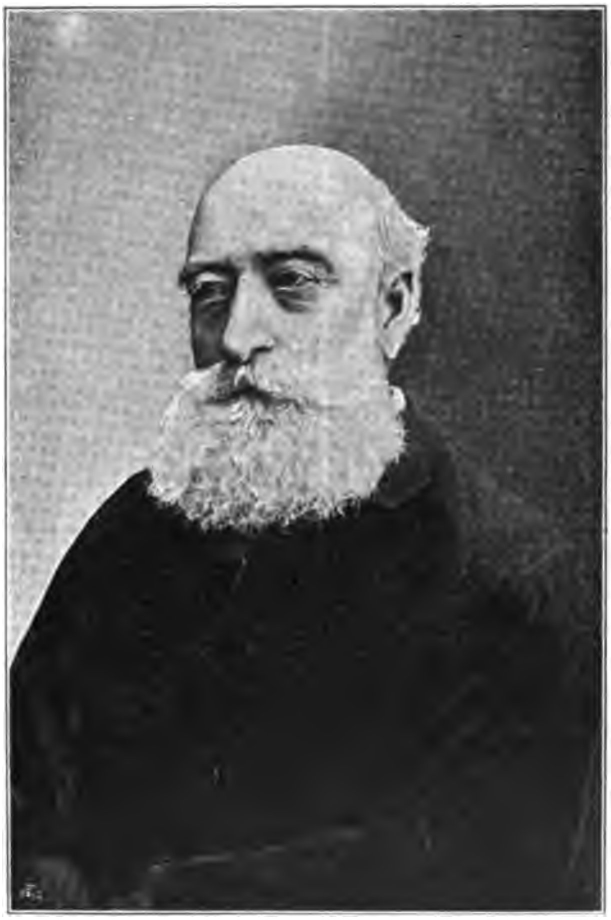
— Azt nem; ha gróf nem lennél, megtenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfujta a pusztító szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé a gyönyörü költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt írva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitörekvés.

* * *

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, művészetekről, politikáról vitatkoztunk, érdeklődő figyelemmel kísértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömest tűrt ellenvéleményt — tűzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem tűrt ellenmondást, de Viktor mindig élczczel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve mondá:

Gróf Teleki Sándor
a nyolczvanas években.

— Ejh, mit tud ahhoz egy kicsapott komédiás!

Haray egész hidegvérűséggel kérdé erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy írott színlapon olvastam becses nevét?!

Ilyenkor elmosolyodott és élczelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is — ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affectálással tevé; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az úr jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a Cancanra — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az úr verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsissággal hasonlítod össze?

— Én nem kérkedem a kocsisságommal, s ha az úr nem tömjénez saját verseinek, megdícsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadencziát.

* * *

Gyakran hangsúlyozta, hogy ő a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a koltói vizet »a Vajda-forrás isteni nektárjá«-nak nevezte; czigány mellett elkvaterkázott, s midőn koczintott, azt szokta volt mondani: »druszám! igyunk egy sugárt!«

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett czigány után danolni, de a nótát nehezen tanulta be. Én soha, még »ködös« állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

* * *

A múlt nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén czigányasszony megszólít az utczán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem! — mondám neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz, ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy czigánynőt.

— Vegyenek gombát! — mondám.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből étkezünk.

— Ajánlom Pila Anikót.

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérdé egyszer tőlem:

— Él-e még Pila Anikó?

— Igen.

— Hol lakik?

— Felső-Bányán.

— Lehetne-e látni?

— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki nehány tallért és írta *Az utolsó eszménykép*-et...

De arról a helyről, hova lelke lejár
Csak a barna föld tud s barna czigány-leány...

* * *

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* czím alatt az *Új magyar muzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép czikkében egy helyt azt mondja:

»A mézes heteket Koltón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegény-

ségére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafitisztelete jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különcz jelleméről híres fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulótársát. S ő valóban úgy szállott hozzá, mint akármely ismerőséhez szállott volna, ki Szatmármegye közelében lakik. A gróf csak annyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai.«

E tétel igaz voltának tanúbizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra így hangzik:

»Pest, deczember 29-ikén, 1846.

Kedves druszám!

Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengőforintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig úgy, hogy két száz pengőforintot rögtön útnak indíts, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kímélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasítasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Az mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki czigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, már annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kívánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: Hatvani-utcza, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet. — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi.«

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal elküldtem Pestre.

Február elején kapom újból a következő levelet:

»Pest. február 5-kén, 1847.

Szeretetreméltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna levelemet, melyet új esztendő után írtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod: — — — — e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megírhatnád, hogy ne támaszkodjom rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, így bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második levelemet nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani-utcza, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

őszinte barátod

Petőfi Sándor.«

Levelét, melyről ez utóbbiban szól, én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt czímezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesítettem kívánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásárhelyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán ternót csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg úrtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druszám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! — Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

* * *

1847. nyarán többször meglátogatott Koltón. Egész pajtássággal jött hozzám, s fesztelen háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörű vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Kereszthegy-bányába, megnézte a fernezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketevíz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Úti levelei*-ben ezt írja róla: »Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost! Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között.... — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében«.

Petőfi Sándor kedves fája a koltói parkban.

Nagy-Bánya igen intelligens város. A művelt bányatisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult e vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szívesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Haray mulattatta őket. Sehonnan sem akartak elereszteni, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csínyt elbeszélnem, mely Petőfit rendkívül mulattatta.

Én rendesen Csausz Bogdán kereskedőhez szálltam, kinek öcscse, Csausz István, a város polgármestere és országgyűlési követe, egy igen derék, művelt ember, szintén ott étkezett. Bogdán úr nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahúst szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahúst, mindig irígy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával, leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szíves háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megeszszük a konyhán, a tálaló-asztalon a marhahúst, friss zöld hagymával. Úgy lőn. Bogdán úr az ebédnél várta kedvencz ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és sót hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átugrottak a vastagételre. Lőn nagy bámulás, és investigatio, végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harcz, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkelt, ott hagyta az asztalt s az asszony sírt.

Visszajövet újra fölnéztünk Csauszékhoz; a szegény jó asszony könyes szemekkel panaszolta el a nagy stragest.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánítani, hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: »nőjjön azon fű!«

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a hányszor idejövünk, mindig kilopom a marhahúst a fazékból.

Beleegyeztünk. Naponta bementünk Bányára, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, strategiát és praktikát elkövettünk, s napokon át nem volt Csausz Bogdán asztalán kedvencz étele: a marhahús. Végre megszántuk, bocsánatot kérettünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állítottuk a ház nyugalmát.

E gyermekies csíny végtelenül mulattatta Petőfit. Órákig elbeszéltünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titok;* mi voltunk Csausz úr *Cabrion*-ja s ő volt a mi *Pipelet*-ünk.

* * *

Nem kellene talán ily közönséges, mindennapi aprólékosságokat róla csevegnem; de én úgy akarom őt előállítani, a milyen nálam volt: a mi egyszerű fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszszem; igen gyarló pap volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld.

Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedett, maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Koltón.

Huszonnyolcz költeménye alatt díszlik a *Koltó* név, valamennyit itt írta, s míg magyar él: e kis falu mindig geographiai nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

* * *

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállít hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s így annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak úgy félvillára evett, s nagyon szótalan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szívét. Vacsora után félre hív s azt mondja:

— Beszédem van veled, négyszem közt.

Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druszám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltón tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Eredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— Lehet; úgy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szerzesz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megírom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szívesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt írja Kerényi Frigyesnek:

»— — — néhány nap múlva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót,

az örökké kedves emlékű Koltót, hol oly édes heteket töltének, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbírni csak képes....«

Boldogan távozott a költő, édes szavú költője a szerelemnek. A mi Dantenak Beatrice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora: az volt neki az ő Juliskája. Fekete szemeinek csillogása lelkét égette, szívén sebeket gyujtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kívül nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem mondá:

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. — Szegény Jorik!....

Koltón írá:

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd;
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt.
Letörleni véle könyüimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hívedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Gr. Teleki Sándor.

JÓ PETŐFI.

Jó Petőfi! pihenj békén
Valahol az ország szélén!
Tetemidet lágyan
Nyomja hazád földe,
Ugy sem igen sok jót
Vettél egykor tőle.

Azt sem tudjuk merre nyugszol,
Keresnénk, de nem tudunk, hol...
Nem mutatja ember,
Nem egy árva emlék,
A hol hamvaidat
Nyugalomra tették.

Nemde magas hegyen fekszel
Felhővel és szélvészekkel,
Magas hegy tetején,
Mely a völgyre bámul
És hirt ad a rózsás
Hajnal hasadtárul.

Nemde róna tart ölében,
Ismerősöd réges régen...
Fátyolával arczod
Nemde az takarja,
Mint mélyen aluvó
Gyermekét a dajka?

Vagy egy bokor árnyékában
Temettek el hamarjában...
S a bokor aljáról
Dalos madár sirja:
»Jertek ide, jertek,
Itt van az ő sirja!«

Akárhol vagy eltemetve,
Nem vagy tőlünk soha messze...
Poraidat sötét
Elfelejtés zárja,
De nevedre nem száll
Annak éjszakája.

És ha nyugvó hamvad felett
Lelked sok szép álma lebeg,
Nem kell ápoló kéz
Késő gondja többé:
Virágos lesz sirod
Örökkön örökké!

Lévay József.

Jövendölés.

(Zichy Mihály rajza.)

PETŐFI ÉS ARANY.

A barátság, a mely a két költőt összefűzte, épen oly nemes volt, mint őszinte. Mily különbség köztök s egy eszme és érzés rokonszenvénél fogva mégis mily hévvel forrnak össze szíveik! Petőfi heves, szilaj ifjú, erélyes szellem, a kinek a daczban, küzdelemben mintegy kedve telik. Arany nyugodt férfiú, megtört erélyű, a ki kerüli a zajt s inkább magában évődik, mintsem küzdjön. Petőfi vakon hisz eszméiben, bízik önmagában, erőszakos, kiméletlen s ezt mintegy kötelességének, elvei szolgálatának hiszi, mit sem gondolva a világgal. Arany lelkén a kétely árnya borong, önbizalmatlan, kíméletes, engedékeny, s épen úgy lehangolja a világ, mint saját aggodalma. Petőfi a harag és a merengő szelídség, a düh és a méla ellágyulás közt hánykódik, örül vagy búsul, szeret vagy gyűlöl, boldog vagy boldogtalan, de soha sincs nyugalma. Arany szintén mély fölindulások között él, de erőt vesz magán, csendes búskomolyságba merűl s úgy bánatját, mint örömét humora mérsékli. Petőfinél egy a gondolat, érzés és tett; Arany a gondolatnál és érzésnél marad s csak a külső körűlmények nyomása alatt ér a tetthez. Petőfi az ifjúság tüzével, szenvedélyeivel vonzza magához az embereket; Arany a férfiúi erények tisztes méltóságával. S költészetökben is hasonló ellentéteket találunk. Petőfi lyrikus, egészen alanyi, a ki elbeszélő költeményeiben is alanyi érzéseit önti ki s mindig önmagát rajzolja. Arany epikus, tárgyilagos, a ki lyrai költeményeiben is majdnem annyit merít a tárgyból, mint saját kedélyéből. Petőfi korának nemcsak költője akar lenni, hanem harczosa is egyszersmind, a ki lanttal és karddal ostromolja a társadalmi és politikai intézményeket. Arany inkább a múltban él, mint a jelenben s inkább követni, rajzolni akarja a világ folyását, mint vezérleni. Petőfi élénk, fogékony kedélye minden érintésre föllobban, minden benyomást dallá alakít, még a legröpkébb hangulatot is. Aranynak egészen meg kell telnie, hogy meg-

áradjon költészete s akkor sem mindig árad meg. Petőfi az önkéntesség ösztönével teremt s gyakran inkább csak homályos sejtelem vezeti, mint világos öntudat. Arany öntudatos művész, de mintha aggodalmassága néha megbénítaná önkéntességét. Petőfi hevesb, változatosb, festőibb: Arany csöndesebb, mélyebb, plasztikaibb. Petőfi ízlése és szívnemessége nem mindig egyerejű képzelme szárnyalásával; Arany képzelme, ha talán lankad, is, ízlése, érzelmi nemessége ugyanaz marad. Petőfi költészete az ifjuságé, Arany költészete az érett koré; amabban megtaláljuk az ifjúság soknemű bús és derült fölindulásait, eget ostromló vágyát, édes csalálmait, gyönyörét, büszkeségét, sőt hóbortjait is, emebben az élet egész komoly hangulatát, férfias küzdelmét, csalódásait, vigaszát, humorát és megnyugvását az erkölcsi rend vaskényszerűségében.

De ez ellentétek mellett is a naiv lélek és őszinte szív ugyanegy lángja lobogott bennök s a magyar népköltészet ugyanegy sugalmain lelkesültek. Ez mindent kiegyenlített, sőt jellemök és költészetök ellentéteinek némely oldala mintegy vonzotta őket egymáshoz. Arany gyönyörködött új barátja gazdag ifjúságában, mintha vissza akarná élni benne a magáét, mely rideg és hallgatag volt. Petőfi a tisztelet és szeretet vegyes érzésével tekintett a komoly férfiúra, mert soha sem ismert tisztább szívet és nemesebb egyszerűséget az övénél. Arany érezte, hogy Petőfi némely különczségei, ballépései bizonyos nagy eszme vagy érzés túlságai és kíméletesen ítélt róla. Petőfi büszke lelke meghajolt e szerény és gyöngéd szív előtt, mely semmit sem követelt tőle, de a szeretet egész melegét árasztotta reá. Keveset hatottak egymás jellemére és költészetére, de mindkettő szerette egymásban azt, a mi benne többé-kevésbbé hiányzott: Arany Petőfiben az erélyt, a szilaj hevet, édes kellemet, friss színezetet, könynyed bájt; Petőfi Aranyban a nemes nyugalmat, mély érzést, biztos és eleven rajzot, egyszerű fönséget. Soha semmi sem zavarta meg barátságukat. Petőfi, a ki oly sok barátjával összezördült s néha csekély ok miatt, Aranyhoz mindvégig a legmelegebben ragaszkodott. Arany mindig úgy emlékezett arra az egy pár évre, melyeket a Petőfivel való barátságban élt át, mint egy szép álomra. Költeményei között négy-öt vonatkozik a csatatéren minden nyom nélkül eltünt barátjára. Kora büszkeségének nevezi, üstökösnek, melyet az élők nemzedéke csak egyszer lát s többé soha. Sírját nem tudni, hol van. Bizonyára ott minden vércseppből új virág kel és több madár zeng ott a ligeten. Gyakran megjelen álmaiban, de esténkint ébren is hallja könnyű lépteit és fülébe cseng hangja. E bús emlék egy hosszú életen folyvást kíséri. Harmincz év múlva is látja

őt s úgy elmélkedik róla, mint a kit a hellén kor rég mythoszi alakká emelt volna, de így is varázs övezi emlékét; míg kortársait az idő aggítja, ő mindinkább ifjúl, szelleméből semmi sem vész el firól fira száll, mint egy közös eszme. Általában Arany élete utolsó heteiben sokat emlegette Petőfit, meg akart jelenni szobra leleplezésének ünnepélyén, bár mindentől visszavonulva élt s rég óta nem vett részt se nyilvános, se magángyülekezetben. És épen azon nap reggelén lett rosszabbúl s egy hét múlva épen azon déli órában halt meg, melyben barátja érczszobra fölemelkedett a Duna partján. De bár a sors oly korán elválasztotta őket egymástól, a magyar nemzet emlékezete örökre összefűzi költői alakjokat, mint egy kor ikerszülötteit, egymás kiegészítőit. Arany mint férfiú lépett a költői pályára, Petőfi költői munkássága a férfiúi kor küszöbén szakadt meg. Arany ifjúságát a Petőfié pótolja, a Petőfi férfikorát az Aranyé. A magyar ifjú ajkán mindig hangzani fognak Petőfi szerelmi és szabadságdalai; a férfiú Aranyból fogja meríteni az élet küzdelmeinek eszméit, érzéseit, fájdalmát és vigaszát. Petőfi költészetéből századokra kihangzik a kardok csattogása, a trombita hangja, az ágyúdörej, a diadal mámora. Arany költészetében a késő unokák is érezni fogják a hazafi könnyét, gyászát, bilincsét, a legyőzött Magyarország sóhaját és szenvedése erényeit. És mindkettő rajzaiban örökre fönmaradnak fajunk szellemi törekvései, nemzeti vágyai, jellemző sajátságai, hogy az újabb nemzedéket mintegy megóvják az elfajulástól.

GYULAI PÁL.

PETŐFINEK.

1845.

Kedvesét a téli földbe tették!
Jőnek majd ezer vigasztalással,
Kik a vidám dalnokot szerették.

Mit a bánat kebeledbe vése,
A sebet, még fájóbbá szakítja
Annyi szónak tépő érintése.

Özvegy lelked kínját orvosolni
Néma ajkkal jőnék én tehozzád
Karjaidba — sirván — átomolni.

KERÉNYI FRIGYES.

LÁTOGATÁS PETŐFINÉL.

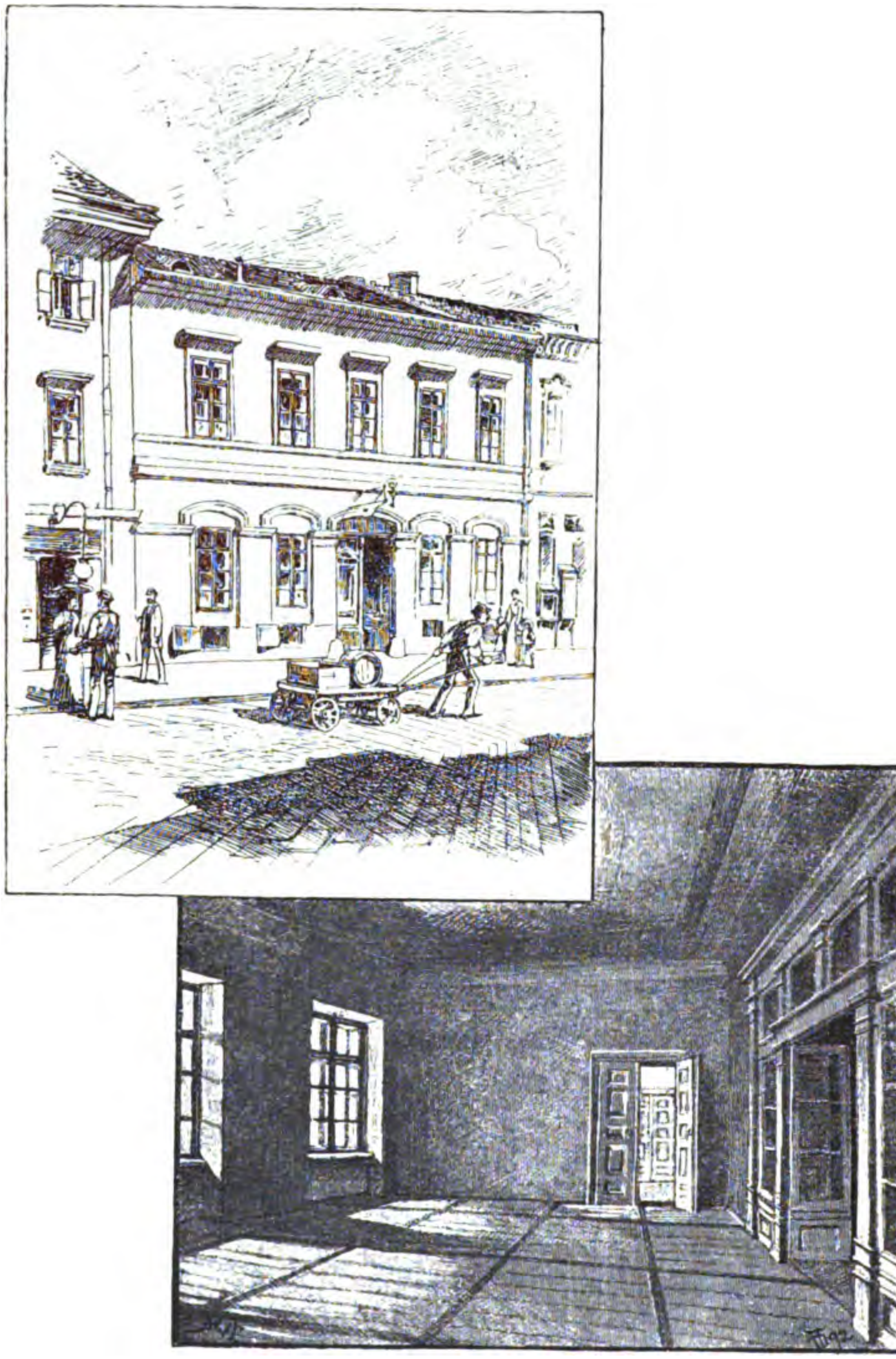
Nem voltam ismeretségben Petőfivel. Egyetlenegy év, az 1848-diki adhatott volna nekem alkalmat, hogy vele közelebbi érintkezésbe lépjek. Ő akkor állandóan Pesten tartózkodott, én pedig az év tavaszán Szemere Bertalannal, az új belügyminiszterrel, kinek mint borsodi követnek jurátusa voltam a pozsonyi országgyűlésen, Pozsonyból szintén Pestre jöttem le s ott maradtam mindaddig, míg 1849 elején a kormány és az országgyűlés Debreczenbe költözködött.

Petőfi már ekkor hírnevének s költői szárnyalásának tetőpontján állott. A közönség lelkesülve magasztalta, közvetlen környezete dicsőítette, ő pedig büszke önérzettel s szélsőséget kedvelő különcz természetének szeszélyeivel mintegy uralkodott környezete fölött.

Én, az akkor még kezdő verselő, nem éreztem bátorságot arra, hogy hozzá közelítsek. Pedig nagyon szerettem volna megismerkedni vele. Igenis szerény, tartózkodó voltam. Csak az utczán és nyilvános helyeken tekintgettem rá ifjúi ábrándozással.

A véletlen jött segítségemre. Tompa, a kivel közelebbről ismerős voltam, a vidékről a fővárosba érkezett. Nem emlékszem tisztán, akkor volt-e, midőn tavaszszal Gräfenbergbe utazott, vagy ősz felé, midőn onnan visszaérkezett. Elég, hogy meglátogatta Petőfit, a kit — mint mondá — már rég nem látott. Engem is elvitt magával, hogy bemutasson. Akkor már meg volt köztök az a feszültség, melynek kiegyenlítésére aztán nem maradt többé idejök.

Petőfi ifjú nejével a Dohány-utczában lakott. Az idő délután úgy három óra tájban lehetett. Az emeleten egy tágas terembe nyitottunk, mely alig volt ellátva valami butorral. Senkit sem találtunk benne. Aztán a baloldalra nyiló ajtón kopogtattunk. A felhangzó »szabad« szóra benyitottunk. Petőfi a kereveten egy asztal mellett ült nejével, kinek

Petőfi lakása a dohány-utczában 1848-ban.

derekát balkarjával átölelve tartotta. Könyv volt a másik kezében, melyből épen olvasgattak: Shakespeare munkái. Petőfi, a mint megpillantott bennünket, komor arczczal kiáltott fel: »a fene hordoz benneteket *ilyenkor!*« Azt érthette, hogy ily korán, mindjárt ebéd után, mikor az ő nyugalmas perczeiket zavarjuk.

A túlérzékeny Tompának szivébe nyilallott a szó. Engem bemutatott Petőfinek, a ki velem szivesen kezet szorított. Azután a társalgás nagyon rövid és kivált Tompa részéről nagyon is hideg volt. Nem birt magában mentséget találni arra, hogy barátja, a ki őt huzamos idő óta nem látta, ily ridegen birta fogadni. Búcsút vettünk. Tompa útközben folyvást kesergett s indulatosan emlegette, hogy Petőfi csak azokat tűri maga körül, a kik előtte feltétlenül meghajolnak és meghódolnak.

Nekem ez volt első és utolsó találkozásom Petőfivel. Tompának is ez volt a legutolsó, mert azután többé nem látták egymást.

Még egyet említek, mert hiszen minden kicsiség, a mi Petőfire emlékeztet, méltó a fölemlítésre.

Tompa, a kivel aztán én haláláig a legmeghittebb barátságban álltam, kevéssel halála előtt, egy könyvecskével ajándékozott meg engem. Ez Béranger chansonjainak parányi franczia kiadása, melynek első fehér lapjára sajátkezüleg irták be neveiket az egymás után következő tulajdonosok ily sorrendben:

Arany Jánosnak
Petőfi Sándor.
Tompa Mihálynak
Arany János
Lévay Józsefnek
Tompa Mihály
Szász Károlynak
Lévay József.

Hogy tovább ne vándoroljon a könyvecske, úgy tudom, hogy az utolsó tulajdonos a Kisfaludy-társaság könyvtárában helyezte azt el.

Lévay József.

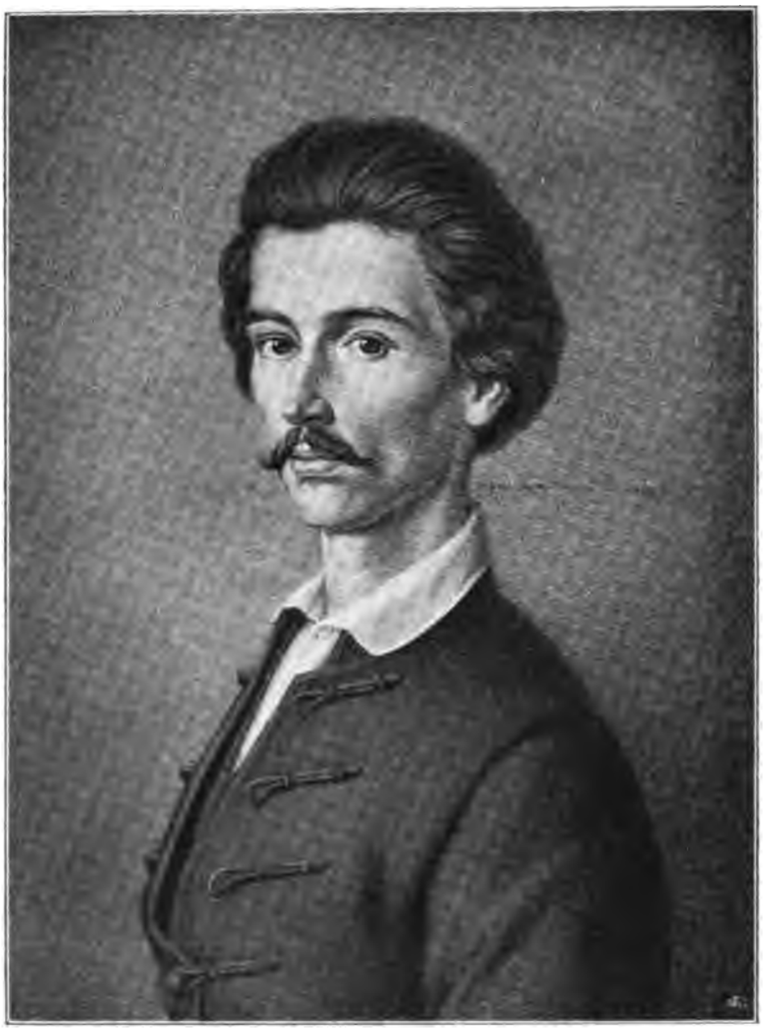
SIROD ORMÁN...

Sirod ormán elmerengek,
Lánglelked csodálom,
Látom, amint száguldozik
A tüzes villámon.
Milliók lelkébe szórod
Sziporkázó lángod'
Mintha vele fel akarnád
Gyújtni a világot.

Lelked fénye elvakít, de
Szívedet imádom.
Nincsen olyan lángoló szív
A kerek világon!
Édes mézzel, drága mézzel
Mint a rózsa kelyhe:
Örök-égő szerelemmel
Csordulásig telve.

Szíved minden dobbanása
Tündéri szép álom,
Hajnal édes ébredése
A feslő virágon —
És ha dalt zeng, visszazengi
Azt a bércz, a róna,
Mintha benne millióknak
Érző szíve szólna . . .

ILLYÉS BÁLINT.

Petőfi Sándor.

(Orlai 1848-iki festménye után.)

MÁRCZIUSI TOLLAK.

VISSZAEMLÉKEZÉS.

Márczius tulajdonképp az ibolyák hava s a hölgyek tán azt vélik, hogy márcziusi ibolyáról — mint hozzájok legillőbb tárgyról — fogok szólni, de én ezt ifjú irótársaimra bízom, szórjanak ők ibolyát, nálok az szívből kel ki, s üdén, illatosan hull a bűbájos keblekre.

A hevesvérű délczeg ifjúság talán márczius 15-ére gondol s várja, hogy annak hőseiről, felvillanyzó szónoklataikról teszek említést; feltüntetem a lelkesült, zajongó csoportokat, itt-ott emelkedő vihart s minden egyéb előjeleit egy kitörendő forradalomnak.

Hirlapiró társaim meg bizonyosra veszik, hogy azokról a tollakról akarok irni, melyek a lapokban tettekre és áldozatokra lelkesítették a nemzetet; hogy a Pálffy Albert által ritka éllel szerkesztett, rendkivűl eleven s eddig utolérhetlen hatású *Márczius tizenötödiké*-ről fogok egyetmást felhozni, hogy Csernátony »riadó«-s czikkeit elevenítem fel, megemlékezvén az ő makkheteséről is.

Hát nem; — ezekről a magasztos dolgokról szemtanúk s avatottabb tollak már annyit irtak, hogy ujat mondani alig tudnék. De olyan emberek is, kik még akkor a világon sem voltak, avatatlan tollal annyi mesét irtak össze-vissza, márczius tizenötödikéről, hogy azokat olvasva, ámulattal kérdem magamtól: hát mi hol voltunk akkor?

De mivel 1848 márczius napjaiban fordultak elő — nem országot rázó események is, miknek sem a történelemben helye, sem a dolgok menetére befolyása nem volt, mégis előhozni érdemes, engedjék meg, hogy azokra kissé visszaemlékezzem:

Népgyülés volt, mint akkoriban minden nap néhányszor. A múzeumlépcső falpárkányzatán Rottenbiller Lipót népszerű és hazafias polgármester szónokolt, az előcsarnokban meg a vezérifjak gyülekeztek.

Vasvári Pál, kalapján félöles hattyúfehér tollal jelent meg.

— Fiúk! — szólt azzal az ő megnyerő kedves modorával — nézzétek e tollat, a legszellemesebb, legműveltebb s leghazafiasabb grófnők egyike tűzte kalapomra. Büszkévé tesz!

Jókai Mór is megrázta a kalapját, melyen hasonló toll lengett.

— E tollat az ország legelső és legnagyobb művésznője adta. Boldoggá tesz.

Lisznyai Kálmán is lekapta fejéről pörge kalapját, melyen megfakult strucztoll görnyedezett s lelkesedéstől szikrázó szemekkel szólt:

— Ezt a hazafias érzelmek eszményesített Angyala a saját...

— Szárnyaiból tépte, — vágott bele gúnyosan Petőfi.

— Nagyszerű! — Kiáltotta Lisznyai, kinek szokása volt már Petőfinek minden szavát, minden tettét megcsodálni. Különben csak azt akartam mondani, hogy a saját kalapjáról vette le s az enyémre tűzte. Sok ily honleányt a hazának, aztán lesz elszánt harczosa is elég.

Petőfinek egész idő alatt idegesen rángatózott a szája széle. Egyszerre aztán nagyot nyelt, sarkon fordúlt s elrohant.

— Ki sértette meg Sándort?

— Senki.

— Mért rohant el oly izgatottan?

— Valami hatalmas eszme villant meg agyában, most leirja s félóra mulva itt elszavalván, egetverő lelkesedést fog előidézni.

— Kitelik tőle.

A ragyás kis Oroszhegyi Józsa vasgyúró mérges tekintetével, kétszer-háromszor is megemelte a kalapját, melyen hatalmas vörös toll rikított, de mindig jobbat gondolva, megint csak visszanyomta fejébe. Várt, a mig nagyobb hatásra számíthat.

Nem kellett hozzá félóra s Petőfi magasra emelt fővel megjött. Oldalán egy — pallosnak is beillő — kard csüggött. Napok óta nézegette ő az uri-utcza egyik kirakatában ezt a kardot; meg-megcsóválta a fejét e szóval: hatalmas! Most odarohant s megvette.

— Nos hát — szólt felmutatva a kardot — én is elhoztam ékítményemet. Boldoggá tesz, mint Mórt az övé s majdan büszkévé mint Palit az ő tolla.

Ezalatt Rottenbiller bevégezte beszédét s Oroszhegyi törtetett előre, mint sebzett tigris. Midőn a lépcsőpárkány azon helyére ért, honnan a szónoklatokat tartották, mindenekelőtt a levegőben meglóbázta kalapját s bemutatta a veres tollat.

— Polgártársak! — kezdte átható éles hangon, ezt a tollat egy magas színvonalon álló intézet növendékei adták (megjegyzendő, hogy ezen intézetnek ő tanára volt), a nemzet, melynek serdülő leánykái így éreznek, csupa hősöket kell, hogy felmutasson, mert csak nők lelkesíthetnek nagy tettekre.

Aztán belekeveredett egy harczias beszédbe, mintha már a Kerepesi-uton vonulnának fel az ütegek.

— Nem messze már az idő — végezte beszédét — mikor e toll az ellenség réme lesz. E toll mindenütt lengeni fog, a hol majd így foly a vér. E pillanatban melléhez kapott, a honnan egy veres szalagot eresztett meg, mely úgy futott lefelé, mintha csakugyan vér folyna.

A hatás megvolt, egyik-másik hölgy elsikoltotta magát; a gyöngébb idegzetűeket borzongás futotta végig, a tigrisvérűek meg nekihevűlve, utána zúgták:

— Úgy fog folyni!

És a kis Oroszhegyi rendületlenűl állt, élvezve az éljeneket.

Hónapok mulva guerilla-csapatával csakugyan ott volt mindenütt, a hol úgy folyt a veres — bor. Veres tolla pedig, mint megjósolta, csakugyan réme lett, — de nem az ellenségnek, de a népnek és a korcsmárosoknak, mert a hol csak megfordult, nyugtákkal fizetett, melyeket semmiféle számvevő sem akart elismerni.

Hogy pedig sem az ő vére, sem az ellenségé nem folyt úgy, mint hatásosan bemutatta a veres szalaggal, nem az ő hibája. Eleget kereste az ellenséget, — rágalmazói ráfogták, hogy azért, mert szeretett biztosan kitérni előle, de ez nem igaz; ő mindig az ellenség háta mögött volt, hanem hát sosem birta utolérni.

Szegényt aztán a német mégis elitélte.

A Vasvári-toll, meg a Jókai-toll hallatlan mozgalmat támasztott Pesten. Egy nap alatt valamennyi divatárusnő minden tollkészlete még a lomtárból is egy szálig elkelt.

A hölgyek otthon zár alá rejtették dísztollaikat, nehogy a fiú, vő, vagy fivér hozzájuk férjen.

Huszonnégy óra alatt megtollasodott az egész ifjúság. Soha divat ily rohamosan el nem harapózott, még a nők frou-frouja sem, pedig sokkal olcsóbb, meg aztán — mint a tömeges példa mutatja — mezítláb is lehet viselni, míg a tollhoz legalább is kalap szükséges.

De hatásban Petőfi kardja sem maradt hátrább. A ki csak kardot teremthetett elő, felkötötte, a ki meg puskához fért, azt kapta vállára;

így alakultak a fegyveres csapatok, a kik azt mondták magukról, hogy nemzetőrök. Parancsnokot senki sem nevezett ki hozzájok, nem is választottak olyat, hanem a kinek leghosszabb tolla s legfényesebb kardja volt, az állt az élére s vezényelt.

Nagyon furcsa képe volt akkor Pestnek.

Jöttek-mentek csapatok, kik nem tudtak egyebet, mint: sorakozz, indulj, állj! s azt hitték, ezzel már kész katonák.

És hogyan néztek ki! Egy sorban kettőnek-háromnak kardja volt, azután kettőnek-háromnak puskája! Többnek se kardja se puskája, hanem botját szorította vállához, de a toll mindenik kalapján ott lengett.

Látva őket, sokan megmosolyogták.

Istenem! ki is hitte volna akkor, hogy ezekből lesznek majd azok a honvédek, a kik csodákat fognak művelni; hogy részesei lesznek azoknak, kik a világtörténelemben Magyarország számára egy fényes lapot örökítettek meg, hogy nekik a hazafiúi kegyelet szobrot fog emelni, mert közülök sok, igen sok elesett Budavár bevételekor.

Jó fiúk! a viszontlátásig majd a táborban, mert ott leszünk mindnyájan!

Hónapok s hónapok teltek el; azok, a kik Pest utczáin feltollazva katonásdit játszottak, a kiket annyian megmosolyogtak, ma mind-mind honvédek! Honvédek, kik az elemi és középoktatást Szt.-Tamásnál, és Swechátnál nyerték, most pedig jól elkészültek az érettségire oly tanárok vezetése alatt, mint Görgey Arthur, Damjanich János, Aulich stb.

E halhatatlan hős vezérek a honvédségben magukhoz méltó katonákat neveltek.

Világra szóló mű megalkotásához nem elég a kitünő anyag, ahhoz lángelme s csodatévő kéz is szükséges... Itt mindkettő megvolt s a remek mű létrejött. A vad erő szétzuzta, de meg nem semmisíthette, mert a fönmaradó egyes részek még darabokban is csodálatraméltók s a jövő nemzedékeknek tanulmányul szolgálhatnak.

Nagy idők voltak azok, de voltak hozzá nagy emberek is!

Bocsánat e rövid kitérésért, de bármily egyszerű és tréfás dologról akarok is szólni, a visszaemlékezésnél feltünnek előttem a nagyszabású alakok s önkéntelen is kalapot emelek.

Ezzel visszatérek az én — már letollazott — pajtásaimhoz. De hol találom őket? Szét voltunk szórva, mint a vetőmag a földben; egy rész Bemnél vitézkedett Erdélyben, a másik Görgey Arthurral tette meg a

bányavárosokban azt a csodálatos hadműveletet. A többi ki itt, ki ott iparkodott magát kitüntetni.

Valahol Öcsödön nyomorúságos zsellérházban voltam beszállásolva; a boglyas kemencze elfoglalta a szoba harmadát; az egyetlen ablak akkora volt, hogy valami női battiszt zsebkendővel egészen be lehetett volna függönyözni.

A köpenyegemmel leterített fapadon heverésztem, fejem alatt a nyereg szolgált vánkosul.

Lisznyai Kálmán, kit a kormány történelmi följegyzőnek rendelt ki a hadsereghez, a kecskelábú asztalnál ült, mellette berendezésem egyetlen fényüzési czikkelye, egy üveg törköly pálinka kaczérkodott.

Lisznyai száját gyüszű alakúra összehuzván, a kalapján levő, de már egészen megkopott strucztollról a port fujta le.

— Hát te még mindig viseled azt a márcziusi jelvényt, mit már rég katonai jelvények váltottak fel?

— Viselni fogom — felelte lelkesülten. — Amíg csak egy pehely lesz belőle, mert nekem ez szent ereklye.

— Ej Kálmus! — nevettem, — hát te még mindig csak poéta vagy?

— Az is maradok, a míg szép leány és jó bor van a világon.

— A mint én ismerlek, megénekled te a pálinkás butykost, meg a jólelkű hitelezőt is.

— Na pajtás! Akkor már nagyon meglehetek szorulva. De ezt a tollat, mely ereklyém lesz a csatában, lángoló lelkemből fogom mindig megénekelni.

— Annyi bizonyos, hogy áldott kedélyed van, mert egy kis liba tolláért is elragadtatásba jösz.

— Eh, be jó! Csak kár, hogy oly goromba. — Ezzel fejét megcsóválta s a törkölypálinkás üveget ajkaihoz emelte.

Az ajtó fakilincse nagyot nyikorgott s most az egyszer nem a szél csapott be rajta, hanem a szeles Lauka Guszti, nyakában nagy mennykő bőrtáskával. Lauka a kormány örökös futárja volt, a ki hordta a táborba a pénzt, a táborból meg Debreczenbe a híreket.

— Spanyol! — kiáltott — mi hozott téged Andalúziából Szibériába?

— Na, ha nektek Debreczen Andalúzia, úgy nekem a miskolczi kocsonya Tortoni fagylalt, — felelt tele torokkal Lauka.

— Foglalj helyet ebben az ólombányában.

Méltán nevezhettem úgy, mert tegnap a tüzérek nagy rakás ágyúgolyót halmoztak a szoba egyik szögletébe.

Lauka körülnézett s midőn látta, hogy nincs elfoglalható hely, nevetve dalolni kezdte Lindából:

Mondhatom, csinos lakod van,
Pompa, fény a bútorokban.

Aztán gúnyosan tette hozzá:

— Köszönöm, nem ülök le.

— Szeretem a spanyolt, ha büszke, — jegyezte meg Lisznyai éles torokhangon.

— Végre is — kérdém az örökös futártól — ebben a farkasorditó hidegben mi hozott most ide?

— Nem engem hozott, de én hoztam egy csomó rendeletet és rengeteg aprópénzt.

— A rendeletet csak tartsd meg, kapunk mi abból itt eleget, de az aprópénz nagyon is elkel, hát csak ide vele.

— De nem nektek hoztam ám, hanem az ezredesnek.

— No akkor édeskevés jut nekünk belőle.

Guszti hirtelen Lisznyai elé állt, s az ő kedélyes nevetésével rázta a fejét. Jobbról-balról végig nézte az álmélkodó Lisznyait, ki végre megszólalt:

— Gombát reggeliztél, spanyol?

— Mondhatom, palócz atyafi, — szólt Lauka szinlelt részvéttel — hogy imádott bálványod, egy furcsa Flamina.

— Melyik a sok közül? — legénykedett Kálmán.

— O...ky Etelka.

— Pajtás, ez nem a sok közül való; ő az egyetlen és az egyedüli. Ha úgy ismernétek, mint én, leborulnátok előtte; jelleme gyémánt — szavalta Kálmán egész elragadtatással — lelkülete magasztos, szíve angyali, s hazafisága...

— Svarczgelb, — vágta bele Guszti.

Kálmán elhalványult, s néhány pillanatig némán nézett a vakmerő szemei közé, végre megszólalt:

— Szeretlek, mint a lelkemet, de azért ezt az izetlenséget tőled sem nyelem el.

— Akkor hát megpaprikázom, hogy jobb ízű legyen. — Ezzel kivett a zsebéből egy német ujságlapot s olvasta:

»Midőn Windischgrätz herczeg a meghódított Pestre, fényes hadsereg élén bevonult, O...ky Etelka előkelő úrhölgy babérkoszorút nyujtott át a hős fővezérnek.«

Lisznyai kikapta Guszti kezéből a lapot s miután saját szemeivel átfutotta a végzetes sorokat, felsóhajtott:

— Ejnye a czudar! Visszaküldöm neki a tollat még ma s megírom, hogy festesse be zöldre, aztán adja a másik hősnek, Jellasichnak. — Ezzel letépte kalapjáról a bálványozott jelvényt.

Igy tünt el az utolsó márcziusi toll.

DEGRÉ ALAJOS.

HOL A KÖLTŐ?

Hol a költő, a ki régen
Ott harczolt a csatatéren,
S beborítva mély sebekkel,
Siratatlanúl esett el?

Hagyjátok el, ne kérdjétek,
Mind hiába e kérdések:
Századokra jöhet század,
Nem fog adni egy is választ.

Az egész nagy végtelenben
Semmi sincs, mi rávezessen:
Fű, fa, virág be nem vallja,
Hogy a költőt hol takarja.

Hallszik ugyan most is kobza,
Tájról-tájra viszhangozva;
De viszhangról ki lelné meg:
Honnan repűlt ki az ének?

Ha ez után indulnátok:
Bejárnátok a világot,
Csalna a hang ide, oda,
Mégse lelnétek rá soha.

JAKAB ÖDÖN

PETŐFI MEGZENÉSITŐI.

A magyar dal és zene ujabbkori fellendülése oly elválhatlanul össze van forrva a Petőfi költői nagy nevével, hogy azt egymástól elválasztani többé alig lehet. Mert költészet, dal s zene mindenha a legbensőbben összenőtt ikertestvérek szerepét játszván a népek kulturtörténetében: semmi sem volt természetesebb, minthogy a Petőfi lángelméjének a tüzes szekere is oly mély nyomokat hagyjon a magyar zenészek kedély- s hangulatvilágában, a melyek aztán azoknak úgyszólván másodalakulási rétegét képezik és jelzik. Tudjuk, hogy a negyvenes évek képezték a magyar szellemi élet újjászületésének a korszakát. Ez évtized oly magas hullámú forrongásba hozta azt, amelyhez hasonlót nem mutat fel nemzetünk ezer éves történelme. Egymást kergetve, jöttek létre a legmaradandóbb értékű alkotások a politika, irodalom, dráma, költészet, szín- s a zeneművészet terén, de egyszersmind olyan ellenáramlatokat is teremtvén, a melyekből a további fejlesztések kivezető ariadnefonalát megtalálni: igen nehéz feladattá vált. Kiváltképen észlelhető volt ez a dal s zene terén, a mely egyszerre a régi és az új iránynyal szemben olyan válútra jutott, a melyen alig tudott eligazodni. Ekkor tünt fel, mint fényes üstökös, a magyar költészet egén Petőfi, a ki csodás és hamisítatlan nemzeti irányával fáklyát gyújtott a sötétségben tapogatózók előtt.

Petőfi géniuszának átalakító nagy befolyását a magyar dal- s zeneirodalomra első sorban az ő népdalaiban kell keresni, mert ama szoros ethikai kapocsnál fogva, a mely a szóköltészetet a szózenével minden nemzetnél összeköti: a Petőfiéhez hasonló megihletés sem maradhatott terméketlenül az újabbkori magyar zeneirókkal szemben. Dallam, ríthmus és forma tekintetében, ennek visszhangja első sorban az örökforrású nép lelkében fakadt. Egészen új menetű s hangulatú népdalok keletkeztek ismeretlen szerzőktől, hasonlóan az erdők, rétek virágaihoz, a melyeket nem ültet senki, magától teremnek, mint a népmondások igazságai s a melyek eredetét hiába keresik és elemezik a tudós búvárok. E népies visszhang aztán elementáris erővel ragadta magával az egyetemes magyar zenevilágot, ez pedig azt eredményezte, hogy manapság már nincsen Petőfinek olyan bármily nemű s hangulatú költeménye, a mely a magyar zeneirodalom valamely válfajában meg ne lenne zenésítve. Világfolyása óta így termékenyíti meg egyik művészet a másik talaját, ha azt a Petőfiéhez hasonló géniusz szellemi ekevasa szántja fel.

* * *

Petőfi megzenésítőit két kategoriába lehet osztani. Az egyiket maga a magyar nép képezi, a mely közvetlenül átérezvén a nagy nemzeti költőnek reá gyakorolt befolyásoló hatását, ösztönszerüleg adott kifejezést új dalaiban az övéivel teljesen rokon érzelmeinek. Az így keletkezett Petőfidalok legszebb hajtásai a magyar népdalirodalomnak. A másik osztálya ama magyar zeneirókból kerül ki, a kik elbűvölve s fellelkesedve a Petőfi költészetétől, részben mint öntudatos s képzett zenészek, részben pedig csak mint a magyar érzülettel magukat teljesen azonosítni képes félnaturalisták adtak kifejezést dalaikban a Petőfi-költészet újabb irányának.

Ez utóbbi kategoriából első sorban kell *Egressy Béniről* megemlékezni, a ki Petőfi-dalaival mint első tört útat a magyar újabb dalirodalomban. Az ő *Télen-nyáron, Ereszkedik le a felhő, Ez a világ amilyen nagy, Kis furulyám, A virágnak megtiltani nem lehet* stb. dalai mind oly elévülhetlen becsűek, a melyekben a magyar nép- és műdal első mesgyéi bámulatosan összeforrnak. Mellette leginkább kimagaslik *Simonffy Kálmán,* ez a magyar géniusztól oly nagy mérvben megihletett naturalista dalíró, a ki Petőfi számos költeménye megzenésítésével a legnépszerűbb emléket hagyta maga után. Az ő *Te vagy, te vagy barna kis lány, Pusztán születtem, Világos kék a csillagos éjszaka,*

Tarka madár, Beh szomorú ez az élet stb. népdalai kitörülhetlenül vannak a nép szívébe bevésve. És Petőfi két kiváló naturalista megzenésítője mellett egész sorozatát lehetne még felhozni azoknak, a kik több-kevesebb szerencsével szerepelnek a magyar zeneirodalomban mint Petőfi megzenésítők.

* * *

Az ötvenes évektől kezdődik aztán az az időszak, a mikor a magyar zeneírók legkiválóbbjai Petőfinek nemcsak népdalai s kisebb keretű lirai hanem nagyobb szabású drámai, hazafias és hősies költeményei megzenésítésére is vállalkoztak. Az első enemű kezdeményezés a *Lorenz János* karnagyé az ötvenes évek elején, mikor Petőfi *Tied vagyok, tied hazám* kezdetű hazafias költeménye megzenésítésével egy férfinégyes pályázatnál az első díjat nyerte el. Komoly irányú s nehezebb megoldású, szövegileg átdolgozott műkar volt ez, mely ma is értékes termék, s mely által a hazai karirodalom a további évtizedekben nagy fellendülést nyert. A későbbi országos dalünnepeken gyakran lehetett aztán találkozni Petőfi megzenésítéseivel, melyek részint kötött versenydarabokul, részint nagy tömegű összkarokul szolgáltak és szolgálnak folyton. Mint versenydarab 1884-ben Miskolczon *Huber Károly Talpra magyar*-ja, 1882-ben Debreczenben *Liszt Ferencz Magyarok istene* (közös kar), 1886-ban Pécsett *Hubay Jenő*nek szintén e szövegű versenykara s 1892-ben *Erkel Ferencz Elvennélek én* kezdetű összkara, nyolcz czimbalom kiséretével, a magyar műzeneirodalom maradandó becsű termékei. De Petőfi szelleme a női vegyes karirodalmat is meg termékenyítette, ide nem számítva a magyar műdalirodalomnak azt az igazán gazdag készletét, amely bátran kiállja a versenyt bármely más nemzet hasonló válfajú termékeivel. Régibb és újabb zeneiróink között számosan voltak s vannak, a kik egész rajongó nemzeti kultuszt űztek s űznek Petőfi költeményei megzenésítésével. Ilyenek — hogy a sok közül csak néhány kiválót említsek — *Hubay Jenő*, a ki vastag kötetet bocsátott közre, melyben számos Petőfi-költemény van szellemdúsan és magasabb színvonalon megzenésítve; *Zimay László*, a kinek a többek közt *Boldog éjjel* czímű dala egy darab kohinur a magyar dalirodalomban. Engeszer Mátyás, Gaal Ferencz, Káldy Gyula, Lányi Ernő, e sorok irója s még mások számosan úgy a magánének, mint a férfi- és vegyes kar terén ihlettségük javát öntötték a Petőfi-költemények megzenésítésébe.

* * *

„Nem nézek én"…

Költemény Petőfi Sándortól, zenéjét szerzé Zimay László.

Tarka 1
vannak
sítője m
kevesebb
megzené

Az
zeneírók
hanem r
sítésére
karnagy
kezdetű
zatnál
szövegil
által a 1
A későb
megzené
tömegű
darab 1
Debrecz
Pécsett
Ferencz
a magy
leme a
számítv
amely
terméke
a kik e
megzen
említsek
számos
megzen
dala eg
Ferencz
úgy a
öntöttél

„Elvennélek én..."

Költemény Petőfi Sándortól, zenéjét szerzé Zimay László.

agitato
ten
Meg - ta - gad - ja tö - lem
ten
ff agitato
sf
ped
ped
ten
ke - fe det; Nem tu - dom af
ten
f
ped
p
o ka pp mi - le - het
p pp
ped
ped ped

De a szózene mellett Petőfi szelleme a magyar absolut zene talaját is új irányban termékenyíté meg. Költeményeiből vett sorok, mottók s idézetekkel, mondhatni, külön magyar zenei műformák s hangulati képek keletkeztek. Mert a nemzeti nagy költő-géniuszok, a velük legközelebb rokonságban álló zeneköltőket mindig befolyásolják s a mit ők fantáziájukkal elébük rajzolnak, az mind felfogható s átérezhető formákat nyer a zene hangjaiban, s mentül nemzetiebb tartalma van a költő alkotásainak, annál inkább rokonérzésekre hangolja a zeneköltőket is.

Ezt tette Petőfi is az ő tiszta nemzeti költészetével, ezért lesz ő mindörökké minden magyar zeneköltőnek lelkesítő forrása.

Id. Ábrányi Kornél.

PETŐFI.

Ha trónussal, koronákkal
Kínált volna meg a végzet:
Hogy *magyarnak* szült az anyád,
Tudom, hogy el nem cseréled.

Hogy ha világ-birodalmak
Czivódnának bölcsőd felett:
Te büszke vagy, hogy az *Alföld*
Magáénak nevezhetett.

Szellemeddel beragyogtad
A végetlen mindenséget,
S hogy *mint magyar* éltél, haltál:
Ez legnagyobb dicsőséged.

S most, az isten trónja mellett,
Szent harczodat *tovább* vivod;
Nem találjuk, *ezért* üres
Erdély földjén földi sirod.

Erdélyország, édes hazám,
Szabad voltál, szabad leszesz:
Értted élni, értted halni:
Méltó voltál — Petőfihez!

Szász Gerő.

A MÁRCZIUSI FIATALSÁG.

VISSZAEMLÉKEZÉS.

Jókai Mór.
1848-ki metszet után.

Ötven év múlt el azóta.

A kik abban az évben születtek, azok mind vén emberek már.

Egy egész új emberöltő támadt nyomunkban.

A kik ama napfordító év cselekményeiben résztvettek, kevesen élnek már, s a kik még életben vannak, azok is mindennap leszámolnak az élettel, mielőtt álomra hajtanák fejüket, mert nem tudhatják, hogy lesz-e még annak az álomnak fölébredése?

A kinek a régi emberek közül még van valami elmondani valója, siessen vele, a míg nap süti az arczát.

Én is e régi emberek közül való vagyok.

Hadd mondjam el, a mit ez emlékezetes napokról följegyeztem.

Más Magyarország volt az, mint a mostani.

A magyar nemzetet félmilliónyi nemes ember képezte. Az választott megyei tisztviselőket és az országgyűlés alsó házába követeket, megyénkint kettőt. Ezeknek a megyei rendek utasításokat adtak s ha követeik ez utasítások ellenére szóltak és szavaztak, visszahívhatták őket.

A polgári osztály is képviselve volt az országgyűlésen. A királyi városok egy-egy követet küldtek. S valamennyi királyi város követeinek a szavazata »egy« szavazatot adott ki. Ez volt a polgárság részvevése a törvényhozás műveletében.

Hát a többi? A tizenöt millió lakosa az országnak? A földmívelő, a munkaviselő nép? A jobbágyság? Annak semmi szava nem volt.

A »misera plebs contribuens,« a »glebae adstrictus« jogokkal nem birt, csak kötelességekkel.

Ő viselte az adó terhét, sokféle czímen, ő adta az ujonczokat a rendes hadsereghez, s azok szolgáltak tiz esztendeig, szabadságolás nélkül: a nemesség csak a haza határán betörő ellenség ellen tartozott harczolni. A jobbágy szolgált a földesúrnak ingyen, szántott, vetett, aratott, robotolt, forspontozott; fizette termése után a dézsmát, kéménye után a füstpénzt; csinálta az országútat, birája volt az »úriszék,« törvénye az »urbarium«. A bot volt a rangkülönbség jelképe a nemes és a jobbágy között.

Tizenöt millió lakosnak nem volt hazája Magyarország.

S talán a nemesi rend élvezte a szabadságot?

Igen: ha a szabadság a tétlenségben, a tagadásban volna megvalósítva.

Nem tenni semmit, nem engedelmeskedni senkinek, nem fizetni sehová, nem haladni semmi irányban, erre volt elég nemesi szabadság; de alkotni, kezdeményezni, előre haladni, a jövendő javára beruházni, ehhez minden út el volt zárva.

Magyarország volt az európai országok között a leghátramaradottabb. Hitel nélkül, mívelődés nélkül, létezési czél nélkül. Jövendő prédája bármely idegen hódítónak: jelen prédája a szövetségesének.

Az országgyűlésen voltak kitünő államférfiak, kik az életbevágó reformok szükségét belátták, s azok mellett fényes szónoklatokat tartottak; de ha nézeteik többségre vergődtek is, a conservativ felső tábla visszautasította határozataikat s felelős kormány nem volt, mely azokat végrehajtsa: helytartótanács, udvari kanczellária, dikasteriumok intézték az ország ügyeit, administrátorok úrkodtak a vármegyéken, s valamennyi fölött kormányzott a mindent intéző Metternich.

A magyar nemzeti politikusoknak eszményképe volt a vármegye. Ötvenkét parlamentben lehetett ismételni a gravameneket, a mik a pozsonyi diaetán elhangzottak. A vármegyét nevezték az alkotmány bástyájának. Csakhogy a bástya ellenáll; de előre nem mozdul.

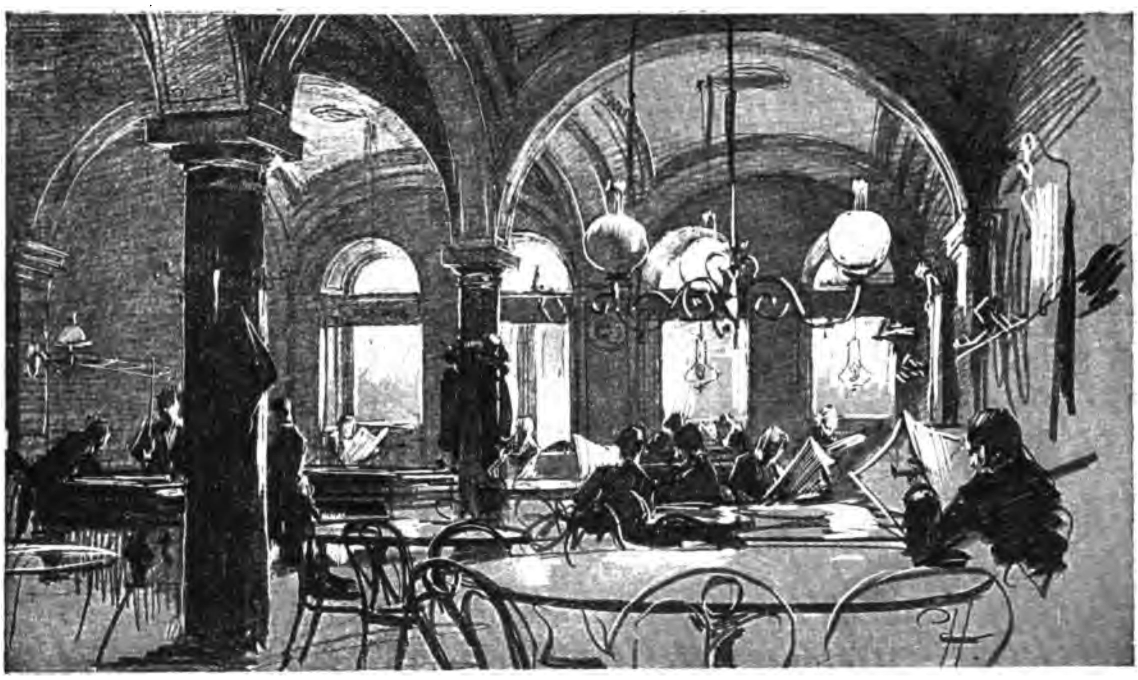
Ekkor támadt a magyar politikai világban egy kis csoport, mely új programmal lépett fel: nevezték őket doctrinaireknek, centralistáknak.

Vezértehetségek voltak közöttük báró Eötvös József, Csengery Antal, Szalay László, Kemény Zsigmond, Irinyi József, Irányi Dániel.

1846-ban találkoztam legelőször báró Eötvös Józseffel, a mikor ezt mondá előttem:

».... a többi pártoknak nincs semmi programmjuk, a mienk világos, érthető. Négy szóból áll: »felelős kormány, népképviseleti parlament«.

Igaz, hogy ez csak négy szó; de hogy az ige testté váljon, előbb romba kell dőlni a régi rendi alkotmánynak, az utasításos követi ország-

A Pilvax-kávéház.

gyűlésnek s meg kell előbb születni egy népnek, egy magyar népnek, mely képviselőket válaszszon.

Lehet-e ezt szavakkal elérni? Hogy a rendi országgyűlés alsó és felső háza önmagát megsemmisítse, hogy a földesurakból álló főrend a jobbágyságot szolgaságából fölszabadítsa, az úrbériséget eltörülje, hogy a szűz vállaira büszke nemesség a jogegyenlőséget kiterjeszsze a parasztra, a közteherviselést elvállalja? S ha megtörténnék az a csoda, hogy a régi alapon álló országgyűlés mindezt elfogadja a rábeszélő ékesszólás, lelkesítő irói befolyás mellett: elfogadja-e azt Metternich: Magyarország újjá születésének hatalmas akadályozója?

Petőfi Sándor

Barabás 1848 diki eredeti tusrajza után.

(Ernszt Lajos gyüjteményéből.)

De hát lehet-e hatni a nemzet lelkületére irott szóval, nyomtatással, mikor itt nehezedik ránk az új eszmék Herodese, a censura?

Mindenkinek van itt ura; mágnásnak a királyi jogar, parasztnak, katonának a káplárpálcza, irónak, költőnek a censori veres plajbász.

Csodák csodájának kellene történni, ha a népszabadság napja mégis felvirradna.

Felvirradt.

Márczius 15-ike volt 1848.

Tizedik évfordulója annak a nagy katastrófának, melylyel a korszellem óriás keze a régi Budapestet a föld szinéről eltörölte a jeges árvízzel, hogy helyet csináljon az újan emelkedő dicső főváros számára.

Másodszor követelte a korszellem azt a csodát, mely eltörölje a régi, korhadt Magyarországot s alapot teremtsen az új, az Európában számot vető, szabad Magyarországnak.

Nem jött e követelés megelőző intés nélkül.

A míg az 1846—47-iki országgyűlésen az ország legjobbjai fáradtak a reformok sisyphus-sziklájának felgördítésével a soha el nem érhető hegytetőre, egyszerre csak megjelent az országház termében az a láthatatlan kéz, mely Belzázár palotájának falára felkarczolta a »mene, tekel, ufarsin«-t. A szomszéd Gallicziában kiütött a forradalom. A lengyel nemesség forradalma volt az az idegen uralom ellen. Ennek az elnyomására támadt az ellenforradalom, a pórlázadás. A lengyel nemesség szabadságharczot kezdett; de elmulasztotta előbb a saját jobbágyságának felszabadítását. S a kettős forradalomnak a lengyel nemesség esett áldozatul. Azok a rettentő kegyetlenkedések, a miknek híreit, ha a hírlapokban elnyomta is a cenzura, a magyar országgyűlés vezérszónoka által annál megrendítőbb alakban lettek felmutatva; vérrel írott izenet voltak a magyar nemzethez. Az irtóztató példából kellett megtanulnia a magyar nemességnek, hogy a szabadság nem osztályok kiváltsága, hanem köztulajdon; hogy az a régi privilegiumok zászlója alatt halálba vezet: életet csak akkor ád a nemzetnek, ha annak a neve »népszabadság«. S a vésztűz itt dühöng a szomszédban: a világszellem nem ád időhaladékot.

Értette azt minden gondolkozó ember, hogy az eltiport lengyel nemesség után rajtunk a sor; s a kiméletlen hatalom ellenében nincs más módja a nemzeti lét fentartásának, mint a munkás köznép bebocsátása az alkotmány mentsvárába, nincs más mód a hazát megmenteni, mint hazájává tenni az országot azoknak a népmillióknak, a kik eddig csak verítékükkel, vérükkel öntözték ezt a földet, de magukénak nem nevezhették.

Tisztelet, becsület mindazoknak a bölcs államférfiaknak, a kik rendes útakon, szokott eszközökkel igyekeztek a törvényhozás visszhangtompító termében a jobbágyság szolgai állapotán javítani; de eszményi céljaiknak nemcsak a kormány ellenszenve képezte akadályát, mint inkább az érdekelt birtokos szavazók önzése; ez volt az a rossz út, melynek feneketlen kátyuiban a reformok szekere fennakadt.

Landerer és Heckenast nyomdája.

1848-ki metszet után.

Egykorú jegyzeteimben egy adatot találok, mely némi világot vet az akkori állapotokra.

Csekélységről volt szó. Az indítványoztatott, hogy a jobbágyoknak engedtessék meg az erdei vadgyümölcs szabad szedése. Hát mi az az erdei vadgyümölcs? Szamócza, gomba, som, mogyoró, vadalma. Paraszt nők, gyermekek szüretje. Ugyan ki irigyelné tőlük? De az indítvány mégis a leghevesebb ellenállásra talált s végül kiderült, hogy a vezérszónoknak, ki a philippicát tartotta, nagy kiterjedésű erdejei után a jobbágyai ötven ezer forint évi bérletet fizetnek az erdei vadgyümölcs szedéséért!

Hát még ha a dézsma és robot megszüntetéséről leend szó, a mely az egész eddigi gazdálkodási rendszert gyökeresen meg fogja változtatni!

Az országgyűlés 1848 első hónapjaiban szép csendesen tanácskozott, úgy a tekintetes Karok és Rendek, mint a méltóságos Fő-Rendek tábláin: kimerítő tárgyalások folytak a közös teherviselés, a városi törvény, a honosság és az administrátori rendszer fölött: ezek között három sürgetős reform, egy pedig még sürgetősebb gravamen. Nagy viták folytak, név-

Nemzeti dal.

Talpra, magyar, hi a' haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszszatok!
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Sehonnai bitang ember,
Ki most. ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Fényesebb a' láncznál a' kard,
Jobban ékesíti a' kart,
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A' magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez,
Mit rá kentek a' századok,
Lemossuk a' gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Hol sírjaink domborúlnak,
Unokáink leborúlnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

Az 1848ik martius 15én kivivott sajtószabadság után legeslegelőször nyomatott példány, s így a magyar szabadság első lélekzete.
Petőfi Sándor

szerinti szavazásokkal a fölött, hogy a főpolgármester évi fizetése 600 forint legyen-e, vagy 1500?

Ekkor kiütött a franczia forradalom. A párisi fölkelő nép összetörte a trónt. Egy fiatal irótársunk, Dobsa Lajos egy darab rongyot a széttépett trónkárpitból dicsekedve mutogatott előttünk: ő maga is részt vett a világtörténelmi barrikadharczokban.

S e forradalmi kitöréssel egyidejűleg keletkezett Olaszországban a lombard-velenczei mozgalom. A szárd vezetőkörök a magyar nemzethez buzdító felhívást intéztek (latin nyelven) szabadságának kivívására.

Közeledő vihar dörgése nyugtalanítá Közép-Európát.

A megdöbbentő politikai esemény a magyar szónokokat is elhatározó lépésre ösztönzé. Márczius 3-ikán Pestmegye követe, Kossuth Lajos, felirati javaslatot terjesztett a Karok és Rendek elé, melyben a törvényhozás a dynastia iránti törhetlen hűséget hangsúlyozva, kéri a tróntól a felelős miniszterium kinevezését, a szellem szabadságát, a honvédelem rendezését s a jobbágyok felszabadítását, országos kárpótlás mellett. Az alsó tábla egyhangúlag elfogadta a felirati javaslatot.

A méltsás főrendek azonban igen egyszerűen segítettek magukon, hogy ez a felirat általuk ne tárgyaltassék. Összes elnökeik, a kiválóbb főrendű tagokkal együtt fölrándúltak Bécsbe. És így öt napig nem került tárgyalás alá a felirati javaslat. A márczius 7-iki alsóházi ülésben már türelmetlenkedtek a követek, hogy mit absentálnak annyit a főrendek? Mit keresnek Bécsben? Nem Bécsben van az országgyűlés! — Komárom követe, Pázmándy Dénes, finom ironiával magyarázta meg az állapotot. — Bécsben a csehek és lengyelek szláv bált rendeztek; most ennek az ellensúlyozására tartottak a magyar főurak Bécsben egy magyar bált: különbség a kettő között az volt, hogy a szláv bálban szláv nyelven beszéltek, a magyar bálban pedig németül. Kossuth erre méltó haraggal jegyzé meg, hogy nem tánczolás az első kötelessége a főrendeknek, hanem a haza ügyei feletti tanácskozás. Követtársa, Szentkirályi, még tovább ment s vád alá kivánta fogatni a kötelességmulasztó elnököket. Erre a radikális indítványra egyszerre felemelte az alsóházban lehunyt fejét a conservativ reactio s a mérges vitának ismét Komárom követe szakította szét a gubanczát azzal a szóval, hogy farsang utolsó napján nem tanácsos ilyen komoly ügyeket tárgyalni, halaszszuk ezt a nagyböjtre. (Márczius 7-ike éppen húshagyó keddre esett.) A humoros ötlet véget vetett a kényes vitának. Átmentünk a nagyböjtbe.

Egyszer aztán a tánczoló főrendeknek a lába alól kirántotta a csiszolt

parkettet a Bécsben kitört utczai forradalom. A bécsi intelligens fiatalság kezébe ragadta az alkotmányos szabadság zászlóját. A bécsi nép akkor még egy szabadelvű tábor volt, csatlakozott a fiatalsághoz, véres összeütközés történt a nép és katonaság között az utczán; melynek az uralkodó V. Ferdinánd atyai jó szíve vetett véget, elbocsátva a kormányról az absolutismus főnökét, Metternichet.

A bécsi ifjúság szabadságharcza valóban megelőzte a pesti mozgalmat s diadalmas zászlójától a koszorú meg nem tagadható.

Csupán azt a körülményt akarom felderíteni, hogy a pesti mozgalomnak mégsem a bécsi forradalom volt a keresztanyja.

A mai világ villanytáviratos, telefonos, gyorsvonatos szokásai szerint ily országra szóló eseményt még aznap meg kellett volna tudni Budapesten. Ámde 1848-ban még nem volt se vasút, se villanytáviró. Aki nagyon sietve akart Bécsbe eljutni, az nyergesújfalusi gyorsparasztokkal utazott (mint én is ugyanazon év októberében), a postai küldeményeket ellenben a gőzhajó hozta, melynek Bécsből idáig egész napi út volt. A Pesti Hirlap ugyan márczius 17-iki számában azt írja, hogy márczius 14-ikén már megérkezett a bécsi forradalomnak a híre Pestre. Én azonban lehetetlennek tartom, hogy egy hirlapiró márczius 14-ikén ily világesemény hírét megkapja, azt a fiókjába elzárja s csak három nap múlva közölje.

A márczius 13-ikán támadt bécsi forradalomnak nem is volt sem aznap, sem a következő márczius 14-ikén befejezése: folytonos kitartó harczok között, melyben a legkiválóbb államférfiak által vezetett egyetemi fiatalság küzdött első sorban a bécsi népsereg élén, jutott az márczius 15-ikén döntő diadalra, a midőn a népakaratáról felvilágosúlt uralkodó az alkotmányt, a sajtószabadságot, a felelős kormányt, a nemzetőrség és az aula felfegyverzését aláírta s az újjongó Bécs utczáin, testvérével és annak fia, Ferencz Józseffel egy kocsin végig vonúlt. Ugyanezen a napon érkezett meg Pozsonyból a gőzhajóval a magyar országgyűlés küldöttsége, István főherczeg nádor vezetése alatt, Kossuth Lajossal és követtársaival, a bécsi nép ovácziói mellett, a király által kegyelmesen fogadott feliratával az országgyűlésnek.

Ez is márczius 15-ikén történt — Bécsben.

De erről Budapesten senkinek tudomása nem lehetett.

Egy tenger választott el még akkor bennünket.

A budapesti márczius 15-ikének indító oka nem a bécsi forradalom volt; hanem, amit nyomtatott adatok igazolnak, a »Pesti Körnek« az a

határozata, hogy a »magyar nemzet tizenkét pontban formulázott kívánatait« ne intézzük egyenesen az országgyűléshez: hanem elébb köröztessük azokat az országban vidékszerte.

Ez lett volna az eszmefolyás elmocsárosodása.

Ez ellen indítottuk meg mi, márcziusi fiatalok, a népre való hivatkozást.

Márczius 14-ikén este adtunk egymásnak találkozást az én szállásomon, melynek lakosztályán Petőfiékkel osztoztunk.

Másnap reggel négyen jöttünk össze, a kitűzött találkozó helyen: Petőfi, Vasvári, Bulyovszky és én; de többi társaink Degré, Bozzay, Vajda János, Sükey, Pálffy Albert, Emődy, Oroszhegyi, Dobsa a Pillwax-kávéházban vártak reánk, az úgynevezett »közvélemény asztalánál«.

Korán reggel volt: borús, esős idő.

Petőfi az elmúlt éjjel megírta költeményét: »Talpra magyar, hí a haza!«

Én pedig a pesti tizenkét pontját a fiatal Magyarországnak: »mit kíván a magyar nemzet?« a nép által megérthető magyarázattal alakítottam át. A tizenkét pont összeállítása Irinyi József műve volt, ki azt a Pesti Kör elé terjeszté.

A kérdés csak az volt márczius 15-ikének reggelén, hogy mi történjék e tizenkét pontos petitióval.

Appelláljunk a népre! Ez volt közös megegyezésünk.

Vasvári Pál, kezében elefántcsont-fogantyús botjával oly hevesen hadonázott, hogy a pálczatőr kirepült a botjából s az én falam szögletében állt meg a hegyével.

»Jó ómen!«

Előre a vassal!

S ezzel a szóval kezdődött meg az örökké emlékezetes 1848-iki márczius 15-ike: a sajtószabadságnak, a népszabadságnak örökké emlékezetes napja.

E nap dicsőítésében szabad nekem is részt vennem, a kinek a fejére ennek a dicsőségnek csak a visszfényéből jut egy eltévedt sugár. A népszabadság vezérférfiai ott keresendők a pozsonyi országgyűlésen, a pesti eldöntő mozgalomnak a lelke maga volt Petőfi.

Az ő hazaszeretettől lángoló, szabadságérzettől áthatott költeményei voltak azok az előhirnökei az új korszaknak, melyek évekkel elébb szórták a szikráit a szabad eszméknek a közvéleménybe. Az ő lelke volt a korszellem vezető fáklyája. Mint költő is a világköltészet színvonalán

álló lángész, aki egy lustrum alatt egy üstököspályát futott meg az égen s művei összeségében magának halhatatlanságot, nemzetének elismerést vívott ki késő századokra. Mint bajnoka, vértanúja a hirdetett népszabadságnak, kinek alakját érczbe öntjük, hogy mindig maga előtt lássa, soha el ne felejtse az utókor.

Márczius 15-ikének minden hulló csillagait Petőfi homloka gyűjté maga körül egy csillagkoszorúba.

Mi többiek, kik az ő felhívó szavára léptünk ki a küzdtérre, csak az ő hű harczosai voltunk.

Ennek a becsületes hazafi phalanxnak a tagjairól kivánok én e mai napon megemlékezni, aki őket márczius 15-ikén a küzdelem színhelyén láttam.

Kéziratomban itt kitörült sorok következnek. Öt sor. Ezekben soroltam elő azoknak a neveit, a kik a márcziusi napok ifjai közül még élnek. Még most is nevezetes, kiváló tényezői a társadalomnak, a vallásnak, az irodalomnak. Másnap rá a sors keze, ez a rettenetes censor, kitörülte az első sort a feljegyzésemből, Márczius 15-ikének a szerkesztője a ravatalon feküdt. Én aztán kitörültem a többi sorokat. A mesterségemhez illik, hogy az ómenekben higyjek. Nem merem már megszámlálni az élőket. Egyedül maradtam már a »tizek« közül. Két év alatt az utolsó háromból kettő elhagyott. Petőfi születésnapjától a szabadsajtó születésnapjáig háromszor fogy el a hold: — addig még mi is elfogyhatunk.

Következzék ama hosszú sora a szellemalakoknak, a kik már csak a lélekidézés szavára vonulnak végig látó lelkem előtt: legelől Petőfi, utána Vasvári Pál, Irinyi József, Degré Alajos, Bozzay, Egressy Gábor, Vidacs János, Vajda János, Csengery Antal, Sükey Károly, Emődy Dániel, Bulyovszky Gyula, Oroszhegyi Józsa, Irányi Dániel, Vas Gereben (Radákovics), Ludassy Mór, Papp Gábor, Lisznyai Kálmán, Bérczy Károly, Tompa Mihály, Arany János, Helfy Ignácz, Kerényi Frigyes; utolsónak Pálffy Albert és a kiket, bár korukra nézve nem, de szellemükre tekintve a fiatalok sorába kell számítanom, Nyáry Pál, Pestmegye alispánja és Rottenbiller, Pest város polgármestere.

Minő felvonulása a szellemeknek! Mintha Csaba vezér »hadak útját« látnám az éjjeli égen megrémledezni!

Ezeknek az alakjairól akarok tinektek beszélni, ti szép, ifjú, reményteljes, kötelességterhes új nemzedék.

Költők, hirlapírók voltak mindannyian. Neveiket műveik elsorolásával együtt mind megtalálhatjuk a hazai lexikonokban: egy sem múlt el úgy,

hogy irodalmunk muzeumát ne gyarapította volna. Egy, szorosan összetartó irodalmi társaságot képeztünk valamennyien.

Nyáry Pál ugyan nem tartozott az írók közé; de különösen rám

Landerer és Heckenast sajtója (1848.)

nézve valóságos kútforrást képezett az ő gazdag ismerete, melyből a régi táblabiró világ és a szabadságharcz leírásának adatait merítettem. A magyar humorban, mely előadásait jellemezte, igazán mesterem volt. Erős kritikája volt s azt kiméletlenűl gyakorolta ellenemben, Petőfi elle-

nében — és még a legnagyobb emberek ellenében is. Alakja, arcza igazi magyar typus volt, amaz erőteljes, emez kissé ragyás: nem volt ideálszép; de szeretetreméltó: láttam őt több ízben halálveszély előtt is mosolyogni. Hogy a legnagyobb kétségbeesés halálbacsalogató napjaiban élve maradtam, azt is neki köszönhetem. — Aztán ő is ott volt közöttünk márczius 15-ikén reggel, a mikor egy csoport fiatal ember azzal a képtelen követeléssel állt elő, hogy legyen egész Magyarország fiatal. Nyáry Pál megjelenése közöttünk azt bizonyítá, hogy ez lehet, — meglesz, — meg kell lennie!

Társaink egyike nem tudta ezt a napot bevárni. A megelőző évben mindennapos látogatója volt társas összejöveteleinknek Czakó Zsigmond, fényes nagy tehetség, eredeti úttörő a színműirodalom országában (már az arczképe is megjelent, Barabás rajzónjától megörökítve). Mért hagyott itt bennünket? annak az okát soha meg nem tudtuk. Nem bízott tán a jövendőben, nemzetében, önmagában. Csengery Antal lakásán, vidám társalgás közepett, szájába vette egy pisztolynak a csövét s ezzel a halálcsókkal átküldte magát a túlvilágba. Szegény özvegy anyja ott Erdélyországban, összegyűjtött vagyonkájából sírkövet szándékozott dicső fiának készíteni; de mire az összeg egybegyűlt, bekövetkeztek a nemzeti felszabadulás napjai s a szabadságra rögtön előtámadtak a megvédő küzdelemé: a küzdelemhez honvéd kellett, annak fegyver és ruházat, ahhoz pénzre volt szükség; hogy a magyar pénzjegyeknek hitele legyen, érczalapot kellett előteremteni: felhívtuk az egész országot, hogy kiki tegye le a haza oltárára az otthon takargatott ezüstjét, aranyát; a nemzet követte a felhívást, főurak ezüst servicei, polgárok ezüst kanalai, szép asszonyok, hajadonok arany függői, karpereczei, jámbor földmívesek rejtegetett tallérkái halomra gyűltek a szent oltáron. Czakó Zsigmond édes anyja is odatette ez áldozatok közé a bibliai özvegyasszony fillérét: szeretett egyetlen fia sírkövének az árát. S most csak az őszi kökörcsinek tudják, melyik hant alatt nyugszik a költő? Fejfáját feltüzelték azon a télen a táborozó hadcsapatok. Ha tudott volna várni egy esztendeig, talán másutt is megkaphatta volna ezeket az ismeretlen sírokból kibúvó kökörcsineket, a hogy megtalálták a magukéit Petőfi és Vasvári.

Petőfinek arcza és alakja nem volt az, amit daliásnak nevezünk: arczkifejezése komor, rideg volt, termete szűkvállú, járása nagy lépésű mint a távgyaloglóké; hangja tompa, de mikor az ihlet lángja átmelegítette, ez a mozdulatlan arcz ragyogott, ezek a csapott vállak földgömbemelő Atlasz vállaivá nőttek s midőn lelkesítő költeményeit szavalta,

hangja az indulatoknak minden változatait zengte, sírta, mennydörögte. S ha lóra kaphatott, akkor egész daliává alakúlt át: úgy ült a lovon, mintha teljes életében azt tanulta volna. Bár sohase is vált volna meg a lovától a végzetes napokban. Ha Bem tábornokot, mint hadsegéde, követi, a végzetes ütközet után vele együtt menekülhetett volna azon a mocsári ösvényen, melynek bejáratát a hős Zeyk Domokos egymagában védte mindhalálig az egész szotnia kozák üldözése ellen. Miért kellett neki nézőűl elmenni abba a magára hívott végső csatába: »ott essem el én, a harcz mezején!« Ahogy megkívánta, ahogy megjósolta, a fölötte elszáguldó paripák ott hagyták holttestét összetaposva. Hol omlott ki drága vére? Hol van eltemetve? Azt senkisem tudja. A mennyire a láthatár terjed Fehéregyház táján, az mind Petőfi sírja. Sírnak elég nagy.

Azt mondá Petőfi hozzám írt versében: »Te, lelkem megmaradt fele!« — A megmaradt fél nem szünt meg elvesztett felét siratni soha. Talán összetalálkoznak még valahol.

A márcziusi napoknak második hőse volt Vasvári Pál. Hatalmas ifjú férfialak, nyilt tekintetű, nemes vonásokkal büszkélkedő arczczal, nagy kék szemekkel, sűrű gesztenyeszín hajfürtökkel. Bálványa volt a fiatalságnak, vezére, lelke a néptömegnek, mely tartalomdús csengő szózatára ment utána, a merre hívta, s megállt, a hol megállítá.

Ő is kardot fogott, mikor a tollnak és szónak a sikere megszünt. Maga szervezett egy szabadcsapatot, Rákóczy-csapat czím alatt. Csapatja élén esett el az erdélyi havasok közt. Társait is leölték. Tíz évvel később ott jártam a Biharhegy gerinczén, a hol e siralmas harcz lefolyt. De még akkor nem nyíltak a kökörcsinek, hogy megkérdhettem volna tőlük, melyikük őrzi a délczeg népszónok álmait. Kisérőm, egy derék oláh nemes, tíz év előtt ellenség, most jó barát, megmutatta az út mellett felmeredő sziklatornyot, mely mellől a csapatja élén lovagló vezért lesből lelőtték. Az elesettnek piros bársony mellényét is megmutatta, mit ereklyéűl megtartott. Ráismertem a szép asszony keze himzette virágokról. A himzőjét is ismertem valaha. De a sírját a kisérőm sem tudta megmutatni. Kőhalmaz, borókabozót nagy messzeségben.

Megelőzte mind a két vértanúját a népszabadságnak a közöttünk legifjabb költő, a szép tehetségű Bozzay, ki még az aldunai harczok alatt esett el. Alig volt húsz éves. Vasvári volt huszonkettő, Petőfi volt huszonöt.

A márcziusi ifjak közül még többen is elmentek a csatatér babérait tépni. Degré Alajos, mint huszártiszt sebet is kapott az isaszeghi ütközetben, Úrházi György hírlapíró egy kozák lándzsadöfés sebhelyét viselte

holtig a homlokán, Ballagi Károly írónak Budavár ostrománál a karját lőtték keresztül, Sárossy Gyula, az »Arany trombita« írója, s Táncsics Mihály, a socialista író, az in effigie felmagasztaltatásban részesült. Vajda János zászlótartó volt; Sükei Károly is végig szolgálta a hadjáratot, mint hadnagy ez a kis termetű, de nagy erélyű emberke, kinek márczius tizenötödikén dadogó hangjával kiejtett szava röpke mondásul maradt fenn: »nem kkkell ilyenkkkor hallgatni az okokokos emberekre!« Azután Dobsa Lajos, Lisznyai Kálmán, Balázs Sándor. Majd Vadnay Károly, Tóth Kálmán, kik még a márcziusi napokban fiatal diákok voltak, de mielőtt a költői babért kivívták volna, a legnehezebb idők harczi babérjait szerezték meg homlokukra.

Egressi Béni, a kedves dalköltő, Petőfi verseinek dallamosítója, mint honvédszázados harczolt számos csatatéren; Egressy Gábor, az utolérhetlen szavalóművész, mint kormánybiztos és szabadcsapatvezér játszotta a legszebb hősszerepet a Kárpátok között. A magyar hadsereg romjaival ő is kivándorolt Törökországba s éveket töltött a számkivetésben. A király kegyelme megnyitá előtte hazája határát, visszatérhetett honába. Honába igen, de nem a maga országába, a szinpadra. Az intendans nem ád amnestiát. Ekkor aztán a magyar közönség gyűjtés útján adta össze a páratlan nagy művész fizetését, hogy az újra elfoglalhassa a helyét a szinpadon. Ott is halt meg, a szinpadon, a saját csataterén, a hogy illik a szellem harczosához, egy mesterszerepe közepén.

Oroszhegyi Józsa alacsonytermetű, czingár emberke volt, tökéletes khinai arcztypus, még a sárgaszínnel is ellátva. Hirlapíró volt és költészettanára egy pesti felsőbb leánynevelő-intézetnek. A hadjárat alatt ő is szabadcsapatot alakított, melynek viselt dolgait a hivatalos Közlöny is megörökíté. A végén ő is átmenekült Törökországba. Orvosi diplomája volt, az ozmán hadseregnél alkalmazást nyert; abban meg is maradt; utóbb tábori főorvosi rangra vitte. Hét nyelven beszélt és írt tökéletesen. A hatvanas évek vége felé meg is házasodott, török leányt vett el. Sokoldalú tudományáért, különösen nyelvismereteért a törökök nagyon megbecsülték. Egy ebéd után hirtelen felhajtott egy pohár arakot s attól kapott a fejére a denevérszárnyú angyaltól egy olyan legyintést, hogy a hét nyelv közül hatot egyszerre elfelejtett, csak a hetedik maradt meg a nyelve hegyén: a magyar anyanyelv. Ekkor kénytelen volt hazajönni Magyarországra; itt azután a magyar kormányelnök gondoskodott a kegydíjáról, mely életét fentartsa — a halálangyal szárnyának második szellőcsapásáig. Mozgalmas életet végzett; pedig milyen nyugodalmasat kezdett!

Vas Gereben (családi nevén Radakovics József) szintén a márcziusi fiatalság közé tartozott. Irodalmi munkássága a legkedveltebb elbeszélők közé érdemesíti. A szabadságharcz alatt a kormány által gyámolított Néplapot szerkesztette, s a későbbi évtizedekben tehetséges munkása volt a nemzeti irányzatnak. Vidám, eleven, életpiros arczú fiatal ember volt, a kinek a feje fölött az idők viszontagságai nyomtalanúl múltak el. Kétszer házasodott, mindannyiszor eszményi szép nőtt vett feleségül. Egyszer Bécsbe utazott, a hol ügyvédi praxisa után volt valami dolga. Az utczán valami baját érezte. Máskor is elő szokott az nála fordulni. Egy kis szívdobogás. Ismerte már a csalhatlan gyógyszerét: Digitalis. Utjában volt a Burg melletti gyógyszertár. Oda tartott a panaceát megrendelni. Mikor a gyógyszertár ajtaját kinyitotta maga előtt, még ezen a földi világon volt; mikor betette az ajtót maga mögött, már akkor a másik világon járt. A legtöbb írónak ez a vége. A jótékony szívszélhüdés. A szivünkkel dolgozunk. A természet diktálja, hogy az elhasznált életműszer felmondja a szolgálatot. Egész lajstromát az írótársaimnak számlálhatnám el, a kiket ugyanez a gyorsposta szállított el boldogabb hazába.

Irinyi Józsefre kerül a sor. Ez a kiváló alakja magyar társadalmunknak volt a legszebb férfi, a kit valaha ismertem. Termete Antinousi, arcza klasszikus idomzatú, feje, mint Achillesé, ajkai pirosak, megcsattanók, beszéde gyors, a face francziához inkább hasonló, mint a magyarhoz. Francziához hasonlított az egész modora, viselkedése, szokásai, társadalmi fogalmai. Tökéletesebb párisi alakot nem lehetett képzelni Irinyinél, ki mindenben hű utánzója is volt a franczia arany fiatalságnak, mely közt nevelkedett. Senkit sem respektált, mindenkivel komázott. Egyszer Deák Ferencz azt kérdezé tőle, hogy mit adnak ma a nemzeti szinházban? — A Hunyady Laczit — felelte Irinyi. — Úgy? A Hunyady Mukinak a fiát? — mondá Deák. — Irinyi volt a pesti tizenkét pont összeállítója, ő volt, a ki e pontokat kinyomatva a Landerer és Heckenast nyomda ajtajából a közönség közé szórta. A szabadság éve alatt tagja volt a képviselőháznak. Kiváló alakja meg van örökítve az országgyűlés megnyitását ábrázoló nagy képcsoportozaton. A Bach-korszak alatt ismét visszatért az irodalmi pályára. Ismeretei, nagy tehetsége ott ismét nagy elismerésre jutottak. Az a sajátsága volt, hogy télen sem viselt soha meleg felöltőt. Csikorgó januári időben találkoztam vele gyakran az utczán, szétgombolt frakkban (mindig frakkot viselt, még a forradalom alatt is) és fehér mellényben. Azt mondta, hogy Párisban nem ismerik a hideget.

Egyszer aztán alaposan meghűtötte magát: gyomorgyulladást kapott.

Orvosa, jó pajtása, félreismerte a baját; gyomorkatarhusst konstatált s erometicát rendelt neki: s azzal magára hagyta.

Irinyi József nőtlen volt; nem őrizte se jó barát, se szerető, se fizetett ápoló.

Másnap reggel ott találták a szobája közepén meghalva, bútorai összehányva, szobájának falai, padlata vérrel befecskendezve. Elvérzett, a nélkül, hogy valaki segélyére sietett volna.

Vele együtt múlt ki az utolsó franczia-magyar.

Idézzek-e még több kisértetet?

Nem menekül-e még a hallgatóság kegyetlen előadásom elől. Hisz magamnak is megreszket a szivem a szellemidézés közben.

Pedig még többen vannak, a kik a földalatti induló zeneaccordjaira, halotti lepedőikbe burkolva előttem végig haladnak.

Ott jön a »Kegyencz« drámaírója, a magyar emigratió vezére, átlőtt szivét takarva szemfedőjével. Megszólítom: »miért volt ez?« Felemelt csontkeze ujjával int: »ha megmondanám, te is utánam jönnél.« Megsemmisíteni magunkat, mikor meggyőződtünk róla, hogy élő alakunk útjában áll a nemzet jövendőjének.

Majd Vidacs János alakja vonul el lelkem előtt. Milyen igazi magyar fiú volt 1848 márcziusában, mikor az Egyetem-téren összetalálkoztunk. Emelvényünk volt a lelkesült fiatalság válla. Karcsú, izmos termetű ifjú, fekete göndör hajjal, tüzes szemekkel, harsogó szavára mozgásba jött a tenger: a néptenger. S ő szerette ezt a tengert hullámba verni, partot ostromoltatni vele. Értett hozzá. Talán egyetlen valódi forradalmi jellem volt a magyarok közt. A hadjáratot végig szolgálta fegyverrel. De azután sem nyugodott el soha. Feszítő rugója volt minden mozgalomnak, mely az idegen absolut uralom megtörésére támadt itthon s fentartá az összeköttetéseket ott künn. A börtönodúk penésze nem tudta kigyógyítani belőle.

És a mellett a legkomolyabb magyar iparos volt. Gépgyárat alapított, mely kiváló sikerrel működött, s e sikert nem támogatta semmi reklám, dicsekedés. A Vidacs-ekék híresek voltak a hazában és a külföldön mindenütt, a hol az édes mindnyájunkat éltető kenyeret termesztik. Együtt dolgozott a munkásaival. Kora hajnalban ott volt már közöttük, s a munkások nem panaszkodtak a munkaidő hosszúsága s a fekete kenyér miatt, mikor azt látták, hogy gyártulajdonosuk maga is ott veri a vasat az üllőn velük együtt, s ugyanabból a fekete kenyérből szeg magának és a családjának, a mely a munkásoké. Magánéletében a puritán egyszerűséget követte. A pénzügyekben pontos, az üzleti ügyekben lelkiismeretes volt:

ezért fordult hozzá minden olyan közügyek kezelésében az ország közbizalma, melyek titoktartást követeltek.

Az alkotmányos korszak alatt azután alakult egy részvénytársaság Budapesten, mely milliónyi tőke mellett egy nagyszabású gépgyár megalakítását tűzte ki feladatáúl. Igazgató elnöke lett a szabadságharcz egyik legnépszerűbb tábornoka. Munkásokul behozták a külföldön leghírhedettebb izgatókat s azokat háromszorosan nagyobb bérfizetéssel alkalmazták, mint a milyent a Vidacs-gépgyár munkásai kaptak.

Ez volt a megölő fátum.

Vidacs János nekem többszörös találkozásunknál elpanaszolta, hogy ez az őrületes verseny őt semmivé teszi. Az ő gépgyára háromszoros munkabérfölemelést el nem bir. Pedig most már az ő munkásai is fel vannak izgatva.

A részvényes-gépgyár aztán nehány esztendő alatt elvesztegette a a millióját; leszámolt: maradtak a puszta falak; de a közben a földig verte az életképes, szorgalomból támadt Vidacs-gyárat. Alapítója, a még mindig fiatal népképviselő egy rosz napon egy kigyó-utczai ház negyedik emeletéről a földre vetette magát. Földanya megölte.

De a kezelésére bizott közpénzekből egy fillér sem hiányzott. A honvédmenház alapjára begyűlt összegeket halála előtti napon az utolsó forintig leszámolta az építő bizottságnak. Egy homályfolt sem maradt a nevén. A szakismeretlen vállalkozás egészségtelen versenye ölte meg.

Hasonló halált választott a szabadság hosszú küzdelmének egyik legkiválóbb vezéralakja, Nyáry Pál. Végzetes elhatározásának indító oka sohasem jött nyilvánosságra. Rongált vagyoni állapot nem lehetett az, mert rokonai igen szép összeget érő vagyont örököltek utána, mely az egyszerű magányosan élő urát bőven eltarthatta. Halálának titka csak sejthető; rendkivüli helyzetekből, lélektani kényszerűségekből összebonyolult oly kínzó szövevény támadt, melyet egy lágy ember félkézzel letépett volna magáról; de mely a vasembert agyonfojtotta. Nyáry Pál életének regényét én jól ismerem, de leirni nem fogom soha, — elrettentő például mindazoknak, a kiket valami végzet arra ösztönöz, hogy ezért a szegény Magyarországért feláldozzák a saját boldogságukat, lelküket, mindenüket.

És ezzel bezárom a kriptaajtót. Ti többiek aludjatok csöndesen, a míg majd én is nem kopogtatok az ajtón: akkor zúgjátok, hogy »szabad!«

Jókai Mór.

PETŐFIHEZ.

— François Coppée. —

Mint a szegény vándorló, kit zordon tél-időn
A nyájas háziasszony meleg tűzhelye véd:
Míg elborúlt arczával halk búcsút venni jön,
Csókolja hosszan, hosszan a háznak gyermekét...

Aképen lép ma hozzád a hálás franczia,
Vendége a magyarnak... s kezében szép virág van.
Hozzád jön, költő-harczos, hazád kedves fia,
Aki daloltál néki s meghaltál érte bátran.

Ragyogtál, büszke lángész s elvesztél csatatéren!
Ércz-szobrod áll s nem tudják, hogy hol vagy eltemetve!
De nem sajnállak — inkább irigyellek ó testvérem!
Szebb sorsot más nem adhat, csak Istenek jó kedve.

A hol letiprott durván a lándsás csőcselék
S meghaltál, hogy ne múlj el többé soha, soha:
Ested helyén bizonynyal vadrózsa bokra ég
Ó szerelem költője, szabadság dalnoka!

E lángoló rózsákban lelked tovább virúl!
S amit menyasszonyának szerelmes ifja tör:
Rózsáidtól a kedves hőbb szerelemre gyúl,
Több báj lesz esküjében... csókjában több gyönyör.

S ha szép estéken ott ül bokrod piros bogán
Az éneklő szabadság virrasztó madara:
Megittasúl rózsádtól a boldog csalogány,
S a csillagos egekre ujjong föl a dala!

Ábrányi Emil.

Petőfi a nép közt. (Révész Imre festménye.)

PETŐFI A NÉP KÖZT.

Rég kimondott és soha senkitől kétségbe nem vont axioma Petőfiről való meggyőződésünkben, hogy Petőfi semmitsem vett a néptől.

E sarktétel egyúttal az ő költői nagyságának egyik fokmérőjéül is szokott szerepelni.

És nem éppen alaptalanúl. Mert egyenesen meglepő, hogy a világnak egyik legnépiesebb költője, Petőfi, parányi részéhez sem nyúl gazdag anyai örökének: a magyar népköltés kincsesházának, mely pedig oly közel kinálkozott részére. Ott hagyja érintetlenűl a századok óta fölgyűlemlett dús anyagot, melyből egész költősereg táplálkozhatnék s egészen önmagából merítve kincseit, emelkedik a költőkirályok sorába. És mégsem szakad el soha ősi örökének szellemétől, sohasem válik hozzá idegenné. A mit így önállóan teremt, csak minőség dolgában tesz túl a néplélek egyszerűbb alkotásain, de lényegileg közel rokon velük, mint egy tőnek külön hajtásai.

Nem hiszem, hogy levonna valamit a költő nagyságából, ha tárgyakért a népköltészet ősi forrásaihoz is fordult volna. A Niebelungenlied költőjét nem kisebbíti az, hogy a német nép hagyományaiból alkotta meg remekét; ahogy megalkotta, arra vall, hogy nagy költőnek kellett lennie. Arany és Gyulai, mikor a népköltéstől vesznek kölcsön tárgyakat, csak alakító tehetségük próbáit adják. És ha szabad a költőnek idegen nép dalait a maga nyelvére fordítani, — s hány nagy költő nem tartotta ezt magához méltatlannak! — miért volna bármikép is egy költő eredetiségének rovására beszámítható az, ha saját népe hagyományai ihletik őt önálló alkotásra?

De tény, hogy Petőfi nem szorult a népköltésből való kölcsönvételre. Talán, ha tündöklő pályája nem ér véget oly hirtelenséggel, ő is, mint mások, leszállt volna a népköltés mélységeibe, hogy onnan nem egy

drágakövet hozzon föl és tegyen művészete varázsával még többet érővé. Eredetiségén ez semmi esetre sem üt vala csorbát. Így azonban, nem keresve további fejlődésének lehető módjait, ki kell mondanunk, hogy ő ebben a tekintetben is unikum, egyetlen a világirodalomban.

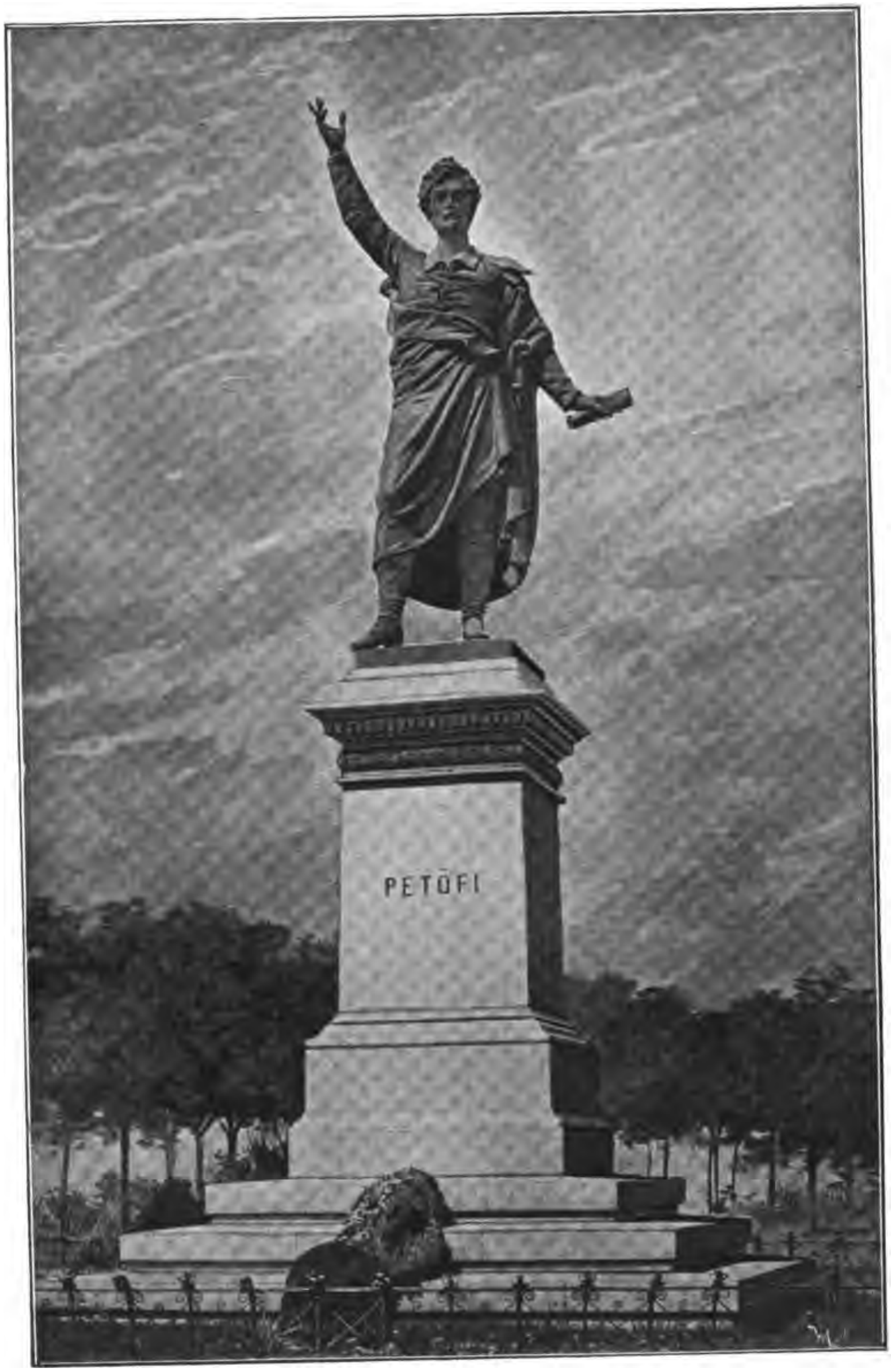
Hanem azért, hogy nem szedett a népköltés kertjéből érett gyümölcsöket; hogy nem kölcsönzött a néptől sem egyetlen tárgyat, sem egyetlen gondolatot; hogy a maga lábán járt egészen s a maga lelkéből szólt egészen akkor is, mikor egyenesen a néphez szólt: mégis van valami egész költészetében, a mi csak a néptől származhatott reá, a mit a néptől tanult el ő is, jobban mint bárki más, a miben nagy nemzeti hatásának főtitka rejlik s a mi egyiránt elbájol mind elbeszélő fajta alkotásaiban, mind pedig dalaiban. És ez a valami nem más, mint Petőfi egész világszemléletének, gondolkozásának és érzésének s megnyilatkozásuk módjának az a tősgyökeres magyar volta, mely csak a népi talajból, csak a néppel való sűrű és belső érintkezésnek melegágyából fakadhatott.

Hogy a népet, a földhöz ragadt szegény parasztot mily határtalanúl szerette, arról gyönyörű bizonyságot ad költészetében. Róluk dalolt, a milliókról, az ő érdekükben, az akkori nemzetnek, annak a néhány százezer embernek, a ki a milliók sorsát kezében tartotta. És a népnek dalolt, az ő mulattatására, mint az anya gyermeke bölcsője fölött. Mily megható kifejezése a népe iránt való szeretetnek, a mikor így buzdítja költőtársait, hogy ők is a nép számára daloljanak:

»Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára.
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára.« (Arany Jánoshoz.)

Lehel vezér, e hatalmas töredék első énekében nemcsak kijelenti, hogy a népnek irja, hanem meg is látszik minden szaván, hogy ugyancsak tud a nép szája-íze szerint beszélni; e mellett ha nem is dicsekedik, de mégis előhozakodik saját népi származásával:

»Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
De beszélek szűrös, gubás embereknek.«
— — — — — — — — — — —
»Nem a palotáknak fényes gyertyaszála
Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága;
Alant születtem én, szalmafödél alatt,
Sohsem tagadom meg a származásomat,
Kis házikókra száll lelkem, mint a gólya
S egyszerű nótákat kerepel le róla.«

Petőfi szobra.

(Huszár Adolf műve.)

Ha nem nézzük is dalait, melyek mintha csak a nép lelkéből csendülnének, a népköltés naivságainak, a népies gondolkozásnak és érzésnek mily mesteri tükrözése van magában az egy *János vitéz*-ben! Az a költő, a ki ilyet tudott alkotni, ismerte a népet ízről vérig.

S ezek a jelek történetet mondanak el, történetet a költő életéből, olyant, a mely még aligha van megírva. E történet a következő okoskodás megett lappang:

Petőfinek nagyon mélyen be kellett a magyar nép lelkébe pillantania. Meg kellett fürdenie alaposan és újra meg újra a néplélek üdítő, ifjító vizében, hogy hatását oly maradandólag fölvegye magába.

Biztosan következtethetjük, hogy e hatás igen mély lehetett már a költő kora ifjúságának éveiben, az Alföldnek dallal, mondával és mesével dús rónáján, ha nem is a szülei háznál, de annak szoros környezetében. A legzsengébb gyermekkor teljes szűzi fogékonysága kell az ily benyomásoknak oly intenziv fölvételére, a mit nála megállapíthatunk. Folytatódott a dolog kétségkívül akkor, midőn a fiatal Petrovics Sándor az iskola falai közé került. Mert hiszen hányt-vetett életének ezek a rövid állomásai véletlenűl mindig a magyarság legjobb fészkeihez vezették, a hol elég alkalma volt a népélet mindennemű nyilvánulásait megfigyelni, átérezni, főleg a népköltés berkeiben mulatni, és ő bizonyára bőven is élt ez alkalommal. Utóbb az irodalmi hatás eltörölni ugyan el nem törölte, de betakarta egy új réteggel ezeket a mélyen rejlő benyomásokat, a néplélek első illetéseit. Petőfi diákkori kisérletei mutatják, hogy eleinte az újon megtanult irodalmi nyelv színtelenségéből nem tud kibontakozni, bár itt-ott a népi hatás nyomai föltetszenek. De a mint ismét magával viszi az élet forgataga, a mint kidobja őt a nyomorúság mezejére, a hol helyzeténél fogva ismét közelebb jut a mély rétegekhez, a verejtékkel dolgozó milliókhoz: az újabb és nyilván gyakori érintkezés által nyomban megújulnak, bővülnek, gazdagodnak a régi benyomások, és csakhamar teljes tisztaságában tünteti fel költészete a nemzeti lélek zománczát. Lerázza magáról az iskolai port s egyszerre előttünk áll a népköltés emlőin nagyra nőtt nemzeti költő, nyelvében oly egyszerűn és keresetlenűl, mint maga a nép, eszméiben, érzéseiben, művészetében oly magasan, mint összes elődői vagy kortársai közül csakis a legragyogóbb fénycsillagok a költés egén.

E változás, a költőnek oly rövid idő alatt az önállótlan és színtelen első kisérletek után alig pár évre oly érett erőben s oly páratlan eredetiséggel való megjelenése igen sokat mond, minden esetre annyit, hogy

Petőfi legtöbbet a néptől tanult rohamos fejlődésének ebben a korszakában. Azontúl, mikor ismét meglelte a kapcsolatot az anyafölddel, emelkedése már állandóan ezt az irányt követi s bármily magasra viszi őt fölfelé, semmi lényeges új mozzanatot nem tüntet fel többé. Mint az újbor, midőn már teljesen kiforrott, évről-évre nyer ugyan színben és zamatban, de semmi nagyobb alakuláson többé át nem megy: akként jelentkezik Petőfi költői géniusza mindjárt első feltünésekor teljesen készen, a szín- és tartalombeli gazdagságnak ugyanazzal a teljével, a mely később is, csakhogy mind fokozódó mértékben, leköt bennünket nála. A tartalom egészen az övé; a színt és zamatot a népköltés szelleme adta hozzá. Nem mennek túl a rokonság e fokán még azok a kis-számú példák sem, mikor a népköltés egy-egy közhelyét szinte változatlanúl megtaláljuk Petőfinél is. Például a Táblabiró III. §-ában »Kukorít a kakas hajnalhasadtára,« melylyel egy országszerte és már jóval Petőfi előtt ismert népballada őrségi, vasmegyei változatának egyik versszakában is csaknem szóról-szóra találkozunk, így: »Kukorít a kakas, talán hajnal hasad.« Petőfi bizonyosan hallotta valahol Pápa vidékén, a dallamára is igen nevezetes népkölteménynek ezt a változatát, a mely különben eddig sehol sem jelent meg, s így maradhatott fejében a tájszólásilag is híven átvett sor. De a megegyezésnek, ha csak ilyen dolgokra terjed ki, alig van több jelentősége, mint bármely hétköznapi szólás egyező voltának két iró között. Ennél messzebbmenő, hosszabb részletre, egész versszakokra vagy csak több sorra is terjedő találkozást Petőfi és népköltésünk hagyománykincseinek Petőfi-kori állapota közt hiába keresnénk. De azután, hogy Petőfi dalos ajka örökre elhallgatott, ez a viszony — tudjuk — gyökeresen módosult.

Az érintkezés a tőle maradt nagy örökség és a néplélek között mindig szélesebbé vált: a költő dalai egymásután mentek át a nép szájára. A zománczért, melyet a néptől szerzett, Petőfi új tartalommal gazdagította a nép költészetét. A szép kölcsönt — ha szabad így nevezni — kamatostul adta vissza nemzetének.

Ismét egyedűl álló jelenség az egész világon, hogy egy lángeszű költő ennyire be tudjon hatolni szellemével ama széles rétegekbe, mint Petőfinél látjuk. Annyi dala, mint neki, soha senkinek sem terjedt el a nép között. E szám absolute nem nagy, de nagy aránylag véve ahhoz képest, hogy más költőktől mennyit vesz át népük; mindig a tulajdonképi népet, nem az úri osztályt értem. Tudomásom szerint Petőfinek összesen mintegy 25 dala él országszerte a nép ajkán, melyeket a nép részint régi dalla-

mokra húz rá, részint az iskolában vagy daloskörökben megtanult zenével dalol. Így pl. a *Fürdik a holdvilág* czímű gyönyörű költeménye attól a régi betyárdaltól kölcsönözte dallamát:

»Búra termett idő, ködnevelő szellő,
Gondolok egy órát, lesz ezer esztendő« stb. stb.

Az *Alku* dallama egy régibb néprománcztól került, mely így kezdődik: »Falu végén (vagy Tarján végén) van egy ház kifestve.« *A csaplárné a betyárt szerette* egy hasonló tárgyú népballada: »Bereg Náni« dallamára megy. A többiek műdalok, melyeken a nép több-kevesebb módosítást végez, a mint magukkal a szövegekkel is ugyancsak önkényesen bánik el. Ugy tesz velük, mint némely dalszövegíróink, a kik szabadon harácsolnak Petőfiből, minden költői tehetség és a forrás minden megnevezése nélkül. Ha egyebet nem, legalább kezdősorait egy-egy dalának fogják és ahhoz fűznek rendszerint egy émelygős, magyartalan, hosszú jajgatást. Kétségkívül nagy könnyebbség, mert hisz a kezdet mindenütt a legnehezebb és a dalnál különösen fontos, mivel az egész hangulatot mintegy az üti meg. Ilyenek Petőfi ezen sorai:

»Be szomorú az élet énnekem,
Mióta eltemették kedvesem.«

—

»Alig virradt, már újra alkonyúl« stb.

A *Hortobágyi kocsmárosné angyalom*-nak nem az elejéből, hanem közbülső részéből plagizált ez a vékonypénzű szövegirás. Ugyanazt a nép is felhasználta egy új dal kiinduló pontjául. (»Korcsmárosné, szép csárdásné, de savanyú a bora« stb.) Szintígy történt e dallal: »A szeretőm nyalka gyerek«, melynek 4. versszakából indúlva ki, a nép új dalt alakított.

A különbség a két eljárás között csak az, hogy a népnél az öntudatos átvétel ki van zárva, ellenben az említett szövegszerzőknél ez korántsem bizonyos. Csak azt nem értem, hogy zeneköltőink beérik az ilyen nyavalyás szöveggel, a melyiknek eleje Petőfi, azaz csupa erő, a folytatása pedig csupa vizenyős, erőtlen, német ízű érzelgősség. Higyjék el, kérem, Petőfi ma is legelső lirikusunk és van még nem egy dala, melyet megzenésíteni érdemes, a melyhez méltó dallamot szerezni a világ bármely zeneköltőjének becsvágya lehet.

Ha zeneíróink ezt a szép feladatot el nem végzik, majd elvégzi

lassankint egy másik jeles költő, a ki legközelebb áll Petőfihez: maga a magyar nép. Sokat forgok közte, látom lelki világának mozgásait, történeteit. Látom e népet, a mely még Petőfi korában gyermekszámba ment, ifjúvá és éretté zsendülni. Ez a folyamat évtizedek óta tart és vele a népjellem hatalmasan változik. Petőfi dalai, mint bármely népdal, a szájhagyomány útját követték a néphez egyideig és követik nagyrészt maiglan. A közlés első közvetítője a művelt osztály és újabban az iskola. Ezen az úton lett a nép előtt ismeretessé számos olyan költeménye is, a mit nem dalolnak, mert nincs rá dallam. (Szeget szeggel. Ebéd után. Ivás közben stb.) De találkoztam ennél még sokkal nevezetesebb és fontosabb jeleivel is annak, hogyan hódít Petőfi mind nagyobb helyet a magyar nép szivében, melynek dobogását ő oly szeretettel vigyázta és oly mélyen megértette. Mert lám, kezd a nép közé lassan-lassan szétáradni az egész áldás, melynek idáig az urak jóvoltából egy-egy csöppjét élvezte csak, az egész Petőfi, összes költeményeinek nyomtatott kötetjével. Láttam e könyvet — nem a jegyzetes jó kiadást, hanem az előbbit, annak minden hibájával — a jobb módú paraszt ember házában, a biblia, a zsoltár, no meg a kalendáriom mellett. Láttam a szegény béres kezében, akinek alig van betevő falatja, de azért meg nem válnék a rá nézve mindenkép drága könyv birtokától. Láttam künn az Isten ege alatt, a juhásznál, a mint magával hordja féltett kincsként a szüre ujjában. Láttam a csősznél, a ki nem hordja magával, éppen mert félti, hanem kiírja belőle otthon az egész János vitézt és mindig több meg több dalt, hogy legalább így leírva, ne kelljen tőlük megválnia.

És hallani kell azt a lelkesedést, a mivel ezek a »szűrös, gubás emberek« Petőfit élvezni tudják!

Nincs költő, nem is volt és talán nem is lesz soha, az egyetlen, az örök Homért kivéve, a kinek lánglelke ily közel tudott volna férni népe egyetemének szivéhez és értelméhez. Shakespeare-t, Goethét bizony nem olvassák a csőszkunyhókban. Akármily nagyok is ők és bármily jelentőségűek az általános emberi művelődés szempontjából, hatásuk saját nemzetük összeségére nem lehet közvetetlen; számtalan kisebb szellem hosszas munkájára van szükség, hogy gondolataik és érzéseik felaprózva népük sajátjává lehessenek. S ezért jelentőségük nemzeti szempontból nem lehet akkora, mint Petőfié, a ki közvetetlenűl szól népe millióihoz. Mily áldás reánk nézve, hogy »az emberiség költői géniuszának« ez az egyik legnagyobb kifejezője magyarnak született, magyar nyelven nyilatkozott meg! Mily kilátást nyújt ez nekünk, hogy idő jártával népünk egész

egyetemét osztályosává tehessük az emberi szellem azon csodás gondolatkincseinek, az emberi szív azon ragyogó érzésvilágának, melyet Petőfiben bírunk!

Így válik a költő nemzete nagy jótevőjévé, midőn azt fölemeli magához. Így lesz belőle a nemzeti haladás roppant fontosságú tényezője még akkor is, sőt akkor még inkább, midőn rég kihűlt hamvait talán már a szél szórja szerteszét . . .

VIKÁR BÉLA.

PETŐFI-RÓZSA.

1888.*

Nincs kő, mely jelölje
Alvó helyét,
S egy rózsalevélre
Írták nevét.

Szerelemről zengett
S regében él,
Legméltóbb emléke
A rózsalevél.

KISS JÓZSEF.

PETŐFI.

Kunyhó szülötte: tiéd a világ!
Eszménynyé lettél, bujdosó diák!
Epedő vágy, rajongó szeretet
Kiséri éltedet.

Jöttél, virágot szórva gazdagon
S mint a tavasz, eltüntél egy napon,
Csodás lét, melyből árad a sugár,
S — hiányzik a halál!..

ZEMPLÉNI ÁRPÁD.

* Az 1888-iki budapesti virágkiállításon Emich Gusztáv a versenyző rózsák közt egy uj thea-hibrid rózsafajt állított ki, melyet »Souvenir d'Alexandre Petőfi«-nek nevezett el.

A TERMÉSZET VADVIRÁGA.

(JANKÓ JÁNOS RAJZAIVAL.)

Azok a régi jó idők! Sokat emlegetik, sokat rebesgetik öregek és azok, a kik, hiába restellik, öregednek; a kik ezt néha csak azon veszik magukon észre, hogy kezdik a régibb időket magasztalni.

De bármennyire hitelt vesztettek is az ugynevezett régi jó idők, bizony szép korszak az, amelyben a lelkesedés tüze éleszti az embereket. Szép dolog ilyenkor élni. A lelkesedés emelkedettsége, az erény tisztasága, az önzéstelenség magasztossága tanítja, buzdítja, képesíti ilyenkor az embereket a kitartásra, nélkülözésre, nagy tettekre.

Ilyen volt Petőfi korszaka. Nem a lözung, a diétenklassze, a jövedelem után becsülték az embert.

Kossuthon kívül Petőfiért lelkesedett a világ. A nép, a nem tudákos művelt középosztály épen úgy, mint Vörösmarty, Szemere Pál, Eötvös. Már 1846-ban csak pár tudákos kritikus képezett kivételt Petőfivel szemben.

Bangó Pista, tiszafüredi jómódú fiatal gazda, valamikor nyolcz iskolát végzett a piaristáknál Pesten, azután haza ment az apjával megosztani a gazdálkodás gondjait. Tiz éve, hogy nem járt Pesten, és ez volt fő indító oka annak, hogy újra felrándult megnézni, vajjon mennyit változott azóta a főváros, 1836-tól 1846-ig!

Petőfinek nagy tisztelője volt. Minden munkáját megvette és nagy részét könyv nélkül tudta.

Elindulásának híre esvén Tiszafüreden, egy szomszéd községbeli földbirtokos felkereste s megkérte, hogy *jó barátjának* Petőfinek vigye el üdvözletét, tiszteletét.

Bangó Pista sem füleinek, sem szemeinek nem akart hinni. Sehogy sem fogta fel, hogy ő Petőfi jó barátjával áll szemben.

Újabb, határozott komoly ismétlése után a szavaknak végre elhitte, a mit hallott és megigérte, hogy ő elviszi az üdvözletet; de hát még

sem igen vállalhatja magára, mert nem tudja, hogy hogyan kell az ilyen nagy emberrel beszélgetni, azt sem tudja, hogyan szólítsa meg.

— Hát csak úgy beszél vele ön, mint velem, mintha régi jó ismerősével, barátjával akarna bizalmasan, de a tisztelet korlátai között társalogni.

— Bizony — mondá — nem merném magamra vállalni azt a nagy tisztességet, hogy Petőfinek üdvözletet vihessek, mert felsülni nem szeretek. De legalább lesz alkalmam a nagy emberrel beszélni. Majd az uton csak kieszelem, hogy miként beszéljek, viselkedjem.

Másnap útnak indulva Bangó úr, szerencsésen elérkezett Budapestre, vagyis az akkori Pestre.

Az úri-utczai hires Pillvaxba fordult kávézni. Székre hányja magát az egyik kerek asztal mellett, a padimentumba vágva sarkantyuját. És parancsol kávét.

— Virtszhausz, Kaféhausz, egy porczió kávét!

— Tudja-e, ki az a kopottas ember, — sugja fülébe a szomszédja — Petőfi!

Bangó Pista felugrik. Petőfi elé toppan s kérdi:

— Te vagy Petőfi?

— Én, — feleli nagy komoran Petőfi.

— Hát te irtad azt a verset, hogy »a virágnak megtiltani nem lehet?«

— Én.

— Tyhű, a ki arkangyalod van, gyere ide a kebelemre!

Erre átkarolja hősünk Petőfit és felragadja a levegőbe, mint a termetes sas az éneklő madarat, s elragadtatásában olyan lelkesen szorongatja, hogy a szegény költőnek ropogtak az oldalbordái. Azután lehető gyöngédséggel visszaeresztette.

Ez volt ama találkozás a nagy emberrel, mitől Bangó Pista úgy remegett.

Aradi.

1858.

Elő-előveszem
S olvasom versedet;
Belőle búsulok,
Belőle nevetek.

Az pedig csak hagyján
Amikor búsulok,
Akárhogy fáj, azért
Könnyet nem hullatok.

Hanem ha jókedved
Szikráin nevetek:
Előttem a szép múlt —
S könnyeim peregnek . . .

Vajda János.

Ápoljuk forrón a hazai Litteraturát és az által legbiztosabban Nemzetiségünket!!!

ELŐFIZETÉSI FELSZÓLITÁS

PETŐFI SÁNDOR **UJABB** KÖLTEMÉNYEIRE.

Ki nem szeretné birni legnépszerűbb költőnknek újabb költeményeit egy szép és teljes kiadásban! Ezen közkivánatnak megfelelni óhajtván az alulirt kiadó, tisztelettel jelenti a két magyar hazabeli olvasó közönségnek, azt egyszersmind számos előfizetésre felhiván, hogy: Petőfi Sándor újabb költeményei uj betükkel nyomatva, már sajtó alatt vannak s jövő martiusban megjelennek

Ezen újabb költemények a jeles szerzőnek azon müveit foglalják magokban, mellyeket 1847. 1848. és 1849-ben irt és mellyek eddig még nyomatva nem voltak, és kétféle kiadásban fognak megjelenni, tudniillik nagy 8-rétben mint folytatás ama szép kötethez, melly 1847-ben kijött, és 16-rétben 2 kötetben, folytatásaul azon 2 kötetű kiadásnak, melly 1848-ban kijött; ama kétféle kiadás azon müveket foglalta magában, mellyeket szerző 1846 végeig közlött. Az aláirásnál kérjük jól megjegyezni, hogy mellyik kiadás küldessék: egy kötet-é nagy 8-rét, vagy 2 kotet 16-rétben.

Az előfizetési ár, példátlan olcsósággal, csak 3 pengő forint.

Határideje az előfizetésnek a jövő martius 20-dikáig tart. Kéretnek tehát az ivtartó urak az előfizetési iveket, a begyült *pénz-összveggel együtt*, azon napig hozzám beküldeni, a mikor a kész példányokat is átvehetendik; kik ezen határideig a pénzt be nem küldik már csak a fölebb emelt bolti áron fogják megkaphatni ezt. Azon gyüjtő uraknak, kik legalább tiz aláirót szereznek, tiszteletpéldánynyal kedveskedünk.

Pesten, october 30-kán 1850.

Emich Gusztáv,
kiadó könyvárus

A gyüjtő neve:

Szám	A t. cz. előfizetők nevei	Legnagyobb 8-rétben Dupla-Velin-Papiron egy kotetben	Nagy 16-rétben Velin-Papiron két kotetben	pft.	kr
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

44-ben,
og, egy
E kötet
. Egy
n. Nem
t velem
álltam,
elmen-
bb em-
kártyás
y halál.
lelkes
zem és

rténete.
yötörve
önynyel
ndenütt.
kiadnék
re élet-
mentül
vfrttal
kezes-
nézhet

— Virts
— Tudj
Petőfi!
Bangó I
— Te
— Én,
— Hát
lehet?«
— Én.
— Tyh
Erre át
metes sas a
gatja, hogy
gyöngédség
Ez volt
remegett.

Szám	A t. cz. előfizetők nevei	Legnagyobb 8rétben Dupla-Velin-Papiros egy kötetben	Nagy 16rétben Velin-Papiros két kötetben	pft.	krr.
11					
12					
13					
14					
15					
16					
17					
18					
19					
20					
21					
22					
23					
24					
25					
26					
27					
28					
29					

PETŐFI MŰVEINEK ELSŐ KIADÁSA
ÉS
EMICH GUSZTÁV.

Emich Gusztáv.

»Debreczenből utaztam Pestre 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem. . . . Egy heti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon . . . A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint a mely kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlatára kiadta a Kör, és lett pénzem és nevem.«

E néhány sor Petőfi első könyvének egyszerű és megható története. Képzeljék el a rongyos kis vándorszinészt, a mint nyomortól elgyötörve hurczolja verseit egyik könyvárustól a másikhoz, hogy, rideg közönynyel vagy szánakozó mosolylyal, az egyformán elutasító választ hallja mindenütt. »Rég koldusbotra jutottam volna már — így fogadá Geibel — ha kiadnék minden verses könyvet, a mit ide hoznak.« Pedig a költőre nézve életkérdés — több: becsületkérdés — volt, verseinek kiadót szerezni mentül előbb. Tudjuk, hogy Debreczenből távozva, szállásadójának 150 vfrttal adós maradt, mely összeg erejéig Pákh Albert vállalta el érte a kezességet. Mi lesz belőle, ha minden reménye meghiusul? Hogyan nézhet

majd szemébe a cserben hagyott jó barátnak, kinek oly erősen fogadkozott, hogy napjára megküldi az összeget, még ha térden állva kellene is házról-házra koldulnia? Kétségbeejtő helyzet valóban! Ekkor fogant meg benne az elhatározás, hogy Vörösmartyhoz fordul, a kivel mint fehérvári szinész ismerkedett meg, s a kinek már akkor szemébe tüntek az Athenaeumban megjelent versei. És a magyar költők fejedelme, nagy szivéhez méltón, felkarolta szegény, elhagyott költőtársa ügyét, s miután a könyvárusokkal ő sem boldogult, a Nemzeti Körben indítványozta, hogy Petőfi versei a Kör pártolásával kiadassanak, s hogy addig is a költő anyagi szükségei fedezéséről a választmány »jó móddal« gondoskodjék.*

Vörösmarty indítványát egyhangúlag elfogadta a választmány s Szigligetivel és Vahot Sándorral együtt ugyancsak őt bízta meg, hogy a versekről s a kiadás módozatairól véleményes jelentést terjeszszen a májusi közgyűlés elé. A jelentés, a melynek csupán rövid foglalatát őrizte meg a Kör jegyzőkönyve, különösen kiemeli a költemények eredetiségét, nyelvök keresetlen, tősgyökeres magyarságát s a bennök kifejezett érzelmek őszinteségét. Ennek alapján, ugyanezen véleményadó bizottság, Bajzával kiegészítve, bizatott meg a kiadás ügyeinek intézésével s az előfizetési ívek kibocsátásával. Lassan gyűltek az előfizetők, úgy hogy a könyv nem júliusban, mint a költő hitte, hanem csak őszszel, a Lipótnapi vásárra került ki sajtó alól, erősebb papiroson, szép, tiszta nyomással, halvány rózsaszín boritékban. Minthogy az egyetemi nyomda egy tizenkettedrétű ívnek 1000 példányban való nyomását 29 frt 51 krért vállalta el, a nyolcz ívre terjedő kötet előállítása — a boriték s a fűzés költségeit is számítva — összesen 260—270 frtba került. Egy példány előfizetési ára egy pengő forint lévén, a kiadás költségeit 280—300 előfizető fedezhette, úgy hogy Petőfi jövedelme első verses könyve után — ha tudniillik minden példány elkel — 700 pengőre rugott — volna. A »volna« nélkül bizonyára nem megvetendő tiszteletdíj, kivált abban a korban.

A Versek azonban, csupán a keletkezés sorrendjét tekintve *első* könyve Petőfinek; a megjelenés sorrendje szerint a Helység kalapácsát illeti az elsőség, a mely már október utolsó hetében kijött, ugyanazon Geibel könyvárus kiadásában, a ki félesztendővel azelőtt még nem akart szóba állni Petőfivel. A költő már akkor a Pesti Divatlap segédszerkesztője volt s Zilahy szerint Vahot ösztönzésére irta e »hőskölteményt«, a mely az akkori novellák dagályos előadását, czifra beszédét parodizálja.

* A szükséges 60 pforintot Tóth Gáspár választmányi tag előlegezte.

első kötet; így a Felhőket 1846 áprilisban, s így adta ki hosszas halogatás után, ugyanezen év végén, a Tigris és Hiénát, a melyet Petőfi, felháborodva azon a méltatlanságon, hogy bérletfolyamban akarták adni, a Nemzeti Szinháztól visszavett volt. Végre, ugyancsak Emich birta bizományban Petőfi Naplóját, a mely 1848 május elején indult meg, de már az első ívvel abban maradt.

Ez adatokból világos, hogy Petőfi az Emichhel való összeköttetést magára nézve előnyösnek találta, vagy legalább is előnyösebbnek, semhogy más kiadóval kereste volna az érintkezést. Az ő tanácsára Arany János szintén Emichnek adta bizományba Murány ostromát, első önálló művét, a mely mint saját kiadványa jelent meg. »Én nekem — irja Arany Jánosnak (dd. Pest, 1848 január 2) — valamennyi kiadóval volt már dolgom, s biztosítlak, hogy Emich a legbecsületesebb ember köztök, s így jó lesz, vele jönnöd összeköttetésbe.« Természetesen, gyakori vendég Emich üzletében, a mely csak egy ugrás a Pillvaxtól, a szabadelvű ifjúság gyűlőhelyétől. Oda küldeti leveleit, ott szerzi be a külföldi tiltott könyveket, s a kerek asztalnál, pipaszó mellett, kedélyesen elbeszélget a napi eseményekről. 1848 márczius 15-ikét az Emich-féle üzlet mint Petőfi diadalát ünnepli; az esti órákban a bolt homlokzatára festett sajtón a költő kivilágított arczképe látható, a következő felirattal: szabadság, béke, egyetértés. Úgy látszik, bizalmas viszony fűzte az üzlet egyik alkalmazottjához is, Számvald Gyulához, ki a szabadságharczot mint Görgey segédtisztje harczolta végig, az ötvenes évek elején Emich üzlettársa, majd önálló kiadó és nyomdatulajdonos lett, s Amerikában fejezte be kalandos életét. Emlékverset is irt hozzá, a melyben figyelmezteti, hogy az életczél boldogság, a melyért sokat kell fáradni elébb; aztán, tréfás pointe-tel, hozzá teszi: hogy czélhoz juss, le ne térj a becsület ösvényéről, szeresd embertársaidat és a hazát, féld az istent,

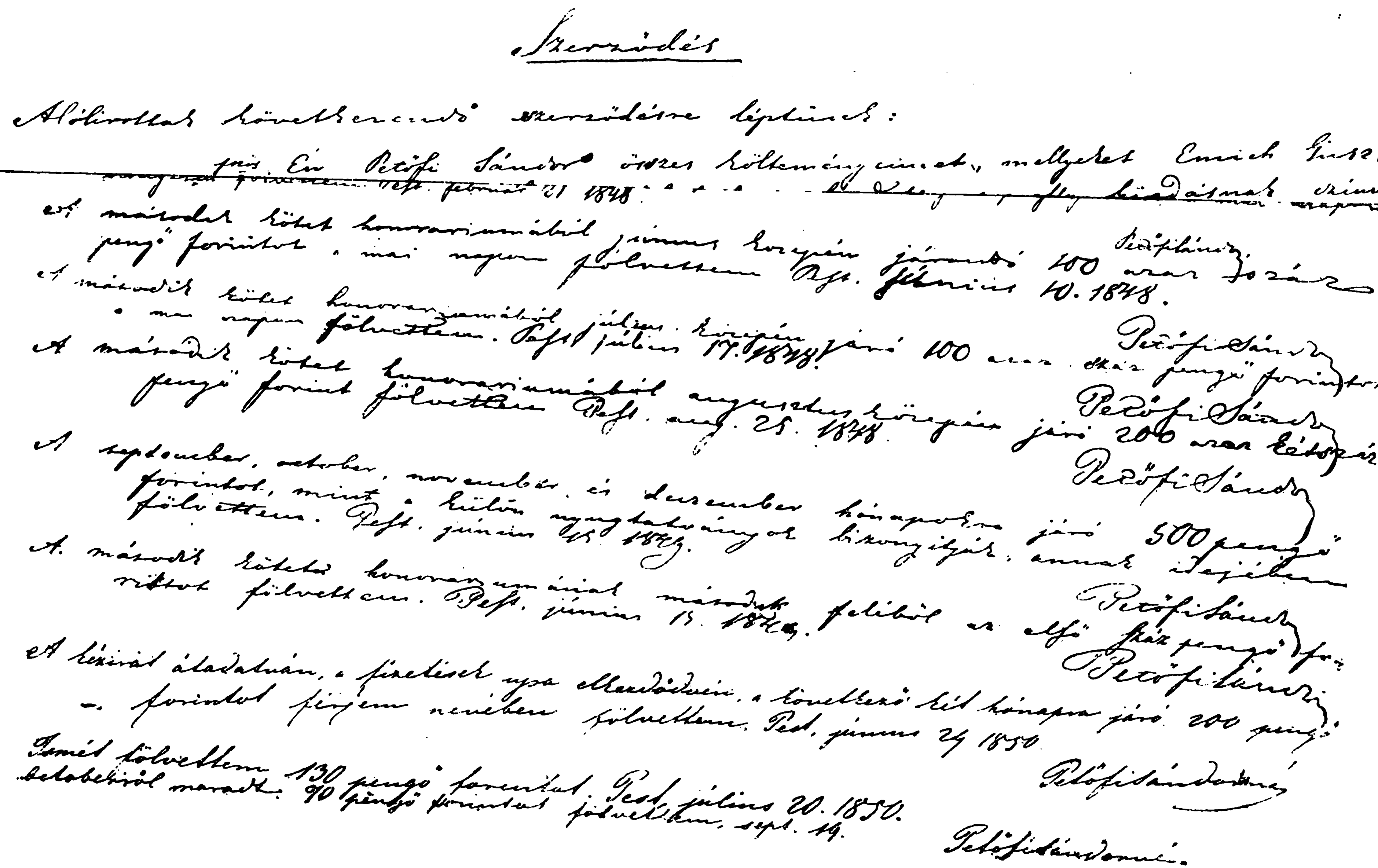
. . . . . s mindenek felett
Áruld erősen költeményimet.

Akkoriban nem is volt nehéz követni ezt a tanácsot: a magyar könyvpiaczon addig nem volt még kelendőbb szépirodalmi czikk Petőfi verseinél. A költő 1846 április végén egy újabb lyrai cyklus (Csillagtalan éjek) tervével foglalkozott, de vagy kiadója tanácsára, vagy mert időközben kigyógyult világfájdalmas hangulatából, megváltoztatta szándékát s Emichhel az Összes költemények kiadása felől kezdett alkudozni. Az alkú megkötését Petőfi mostoha anyagi viszonyai csak siettették.

Mióta a Pesti Divatlapnál elfoglalt segédszerkesztői állásától megvált, nem volt állandó jövedelme, s minthogy a Tizek társasága által tervezett folyóirat a szabadalom megtagadása miatt nem létesült; minthogy továbbá e társaság tagjai, szerződésük értelmében, egyetlen szépirodalmi lapba sem dolgozhattak: néhány hónapig, vagyis addig, míg az egyezséget formaszerűen föl nem bontották, a lapok tiszteletdíjaira sem számíthatott. Érzékenyen sújtotta az a veszteség is, a mely Tigris és Hiéna czímű drámájának kénytelen visszavonásával érte, elesvén így a szerzői jutaléktól, a melyért műve előrelátható kudarczát is eltűrte volna. »Fájdalom, — írja a darab visszavonása alkalmából közzétett nyilatkozatában, — oly körülmények közt vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását.« Ehhez járult még, hogy szüleinek dolga is mind rosszabbul folyt. Szalk-Szentmártonban letelvén a bérleti három év, 1846 Szent-György napján kisebb bérletre huzódtak Dömsödön. De a balsors ide is követte őket, s Petőfi Pulszkyhoz, majd Teleki Sándorhoz kénytelen fordulni — sikertelenül! — egy pár száz forint kölcsönért, hogy megmentse szüleit a teljes pusztulástól. Csak keveset lendített helyzetén az a 150 frt, a melyet Hartlebentől a június első napjaiban kijött regényeért kapott, s az állandó pénzzavarból csak akkor menekült, midőn 1847 derekán Emichnek örök áron eladta Összes költeményeit.

Egy csöppet sem valószinű s meglehetős ízetlen anekdota, hogy Petőfi először Hartlebennek kinálta volna az Összes költeményeket, s hogy ez neje ösztönzésére utasította volna el, a ki a költő látogatásakor több figyelmet és udvariasságot várt tőle s hiúságában sértve érezte magát. Petőfi ugyan, saját vallomása és kortársai tanúsága szerint, tartózkodó, csaknem ügyetlen volt női társaságban, de birt annyi szellemmel és savoir vivre-rel, hogy udvariatlanságba nem tévedt soha, sőt tudott rendkivül gyöngéd és előzékeny is lenni azok iránt, a kikkel rokonszenvezett. A Hartlebennel való alkudozás története egyátalán hihetetlenül hangzik, s szintoly hihetetlen az anekdota folytatása, mely szerint Petőfi, boszúsan távozva Hartlebentől, *véletlenül* Emichhel találkozott, a ki, megértvén lehangoltsága okát, az Összes költemények kiadását azonnal elvállalta.* Ez állítólag 1847 elején történt, holott kétségtelen, hogy Petőfi már 1846 június végén egyezségre lépett Emichhel, s valószinű, hogy a tiszteletdíj egy részét még azon év nyarán, vagy közvetlenül szatmári útja előtt, föl is vette. Kétségtelen továbbá, hogy sem akkor, sem később nem merült

* Más változatban Zilahynál is olvasható. (Petőfi Sándor életrajza, 86. l.)

Szerződés

Alólirottak következendő szerződésre léptünk:

Én Petőfi Sándor összes költeményeinek, mellyeket Emich Gusztáv ... kiadásnak ...

ez második kötet honoráriumából június havára járandó 100 azaz száz pengő forintot ma napon fölvettem Pest, június 10. 1848.

Petőfi Sándor

A második kötet honoráriumából július havára járó 100 azaz száz pengő forintot ma napon fölvettem. Pest július 17. 1848.

Petőfi Sándor

A második kötet honoráriumából augustus havára járó 200 azaz kétszáz pengő forint fölvettem Pest. aug. 25. 1848.

Petőfi Sándor

A september, october, november és decémber hónapokra járó 500 pengő forintot, mint a külön nyugtatványok bizonyítják, annak idejében fölvettem. Pest. június 15. 1849.

Petőfi Sándor

A második kötet honoráriumának második feléből az első száz pengő forintot fölvettem. Pest. június 13. 1849.

Petőfi Sándor

A kézirat átadatván, a fizetések ujra elkezdődvén, a következő két hónapra járó 200 pengő forintot férjem nevében fölvettem. Pest, június 24 1850.

Petőfi Sándorné

Ismét fölvettem 130 pengő forintot Pest július 20. 1850.

octoberről maradt 90 pengő forintot fölvettem. sept. 19.

Petőfi Sándorné

Petőfi szerződése Emich Gusztávval.

Fölvettem 100 pengő forintot. october . 10. 1850.

Petőfi Sándorné

Fölvettem 100 pengő forintot novemb 10 1850.

Petőfi Sándorné

Fölvettem 100 az az száz pengő forintot
December 15 1850

Petőfi Sándorné

Az utósó két száz pengő forintot fölvettem
januar 9. 1851.

Petőfi Sándorné

föl oly eset, a mely a költő és kiadó barátságos viszonyát megzavarta volna, s hogy e szerint Petőfinek ép oly kevéssé volt oka Emichhel szakítani, a mennyire érdekében állott Emichnek mentül szorosabban magához fűzni a népszerű költőt, a ki egyes műveit, szinte kivétel nélkül, ő nála helyezte el.

Az előleges megállapodás értelmében, Petőfi addig megjelent összes költeményeit eladta Emichnek 500 pfrtért, egy újévre, vagyis 1847 január elsejére tervezett s a költő aczélmetszetű arczképével ellátott díszkiadás számára. Ezt az arczképet, még juliusban, Barabás Miklós festette tussal és Tyroler metszette aczélba. Ez a legjobban elterjedt, de legkevésbbé hű képe a költőnek. Franczia szakállal ábrázolja Petőfit, de nagyon is szépítve és aránytalanul nagy orral. Magának Petőfinek sem tetszett, s később, midőn az Összes költemények második kiadása készül, megkorrigálva küldi Tyrolerhez, különösen az orrot és szakállt ajánlva figyelmébe. Az új arczképen csakugyan kisebbre van szabva az orr, s a szakáll az ajak egész szélességén is valamivel túlterjeszkedik, míg az előbbin csak az áll hegyéről nyúlik le, francziásan.

Petőfi csak november 20-ika tájt tért vissza Pestre szatmármegyei útjából, s így, már az idő rövidsége miatt is, a díszkiadás újévre nem láthatott világot. Emich január 20-ikán bocsátotta közre az előfizetési felhívást, de csak két nappal utóbb kelt a formális szerződés, melynek szövege eddig nem jött napvilágra, s mely a tiszteletdíjat 500 pfrtban, a nyomandó példányok számát 3000-ben állapítja meg. »Petőfi Sándor összes költeményei — mondja felhívásában Emich — díszkiadás- s egy kötetben, legnagyobb nyolczadrétben, legfinomabb dupla velinpapiroson, új betűkkel nyomatva, a szerzőnek aczélba metszett arczképével, már sajtó alatt vannak s jövő márcziusra megjelennek. Ezen új kiadás a szerzőnek eddigelé megjelent minden művein felül még vagy száz darab új költeménynyel leend bővítve, olyakkal, melyek eddig sehol sem adattak s nem voltak közzétéve.« Látnivaló, hogy Petőfi, az újabb megállapodás szerint, nem csupán 1846 közepéig, hanem ezen év végeig irt összes költeményeit átengedte Emichnek, úgy hogy az eredetileg 30 ívre tervezett kötet 34 ívre duzzadt.

A hírlapok javarésze nagy lelkesedéssel fogadta e fölhívást s mintegy tüntetve a Petőfire agyarkodó kritikus had ellen, rokonszenves érdeklődéssel csaknem állandóan felszínen tartotta a kiadás ügyét. Hosszas előkészületek után, január vége felé gyorsabb tempóban halad a nyomtatás, a Beimel-féle nyomdában mindennap kiszednek egy ívre valót, s a költőnek ugyancsak meggyűlik a baja a korrekturával. »Győrbe azért nem mehettem,

— irja Kovács Pálnak, a Hazánk szerkesztőjének (dd. február 18), — mert minden istenáldott nap kétszer kell a nyomdába zarándokolnom. Annyi bajom van, mint az istennyila, avval a mennykő nagy kötettel.« Végre, márcziusi vásárra, körülbelül 15-ikére, világot lát a könyv, Vörösmartynak ajánlva s oly fényes kiállításban, milyet magyar költő művc addig még nem ért. »Még nem jelent meg magyar könyv ily pazar pompával,« — írja az Életképek, — s Pákh Albert is a Pesti Hirlapban úgy nyilatkozik, hogy »a kiállítás irodalmunkban páratlan.« A lapok nem fogynak ki Petőfi könyvének dicséretéből, s az átalános lelkesedés még a költő irígyeit is elragadja. Oly előkelő férfiak, mint Eötvös József és Pulszky Ferencz, méltatják birálatra az Összes költeményeket, igazságot szolgáltatva Petőfi lenézett múzsájának, s a költő jogos önérzettel mondja Arany János előtt: »No, most már remélem, jövő évben enyim lesz az akadémiai nagyjutalom«.

Az irodalmi siker mellett a kiadói szintén példátlan volt. A magyar közönség, a melynek Kossuth néhány évvel azelőtt azt hányta szemére, hogy legnagyobb költője, Vörösmarty munkáit is alig veszi, úgy hogy »ő e napokban közel volt ahhoz, hogy a nyomtatási költségek miatt birói foglalás alá kerüljön«, az a közönség Petőfi Összes költeményeinek 2000 példányát, vagyis az egész kiadás két harmadát, alig egy hónap alatt elkapkodta, úgy hogy már októberben, midőn a hátralevő 1000 példány is majdnem elfogyott, új kiadásról kellett gondoskodni. Egy példány előfizetési ára 3 pfrt, bolti ára 4 pfrt volt. Emich számítása tehát fényesen beütött, s mindamellett a ki a magyar szépirodalmi művek kelendőségi viszonyait s a magyar írók díjazását a negyvenes években ismeri, nem mondhatja, hogy Petőfi »potom díjat« kapott verseiért s hogy a kiadó egyszerüen kizsákmányolta a költő népszerűségét. A Fóti dal költőjének nevét is visszhangozta hegy és völgy, a Kárpátoktól Adriáig, de figyelemre méltó, hogy szerzőjét épen abban az esztendőben fenyegette a birói foglalás nyomdaköltség miatt, midőn a híres dithyramb országgá repült, s midőn Újabb munkái az Akadémia osztatlan nagyjutalmával koszorúztattak. S míg Emich 500 pfrtot fizetett Petőfi Összes költeményeinek egyetlen kiadásáért, addig Károlyi István 1832-ben Vörösmarty Minden munkáinak *három* kötetét mindössze 1100 pfrtért vette meg, »tíz esztendei szabad nyomtatás és árultatás végett«, s tíz évvel később Kilián György is csak 2600 pengőért váltotta magához nyolcz évre Minden munkái *tíz* kötetét. Nyilvánvaló, hogy Emich a tiszteletdíj kiszabásában a legmagasabb mértéket alkalmazta Petőfire, s hogy 500 pfrt

egy kötet költemény egyetlen kiadásáért, az akkori viszonyok közt, épen nem volt »potom díjazás.«

Alig két hónap mulva az Összes költemények megjelenése után Petőfi újra elindul Szatmárba, s néhány napig Erdődön élet-halálharczot küzd jövendő boldogságáért. Végre elérkezik a »drága nap«, május 27-ike. Petőfi e naptól fogva tekinthette Júliát jegyesének, s e naptól fogva a családalapítás komoly gondjaival is kellett foglalkoznia. Szülei, kivált dömsödi bukásuk után, állandó segélyezésre szorultak, s régi kedvencz tervét is, meglátogatni Shakespeare és Béranger hazáját, most akarta valósítani. E vágyak és szükségek kielégítésére nagyon korlátolt anyagi eszközökkel rendelkezett. A győri Hazánkkal 1847 elejétől, az Életképekkel ugyanazon év második felében állandó viszonyba lépett ugyan, de a két laptól várható jövedelme eleinte csak 90, 1848 januártól kezdve 100 pengőre rúgott évnegyedenkint. Az Összes költemények tiszteletdíja hamar elfogyott, s Petőfi már 1847 tavaszán, a második szatmári út előtt, Kubínyitól vett kölcsön 200 pforintot, melynek visszafizetését szeptember 1-sejére igérte. Ily nyomasztó körülmények közt nem maradt más hátra, mint Emichhel újabb alkudozásba ereszkedni. Ez alkudozás valószinűleg mindjárt másnap megindult, a mint a költő visszatért Szatmár megyéből, s eredménye a június 26-iki szerződés, a melyet az Athenaeum társulatnál őrzött eredeti után facsimilében közlünk. E szerint Petőfi egyrészt örök időre eladja Összes költeményeit Emich Gusztávnak, három egyenlő részletben fizetendő 1500 pfrtért, másrészt kötelezi magát, hogy ezentúl irandó költeményeit kisebb darabokban ki nem adja, hanem összegyűjti, míg az elsőhöz hasonló kötet nem telik belőlük, s ezt az előre meghatározott díjért, azaz egyszer-mindenkorra 2000 pfrtért ismét Emichnek adja el. A szerződés kiegészítő pontja, mely 1848 január 1-sején kelt és egészen Petőfi kezeirása, a második kötet tiszteletdíjának lefizetése felől rendelkezik, oly módon, hogy 1000 frtot 1848 május közepétől az év végeig 100, illetve 200 frtos havi részletekben fizet a kiadó, a második ezret pedig 1849-ben fizeti, szintén száz frtos havi részletekben, föltéve, hogy a kézirat még 1848 folyamán kezében lesz. Ellenkező esetben a fizetés fölfüggesztetik s a fölszedett ezer frt után közösen megállapított kamat jár 1849 elejétől mindaddig, a míg a költő a kéziratot át nem adja.

Ezzel a szerződéssel Petőfi nem volt megelégedve, s csupán az élénk kötelességérzet, hogy nejének s szüleinek sorsát két-három esztendőre biztosítsa, birhatta rá, hogy örökre lemondjon versei tulajdonjogáról. A költő nem érhette be akkor egy újabb kiadás tiszteletdíjával, a mely

500 frtnál több nem lehetett volna; gondoskodnia kellett, hogy neje. ki gazdag, kényelmes otthont hagyott el érte, némi kényelmet találjon új otthonában. Ez volt egyik oka, hogy a külföldi útról is lemondott. »Már nem megyek külföldre, — írja Arany Jánosnak június 18-ikán; — nincs annyi lelkem, barátom, hogy Juliskámat oly távol hagyjam, nem lehet; aztán meg Emich is fene sovány alkut akar tenni költeményeimre, *melyeket örök időre szándékozom eladni neki.*« E vallomásból kitünik, hogy az »örök időre« eladás eszméje magától Petőfitől származott, s könnyű belátni, hogy *ilyen módozat mellett* a költőre nézve kedvező transactio lehetősége már előre ki volt zárva; mert, végre is, a kiadó *egy* vállalatra nem köthette le forgalmi tőkéjének oly aránytalanul nagy részét, hogy e miatt többi vállalatát megrontsa vagy épen veszni hagyja.

Ez okirat szolgált jogalapul Emich későbbi Petőfi-kiadásainak. Már 1848 január végén, 1500 példányban, »új népszerű« kiadás jelent meg az Összes költeményekből, két nyolczadrétű kisebb kötetben, a Barabás-féle megjavított arczképpel. Ez a kiadás, úgy tartalmát, mint elrendezését és betűit tekintve, teljesen egyenlő a nagy kiadással; mindössze az utóbbinak némely sajtóhibája van benne kijavítva s itt-ott az orthographiában mutatkozik némi eltérés. Van még e kiadásból egy második lenyomat is, a mely, bár ugyanazon fajta betűkből van szedve s czímlapja teljesen azonos az elsőével, mindazáltal a nyomdai kiállítás *részleteiben* könnyen felismerhető eltéréseket tüntet föl. Nagyon valószinűnek tartom, hogy mivel később, egész 1862-ig, a nyilvánosság mit sem tud az Összes költemények valamely újabb kiadásáról, titokban még többször is kerültek ki Emich sajtója alól az előbbivel teljesen egyező lenyomatok, a melyek ugyanazon évszámot és impressumot mutatják. Az absolut hatalom a Petőfi nevet annyira perhorreskálta, hogy új kiadás rendezésére sokáig gondolni sem lehetett. Sőt 1850-ben, midőn Emichnél az általa kiadott Népszerű naptár * lefoglalása végett házkutatást tartottak, a rendőrség az Összes költemények második kiadásának másod lenyomatára is rátette kezét, úgy hogy Emich csak hosszas utánjárással tudta kieszközölni, hogy kegyelem útján megengedjék neki a fennmaradt két vagy harmadfél ezer példány elárusítását. Természetesen, volt gondja rá, hogy a készlet el ne fogyjon, s csodálatosan ismétlődött ezuttal a szareptai özvegy legendája, kinek a próféta kijelenté, hogy »sem vékájából a liszt, sem korsajából az olaj el nem fogy addig, míg az Úr esőt nem ád a földnek szinére.«

* Népszerű naptár mindazok használatára, a kik az 1850. év után Magyarhonban még magyaroknak megmaradtak.

Nem volt ily szerencséje Emichnek az Újabb költemények kiadásával. Petőfi az új kötetre valót gondosan összeirta ugyan, de az egész kötet a szerződésben megszabott határidőre, vagyis 1848 végeig, még nem jutott Emich kezéhez. Vajjon ő mindamellett fizette-e tovább a tiszteletdíj részleteit: nem tudjuk eldönteni. Egyrészt a kétségbeejtő üzleti és pénzviszonyok, másrészt a költő szorult helyzete, kivált júniusban, midőn a kormány 25,000 példányt, vagyis 500 frt árút rendelt a Honvéd czímű verséből, inkább az ellenkezőt bizonyítják. Petőfi az Újabb költemények kéziratát, egyéb irományai- s ereklyéivel együtt, Orlayék őrizetére bízta, mikor családjával Mező-Berényből utolsó erdélyi útjára indult. Onnan vitte el a kéziratot Petőfiné, talán 1850 tavaszán,* mert augusztusban az Újabb költemények már sajtó alatt vannak. »Petőfi verseit — írja Lévay Arany Jánosnak augusztus 3-ikán — lassan nyomják. Nem lesz az készen még ez évben sem. Szörnyen megherélve látand világot. Némely dalból több stropha, némelyből több sor hagyatott ki. A forradalmiak pedig mind. S hogy mit kell kihagyni, mit nem, azt elitélte és végrehajtotta Kecskeméthi Csapó Dániel, a nyomda korrektora. A kihagyottak majd egy pótlékkötetben jönnek Lipcsében.«

E kiadás azonban még ily »megherélt« állapotban sem nyerhette meg az akkori hatóság jóváhagyását; a rendőrség nyomban lefoglalta és begyömöszöltette, mielőtt még forgalomba került. Mindazáltal egy pár példányt sikerült megmenteni, s ezek közül egy »nagyobbat« és egy »kisebbet« Lévay levitt Aranynak és Szász Károlynak Nagy-Kőrösre. Tudniillik kettős kiadás készült, épen mint az Összes költeményekből: egy nagy nyolczadrétű s egy kisebb kiadás két kötetben. A Szász Károly birtokában volt nagyobb példány, a mely most a Nemzeti Múzeum tulajdona, czímlap nélkül való s a 480. lapnál megszakad. A kisebb kiadás múzeumi példánya, a mely Pfeifer Nándor budapesti könyvárusé volt, teljes ugyan, de czímlapja, tartalomjegyzéke szintén hiányzik, a mi arra enged következtetni, hogy a rendőri beavatkozás miatt a nyomda el sem készülhetett egészen munkájával s hogy a fennmaradt példányokat ívenkint vitték el Emich bizalmasabb ismerősei, barátai. A Lévay által említett pótlékkötet soha sem látott világot.

Tudvalevő, hogy a Bach-rendszer alatt a sajtó-ügyek Magyarországon a rendőrség kényének voltak kiszolgáltatva, s ámbár Csapó Dániel rendkivüli áldozatokat hozott a rendőrhatalom Molochjának, — az Újabb költemények

* Később az eredeti kéziratot ívenként visszavette Emichtől és sajátkezű másolatával cserélte föl.

több mint negyedrészét egyszerűen kihagyta, számos darabot pedig, így a nagyobbak közül az Apostolt is, kíméletlenül megcsonkított: ezúttal hiába volt minden áldozat; Prottmannak, úgy látszik, pokoli öröme telt abban, hogy tönkre silányítsa az érdemes korrektor circumspectus bölcseségét, a ki többek között a *nemzetgyűlés* szót *országgyűlésre* javította. Emich, okulva érzékeny veszteségén, nem is kisérli meg többé az Újabb költemények kiadását, mindaddig míg a császár és császárné magyarországi utazása 1857-ben biztató kilátást nem nyujt az eddigi elnyomó rendszer helyén egy új, szelidebb aera kezdetére. De ekkor sem kecsegteti magát vérmes reményekkel s nem feledkezik meg a szükséges óvatosságról. Az Újabb költeményeket még erősebb purificatiónak veti alá, teljesen elhagyja az Apostolt s ezenfelül még tizennégy kisebb verset, úgy hogy az új kötetre szánt 266 költemény, ide értve a nagyobb költői elbeszéléseket s két epikai töredéket is, 197-re, tehát az egésznek két harmadára olvad. Az új kiadást, kis nyolczadrétű két kötetben, Emich sajtóján nyomják, de a czímlapot egy bécsi nyomdában, Manz Frigyesnél.

Bécsben ugyanis a rendőri ellenőrzés valamivel liberálisabb volt, mint Pesten, úgy hogy ott nem egy könyvet, röpiratot szabadon bocsátottak, a melyet nálunk kérlelhetlenül elfojtottak volna. Némelyek szerint Emich Kecskeméthy Aurélnak köszönhette az engedélyt, a ki akkor mint cs. kir. revisor a belügyministerium sajtó-osztályában működött. Ez azonban épen nincs bizonyítva.* Szó fér a Frankenburg anekdotájához is, a ki azt állítja, hogy a pesti rendőrség az 51-iki elkobzott kiadást eltiltó javaslattal terjesztette föl Kempen tábornok rendőrminiszterhez, s hogy a tábornok, miután öt évig »tanulmányozta« az ügyet, végre egy magyar származású bécsi rendőrbiztos kedvező véleménye alapján a tilalmat feloldotta, a mi azonban nem menthette meg a kiadást a zúzó kótistól. Ugyanezt a névtelen magyart szerepelteti Frankenburg 58-ban is, midőn Emich újra szerencsét próbált az Újabb költemények kiadásával. »Hevertették — úgymond — Petőfi könyvét ezúttal is vagy harmadfél évig, de a visszaállított magyar udvari kanczellária kiszabadította méltatlan békóiból.« Ez anekdota hitelét erősen csorbítja az a tény, hogy a kiadás még 1858 szeptember vége felé megjelent, tehát egyátalán nem hevert addig, míg a magyar udvari kanczellária vette át a sajtó-ügyeket. Emich csak korlátolt számú példányt nyomatott e kiadásból, hogy superrevisio esetén, a

* Emich életirója, Sennowitz, hozzáteszi, hogy ez az engedély Kecskeméthynek állásába került. Ágai ellenben, a ki benső viszonyban volt Kecskeméthyvel, az egész dologról semmit sem tud, sőt azt határozottan kétségbe vonja.

mi épen nem volt kizárva, a kár kisebb legyen. S a mint kezében volt a rendőri engedély, nyomban szétküldte a könyvet a szélrózsa minden irányában, úgy hogy midőn a pesti rendőrség ismét hajszát indít ellene, alig talál egy példányt mutatónak, s ezt — mi telhetett tőle egyéb? — alázatosan fölterjeszti a rendőrministeriumhoz, kérve a vétkes mulasztás szerzőjének kinyomozását és példás megbüntetését. Az Újabb költeményekkel aztán megint ismétlődik az olajos korsó legendája: Emich teljesen azonos utánnyomatokkal újítja meg készletét, mindaddig míg az új kiadásokat a nyilvánosság előtt is bevallhatja.

Ez az idő pedig már nincsen oly távol. »Az Úr esőt adott a földnek szinére«, s a kiaszott, kopár föld ujra lombot és virágot nevel. Az Újabb költemények legközelebbi, hivatalosan elismert kiadása (1861) még mindig a statusquo alapján áll ugyan, de az alkotmányos élet felújulásával Petőfi gondolatkincsére nézve is megindul a restitutio in integrum folyamata, mely napjainkban a végleges teljes kiadás közzétételével (1892—1896) ért befejezést. Emich már nem vehetett részt e munkában. Az üzlettől 1868 október elsején visszavonult, miután összes vállalatait az Athenaeum részvénytársaságnak adta át, s 1869 április 3-ikán az örök életbe költözött. Fáradhatatlan, eszes és becsületes munkása volt a magyar szellemi kulturának egy emberöltőn keresztül, s huszonhét éves kiadói pályáját maradandó és fényes sikerek jelölik. Pályája legszebb és legmaradandóbb emléke azonban az a viszony, a mely Petőfihez fűzte s a melynek zavartalansága is bizonyítja, hogy arra méltónak mutatkozott.

Havas Adolf.

PETŐFI SÁNDOR.

A tavasz ha eltünnék a földről,
És fagy űlne völgy, halom felett:
Dalaidban visszatérne hozzánk
Még egyszer a bájos kikelet.

*

És ha minden ember-szív kihűlne,
Mint a föld, a bús, örömtelen:
Dalaidból ujra megtanulnák,
Mi az édes, gyötrő szerelem!

Ábrányi Emil.

MÁRCZIUS 15-IKE 1848-BAN

A MAGYAR KIR. TUD. EGYETEM ELŐTT.

Az egyetemi épület térre néző részének harmadik emeletén 1848-ban a bölcsészeti kar tantermei voltak, de azoknak ablakai nem az utczára, hanem az udvarra nyíltak. Az utczára a folyosó ablakaiból lehetett letekinteni. Én akkor bölcsészethallgató voltam, s két öreg tanárunk: *Verney,* a bölcsészet tanára és *Wolfstein,* a mathezis tanára tartott előadást. Ez utóbbi volt a tanteremben; a táblán bevégezte, úgy tíz óra felé, a feladványt, s azt éppen valamelyikünknek utána kellett volna elmondani: midőn a tér felől óriási zsibongás hallatszott fel hozzánk. *Nézzék meg mi az* ... szólt a tanár. Kisiettünk a folyosóra, s onnan letekintve a térre, láttuk, hogy az tele van úri néppel, csupa czilinder magaslott felénk ... Baj van! — mondá a tanár s kiment a teremből. Mindannyian a folyosóra tódultunk, s az ablakokból, mint valami magas páholyból néztük az alattunk feketedő sok czilindert. A jogászok tantermei az első és a második emeleten voltak; legnagyobb részük lement a térre s így történt, hogy a tér teljesen megtelt úri közönséggel.

Hozzánk a harmadik emeletre csak az éljenzés, a zsibongás hallatszott fel. Sokan lesiettek a térre, de többen jónak láttuk maradni s a magasból nézni a lent történendőket.

Mi lesz a sok, a nagy éljenzésnek vége? ... Kinek szól a sok éljenzés? ... Egyszer csak feltünik a hullámzó közönségből, mint Neptun a hullámhegyeken, egy sovány fiatal alak: *Petőfi Sándor* ... Felemelték magasra.

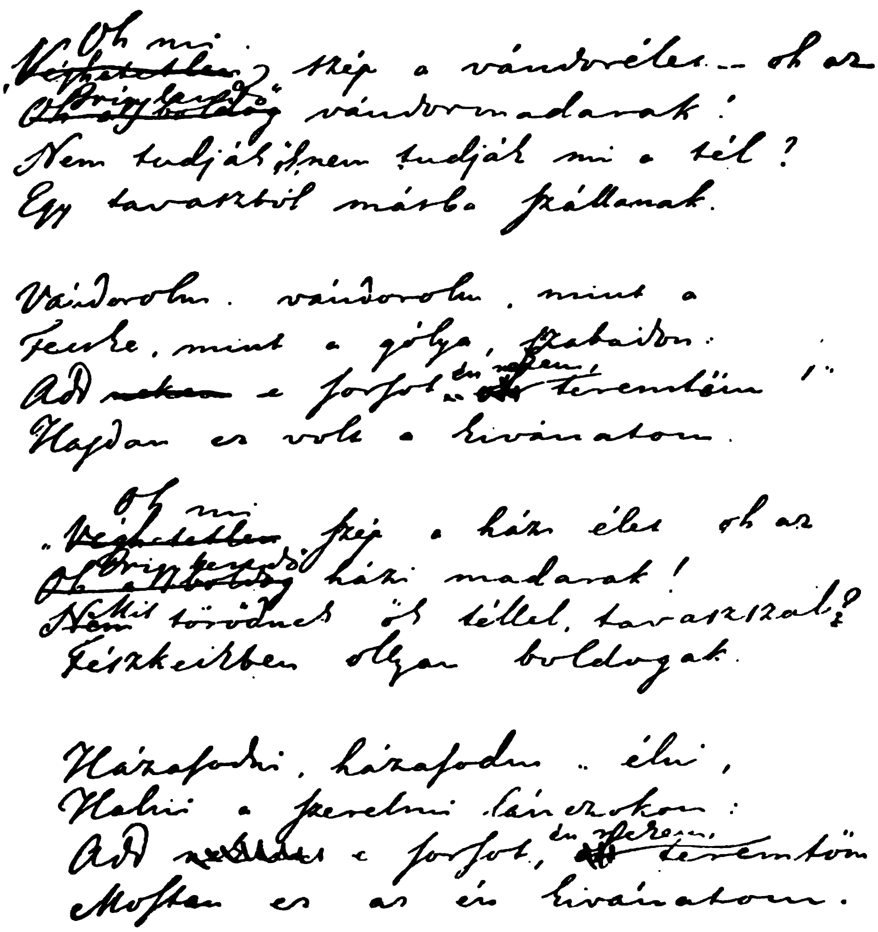
Éljen Petőfi Sándor! — kiáltottuk mi az ablakokból ... *Csend!* — *Halljuk!* kiáltották odalenn. És csend lett. Petőfi röviden elmondta a gyülekezés czélját, elmondotta, hogy mit kiván a magyar nemzet

elmondta a tizenkét pontot. Aztán nagy lelkesedéssel elszavalta a *Nemzeti dal*-t: a *Talpra Magyar*-t. Hatalmas szavalás volt ez; a dal hatszakaszának utolsó verseit: *A magyarok Istenére esküszünk* ... *Esküszünk* ... *Hogy rabok tovább nem leszünk* ... mindannyiszor az egész tér visszhangoztatta. *Hatszor* ... *és ezer torokból hangzó iszonyú esküdözés.* Talán egy óra hosszat tartott a jelenet. A Károlyi-palota felől katonaőrjárat közeledett; de a tömeg láttára visszafordult. Midőn Petőfi a magasból ismét a földre leszállt: egy erős hang felkiáltott: *Menjünk Budára, irassuk alá a Censorral és nyomassuk ki a Nemzeti dalt!* ... *Nem megyünk, nem ismerjük el a Censurát! Nyomassuk ki Censura nélkül!* ... S a nagy emberáradat megindult a Károlyi-palota irányában. Mi lejöttünk az emeletről s a sereg után haladtunk egész a Hatvani-utcza torkolatáig, a szent-ferencziek templomáig. Ott már áthatlan volt a tömeg. A *Szép-utcza* sarkán, ott hol a *Kamon-kávéház* van, volt *Landerer és Heckenast könyvnyomdája.* Itt állapodott meg az egyetemtérről elvonult sereg. Kinyomatták a *Tizenkét pontot és a Nemzeti dal*-t és szórták ki az utczán várakozó tömeg közé. Mi utunkban a *Kuria. épületén* láttunk egy kéziratos falragaszt e czímmel: *Mit kiván a magyar nemzet?* Nemsokára nyomott példányok helyettesítették az írott falragaszokat. Megeredt az eső; de azért ott állottunk várakozva, míg ránk kerül a sor s kapunk egy-egy példányt a *Tizenkét pontból* és a *Nemzeti dal*-ból. Az utczákon hemzsegett a nép. Mi fog történni? Mi lesz? Mindenki nemzeti kokárdát tűzött a mellére és elment a Muzeum-kertbe hirdetett népgyűlésre vagy a városháztérre. *Vasváry Pál, Petőfi, Egressy Gábor, Jókai Mór* beszédeit nagy tömegek hallgatták. Örültünk a vérnélküli, a békés forradalomnak, a helyzet jobbra fordultának, az erőszak nélküli átváltozásnak. Midőn a *Nemzetőrség* megalakult, *megalakult az egyetemi légió is. Horváth Árpád* tanár volt a kapitányunk. Egyenruhánk: Vitorlavászon bluz, szíjjal derékhoz szorítva, fekete nadrág és könnyű, viaszkos vászonból készült csákó. Puskákat is kaptunk s jártunk gyakorlatra a Muzeum-kertbe; őrjáratokat is végeztünk mint a többi nemzetőrök, az éjjeli csend és rend érdekében. Őrtanyánk az egyetem épületében volt, s a főbejárásnál, a tér felől s a szerb-utczánál is mindig őrt állott egy-egy tagja a légiónak. De azért a tanulást sem hagytuk abban. Öreg tanáraink nyugalomba vonultak. *Verney* helyett *Palotai* (Purgstaller), a piaristák provincziálisa lőn tanárunkká, Wolfstein helyett *Vállas Antal.* A tannyelv a latin helyett, melyen csak e két tárgyat hallgattuk, magyar. A *magyar irodalom* tanszékére *Garay János*t nevezték ki. Báró

Eötvös József, vallás- és közoktatási miniszter, eljött az egyetemre s közgyűlésen búzdította, tájékoztatta az ifjúságot. És az ifjúság követte a jó tanácsot, tanult-tanult mindaddig, míg a tantermek ajtai a harcz morajában be nem záródtak. Az egyetemen, pár hónap múlva, újra felhangzott: *Talpra magyar hí a haza!* ... S miként elébb polgári kötelességünket teljesítettük: megfeleltünk katonai kötelességünknek is. *Elmentünk a csatatérre* ... *Talpra magyar hí a haza!*

HATALA PÉTER.

OH MI SZÉP A VÁNDORÉLET...

Oh mi szép a vándorélet... oh az
vándormadarak!
Nem tudják, nem tudják mi a tél?
Egy tavaszból másba szállanak.

Vándorolni, vándorolni, mint a
Fecske, mint a gólya, szabadon:
Add e sorsot, én teremtőm!
Hajdan ez volt a kivánatom.

Oh mi szép a házi élet, oh az
házi madarak!
Mit törődnek ők téllel, tavaszszal?
Fészkeikben olyan boldogak.

Házasodni, házasodni, élni,
Halni a szerelmi láncokon:
Add e sorsot, én teremtőm!
Mostan ez az én kivánatom.

(Petőfi első fogalmazványa.)

PETŐFI ÉS KLAPKA.

A nagy költő ismert viszályába Klapkával Bem révén keveredett. Bem altábornagy, — a mint okmányokkal lehet igazolni, — a lehető legnagyobb ellenszenvvel viseltetett Vécsey tábornok iránt. Lenézte, s elvitatott tőle minden katonai talentumot, sőt hazafiságát is kétségbe vonta. Három nappal a világosi fegyverletétel után Facséten a legkellemetlenebb jelenet játszódott le Bem és Vécsey között. Bem minden áron meg akarta akadályozni Vécsey seregének feloszlását, s midőn Vécseyt magával szemben találta, kijelenté neki, hogy ha a honvédek az ő szavának engedelmeskednek, az első állomáson agyonlöveti.

A viszály Bem és Vécsey közt korábbi keletű. Azt hiszem, úgy ezt, mint a Petőfi Sándor és Vécsey-Klapka tábornokok között felmerült ügyet legjobban megvilágítják az alábbi levelek. Ez a két eset szorosan összefügg egymással.

Bem altábornagy 1849. április 23-áról keltezve az alábbi levelet intézte a honvédelmi bizottmányhoz:

»Kiűzvén az ellenséget Erdélyből, minden gondomat arra fordítottam, hogy az ország védelmét kellőképen organisáljam, s hogy személyesen Magyarországba menjek azzal a sereggel, mely Erdély biztonságának koczkáztatása nélkül kivül használható. Hátra volt még Hátszeg völgyének és Déva vidékének megtisztítása az oláh csordáktól, melyek e környéket nyugtalaníták, minélfogva jónak láttam szétszórni zászlóaljaimat, melyeket magammal akartam hozni, hogy pusztán átvonulásunk hatása által tisztítsam meg e tájat. E szerint hadseregem egy részének a dévai nagy úton kellett kijönnie, a másik részének a vaskapui szoroson.

Az első csapatot Bánffy ezredesre bíztam s a másodikkal magam mentem Karánsebesre, melynek elfoglalása reánk nézve a legnagyobb fontosságú volt, minthogy biztosította számunkra a vashámor birtokát,

mely egész hadseregünket ellátja golyókkal és mintegy ketté vágja az Orsova és Temesvár közti egyenes közlekedést.

Karánsebesen kaptam Kossuth elnök úrtól, s a hadügyminisztertől figyelmeztetést arra nézve, hogy használni fognék az országnak, ha, mielőtt előre haladnék, kitakarítanám a Bánátot, mint tettem Erdélylyel. Mind a ketten szerencséltettek annak megírásával, hogy az Aradon levő Vécsey tábornok, az V-ik hadtest parancsnoka 3 vagy 4 ezer emberrel azon esetben segítheti hadi működésemet. Szintén Karánsebesen tudtam meg, hogy az Erdélyből kiűzött ausztriai hadsereg egy része, mely a verestoronyi szorosnál menekült ki, már átkelt Orsovánál; útban van Temesvárra s a többiek, kik Brassón túl a tömösi szoroson szöktek át, folyvást érkezőben voltak Orsovára, onnan hasonlag Temesvárra menendők.

Teljes szívvel helyeselvén a kormány kivánatait s érezvén, mily nagy fontosságú, hogy meggátoltassék e segítség érkezése azon erős helyre, melynek akkor csak 6000 védője volt, azonnal azt határozám, hogy Temesvárnak megyek a Puchner csapat maradékának, mely pár nap alatt megérkezendő volt. Nem volt tehát egy veszteni való pillanat sem, ámbár akkor csak mintegy ezerkétszáz emberrel és 12 ágyúval rendelkezhettem, kettőzött marssal Lugoson termettem folyó hó 19-én reggeli 7 órakor. Az ellenség, mely mintegy 1000 emberrel és 5 ágyúval tartotta elfoglalva e várost, kétségtelenül azt gondolván, hogy nagy erővel jöttem, Temesvár felé húzódott vissza Leiningen csapatához, mely Köveresen állott a temesvári helyőrségnek mintegy felével. E merész marsot azon meggyőződésből tevém, hogy könnyen magamhoz vonhatom mindazon csapatokat, melyek számomra voltak részint Vécsey tábornok hadtestéből, részint a magam seregéből, mely Dobsa felől közeledett.

Nyílt rendeletet küldtem hát ki a két irányban, hogy a parancsnokokat, kik azokat megkapják, felhívjam, teremjenek rögtön Lugoson. Az 5-ik hadtestbeli Villám alezredes, ki Radnán kapta meg rendeletemet, egy pillanatot sem veszítve, másnap Lugosra ért a csapattal, melyet vezényelt. Ha Vécsey tábornok ugyanezt tette volna azon csapatokkal, melyekkel rendelkezhetett, azonnal Temesvárra mehettem volna, s működési tervemet végrehajtám vala. De a tábornok, a helyett, hogy kötelességét teljesítette volna, mely minden katonára nézve abból áll, hogy az ellenség elé menjen, ha alkalom van rá, nemcsak hogy meg nem érkezett, sőt ellenkezőleg írt nekem s Villám alezredesnek azon rendeletet küldé, hogy ez tüstént térjen vissza Aradra, sőt le is tette őt a dandárparancsnokságról, a miért előre jött.

Vécsey tábornoknak ezen tette tehát késlelteté, sőt talán le is rontá azt az eredményt, melyhez oly könnyen juthattunk volna, ha ő kötelességét teljesíti, mert alkalmasint bele telik még néhány nap, míg zászlóaljaim Lugosra érnek oly számmal, a mennyi elegendő lesz előhaladásomra. Jogom van tehát és kötelességemnek is tartom Vécsey tábornokot a kormány előtt vagy hazaárulónak nevezni, vagy olyan gyáva és minden tehetségnélküli tisztnek, kire soha többé semmiféle hadiparancsnokságot nem kell bízni.

Úgy hiszem, adtam jeleit a nagylelkű magyar nemzet és kormány iránti teljes áldozatkészségemnek; úgy hiszem, kötelességem figyelmöket oda irányozni, a mit tennünk kell még, hogy kiűzzük az ausztriai hadsereget, mely még Magyarországban van, s mely felényire sem olyan erős, mint a mi hadseregünk száma. Katonáink kitünőek, jó tisztek sem hiányzanak, de a gyávákat el kell küldeni s a hadsereg élére oly tiszteket állítani, kik tanuságot tettek bátorságuk és ügyszeretetükről.

Ennélfogva van szerencsém kérni Vécsey tábornok letételét s Villám alezredesnek ezredessé kinevezését. Lugos, 1849. április 23. *Bem*, az erdélyi hadsereg fővezére.«

Petőfi Sándor, Bem parancsából ezt a levelet, mely eredetileg német nyelven lőn írva, lefordította magyarra s közölte a Kolozsvárt, Ocskay Ferencz szerkesztésében megjelent *Honvéd* czímű lapban, mely lap Bem altábornagy hivatalos lapja volt. A *Honvéd*-ből átvette a Pálfy Albert szerkesztésében Debreczenben megjelent *Márczius tizenötödike.* Ekkor már nem állhatta Vécsey szó nélkül a dolgot, hanem levelet írt e tárgyban Klapkának. S miután előbb kitudta, hogy Bem levelét Petőfi Sándor közölte a *Honvéd*-ben, a lehető legélesebben kel ki Petőfi ellen Klapkához intézett levelében.

A levél eredetije, mely szintén német nyelvű, gyűjteményemben van, így hangzik:

»Igen tisztelt barátom!

A midőn sietek új és fontos állásodhoz sokszoros szerencsekivánataimat kifejezni, egyúttal tudatom, hogy úgy én, mint mi mindannyian kellemesen vagyunk ezáltal meglepve, mert tudjuk, hogy hadseregünk ügyeinek intézése oly férfiu kezébe jutott, kinek kitünő szolgálatai az általános elismerést már előzetesen kivívták.

Bocsáss meg, kedves barátom, ha igazságos befolyásodat magánúton veszem igénybe a hadügyminiszteriumnál levő vizsgálati ügyemben. Teszem

ezt azért, mert kell, hogy az ily rágalmazó feljelentések az igazság minden jogát elveszítsék. Bem altábornagy intriguák által igyekszik tőlem a csapatokat elidegeníteni s lassanként magához édesgetni, úgy hogy én végre is csak néhány száz nemzetőr hadosztályparancsnoka lennék s így nemsokára azt kellene látnom, hogy a legnagyobb megerőltetéssel szerzett Arad vár előtti előnyöket kénytelen vagyok feladni.

Intriguáló tehetségének legszebb bizonyítékát azáltal adta, hogy múlt hó 23-án, midőn hozzájárulásom segítségemről még kezében sem volt, máris zsoldos lapjának hivatalos részében, hozzá méltó módon rágalmazott. Továbbá, hogy *Villám* alezredest, kit ő nem is ismert, néhány órával táboromból való szökése után, isten tudja mily felhatalmazás következtében ezredessé (és pedig nem a csatatéren, hanem csupa cabinet intriguából) nevezte ki. Természetesnek tartom, hogy a csapatoknak nem lehet nagyobb óhajtásuk, mintha nekik plausibilis ok kinálkozik, hogy hozzá csatlakozhassanak, mert Bem tömegesen lépteti elő azokat, kiket »à la Petőfi« (*az ő udvari költője*) kényszeríteni kellene arra, hogy quietáljanak, vagy rangjoktól megfosztassanak.

Ép ezért arra kérlek, édes barátom, hass oda, hogy hadtestem csapatai együttesen közvetlen az én parancsom alá rendeltessenek, mert ha Bemnek magának is kevés a csapata, akkor jelöljön ki nekem nagyobb vonalat, de nem szükséges, hogy az innenső részen álló hadosztályok Temesvár ellenkező oldalán az ő rendelkezése alatt álljanak.«

Eddig a levél.

A véletlen úgy hozta magával, hogy a mikor Klapka helyettes hadügyminiszter Vécsey tábornok e levelét megkapta, Petőfi Sándor épen Debreczenben volt. Klapka, ki rögtön magához rendelte Petőfit, *Emlékeim* czímű kötetében azt mondja, hogy Bem tudósítása bizalmas volt és csak a kormányzónak szólt. Petőfinek tehát nem állott jogában azt magyarra fordítva közzé tenni.

»Petőfi eljárása ennélfogva, írja könyvének 148. lapján, ép oly sajnálatos, mint büntetésre méltó volt; s midőn én őt ezért, jóllehet atyai szavakkal, kérdőre vontam, ő méltóságában érezte magát sértve s néhány óra múlva a következő lakonikus elbocsátási kérvényt küldte hozzám:

»Tisztelt hadügyminiszter úr!

Őrnagyi rangomról megromlott egészségem következtében ezennel hivatalosan lemondok.

Debreczen, 1849. május 6.

Petőfi Sándor.«

Petőfi erre eltávozott Debreczenből, s május 8-áról keltezve Szolnokról írt egy levelet hozzám, a melynek tartalma nemcsak a legégbekiáltóbb lábbaltiprása volt minden fegyelemnek, hanem egyszersmind férfiúi és katonai becsületemnek vérlázító arczulcsapása is.

Első dolgom volt, hogy Görgeit értesítsem erről a kínos ügyről, »*minthogy természetesen legnagyobb költőnkkel nem bánhattam úgy el, mint egy közönséges bűnössel*«.

Ezt az utolsó megjegyzést Petőfire az 1886-iki Klapka György tette. Ő könyvének 149. lapján közöl is jelentést, melyet a Petőfi ügyben Görgeihez intézett. Ez azonban nem a valódi, nem az eredeti jelentés. Petőfi nagysága indította Klapkát arra, hogy kitételeit, kifejezéseit idők múltával módosítsa.

Minket azonban érdekel az eredeti fogalmazvány. S miután az eredeti hivatalos fogalmazvány szinte gyűjteményemben van, közlöm azt szószerint, a kihúzásokkal, úgy a hogy a hadügyminiszteriumban készült. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy az eredeti fogalmazvány Lauka Gusztáv írása.

Az eredeti fogalmazvány így hangzik:

Klapka tábornok és helyettes hadügyminister,

Görgei Arthur fővezér és hadügyminister úrnak,

Budavár alatt.

Debreczen, 1849. május 10-én.

A *Honvéd* czímű kolozsvári lapban Bem altábornagy úrnak a honvédelmi Bizottmányhoz Lugosról f. é. április 23-áról írt és a Márczius 69. számában mellékelt levele megjelenvén, általjában híre volt, hogy ezen levelet (a következő tizenhárom szó törülve: »mely Bem altábornagy és gróf Vécsey tábornok urak közt meghasonlásra nyújtott okot *az előbb*«) az előbb nevezett hirlap szerkesztőségével minden megbizás vagy felhatalmazás nélkül (kihúzva e szó: »állítólag«) Petőfy Sándor százados közölte.

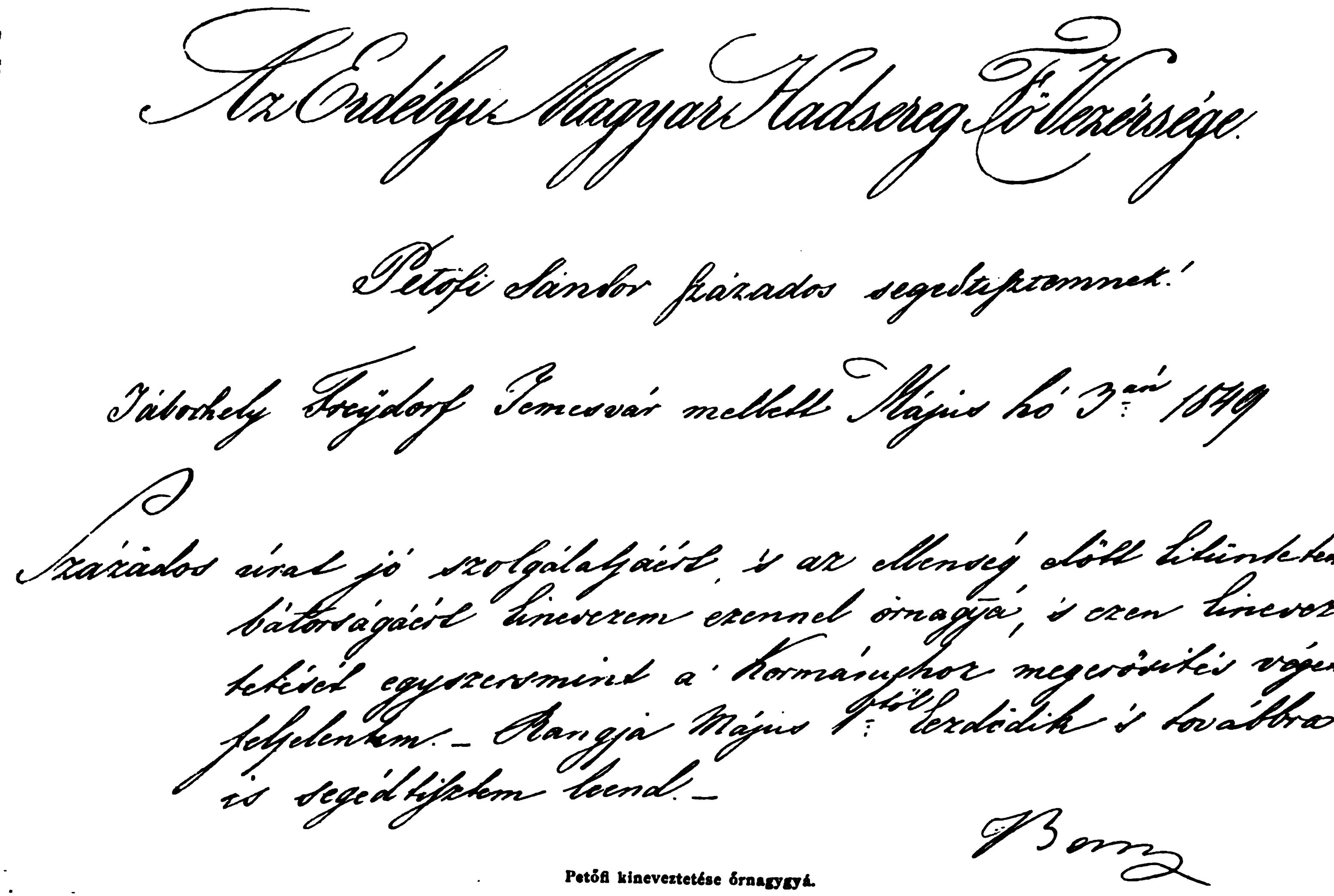
Erre néhány nap előtt Petőfy Sándor itt, Debreczenben őrnagyi öltözetben előttem személyesen megjelent. Én őt a sajtóvali ezen visszaélése miatt kérdőre vonván, figyelmeztetém, mennyire helytelen (kihuzva: »és lovagiasság nélkül«) ollyasmit a nyilvánosság elé hozni, minek nyilvánítása nemcsak a lovagiassággal meg nem egyez, hanem a mostani bonyodalmak közt káros meghasonlást is idézhet elő, azt tanácsolván

továbbá neki, hogy azon esetben, ha journalistai hajlamát ilyetén nem nyilvánosság elé való tárgyakra nézve sem képes fékezni, nyujtsa be inkább tisztjérőli lemondását, megjegyezvén egyszersmind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja, sem öltözete nem illeti, miután a hadügyminister által őrnagygyá kinevezve nincs. Mire ő kijelentvén (idegen írással beszúrva: »*hogy a kérdéses levelet csak magyarra fordítá*«) egyben szabadsággali (beszúrva: »távozását«) óhajtá, én pedig orvosi bizonyítvány benyujtására utasítván (kitörülve: »*Mindezek után Petőfyt*«) bevallá, hogy nem bír azon önmegtagadással, mely a katonaságnál szükséges és ennélfogva a ·/.·/. alatt idezárt lemondványát benyujtá. Mielőtt azonban én a lemondásnak 3·/. alatt ide mellékelt elfogadását neki kézbesítettem volna, tőle mai napon Szolnokról a 4·/. alatt idezárt (felül beszúrva, de újból kitörülve: »*s minden fegyelmet méltán sértő*«) levelet vettem.

Kérem hadügyminister urat, méltóztassék ezen egész ügyet azon (kitörülve: »figyelemre méltatni, melyet azon«) káros befolyás tekintetéből, melyet az illyetén pajzán kihágások az egész hadsereg fegyelmére, az előljárók iránt tartozó tiszteletre, következéskép a veszélykörnyezett hazára nézve gyakorolhatnak, kellő figyelemre méltatni.

Elmellőzvén saját személyes tekintélyemet, egyedül csak jelen tiszti állásomat, mint hadügyminister kivánom (kihúzva e szó: »*kérem*«) tekintetbe vétetni (kihúzva: »minélfogva könyörgöm«); méltóztassék azért az ügyet (kihúzva: »s minden részleteket«) kimerítőleg tárgyaltatni, s megsértett nevem, becsületem és hazafiságomnak példás elégtételt adatni; (kihúzva ez a mondat: »melyet jelen függő (precarius) állásomban eléggé nem védhetek, ily helytelen megtámadások ellen biztosítani«) mert úgy hiszem, a legközelebb múlt idők eseményei és fáradozásaim eredményei elég tanuságai annak, hogy mennyire alaptalanok Petőfy népköltőnek aljas vádjai (kihúzva: kinyilatkoztatom egyszersmind, hogy hadügyministeri helyettesítésemet, elegendő hatály hiányában, hosszabb ideig nem viselhetem és könyörgöm ezen ministerium kormányrúdját erős kezekbe fogva, mielőbb átvenni méltóztatnék.«)

Petőfy századost illetőleg (kitörülve: »vétkes aljasságát aljas levelére nézve,«) még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros Lázár altábornagy és volt hadügyminister úr által alapos oknál fogva történt rendreutasítása miatt már február hóban beadta századosi tisztéről való lemondását és ez a hadügyministerium f. é. a/h. 4162. sz. a. költ intézvénye szerint el is fogadtatott. Később ugyan Bem altábornagy őt ismét századossá kinevezte, de a hadügyministerium által e rangjában meg

Az Erdélyi Magyar Hadsereg Fővezérsége.

Petőfi Sándor százados segédtisztemnek.

Táborhely Freydorf Temesvár mellett Május hó 3án 1849

Százados úrat jó szolgálatjaiért, 's az ellenség előtt kitüntetett bátorságáért kinevezem ezennel őrnagyá, 's ezen kinevez-tetését egyszersmind a Kormánynyhoz megerősítés végett feljelentem. — Rangja Május 1ső töl kezdődik 's továbbra is segédtisztem leend. —

Bem

Petőfi kineveztetése őrnagygyá.

nem erősíttetett, annál kevésbbé kapott őrnagyi Patenst, valamint Bem altábornagy úr által sem lőn a csatatéren őrnagygyá kinevezve, következéskép, mint ilyen nem is tekinthető; továbbá Petőfy sem szabadsági engedelmet, sem erről szólló bizonyítványt nem kapott, mégis eltávozott és saját kényéből hajhászkodik Pesten, hihetőleg vétkes szenvedélyét, a nép izgatásával kielégítendő.

Petőfy már két izben sérté meg büntetést érdemlő módon nyilvános lapokban az elöljárói iránt tartozó tiszteletet és nem átalla színt ily módon tisztelettel megőszült volt hadügyministerünk, Mészáros altábornagy urra, egy gúny-költeményt közre bocsátani.

Végre említés nélkül nem hagyhatom, hogy Petőfy elég vakmerő volt levele végén felőlem azon gyávaságot föltenni, miszerint neveletlen, otromba levele következtében tőle bocsánatot kérendek, sőt nem érdemlett őrnagyi rangjában megerősítendem, ezen aljas elbizakodottságot és szemtelen követelést, a véle tartandó vizsgálatnál főleg figyelembe ajánlván, tekintetbe kérem vétetni, miszerint méltatlanság volna (kihúzva: »*bűntelenül lakolás*«) legszigorúbb bűnhődés nélkül ily aláváló módon megtámadhatni (kihúzva: »*ily szemtelenűl*«) oly férfiú becsületét, ki hazájáért küzdve ez iránti szeretetből életét számtalan (kihúzva: »20«) csatákban veszélyeztette.

(Az alábbi rész keresztűl van húzva: »Egyébiránt Petőfynek elfogatására innen együttal a Pesti térparancsnokság is utasítva lévén, iránta további rendelést Hadügyminister úrtól várand.«)

Ez az eredeti szöveg teljesen külömbözik attól, a mit Klapka Emlékeim czímű munkájának 148—151-ik lapjain közöl. Klapka a levelet saját tetszése szerint, a mai viszonyoknak megfelelőleg alakítá át.

Látható továbbá még az is, hogy Klapka abban az időben absolute nem tartotta Petőfit annak, a minek most nevezi »legnagyobb költőnk«-nek, hanem egyszerű »népköltő és néplázító« epithetonokkal ruházván fel, igenis abból a czélból értesíté Görgeyt, hogy bánjon el vele lehető legerélyesebben.

Nézzük már most, hogy adja elő maga Petőfi ezt az ügyet. Petőfi, Arany Jánoshoz intézett, s Pestről 1849. május 17-éről kelt levelében e dologról a többek közt a következőket írja: »........ Budát ostromolják a mieink, de még be nem vették. *Őrnagyi lemondásomat nem fogadták el; három hétre szabadságot adtak;* itt töltöm-e vagy máshol, nem tudom, mert általában semmit sem tudok.«

E sorokból látható, hogy Petőfi és Klapka állítása közt ellentmondás van. Petőfi azt állítja: »három heti szabadságot adtak«; Klapka pedig így

szól: »Továbbá Petőfi sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, mégis eltávozott...«

Ugyancsak Arany Jánoshoz intézett egy másik levelében, mely tíz nappal később Nagy-Szalontán kelt, még ezt mondja: ».... Ide mellékelt lemondásomat add be a hadügyminiszteriumnak s mondd meg Korponai alezredesnek, hogy lemondásom irásbeli elfogadását s érdemjelem oklevelét te neked adja át, te aztán majd felhozod Pestre...«

Magát az esetet részletesen Bem tábornokhoz Pestről 1849. május 17-éről keltezett s franczia nyelven írt levelében mondja el a következőkben:

»Tábornok úr! Engedje meg, hadd beszéljem el a sötét és keserű napokat, melyek fejem fölött átmentek, mióta az a szomorú kénytelenség ért, hogy önt el kelle hagynom; önt, legnagyobb tiszteletem és szeretetem tárgyát... Mielőtt a hadügyminiszteriumnál magam jelentkezném ügyemben, már rendeletét vettem, hogy jelenjek meg előtte, a mit meg is tettem. Az ideiglenes hadügyminiszter Klapka tábornok hideg volt, sőt goromba... Itélje meg tábornokom, kérem. Bátorkodom párbeszédünk egy részét szóról-szóra leírni:

— Ki tette közzé a Bem tábornok levelét a Vécsey tábornok ügyében a *Honvéd* czímű lapban?

— Én.

— S hogy merte ezt tenni?

— Mert parancsom volt rá.

— S ki parancsolt.

— Bem tábornok.

— Az nem igaz!

— De igaz miniszter úr. Én nem szoktam hazudni sem önnek, sem senki másnak a világon.

— De mindenki azt állítja, ön azt a levelet magától közölte, a nélkül, hogy Bem tábornoktól parancsa lett volna rá.

— Tehetek én arról, a mit az utczán fecsegnek?

— Debreczenben marad ön, míg e tárgyban a Bem válasza megérkezik.

— Szivesen itt maradnék, de fontos dolgaim vannak Pesten s holnap oda kell utaznom. Azt hiszem elég, ha becsületszavamat adom.

— Az nem elég... stb. stb.

Így bántak velem tábornokom! s nem is ez volt a hadügyminiszter egyetlen és legnagyobb sértése. Hasonló modorban tovább beszélt velem

egy óránál; s nem is lett volna erőm nyugodtan maradni, ha nem önért szenvedtem volna mindezt, jótevőmért, hazám szabadítójáért!

Ily jelenet után egyetlen teendőm volt újra lemondani, mert nem is akartam, nem is maradhattam tovább olyan hadsereg tagja, melynek minisztere egy tiszt becsületszavának nem ad hitelt. Elfogadta lemondásomat. Szolnokról írtam neki magaviseletéhez illendő hangon már mint polgárember s nem katona; mindamellett itt befogatott s nem restelte eltagadni, hogy elfogadta volna lemondásomat s azt állítani, hogy ennélfogva még hatósága alá tartozom, s ha nem volnék Petőfi, levelemért huszonnégy óra alatt felakasztatna.«

Bem erre tudvalevőleg 200 frt útiköltséget küldött Petőfinek, s hívta, menjen hozzá. Erre Petőfi a többek közt a következőket írja a hős lengyelnek: »... Elgondolhatja, hogy legforróbb vágyam volna ismét önnél lehetni, mindig ön mellett maradni, jóltevőm, atyám! De hajh! a sors úgy akarta, hogy ez teljességgel lehetetlen legyen; csak néhány napja, hogy teljes és örökös lemondásomat a hirlapokban közzétettem .... Én nem lehetek többé katona, főkép azért, mert bosszuállással jártak el ellenemben, kiszámított és nemtelen bosszúállással, a mely nem is szünnék meg, a míg csak katona volnék s miattam talán önnek is kellemetlenségei volnának, a miért pártfogol.«

Egyúttal visszaküldte Bemnek a 200 frtot, de később mégis engedett unszolásainak s már julius 22-én az ősz vezérnél volt Marosvásárhelyen.

Feleségéhez írt, s 1849. julius 29-én kelt *utolsó levelében* az alábbiakban írja le azt a megható jelenetet, midőn Bem apóval újra találkozott:

»Bemmel Bereczken találkoztam; megálltam hintaja mellett s köszöntem neki, ő odapillant, megismer, elkiáltja magát s kinyujtja felém karjait, én fölugrottam, nyakába borultam, összeölelkeztünk és csókoltuk egymást, »mon fils, mon fils, mon fils,« szólt az öreg sírva. A körülálló népség azt kérdezte Egresi Gábortól: »Fia ez a generalisnak?« most még sokkal nyájasabb, atyaibb irántam, mint eddig, pedig eddig is az volt.

Ma azt mondta a másik segédtisztnek: »Melden Sie dem Kriegsministerium; aber geben Sie Acht, melden Sie das wörtlich: »Mein Adjutant, der Major Petőfi, welcher abgedankt hat wegen der schändlichen Behandlung des Generals Klapka, ist wieder in Dienst getreten.«

Sajnos!

Két napra ezután volt a segesvári csata, a hol nyoma veszett.

HENTALLER LAJOS.

Petőfi a táborban.

(Révész Imre festménye.)

PETŐFI SZOBRA.*)

Mintha most is azt mondaná:
Talpra magyar!
Lába szinte előre lép,
Mozdul a kar.
Messze néző szemével a
Jövőbe lát,
Keresi ott a szép s dicső
Magyar hazát.

Ajka most még szózatosabb,
Mint valaha,
Még távolabb határokig
Zeng a szava.
Meghallják a messze lakó
Népek is azt,
S ott is minden szent érzeményt
Talpra riaszt.

Egymás után felelgetik:
Igen, igen!
Megértettük a szavadat,
Nem idegen.
A szabadság érzelmiben
Egyek vagyunk,
Rabok lenni soha soha
Nem akarunk!

*) A költő dunaparti ércszobra Budapesten. Az országos kiállitás alatt (1885) csehek, francziák, lengyelek keresték fel, — koszorukkal, ódákkal ünnepelve a költő emlékét.

S átkelnek a határokon,
Jőnek ide,
Uj koszorut illesztenek
A régire.
Hódolattal körülveszik
A dalnokot,
A ki előtt nincs tér, idő —
Egyre nagyobb.

Mintha most is buzditana
Dalaival,
Mintha kevés volna neki
A diadal,
Azt akarja, egész világ
Jőjön ide:
Szabadságnak nincs még elég
Igaz hive!

DALMADY GYŐZŐ.

Petőfi segesvári szobra leleplezésére.

Daloltam én is egykor hős haláláról,
Bár gyönge hangon, szívem melegében...
Dalom ma milliók ajkára szállott,
A te ajkadra, drága magyar népem!
S ha szabadság derül reánk dalodra:
Petőfinek csak az lesz méltó szobra!

Stubnya-fürdőn, 1897. julius 31.

Szász Károly

A hazáról.

(Vaszary János rajza.)

LÉLEKTANI JEGYZETEK PETŐFIHEZ.

A nagy költők nemcsak vigasztalóink az élet homályában és ködében, hanem világosítóink, útmutatóink, mestereink. Nagyságuk, röviden szólva, abban áll, hogy lelkök világát, egész gazdagságában, fényében, tisztaságában tudják feltárni előttünk. Nem is csupán a maguk lelkét forrongó képzeteivel, érzelmeivel, gondolataival: hanem a minmagunkét, a másokét, az emberét. Az emberi lélek képét és mozgalmait legfinomabb és leggazdagabb változatosságában ők mutatják föl; s a művészetnek jellemző erejével tisztábban, világosabban, kibélyegzettebben mutatják, mint a valóságnak futó, bonyolodott, sokszor zavaros, kendőzött és takarózó benyomásai. Innen a lélektani vizsgálódás minden időben sűrűn fordult a költőkhöz anyagért, bizonyítékokért, példákért. Homér és Sophokles, Dante és Shakespeare, Petőfi és Arany a mit magukról és másokról mondanak »az életnél és történetnél igazabb költeményeikben«: bizonyára a legdúsabb és legbecsesebb anyagot, utalásokat, felvilágosításokat nyujtják, nemcsak a szorosabb értelemben vett művészi, hanem az általános lélektanhoz.

Ennek, különösen az érzelmek tanának köréből egyetlen tételt kivánnék ez alkalommal kiemelni, nemcsak abból az okból, mert a művészi lélek alkotó folyamataira rendkívül erős világot vet, hanem főképen azért, mivel épen Petőfi költészete igen érdekesen és tanulságosan példázza. Az ***érzelem átterjedésének*** törvénye ez, melyet már Hume Dávid megvilágított az emberi természet vizsgálatában; Spencer Herbert terjedelmesen alkalmazott lélektanában az értelmi munka zavarainak magyarázatára; s végül Höffding az érzelmek épen azon tulajdonságainak mintegy alaptörvényeül fejtegetett, melyek a művészi lélek életében a legfontosabbak. Ő maga ***expansiónak*** nevezi; az ***átterjedés*** azonban élesebben és határozottabban jelöli meg, a mit alatta ért.

Népszerű formulában akként fejezi ki, hogy minden erős érzelem egyeduralomra törekszik a lélekben s összes szellemi tevékenységünket a maga szinével vonja be. Látni való, hogy valójában csak annak az egyetemes törvénynek belső világunkra vonatkoztatott érvényéről van szó, mely szerint az erős mindig és mindenütt uralkodni akar s elnyomja a gyöngébbet. Minden kép, mely lelkünkben szemléletünkből, emlékeinkből vagy képzeletünkből megszövődik, megfelelő hangulatokat és érzelmeket, kedvet vagy kedvetlenséget, örömet vagy fájdalmat hoz magával. Ezeket az érzelmeket a képek teljesedése és kapcsolódása fejleszti, mélyíti és erősíti. A melyik nagyobb erőre kap közülök, az a saját erejénél fogva átterjed olyan új képekre is, melyekkel semmi, a maga és ezek természetében gyökerező kapcsolata nincsen. A szerelmes Petőfinek »még a füst is rózsaszinű« s levertsége, hogy kedvesével nem találkozhatik a szinházban, rossznak érezteti a szinészeket, silánynak a darabot, sötétnek az egész világot. Érzelmeink általában lassúbb mozgásúak, nehezebben jönnek-mennek, módosulnak, mint a röpkébb képek, melyeknek szárnyán érkeznek. Az érzelmek és képek mozgó, változó képességének ebből a különbözéséből következik, hogy valamely érzelem még fogva tart bennünket akkor is, mikor a vele eredeti kapcsolatban állott kép már elhalaványodott tudatunkban, vagy elszállott belőle. Spencer Herbert rámutat arra is, hogy érzelmeink sem egyenlően maradósak: a fájdalmasak szivósabb életűek, mint az örvendetesek. Egy nagy csapás nyoma akárhányszor megmarad teljes életükön át egész érzésvilágunkban; bármilyen nagy örömé ritkán. Az így begyökerezett, uralkodó erőre kapott érzelem azután átterjed minden újonnan nyert benyomásra, újonnan felmerülő képre s hosszabb vagy rövidebb időn át a maga szinével borítja be. A mi másnak öröm, a sebzett szívnek új fájdalom forrása az is.

Könnyű belátni, milyen értékes tanulságokat nyujt mindez a művészi képzelet folyamatainak megértésére. Az érzelmeknek ez az átterjedése, lelki életünknek ez a törvénye képezi alapját annak, hogy ugyanazokat a jelenségeket, alakokat, eseményeket más és más hangulatunk szerint, más és más érzelemnek állandóbb vagy átmenő uralkodása alatt: szinében, alakjában, sőt jelentőségében másnak és másként látjuk. Jó vagy rossz kedvünkben s ezeknek végtelen számú változataiban másként és másként tűnik fel előttünk ugyanaz a dolog s egyikünk előtt ilyennek, másikunk előtt meg amolyannak. A küzdő emberiségnek ugyanaz a képe állott Longfellow előtt, midőn az *Excelsiort* irta, mint Madách előtt. De milyen mássá lesz az a kép, a mint az egyik és a másik költő érzelemvilágán

keresztül, ettől áthatva, elénk kerül: amannak színét és jellemét az a büszke és lelkes bizalom adja meg, melyet az amerikai költő szivébe az őt körülvevő életnek czéljai felé való biztos és eleven haladása sugároztatott; emezét, Madách egyéni keservén kívül, a csüggedésnek és reménynek az a vegyülete, melylyel a magyar nemzeti élet bizonytalansága, hihetetlen fordulatai, erőfeszítései és visszaesései dobogtatták a szíveket. Ime érzelmeink átterjedése olyan benyomásokra, képekre, melyeknek az érzelmek keletkezéséhez semmi vagy kevés a közük.

A *Zalán futása* nemcsak elegikus hangon indul meg, hanem tele van elegikus részletekkel, édesen-borús színekkel és hangokkal; mintegy moll-akkordokkal kiséri végig a honfoglalásnak emelő, lelkesítő jeleneteit. A mint kétségtelen az, hogy a költeménynek fő varázsa épen ebben fekszik, ép oly kevéssé tagadhatjuk, hogy ennek az elegikus hangnak forrása nem a tárgy természete, hanem a költő szíve: az a borongás, melylyel a jelen szomorú viszonyai töltötték el, észrevétlenűl átterjed a nagy mult dicső képeire. Petőfi balladái és történeti iróniái talán még világosabban tüntetik elénk ezt a folyamatot. A nagy nemzeti fellángolásnak forradalmi, mindent átható haragjában ég minden zsarnoki és idegen uralom ellen. Ennek a haragnak, sőt királygyűlöletének szikra-özönében tünnek föl előtte s általa előttünk *Bánk bán*, *A király esküje*, *Kont és társai.* A balladai megdöbbenés, részvét, félelem, a véres képek borzalma, mind ebbe az érzelembe olvad; ez uralkodik a költő és tárgyai fölött s a subjektivitásnak szinte fékezhetetlen erejével tör elő, keresztül a műfaj korlátain is. Ugyanez az érzelem, csak más változata az, mely a *Dobzse Lászlót* és *Kún László krónikáját* áthatja: a harag, mely gúnynyal támad a kegyeletre, komázik a történet árnyékaival, csörgősipkát nyom a fejökbe és irgalmatlanul ironizál. Nyugtalansága, képeinek és kifejezéseinek szándékos alantisága: hevét és mélységét is eléggé éreztetik. Petőfinek ez a jelenből fakadt, lelkébe ennek képeivel gyökerezett haragja az oka nemcsak annak, hogy a múlt képeit ilyeneknek látja, hanem annak is, hogy a múlt képeiből már ebben az időben csak azokat látja, melyek vagy természetöknél vagy egyik-másik mozzanatuknál fogva alkalmat szolgáltatnak kitörésére. Az említettem összes költemények 1848-ból valók.

A magunk érzelmeinek ez az átvitele a dolgokra, régibb benyomásokból maradt hangulatainknak ez az átáradása az újakra, az a különböző szinű szemüveg, melyen keresztül az embereket és a dolgokat nézzük: ez képezi, egyéniségünk állandó tulajdonai mellett, annak az okát, hogy a művészetben nem beszélhetünk a tárgyak elavulásáról.

Homér óta úgyszólván minden költő énekelt hősökről és harczokról, s a hősök és harczok minden igazi költőjének maig megvolt és megvan közönsége és hatása. De másként látott és érzett hősökről énekeltek. S ennek a másként látásnak és érzésnek nemcsak az a magyarázata, hogy a hősök és harczok képe a valóságban is módosult, változott; nem is csak a költőknek különböző és állandó lelki alkata: hanem az egyéni életviszonyaikban gyökerező érzelmi mozzanatoknak végetlen gazdagsága. A költői egyéniségeknek természetalkotta változatosságába más, új és ezerféle változatot hoznak az életnek azok a benyomásai, melyek érzelmeink világát táplálják és kormányozzák. Mindez a költészet tárgyainak is, felfogásban, alakításban, hangban megszámlálhatatlan változatát, megújuló életét jelenti. A hős nemcsak Zrinyinél és Aranynál különböző; de más a forradalom előtti és utáni, az ifjú és öreg Aranynál is.

Vegyük a kezünkbe két nagy költőnk énekét, melyben mindaketten azt az érzelmet fejezik ki, melylyel bennök a halálnak és a dicsőségnek együtt, egymás mellett feltünő képét tekintik. Az egyik nemcsak természettől heves és képzelgő, hanem fiatal, épen húsz esztendős, csak egy éve lépett föl nyilvánosan az ország első folyóiratában s a dicsőségnek legelső, legizgalmasabb s ennélfogva legkizárólagosabb mámorában él. Ezzel szemben semmisnek lát mindent, még a halált is. A dicsőség vágya és hite ama mélységének és teljességének, mely egész lelkét elfoglalva tartja, bizonyos tárgyi alakban ad kifejezést, melyen azonban subjektivitása erősen és tisztán sugárzik át. Az ifjú költő, »sok szenvedésnek gyermeke,« haldoklik s kétségbeesett anyja vissza akarná rimánkodni a haláltól, megemlékezvén róla, hogy egy álom valamikor hosszú életet igért neki. A fiú igy vigasztalja:

Anyám, az álmok nem hazudnak:
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él.

Petőfi *Jövendőlése* ez a vers, mely eredetileg az *Alom* czímet viselte. 1843-ból való s Kecskeméten iratott. Érdekes adataink vannak rá, hogy ugyanaz az érzés, mely ennek a költeménynek indítékát képezi, Petőfi akkori életviszonyaira, személyes összeköttetéseire is határozó befolyást gyakorol. Régi barátjával, Szeberényi Lajossal épen ezidétt zördül össze mindörökre, még pedig nehány költeményéről, közöttük épen az *Álom*-ról mondott kesernyés birálata miatt. Költői önérzete, dicsőségvágya ragadta,

minden benyomását ehhez méri s ennek az alapján itéli meg. Semmi kétsége, hogy az ő dicsősége győzni fog a halálon s ennek a képe elveszti szemeiben borzalmasságát: neki nem jelenti a véget.

Egy öreg költőnek homályosuló szemei előtt is feltűnnek ezek a képek: együtt, egymás mellett a dicsőség és a halál. Egész életében nyugodtabban nézte az életet; benyomásait, a nélkül, hogy kevésbbé vette volna szivére, megszokta érlelgetni, birálgatni, sokszor rejtegetni is. Már hatvan éves s a sok testi és lelki szenvedés megviselte. Fontolgató, aggodalmaskodó természetét az élet csalódásai, tapasztalásai még fokozták. Az életnek sok mindenféle értéke, közöttük a dicsőség aranypénze is, becsben leszállott előtte. Hozzájárult egy névtelen támadás keserűsége, mely a rég hallgató költőt új föllépése alkalmával érte s mélyen sebezte. Megjelenik előtte a halál képe s erősebbnek érzi az élet minden erejénél, ő, a ki a *Szondi két apródjá*ban még oly tehetetlennek látta a lélek nagyságának emlékével, a hírrel szemben. Arany az *Ének a pesti ligetről* czímű költeményét, melyet 1877-ben írt, ezzel a strófával fejezi be, Toldy Ferencz élete munkájának nagy emlékéről a városerdő névtelen síremlékéhez szállván képzeletében:

Nyerd bár világi életedben
Ég s föld minden koszorúit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sírkő rád olvas: *Fuit.*

Ime, a dicsőség és halál képe és viszonya Petőfinek és Aranynak, az ifjú Petőfinek és az öreg Aranynak, a szív első lázában égő Petőfinek és az utolsó csalódásától sebzett Aranynak lelkében és költészetében. Amannak büszke elragadtatása átterjed a halál zord képére s csak örök dicsősége kapujának látja; emennek méla csüggedése átterjed dicsőségének ragyogó emlékeire s ezeket sem nézi másnak, mint a halál martalékának.

Beőthy Zsolt.

PETŐFI PESTI LAKÁSAI.

A piaristák épületének Kötő-utczai része, kilátással a Petőfi-térre. (Goró Lajos rajza.)

Petőfit nyugtalan szelleme s a sors »fondor kénye« ide-oda hánytavetette életében. Gyermekéveit a tőle annyiszor megénekelt Alföldön, az »arany kalászszal ékes rónaságon« tölté; katona- és vándorszínész korában a Dunán és Tiszán túl levő vidékeket kóborolta be; járt a Kárpátoknak »fenyvesekkel vadregényes táján«, járt Erdély bérczei között, sőt Horvátországban is megfordult: de legtovább tartózkodott Budapesten. Költői pályája java részét itt futotta be; itt folyt le életének legnevezetesebb korszaka, költeményeinek legtöbbjét itt írta; géniusza itt kelt országot-világot hódító útjára, itt élte házassága boldog napjait, itt volt vezére a »tizek« lelkes csoportjának s végül itt állt élén a magyar ifjúságnak amaz örökre emlékezetes napon, melyen az ő megváltó szavára a sajtóról lehullott a bilincs.

Tíz éves fiúcska volt, mikor először került a fővárosba. Pest akkoriban egészen német város volt, még és szülei német szóra adták ide. Egy józsefvárosi házmesternél lakott, de hogy melyik utczában és házban? nem tudjuk. Csak azt tudjuk, hogy mint kis fiú két évet töltött Pesten. Az első évben (1833—34-ben) a lutheránus, a másodikban (1834—35-ben) pedig a piarista gimnáziumba járt. A piaristák épületének a Kötő-utcza felől eső részében, a bejárattól balra levő három ablakos,

boltozatos teremben, ott tanulta 194-ed magával tudós Nagy Márton professzortól a latin nyelv elemeit. Iskolába sietve hányszor tekinthetett a jobbra nyiló tér felé, mely ma az ő nevét viseli, szünnapokon hányszor játszhatott pajtásaival a Dunapart ama helyén, hol ma szobra emelkedik!...

1835 nyarán hagyta el Pestet, hová csak négy évvel utóbb, 1839. február havában tért vissza. Akkor már meghasonlott atyjával; odahagyta a selmeczi lyceumot és télvíz idején gyalog jött Pestre. Néhány hónapig a nemzeti szinháznál statiszta-szolgálatokat tett. Mint maga mondja »Úti rajzai«-ban: »Hordta a színpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladt serért, borért és tormás kolbászért.«

Aztán katonává, majd, követve régi hajlamát, vándorszínészszé lett. Mint vándorszínész több ízben megfordult Pesten, de mindig csak egy-két napra; így 1842-ben karácsonykor, mely alkalommal megismerkedett Bajzával és Vörösmartyval. A két ünnepelt író szivesen fogadta őt, kivált Vörösmarty, kinek annyira feltűntek Petőfinek az Athenaeum-ban megjelent első versei, hogy neve alatt régibb írót vélt rejtőzni.

1843 nyarán nem sikerülvén fölvétetnie Fekete Gábornak Pozsonyban működő színtársulatába, Nagy Ignácz meghívására Pestre jött, hogy lefordítsa James »Robin Hood«-ját és Bernard »Negyven éves hölgy«-ét, a Kisfaludy-Társaság kiadásában megjelenő »Külföldi Regénytár« számára. Néhány hétig barátjánál: Fekete Lajosnál lakott, a Stáczió- (most: Baross-) utcza elején, a 3. számú házban, földszinti utczai szobában, s oly szorgalmasan dolgozott, hogy csakhamar elkészült Bernard regényével. Julius végén Fekete Pozsonyba menvén, Petőfi maga bérelt szobát az Ország-úton (most Muzeum-körút), a muzeummal szemközt levő ház emeletén. Pálffy Albert és Lauka Gusztáv, a kikkel megismerkedett, mindennapos vendégei valának itt. Minthogy a Nagy Ignácztól kapott előleg már fogytán volt, s »Robin Hood« fordítása csak lassan haladt előre, egyik barátjának sürgetésére Gödöllőre vonult, a hol rövid időn az imént említett regényt is befejezte.

A kapott tiszteletdíjból felruházkodván, ismét vándorszínészszé lett. Egy kis társasághoz szegődött, mely Diószegen és Székelyhídon játszott. De a társaság felbomlott s Petőfi Debreczenbe ment. Itt töltötte a telet betegen, nyomorúságban. Tavasz nyiltával fölkerekedett Pestre, hogy betegsége alatt összeírt költeményeinek kiadót keressen.

Pestre érve, barátjainál: Kemény Mihálynál és Sass Istvánnál szállt meg. Valószinűleg akkor volt első izben vendége Várady Antalnak is. Költeményeinek kiadását Vörösmarty ajánlatára a Nemzeti Kör vállalta magára. Vörösmarty arról is gondoskodott, hogy Petőfi állandóan a

fővárosban maradhasson. Vahot Imrének ajánlá, ki a »Regélő« szerkesztését sógorától, Erdélyi Jánostól átvette s lapja mellé, melyet »Pesti Divatlap« czímen szándékozott folytatni, segédet keresett.

Petőfi örömest foglalta el a neki fölajánlott állást s ettől kezdve egész 1848 őszéig, eltekintve időnkénti faluzásaitól és utazgatásaitól, állandóan a fővárosban lakott.

Mint segédszerkesztőnek Vahotnál szabad lakása volt. A szerkesztői szállás eleinte (juniustól szeptemberig) az Ország-úton, a Kunevalder-féle házban volt, melyet »terménytár«-nak is neveztek. Ez a ház a műegyetem helyén állott.

A Kunevalder-házban Petőfi az első emeleten lakott, nagyon szűk, de elég világos és tiszta szobában, melynek ablakai kelet felé, a folyosóra nyiltak. Ablakaiból a józsefvárosi, többnyire földszintes házak fölött egész a szabad mezőre lehetett látni. A szoba alig 4—5 láb széles és legfölebb 2—2½ öl hosszú volt, úgy hogy Petőfi barátai élczelődtek is fölötte, mondván: miért lakik oly kis szobában, hiszen abban nem lehet nagy emberré?

1844-ben Szent-Mihály-napkor Vahot s vele Petőfi a Hatvani- (most Kossuth Lajos-utcza) s a Magyar-utcza sarkán lévő 526. számú (uj helyrajzi száma: 444) házba költözött, melyet akkori tulajdonosáról közönségesen csak Kölber-háznak neveztek. Jelenleg Takáts Lajos fűszerkereskedő tulajdona. Mióta Takáts megvette, némi változáson ment által. Uj tulajdonosa a régi két emeletre még egy emeletet rakatott s a szűk csigalépcsőt kényelmesebb lépcsővel cserélte föl.

A Takáts-féle Kossuth Lajos-utczai ház II. emeletén levő kis udvari szoba, ahol Petőfi 1844—45-ben lakott.

(Dörre Tivadar rajza.)

A lakás azonban, melyet Vahot a II-ik emeleten bírt, most is olyan, mint volt ötvennégy évvel ezelőtt. Részben a Kossuth Lajos-utczára, részben a Magyar-utczára néz, s bejárata balkéz felől, a lépcső közelében van. A széles folyosóról az előszobába lépve, jobbra kis ajtót találunk, mely fölötte kicsi, alig négy lépés hosszú és három lépés széles szobácskába nyílik. A szoba oly kicsiny, hogy ágynál, asztalnál egyéb bútor nem igen fér el

benne. Ebben a szobában 1844. szeptember végétől 1845 elejéig lakott Petőfi. Itt írta a »Helység kalapács»-át, »János vitéz»-t s azokat a víg dalokat, melyekből akkori derült kedélye sugárzik. Mikor néhány évvel ezelőtt e szobát megtekintém, lomtárul szolgált. Úgy látszik, előbb konyhául használták, mert tűzhelyet és vizvezetéket találtam benne. Kölber Ferencz urtól tudom, hogy abban az időben, mikor Petőfi az ő szülei házában lakott, szobácskájának bejárata a folyosó felől volt. Szobájából a kis szőnyegajtó Vahot lakásának egyik szobájába vezetett, s ezen az ajtón át érintkezett a szerkesztő és segédje egymással. Szobájáról Petőfi maga is megemlékezik »A naphoz« czímű költeményében, melyben panaszkodik a nap ellen, hogy nem akar besütni szobájába. Panasza nem volt alaptalan, mert szemben szobájával a Zrínyi-ház magas tűzfala, jobbról a kiszögellő konyha tetőzete elfogta a világosságot. Ha a nap útjában el is vonul a ház fölött, legfölebb a kis udvarba nézhet le, de az említett szobácskába nem pillanthat be soha.

1845 elején néhány hétre Vahot Sándorékhoz, a kecskeméti-utczai Wenkheim-házba költözött Petőfi, abba a szobába, melyben kevéssel előbb a váratlanul elhunyt Csapó Etelka lakott anyjával. Ott készültek azok a bús dalok, melyekben a költő Etelkát siratja.

1845. ápril 1-én Petőfi odahagyta a »Pesti Divatlap«-nál viselt segédszerkesztői állást s a felföldre utazott, a honnan csak junius vége felé tért vissza. Csakhamar ismét elhagyta a fővárost, és Kun-Szent-Miklósra, Borjádra meg Szalk-Szent-Mártonba rándult. Szeptember hóban került föl ujra s ekkor Várady Antalhoz költözött, kivel közösen bérelt egy földszintes szobát a Hatvani-utczai 6-ik (most Kossuth Lajos-utcza 10.) számú házban (régi helyrajzi szám: 587, mostani 504.), szemközt a Nemzeti Kaszinó épületével. E ház, melyet épen most építettek ujra akkor Koch Jakabé volt, most Koch Gusztáv és Koch Emma (Morlin Imréné) tulajdona. Petőfi és Várady albérletben laktak egy Takáts nevű becsületes csizmadiánál, és pedig valószinűleg a földszinten. Szobájuk kétségtelenül udvari szoba volt. 1846 elején meghívták harmadik társnak Tompát is, a ki több heti betegeskedés után akkor került ki a Rókusból. Kedélyesen folytak napjaik. Azonban Tompát 1846 tavaszán a bejeiek megválasztották papjoknak s elhagyta a fővárost. Petőfi is megunta időközönként a főváros porát, zaját, meg »kritikusainak csaholásait«, és falura ment, a hol csendes visszavonultságban egészen a költészetnek élt. Falun tölté az 1846. február és márczius elejét, s ott mulatott május és junius hónapokban is. 1846 junius végén Várady Antal megházasodott,

A Hatvani-utczai régi Jankovich-ház, a hol Petőfi 1846–47-ben, és a Koch-féle ház, a hol 1845–46-ban lakott.
(Ma Kossuth Lajos-utcza 6. és 10. sz. Mindkettő helyén uj ház épült.)

Petőfi pedig eladván összes költeményeit Emichnek, szeptember hó elején Szathmármegyébe utazott. Szathmárról csak novemberben vetődött ismét Pestre, Szendrei Julia képét hozva szivében. Ekkor maga bérelt szobát Friebeisz Istvántól, a Hatvani-utczai Jankovich-házban (régi telekszám: 585, mostani: 506; utczai házszám régente: 4, most: 6.), a régi Horváth-, most Pálffy-házzal szemközt. E házat taval bontották le. Petőfi szobája a második emeleten, az udvaron volt. 1846 karácsonkor még egyedül lakott. Ez kitűnik egyik leghangulatosabb költeményéből, a »Karácsonkor« czíműből, melyben panaszkodik, hogy a családok ünnepét egyedül kell töltenie. Utóbb azonban Pákh Alberttel osztá meg kis szobáját.

1847 tavaszán Petőfi ismét Szathmárba utazott, s 1847. szept. 8-án egybekelt imádott Juliájával. A mézes heteket Koltón tölté a fiatal pár, s miután ellátogattak Kolozsvárra, és Aranyékhoz Nagy-Szalontára, november elején Pestre tértek, dohány-utczai otthonukba.

A dohány-utczai szállást Petőfi kérésére Egressy Gábor vette ki. Augusztus 7-én kelt levelében értesíté erről Petőfit. »Szállást már fogadtam számodra — írja — közel van hozzánk (Egressy a Kerepesi-út és Síp-utcza sarkán lévő Marczibányi-házban lakott), a Dohány-utczában, Schiller-ház első emelet, most Kozmovszky lakik benne, a Marczibányi praefektusa. Három utczai szoba, alkoven, előszoba, gazdasági konyha stb. 650 v. frtért.« Drágább ugyan 150 frttal, mint Petőfi mondta — folytatja Egressy — de legalább ötvenet néztek a nélkül, hogy olyat találtak volna, mely minden kivánatnak megfelel. A sok közül tehát a kevésbbé rosszat választotta, úgy vélekedvén, hogy Petőfi pár forintnyi különbségért meny-

asszonyát Pesten legelőször val
nem vezetheti.

A dohány-utczai régi 373
számú (utczai szám jelenleg:
Petőfiék laktak benne, Schiller Ká
József ercsii serfőzőé.

Petőfiék e házban az emel

A régi Marczibányi-ház, a hol Petőfi 1849·
(Ma Ke

nagy szobát használták, melyhez a
engedték át. A kettő között levő

Különös érzés fogott el, mikor
1892 nyarán megtekintettem. Elős
voltam megtudni: nincs-e a háznal
év óta van benne s ki Petőfiékről eg
felelé fejét rázva kérdésemre a ház
az elhalt öreg házi úr gyakran
házban lakott. Azután fölmentem

üvegajtón becsengettem. Fiatal menyecske fogadott, a ki kérésemre készséggel megmutatta a lakást. Az előszobából három ajtó nyílik: a bejárattal szemközt levő a középső, egy ablakos szobába, a jobb kéz felől eső a konyhába, a bal kéz felőli pedig a hálószobába, mely a baloldali két ablakos szobával van kapcsolatban. Ebből a szobából a középső, s innen a jobb oldali két ablakos szobába jut az ember, melybe a konyha felől is van bejárás. Az utóbbi volt Jókai szobája, a középső az ebédlő, a baloldali pedig Petőfiék nappali és hálószobája. A lakás igen barátságos; nem nagy, mintha csak fiatal házaspárnak szánták volna.

Jókai leírása szerint Petőfi szobájának falait köröskörül a franczia forradalom kiváló alakjainak arczképei diszítették, melyeket Petőfi egyenesen Párisból hozatott. Ott volt Danton, Robespierre, Saint-Juste, Marat, ott madame Roland és Corday Sarolta. S a franczia forradalom hősei között Arany János is ott szerénykedett. Az iróasztalon Petőfi kedvencz költőjének: Bérangernak mellszobra állott, fölötte pedig Petőfinének Barabástól rajzolt arczképe függött. A bútorzat egyszerű, szerény volt. Legbecsesebb darabja a könyvszekrény, tele a franczia és angol irók díszkötésű műveivel.

Itt írta Petőfi a »Talpra magyar«-t; itt tanácskoztak ő, Jókai, Vasvári és Bulyovszky 1848. márczius 15-én reggel, hogy mit kell tenniök; itt határozták el Petőfi indítványára, hogy a sajtót rögtön fell kell szabadítani s innen indultak az úri-utczai Pillvax-kávéházba, hogy az ifjúsággal egyesülve, a határozatot végrehajtsák.

Öt évvel ezelőtt, 1893. február 17-én érdekes vendége volt e lakásnak. Jókai kereste föl. Közéletünk egyik kiváló szereplőjével jött, a ki szíves volt ez alkalomra engem is meghívni. Képzelhetni: mily hatással volt a nagy íróra, mikor negyvenöt év mulva ujra átlépte Petőfi s az ő egykori lakásának küszöbét. Mint huszonhárom éves ifjú hagyta el s mint közel hetven éves agg látta viszont. S mégis mintha csak az imént távozott volna: minden egyes bútornak meg tudta jelölni a helyét. »Itt állt Petőfi iróasztala — mondá a két ablak között lévő térre mutatva — s itt volt a könyvszekrény.« A hálófülkét Petőfi dolgozó szobájától elválasztó üvegfal, a szárnyas ajtók, az ablakok s a kályha régi ismerősökként köszönték. A mult emlékei felujultak lelkében, hosszan merengve nézett körül. Minden úgy van még, mint volt régen, csak a bútorzat más és mások az emberek, kik e falak közt élnek. Hová lettek a régi lakók? Egyiket elsöpörte a forradalom vihara: ott porlik valahol Erdély bérczei közt; a másik is rég eltünt az élők sorából. Csak ő, a harmadik lakótárs van még életben....

Saját szobájában, Márczius 15-ének emléke foglalkoztatá leginkább. Ifjúi tűzzel beszélte nekünk, hogy mikor ez emlékezetes napon Petőfivel, Vasvárival és Bulyovszkyval e kis szobában együtt valának, ő és Bulyovszky a tizenkét pontot szerkesztették, Petőfi és Vasvári pedig fel és alá sétáltak. Vasvári beszéd közben Petőfi stilétes botjával hadonászott. Egyszerre csak kirepült a szurony és Bécs irányában a falba fúródott. Jó jelnek vették és bizalommal indultak a kávéházba, a hol az ifjak lelkes csapatja már várakozott rájok.

A közös szállást Jókai 1848 pünkösd táján hagyta oda. Ekkor, vagy már előbb történhetett, hogy Petőfi szüleit magához vette.

1848. augusztus hóban Petőfiék is szállást változtattak. A Lövész- és Bástya-utcza sarkán levő 391. (most 388.) helyrajzi számú (régi házszám: Lövész-utcza 10, mostani: Királyi Pál-utcza 18. és Bástya-utcza 23.) házba költöztek, mely akkoriban Szupp Józsefé volt, most Koronghy Henrikné szül. Capdebo Auróra asszonyé. Szemközt esik a Szent-István-Társulat épületével. Akkor csak egy emelete volt, most három emeletes.

Itt alig laktak két hónapnál tovább, mert Petőfi honvédnek menvén, elhagyta a fővárost.

1849 tavaszán, Buda ostroma idején jött Pestre ismét. A Klapka tábornok részéről tapasztalt méltatlan bánásmód annyira elkeseríté, hogy lemondott katonai rangjáról. A nyilvános élettől távol, egyedül kisded családjának kivánt élni. S mivel nem volt szándékában, hogy ismét a harcztérre menjen, a Kerepesi-út és Síp-utcza sarkán levő Marczibányi- (most Lederer-féle) ház II-ik emeletén bérelt lakást, melybe mindjárt be is költözött. Úgy látszik Egressyék ajánlották, kik maguk is e házban s Petőfiékkel egy emeleten laktak.

Petőfiék lakása, mint emlitém, a II-ik emeleten volt, jobbról a sarokban, s két utczai s egy udvari szobából állt. Az utczai szobák ablakai a Dohány-utczára nyíltak. Ezt Egressy Ákos úrtól és Müller Bernát gyógyszerész úrtól tudom. A gyógyszerész úr már akkor is a házban lakott, mikor Petőfiék. Mikor beszéltem vele, jól emlékezett még Petőfire, a kit gyakran látott honvédtiszti ruhában, a mint kardját csörtetve, az emeletre felsietett. Petőfiné is élénken emlékében volt még. Sokszor látta, mikor a folyosón a kis Zoltán kocsiját huzogatta, egyik kezében könyvet tartva és olvasgatva.

A családi boldogságot Petőfi nem sokáig élvezhette. Az orosz betöréskor, julius elején el kellett hagynia a fővárost. Családjával Mező-Berénybe vonult, onnan pedig Bemhez, Erdélybe sietett, a hol eltünt örökre...

Hol esett el, hol van eltemetve? nem tudja senki. Sírja jeltelen. De tudjuk, hol élt, hol írta szebbnél-szebb költeményeit, s ha sírján »nincs semmi kő, nincs semmi jel«, legyen legalább lakásain.

Néhány évvel ezelőtt a Vasárnapi Ujság-ban megjelent egyik közleményemben indítványt is tettem ez iránt. Ugyanott azt is indítványoztam, hogy a főváros vegye bérbe Petőfi dohány-utczai lakását és rendeztessen ott be egy Petőfi-muzeumot. Az utóbbi indítványt oly helyen méltatták figyelemre, a hol nem is gondoltam. A dohány-utczai házat meg akarta venni a kormány. Fájdalom, a szép terv nem valósult meg s így nem marad más hátra, minthogy indítványaimat Budapest művelt közönségének figyelmébe ajánljam. Nem hihetem, hogy a főváros közönsége közönyös maradjon, mikor oly kicsiny helyek, mint Sár-Szent-Lőrincz és Aszód, már rég lerótták tartozásukat a nagy költő iránt, emlékkővel jelölvén meg a házat, a hol lakott, s az iskolát, a melybe járt. A Petőfi-muzeum eszméjének is meg kell valósulnia. Van Goethe-muzeumunk s Petőfi-muzeumunk ne legyen?

Dr. Baróti Lajos.

PETŐFI UJABB KÖLTEMÉNYEI.

1858.

Ím, egy kiégett üstökös megint
Föltünt az égen fénylő fürtivel.
A ködös láthatáron eltekint
S a bús világot láng özönli el.
Majd, a mikép jött, némán száll tova:
S a föld nem látja többé, — tán soha!

Mi vagy Petőfi? Csodás meteor,
Vagy üstökös, kit bámul a jelen!
Belőled is fény s lángok árja forr
S gyujtó szikrák szakadnak szüntelen.
De te örökké égsz — olthatlanúl,
Mint arra, éj rád soha nem borúl.

Szász Károly.

PETŐFI FRANC…

(HÉGÉSIPI…

A nagy franczia forradalom ha… hető volt s véghullámai csak 184… reakczió teljes győzelmével enyészte… cziaország már 1789-ben küzdött a … el ugyanazon eszmékért, a szabads… eszméknek képviselőit tiporta el ész… mandóra. E harczban hullott el, a … korán, gazdag lelke teljes virágában… Petőfi Sándor, a világ legnagyobb …

Petőfi szelleme teljesen eredeti … tudjuk, hogy csak elődök vállain em… költő, ki teljesen tanulatlan, s csak a… jából, melyben elődje, csakis erős á… elődeitől tanul s ha nem is utánoz … csak a 40-es években volt lehetség… szabadság eszméje első lendületét ny… érvényesülhetett volna. Előbb azért n… nem élt még a népszabadság eszmé… rendi alkotmány megvédése köré cso… a rendi Magyarországot ösmerte, an… európai szabadelvűség halvány árnyék… gatás államosítását és a felelős minis… költő a régi dicsőségről álmodozott … radikális hang a magyar költészetben … a Kisfaludy Károly »Stibor vajdá«-já…

szolgája között, melyen már a nagy franczia forradalom hatása érezhető. Azonban se Vörösmarty, se társai nem lépnek túl költői álmaikban a rendi Magyarországon, a nemes-ember költők előtt a testvéri egyenlőség eszméje meg nem értett fogalom.

Hogy a negyvenes évek után, az általános elnyomatás korában nem érvényesülhetett volna egy akkor támadó Petőfi-féle szellem, ezt bizonyítgatnunk is felesleges. Az egész európai irodalomban az egyetlen önkénytes száműzött Hugo Viktor az, ki a 48-iki hagyományoknak törhetlen költői harczosa továbbra is, a többi költő félénk csicsergővé sülyed le, vagy elhallgat, jobb időkre várva. Mint daczos titán, egymaga áll Hugo az általános elszolgaiasodásban egy kopár kis szigeten s onnan szórja szörnyű villámait az új isten, »a kis Napoleon« ellen. S bebizonyította tényleg Madách daczos Lucziferjének szavait, hogy egy talpalattnyi föld neki elég, hol a tagadás lábát megveti, világát majd meg fogja dönteni. Meg is dőlt a hamis gonosztevő erkölcstelen uralma Sedannál s a sokáig harczolt és várt költő előtt, 90-ik születésnapján, kétmillió ember tartott díszmenetet másfél évtized mulva.

Ugy Hugónak, mint Petőfinknek egy érdekes előfutára volt a franczia irodalomban, egy ma már nem kedvelt, nem olvasott, inségben elpusztult nagy költő, kinek nevét is alig ismerik már. A nagyképü irodalomtörténészek nevét sem tartják méltónak arra, hogy könyvükbe fölvegyék, igy többi közt a legösmertebb irodalomtörténész Demogeot könyvében is hiába keresnők Hégésippe Moreau nevét. Még az a mindent felturó és átültető szorgalmas német irodalom se tartotta érdemesnek Moreaut arra, hogy bármit leforditson tőle s e szerint bizonyosra vehető, hogy a világirodalomban egyedül a magyar vett róla tudomást — Petőfi utján. »Egy emlék a kórházban« czimű dala, ha egyebet sem ösmernénk is tőle, kiváló lirikust árulna el, nekünk pedig elárulja azt, hogy Petőfi ösmerte Moreau költészetét s a költőben felösmerte a rokonszellemet, s e lánglelkü költő tanulmányozása nem maradt nyom nélkül az ő költészetében.

A franczia költő élete csupa nyomor, csupa nélkülözés, csupa sötétség, melybe némi sugárt, napfényt csak két nemes nő alakja juttat. Már származása is olyan, mely neki életpályájául a nyomorgás útját jelöli ki: szerelem-gyermek, egy cselédlány gyermeke, ki azonban csakhamar elhal s az alig cseperedni kezdő gyermek teljesen árván futja végig azontúl inségben gazdag életét.

Moreau Egezippus 1810. ápr. 9-én született Provinsben, egy vidéki kis városkában, mely Páristól nem messze, délkelet felé fekszik.

Úgy apja, mint anyja csakhamar a kórházban végezte be életét. A kórház előre veti árnyát a későbbi költő egész életére. Az árva gyermeket annak a nyomdásznak a családja fogja föl, melynél anyja utoljára szolgál: a nyomdász neje lesz valódi anyja, lánya Camilla az ő kedves nővére, kinek egyetlen, még éltében megjelent kötetét, a »Myosotis«-t is ajánlja. Lirai költeményeinek legnagyobb része Camilláról szól, élete utolsó perczéig híven ápolja e két nemes nő emlékét, s midőn a nyomor folytán el is sülyed, testben-lélekben, s érzi, hogy többé nem méltó hozzájuk, lantjának hangjai visszasirnak az elvesztett kedvesek után.

Midőn először megy Párisba, önálló kenyérkereset után látni s csekély javadalmazású állásban nyomorog, így ír Camillához: »Szobám kicsiny, de nyakamat az a kendő takarja be, mely a tieden pihent egykor s nem fázom.« Legszebb elégiái, *A Voulzie, Tasso nővére, Elhagyatottság, Lelkemhez,* stb. Camilla emlékének szentelvék s a szabadság rajongó imádata mellett e húrja a legnemesebb Moreau lantjának.

Hasonlag neki szól nehány prózában irott költeménye, köztük főleg a szegény gyönge Ixusról írt elbeszélés *A tölgyág* czímű. Herakles legkisebbik fia, a finom szervezetű Ixus, maga a költő, nővére Macaria pedig költőnk Camillája. A két nőt együtt ünnepli *Légy áldva* czímű költeménye, melyben a »grande armée«-ban katonáskodott bátyjáról is emlitést tesz.

Egezippus e család jóvoltából végezi el a meauxi seminariumban az algymnasiumot, azután a nyomdába áll be, mint corrector. Irói vágya kitör belőle és Párisba vonzza; első költeményeit 1828-ban írja, alig egy év mulva már Európa fővárosában koplal. Igen rossz gazda volt, nem csoda, ha abból a csekély dijazásból, melyet a Firmin Didot-féle nyomdában mint »Compositeur« kapott, nem tudott kijönni s többször éhezett, mint jóllakott. Lelkében azonban égigcsapódó láng égett: a világszabadság eszméje, mely az akkor elnyomott egész Európa kiváló szellemeit foglalkoztatta.

Érdekes korra esett Moreau fiatalsága. Hazájában teljes virágzásában élt I. Napoleon kultusza, szemben azzal a buta reactióval, mely a visszatért Bourbonok uralmát jellemezte. Amit Napoleon vesztett is népszerűségéből, visszanyerte XVIII. Lajos s még inkább X. Károly alatt, kik a szellemi korlátoltságot határtalan zsarnoksággal párositák. Történészek mutatták ki, hogy a XVIII. Lajos alatti »fehér rém«-nek több élet esett áldozatúl, mint Robespierrék rémuralmának s gyülöltté még inkább az az idegen segitség tette a restauratio urait, mely őket Francziaország nyakára tolta s ott meg is tartotta.

De Francziaországon kivül a többi európai ország is mozgott és hullámzott folyton. Piemontban I. Victor Emmanuel ellen, Nápolyban a Bourbonok, Troppauban, Leibachban a Habsburg dynastia elleni lázongások mindegyre bizonyitották, hogy a szent szövetséggel szemben a népek tettleg tüntetnek. A spanyol forradalomra a görög forradalom következett, mely Európa költőit egyszerre lelkesitette s Moreaut is megérinti, mint azt *Tizennyolcz évvel* czímű költeményében látjuk, mig Byron 1824-ben Missolounghinál hagyja nemes életét. Angliában csak Irland mozog, de ott van a királyi párnak óriási botrányt előidézett viszonya, mely a monarchikus elvet teljes lejáratással fenyegeti: a kicsapongó Karolina királynőt a templom ajtajából üzeti el férje és vereti ki országából, — szóval a népek szabadsági mozgalmait maguk az uralkodó házak botrányai támogatják. Csakhamar jő a török-orosz háború s utána X. Károly hallatlan ostobasága folytán a juliusi forradalom, mely a Bourbonokat örökre kiüzi Francziaországból.

Az oly viharmadár-lelket, milyen a Moreaué volt, élénken ragadta meg ez a kor. Biztosra vette, hogy ha most elüzik a királyt, egész Európa nagy eszménye, a köztársaság bevonul diadalmasan birodalmába s a szabadság és egyenlőség igéje testté válik. Oly rajongással üdvözli a köztársaságot, mint másfél évtizeddel később Petőfi »Respublica« czímű költeményében:

Mert győzni fogsz, dicső respublica,
Bár vessen ég és föld elédbe gátot,
Miként egy uj, de szent Napoleon
Elfoglalod majd a kerek világot.

Francziaországban a köztársaságiak jelszava szintén Napoleon volt, mert a bourbon-uralom alatt benne látták azt a nagy egyenlőséget, mely a porból emelte föl azokat a névteleneket, kiket a született nagyok fölé tolt: Napoleon egész környezete, saját családjától kezdve, csupa alacsony rangból fölemelkedett emberből állott. Béranger, a franczia szabadság nagy dalnoka, a napoleoni trikolor ünneplése miatt kerül börtönbe, Delavigne és Hugo szintén nyiltan ünnepelik Napoleont, ha nem is csukják el őket. Moreau is telivér franczia, ki a Nagy Napoleont bámulja, de minden uralkodót megvet és tiszta köztársasági, s jogosult lelkesedése tárgyául csak nemzetét ösmeri el:

Dicső hazám! Szabadság! Milyen álom,
Ha egykor ennyi fegyver villan át
Ügyed megvédni a szentelt határon,
Nagy franczia Köztársaság! *(A júniusi halottak.)*

A királyok iránti éktelen gyülölete ép oly erős, mint Petőfié. Ösmeretesek Petőfi hatalmas kitörései a királyok ellen általában; ezekben is mestere Moreau volt, ki ugyancsak *A juniusi halottak* czímű költeményében így ír a királyról:

A nép megértve végre, rá mi vár,
Igy szólt: »Rút árulói szent ügyemnek!
Inségemen ott hizik egy király
A Louvreban, mit véremből emeltek.
Ki az aranyt mezitlábbal tapostam,
Amint egy trónt tört szét erős karom,
Alamizsnáért nyúljak azzal mostan,
Amíg a harczot bírom s akarom!

Tizennyolcz éves korában már kitör belőle királygyülölete; második költeménye *Éljen a király!* czímű s tárgya az, hogy a körötte harsogó király-éljenzésre megtevén keserű megjegyzéseit, e refrainnel végzi minden versszakát: »Éljen a szabadság!« Utolsó előtti versszaka a legkeserűbb s egyúttal mutatja, mily rendkivüli erővel írt e gyermekköltő 18 éves korában:

»Éljen a király!« Az ó-toronyból
Gyakran bontá meg e szó a békét,
Mig alant gyilkos bandája tombol,
A király nevében ölve népét;
S a romok közt, hol vérszennyes gyilkuk
Harczos árnyaik még villogtatják,
Vándorok mi, ott a porba írjuk:
— »Éljen a szabadság!« *(Vive le roi!)*

Még midőn tréfás dalt ír is, s Béranger hangján enyeleg, akkor is vegyül egy-egy keserű íz gyöngyöző kelyhébe. *A herczegnő* czímű költeményében elmondja, hogy ezentúl ő is legitimista lesz, mert látott egy szép herczegnőt, kiért szívesen föláldozza elveit. Milyen szép volt e magasrangú hölgy, amint hintaja függönyei mögül szőke feje kikandikált s a járókelőkre mosolygott; ily lényektől körülvéve »mily boldog lennék, mint király!« sóhajt fel a költő. De keserűsége ez enyelgő hangba is vegyít egy-egy éles füttyöt:

A paloták alatt, mint vulkán
A Szabadság háborog, morog,
Hol árverésen kél a sok
Kis és nagy trón, — királya buktán
Egy üres trón nekem is jut tán?

Oly hunczut én is tudnék lenni,
Jól járna a törvény s a nép,
Uralkodnám úgy, mint a többi....
— Királynak lenni, ah, mi szép! *(La princesse.)*

Ez azonban későbbi költemény, 1832-ből való. Csak az angol Chattertonban volt tizennyolcz éves korában s a mi Petőfinkben huszonkét éves korában annyi igazi és fenséges pathosz, mint az ugyan e korban levő Moreauban. Mindhárom kiváló lángész volt, kiket nagy tehetségük mellett a nyomor, nélkülözés, testi-lelki szenvedés tett ily ékesszóló költőkké. Azonban a három közül egyiknek se jutott ki annyi a mindenféle nyomorból, mint Moreaunak. A fényes, a ragyogó, önző, erkölcstelen, szivtelen Párisban, melyet Heine is oly megrázó igazsággal ír le utolsó költeményei egyikében s melynek e korbeli képét oly csodás sötét szinekkel festi Eötvös *Karthauzi*-jában, — egy kis padlásszobában nyomorog a nyomdász-legény költő, kinek agya a nagy forradalom jeleneteivel van tele.

Jókai írja Petőfiről, hogy ez szobája falait a nagy franczia forradalom legvéresebb alakjainak arczképeivel töltötte meg. Egyetlen életrajz-írója sem említi meg azt az időpontot, mikor ösmerkedik meg Moreau költészetével s Petőfi könyveinek jegyzéke között is hiába keresnők Moreau verses-kötetét. Pedig hogy Petőfi e franczia forradalmi kultusza egyenesen Moreau hatása, alig tagadható, mert Lamartine langyos és mesterkélt *Girondistá*-i sohase terelték volna őt e szélső radikális irányba. Hogy Moreautól azonban nemcsak az általa fordított költeményt ösmerte, hanem valószinűleg egész kötetét, bizonyítja az a jegyzet, melyben a fordítás kapcsán Moreaut a legkiválóbb költők sorába iktatja. Pedig Petőfi nem egyhamar adta meg bárkinek is az elismerést, különösen ha költőről volt szó. E rokonlelket azonban nemcsak megértette, de öntudatosan és öntudatlanúl utánozza is, amint fennebb részben igazoltam és alább bővebben kimutatom.

X. Károly uralkodása rövid ideig tartott, de erőszakoskodásokban igen gazdag volt. Ezek koronáját akkor teszi föl, midőn 1829 augusztus havában kinevezett uj miniszteriumát részint becstelenekből, részint nevetséges gúnyalakokból állítja össze. Ez u. n. »lehetetlen miniszterium« vezértagjai a következők voltak: Bourmont tábornok, ki Waterloonál átszökött a szövetségesekhez, cserben hagyván császárát, ki őt a porból emelte föl; Polignac herczeg (miniszterelnök) a Napoleon ellen szőtt összeesküvés vezérének fia, általánosan megvetett, tudatlan főúr; Montbel, egy igazán nevetségesen ostoba ember, a megbukott Villèle miniszterelnök vak

eszköze, Labourdonnaye, a gyűlölet és bosszuállás apostola. A többi miniszter jelentéktelen volt.

Az egész országon az elszörnyedés moraja futott végig e kormány kinevezésére. A községek elhatározták némely vidéken, hogy az adószolgáltatást megtagadják, ezenkívül a népjogok védelmére az egész országra kiterjedő titkos társaság keletkezett »Segits magadon, az Ég is megsegit!« czím alatt. Az ellenzéket mindenfelől feliratokkal üdvözölték, a körutat tevő vén Lafayettet és az ellenzéki képviselőket ünnepelték. A sajtó dühös támadásokat intézett a kormány ellen, mely azt megvető közönynyel tűrte. A király pedig nyiltan kijelenté: »Semmi engedményt! Úgy cselekszem s nem szünöm meg cselekedni, amint azt a vallás és a királyság érdeke kivánja.«

Végre 1830. márczius 2-ára, a csaknem egy évig szünetelt kamarát össze kellett hívni. A kormánynak ebben kisebbsége volt, mi rögtön az elnökválasztásnál kitünt, midőn a király elé csupa ellenzéki embert terjesztettek jelöltek gyanánt. Károly kénytelen volt a legnépszerűbb ellenzéki vezért, Royer Collard-t kinevezni. A nagy többséggel elfogadott felirásban az ellenzék azt követelte, hogy a király a többség soraiból válaszsza kormányát. Még a felsőházban is kormány- és királyellenes hangok vitték a vezérszerepet. Chateaubriand, a költő, Fitz-James herczeg, a király személyes kegyencze, élesen támadták a »lehetetlen miniszterium«-ot, s ezek mögött pedig a Bourbonokat eddig támogatott orosz nagykövet állott. A pairek felirata tehát ép oly harczias volt, mint az alsó házé.

Okos király erre engedett volna, X. Károlyra azonban senki se foghatta rá, hogy a bölcseségnek csak bármely halvány árnyalatával is birna. Midőn Royer Collard a rendi küldöttség élén megjelent előtte s az alsóház feliratát felolvasta, a király mereven ezt felelte, hogy ő ugyan a kamarák közreműködésére számított, de ha azok megtagadják ezt, ez őt utjáról le nem téríti. Ez nyilt hadüzenet volt; másnap a kamara ülése elnapoltatott.

A helyzet annyira feszült volt már, hogy a kitörés minden perczben megtörténhetett. Hogy a belpolitikai bajokról a figyelmet elterelje a kormány, Algirban idézett elő viszályt, mit Algir deyjének, Hussein beynek sértő ostobasága nyilt háborúra élesitett ki. Károly fővezérré a rendkívül népszerűtlen Bourmont tábornokot nevezte ki, egyúttal ugyan az nap, midőn a franczia hadsereg Toulonból elindult, egy rendelettel feloszlatta az alsóházat és aug. 3-ára hívta össze az újat. Ugyanekkor a franczia néphez intézett manifestumában a művelt kisebbség ellen a műveletlen többséghez appellál s az ellenzék elnyomására hívja föl a népet. A válasz-

tások azonban balúl ütöttek ki,
megválasztva, mint amekkorát a

Ez alatt Algirban a franczia
öszszes kincsei a francziák zsál
nagy hatás azonban elmaradt: a
csak ingerültséget keltett. A kirá
ségben levő ellenzéki kamarával i
mánylevél 14. §-ára támaszkodv
fenyegető szükség esetében, az ál
deletek kibocsátására, a még össz
választását elrendelte s azt szept
sajtószabadságot felfüggesztette, :
télyesebb ellenzéki lapokat betiltot
változtatván, a közvetlen választá
census fölemelte.

A királyi rendeletek jul. 26-án j
és X. Károly 29-én nem volt töb

Julius 26-án Moreau búcsút
puskát szerezvén, a népet lázitgat
úgyis forrongott. A királyi biróság
nyiben a hivatalos lapban megjel
ösmerték el érvényeseknek, amig a
censura, se lapbetiltás nem volt
őrökkel akart érvényt szerezni ren
elfoglalták, sajtóját összezúzták. U
utczákat. A nép téglával dobálta
ostromállapotba helyezte Párist, r
megbizhatlanoknak bizonyultak, me
a rend helyreállítására a svájczi g
bérenczek kegyetlenűl haladtak elő
oly éktelen volt, hogy a nép mind
vagy kegyetlenül ölt meg.

A mi költőnk itt se tagadhatta
zére, egy csomó svájczit megszorit
szerített. Ez alkalommal egy gárdi
zébe esett, mely ki akarta a nyom
a svájcziról letépték egyenruháját,
sikerült e szerencsétlen ember éle

séget saját élete koczkáztatásával mentette meg, mert a nép dühe ellene fordult s maga is csak a nagyobb veszély fenyegetése folytán menekült meg.

Julius 29-én a nép elfoglalta a Louvret és a Tuilleriákat, a trónt összetörte, de mindent nemzeti vagyonnak jelentve ki, egy rajtakapott tolvajt rögtön felakasztottak. E jelenetre vonatkozik Moreau költeményében az a hely, hogy a nép az aranyat mezitlábbal taposta; tényleg rátaposott, de föl nem vette senki, zsebre nem dugta az éhező proletár sem.

X. Károly jul. 29-én estére már nem volt király: 700 holttesten vette meg a nép rövid szabadságát. A politikusok előbujtak rejtekeikből: a kis Thiers visszajött Párisba, Guizot, Odillon-Barrot és társai előállottak s minden igyekezetük arra irányult, hogy valahogy köztársasággá ne legyen Francziaország. Ott volt Lajos-Fülöp, ki az egész restauratio alatt kétszinű szerepet vitt, ennek érdekében indultak meg az ármányok, miknek vége a polgárkirályság kikiáltása lett.

Költő-viharmadarunk az egész idő alatt hol ide, hol oda röpködött. Csekély ember volt még arra, hogy szavának súlya legyen, de nyilatkozatai és hevessége eléggé rászolgáltak arra, hogy Didot nyomdász többé vissza ne fogadja műhelyébe. Egyetlen kabátján kívül minden egyebét is elvesztette és szomorú sors várt rá. Lakásából kitette szűrét a házi ura, mert azt a pár frankot se tudta fizetni, mi ezért a kis padlásszobáért járt. Nevelőséget szeretne vállalni, de ki bízná gyermekét egy szegény csavargóra, ki hol fákon, hol híd lába alatt alszik és éhen kuncsorog mindenfelé. Forradalmár-szerepe örökre lejárt, ezenkívül csak verset tudott írni, az pedig senkinek se kellett. Életének ez legsötétebb része: imádott »nővérének« képe is elhalványul előtte, az éhség minden aljasságra rákényszeríti a huszonegy éves költőt. A tél iszonyúan fenyegető réme rátör; néha egy-egy rendőr-őrjárat beviszi a tanyára, mint hajléktalan csavargót s a költő szégyenli nevét megmondani, inkább leül pár napot a börtönben álnév alatt. »Ah, mért is hagytalak el téged? — írja anyai barátnőjének haza, — mért hagytatok eljönni ide?«

Az *Éhséghez!* intézett ódája megrázó hangokat zendít meg, a nyomornak nem volt még ékesebben szóló dalnoka. Végre is leesik lábáról, az utczán szedik föl s az 1831-ben nálunk is dúlt cholera ellen alapított járvány-kórházba, a Charitéba viszik, hol az ágy és mindennapi rendes ebéd rég nem érzett fényüzésében részesült. A halál ott járt naponta ágya körül, hol egyik, hol másik szomszédját kapta el mellőle, s a költő

is lemondással telt szívvel várja fölszabadulását, de az irgalmas halál most még elkerüli. Keveset tett még a halhatatlanságra az alig 22 éves gyermek, még rá nehány év szenvedése várt, hogy fényes géniusza kibonthassa ragyogó szárnyait.

A gyógyulás tétlensége közepette a jóltevő múzsa nem feledkezik meg hű fiáról: meglátogatja őt »végvonaglásától forró vaczkán«, mint maga írja a Petőfi-fordította költeménye első sorában s bús meséket súg neki a XVIII. század egyik kiváló költőjéről, *Gilbertről*, ki szintén kórházban végezte volna be életét. Moreau legalább szentül hitte s e legendát bele is vitte több költeményében a köztudalomba, hogy »A XVIII. század szatirája« czímű nevezetes mű szerzője kórházban halt meg, a legnagyobb inségben (1780-ban, huszonkilencz éves korában). Az ujabb kutatások kiderítették, hogy még roszabb sors várt a fiatal költőre, mert habár a nyomorúság ölte meg, de nem a kórház irgalmas fedele alatt, hanem úgy pusztult el, hajléktalanúl, miután megható »Bucsúját az élettől« elzengte. Moreau agyába befészkeli magát e név és nem tud tőle szabadulni. Előre látja, mint valódi jós-költő, hogy ő itt e kórházban végezi be életét s ez be is teljesül, ha ma nem, de hat év mulva igen. Több költeményében mutatja be magát mint Gilbert nyomorának egyenes örökösét, legszebb ezek közül a *Kórházi emlék* czímű elégiája, mely egészen Gilbertnek van szentelve:

E durva ágyon, végvonaglásomban
Még szánakozó könyeket lelek,
Mert a dicsőség és lángész illatja
Árasztja el e fájdalom-helyet.
Itt énekelt ő, itt imákozott és
Halt meg, reményeinek özvegye,
S én ismétlem, számlálva szenvedésim:
— Szegény Gilbert, mennyit nem szenvede!

A kórház csendjébe június 5-én délben puskaropogás hatol be: a vergődő költő fölegyenesedik vaczkán és kérdi az ápolóktól: »mi az?« »Forradalom van odakünn,« — mondják közömbösen. »Hogyan, egész Páris fölkelt, elüzendő a polgár-mezbe bújt zsarnok-királyt?« — kérdi elragadtatva. »Ah, nem; pár száz diák kiáltotta ki a köztársaságot s most a nemzetőrség végez velük.«

A költő föl akar kelni, hogy helyét elfoglalja a küzdők sorában, de lábai megtagadják a szolgálatot. Visszarogy fekhelyére és keserű könyekben tör ki. Neki akkor kell kórházban vonaglania, midőn barátai a szabad-

ságért vérzenek el. De hiába: a természet erősebb, mint a kimerült test akaratereje s hiába hallja még másnap is az ágyúdörgést, hiába hozzák a hírt, hogy június 5-én és 6-án a Lamarque tábornok temetésekor kitört forradalomnak hatszáz fiatal tanuló élete esett áldozatul, hiába látja, mint viszik el ablaka előtt a koporsók végtelen sorát a temetőbe, ő csak sirni tud.

Ti vértanúk, haldokló dalotok
Itt hallgatom sováran, elepedve;
Elhulltatok és sorotokban ott
Egy hely hiába várt testvéretekre.
De szent hazánkért élni-halni vágyván,
Egygyé olvad tiétekkel dalom,
Kórházban én, Gilbert halálos ágyán,
Ti vértanúk — a vérpadon. (*Les 5. et 6. juin 1832.*)

Végre föllábad és elbocsátják. Rongyosan, kopottan, egy fillér nélkül támolyog ki az utczára. Legelső tekintete egy közrendőrre esik, kinek mellét a becsületrend keresztje ékíti, a »nagy« Napoleon által alapított kitüntetés, melyet oly ritka ember kaphatott meg. Odább megy s egy ismert rendőrkém gomblyukában látja a rendjelet jelentő piros gombot. Miért kapták ezek e ritka kitüntetést, miért kapta az a durva nemzetőrtiszt, ki különben gyalázatos életéről híres? — kérdi.

»A forradalom elnyomása körül szerzett érdemeiért« — válaszolják. A hajléktalan költőt elönti a düh s a legelső darab tiszta papirra ráveti haragtól lángoló költeményét *A becsületrend keresztjé*-ről:

Agg hős, te annyi harczon vére-vesztett,
Rejtsd rongyaid alá a rend-kereszted.
— — — — — — — — — — — —
Gyalázat rátok, fényes inasok,
Készüljetek a nagy harag napjára,
Hogy fölperzselje diplomáitok,
Eljő s lesújt a népharag villáma!

Megundorodva Páristól, fölkerekedik s gyalog haza vándorol szülővárosába, Provinsbe. Ott azonban nagy változások fogadják: »anyja« azóta meghalt, Camilla él még, de ő maga teljesen idegenné lett otthon. Azonban néhány jó embere mégis akad. Ezek lehetővé teszik, hogy Barthelémy akkori híres párisi költő »Nemesis«-ének mintájára, szintén alapíthasson egy verses ujságot Provins számára. A lerongyollott költő eszményképéül a cynikus Diogenest választja s lapjának czíme is *Le Diogéne* lesz.

Gyermekkora rég letünt boldog napjai után alig van elégedettebb pár hete, mint ez most. Eleinte egy majorban él, hol gondos ápolásban és szeretetben részesül egy fiatal nő részéről, kit »A majorosné« czímű költeményében énekel meg, majd megjelenik lapjának első száma, melyben Provinst ékesszólóan magasztalja remek versekben. Maga a verses bevezetés, a *Diogenes* czímű költemény, a legszebb költői programmbeszéd, melyet valaha írtak; ebben mondja el költői hitvallását, melyet Petőfi is magáévá tett utána:

S versem, komoly vagy víg, s bármily gyorsan terem,
Ezt zengi csak: »Isten, *Szabadság, Szerelem!*«
Szabadságot főként! E szent név, fogadom,
Soh'sem lesz gúnytárgygyá ihlett tűzajkamon,
Mert *hitvallásom ez,* s nem zárt ajtók mögött
Nagy halkan suttogom, siket falak között,
Nem mint a jóllakott lakoma-szónokok,
A kikben a harag a puncs után lobog,
Vagy mint a klub-bolond, díszünnepén, — nem, nem,
De térdig vérben bár s az ágyúval szemben . . . (*Diogéne.*)

Kinek ne jutna itt eszébe Petőfi híres jelmondata, melyet vérével pecsételt meg, mint valódi hitvallását a szabadság vértanúja:

Szabadság, szerelem;
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

A mi költőnk életét tette föl szerelmére, de a szabadság hívó szavára odahagyta szerelme tárgyát s elment, hogy ifjú életét és még ifjabb szerelmét habozás nélkül áldozza föl. Moreau nem volt ily szerencsés: mikor életét odadobhatta volna a szabadság oltárára, akkor a kórház kötötte le a »végvonaglásától forró« ágyra, oly szerelme pedig sohasem volt, melyet föláldozhatott volna a szabadságért.

Lapja, a *Diogenes*, 1833 elején kezdett megjelenni, de csakhamar ennek az ábrándjának is vége lett. Pár helyi nagyságot kezdett szatirája fullánkjával csipkedni, s ezt szülővárosa nem bocsátota meg neki. Párbaj lett a dologból s pártfogói elfordultak tőle, s a lap, néhány szám megjelenése után, részvét hiányából elsorvadt. Pedig ebben adta költőnk a legjobbat, a mit lánglelke csak nyujthatott: néhány szatirikus versét

és szerelmi dalát, melyek itt jelentek meg először, sokszorosan felülmulják hatalmas ódái és csodaszép elégiái, melyek elsejében a pathosz Chénier André megrázó erejét éri el, de eszmékben gazdagabb, mint a vérpadon halt előd, emezekben pedig oly csodálatos gyöngédség, oly édes lemondás hangja zendül meg, milyet szinte hihetetlennek tartunk a szatirikus óda-írónál. Mesterei közül Barthelémyt és Gilbert-t túlhaladja, dalaiban azonban elmarad a nagy Béranger mögött, kinek bohéme-dalaira neki nem volt eléggé boldog élete, dalba öntött maró szatiráira pedig eléggé könnyű vére. Sohasem élt oly rendezett viszonyok között, mint a már 18 éves korában nyárspolgárias Béranger, kit kis hivatala megvédett a csavargó élet kicsapongásaitól.

A »Diogenes«-ben megjelent politikai szatirák egyaránt ostorozzák a bonapartistákat és a Bourbonokat: Bonaparte József, a gyatra spanyol király, ki az első ágyúdörgésre megugrik az öcscse által neki ajándékozott trónról, ép úgy megkapja a maga korbácsütéseit, mint az V. Henrik név alatt franczia királylyá kikiáltott gyermek külföldön ármánykodó vakondok-pártja. Legszebb e nemű költeményei közül *Merlin de Thionville* czímű ódája, melyben a rémuralom alatt a szólásszabadságért küzdő férfit ünnepeli, megrázó rajzát adva egy conventi ülésnek, hol minden szónok folyton életével játszik s rárajzolva erre Merlin alakját, kit a hadi- és néptribun kettős koszorúja ékesít. Tömörebb, eszmékben gazdagabb franczia verseket alig képzelhetünk, mint e költemény páros sorai; úgy e tekintetben, mint nyelvezeti erőben csak Chénier André »Jambusai« érik utól Moreau ódáit.

Petőfi *Beaurepaire*-je határozottan e költemény visszhangja, ép úgy, mint 1848-iki királygúnyoló költeményei (*Bánkbán, Dobzse László, Kun László krónikája* stb.) Moreau hasonló tartalmú verseinek, melyekre fennebb hivatkoztam. Azt kell ezekből következtetnem, hogy Petőfi 1848 elején ismerkedett meg Moreau költészetével, mert hatásának ily erős nyomai csak ekkortól kezdve érezhetők az ő liráján. Egyuttal azt is látom, hogy Petőfi *A királyok ellen* czímű költeményét, melyet egy jegyzetben mint 1844-ben irottat mutat be, tényleg e jegyzete daczára is csak 1848-ban irta, többi hasonló költeményével egyidejűleg s csupán megbocsátható hiúságból keltezte négy évvel előbbre, bájos népdalai, szeszélyes bordalai és akkori ártatlan csicsergései közé sorozván, melyekkel semmi rokonságban nem áll.* Csak 1848-ban foglalkozik a franczia forra-

* E föltevésemet még egy lélektani bizonyíték támogatja. Az 1845-ben írt *Védegyleti dal*-ban a királyról, mint a jó honnak atyjáról szól, ki karjait kiterjeszti és megáldja nemzetét. E két költemény egy időben irva, nagy jellemtelenség lett volna, pedig Petőfi egész élete az ellenkezőnek ékes bizonyítéka.

JÁNOS VITÉZ.

Irta

PETŐFI SÁNDOR.

Ára 40 kr.p.p

dalommal s a Páris piaczán lecsapott király-fej, s az a vad gondolat, hogy a föld kereksége nagy rengeteg, melyben a királyok az üldözött vadak lesznek, kikre szilaj gyönyörrel vadászunk, — egészen az 1848-iki Petőfi gondolatai és Moreau egyenes hatását mutatják. Hasonlag a hóhérnak oly tömérdek szereplése a magyar szabadságharcz első felében, midőn még e rémes alaknak semmi szerepe sincs, — egyenesen Moreau hatása, kinek minden szabadságdalában, ódájában, szatirájában ott szerepel a hóhér.

A *Diogenes*-ben jelent még meg egy költeménye, mely elfeledteté ellenségeivel a többi összes szép és fenséges versét, s ez volt a *Kanai menyegző*. Moreau ebben Krisztust oly módon állítja pellengérre, hogy azon még a leghitetlenebb ember is megbotránkozott. *A jó isten* ugyanis, miről nem emlékezik meg az irás, de mit a költő — mint írja — egy »vén salabakter«-ben megtalált, becsipett a kánai menyegzőn s oly dolgokat engedett meg magának, melyeken Judás kegyetlenűl megbotránkozott.

Keresztet vet minden apostol,
Judás pedig boszúsan mormol:
»Barátim, láthatjátok itt,
Az Úr milyen szégyenbe vitt«. *(Les Noces de Cana.)*

A költemény csúcspontja, midőn Krisztus Magdolnának tesz szeméremsértő ajánlatot s végül Horatiusnak a falerni bort és a szerelmet dicsőítő hymnusát kezdi énekelni.

E vers után hiába volt *A tél* czímű örökszép elégia, hiába a »Kórházi emlék«, Moreaunak nem volt szülővárosában maradása. Mindenki elfordult tőle s végül ő is elfordult Provinstől, hogy többé soha haza ne térjen. Úgy menekül el szülővárosából, mint Mohammed Mekkából, ezzel is bizonyítván, hogy otthon nem méltányolják a prófétákat.

Négy éve jő ezután a leirhatlan nyomornak, 1834-től 1838-ig, haláláig. Megpróbálkozik minden lapnál, mely verseket ad ki, vidám dalokat ír, míg a nyomortól vaczognak fogai, mert látja, hogy az elerkölcstelenedett, könnyűvérű, mulató Páris a költőtől csak léhaságot vár, egy percznyi szórakoztatót; midőn átkozódást, bánatos dalt és fenséges ódát kinál — nincsen vevője. Ugy jár, mint Murger »bohémejei«, kiknek olykor sikerül néhány sou-árú verset elhelyezniök s pár napig mentve vannak az éhenhalástól; majd ismét elől kezdik a végtelen koplalást. Hol káromkodik verseiben, hol imádkozik, de akár gyöngéd, akár durva, nem kell senkinek. »Ha csak nincs a vers alá Lamartine vagy Hugó neve írva, nem kell

senkinek« — írja Camillának. Hol egy-egy nyomdában dolgozik mint szedő, hol egy-egy szerkesztőségben, mint munkatárs, de onnan is, innen is csakhamar elcsapják, mert teljesen elkorhelyedve, a rendes munkát nem birja. Nincs maradása sehol, helyzetének ferdesége, lánglelkének öntudata és ezzel ellentétben saját koldusvolta folyton bántják, s csak a mámorban van egyedüli mentsége. Champagne vidékének fia nem tagadhatja meg magát, a szeszes italok fölemésztik erejét egészen.

Néhány mélyen megható költeménye belső világába vet fénysugarakat. Egyik, a megrázóbb fajtájú, a *Lacenaire, a költő* című. Egy közönséges orgyilkos, Lacenaire nevű, midőn kivégeztetése előtti napját tölté, néhány rossz verset kalapált össze, mint a hogy a magyar rabló-romantika idejében Patkó hurokra került társai, Sobri Jóska elfogott czinkosai a siralomházban irtak néhány szomorú rigmust. Páris előtt ez teljes ujság volt: gyilkos-költő. A nap legemlegetettebb embere lőn Lacenaire; versei ezernyi példányban forogtak közkézen, nem volt szükség arra, hogy e versek alatt Lamartine, Hugó, Musset, Vigny, Béranger vagy Barbier neve legyen, kapkodták a gyilkos-költő gyarló elmeszüleményeit.

Mily keserűen fakad ki erre Moreau: a szent költészet így lealacsonyítva, bálványa sárba rántva! Hogy valaki olvasott, divatos költővé lehessen, ahhoz nem a múzsa csókja kell, mely az ő homlokán ott ég, hanem a gyilkosság Kain-bélyege, vagy rablás legalább is. Képzelhető, mily keserű csapásokat osztogat itt a költő gúnykorbácsa, különösen a nőknek, kik rajonganak a gyilkos-költőért, kik:

A csendőrök között kaczér ruhában jönnek,
A gyilkosnak hozván egy alamizsna-könnyet.
Oh Páris női ti, kiknek egy mosolya
Hitvány vaczkán Gilbert-t megmentheté vala! (»Lacenaire poëte.«)

Pedig Gilbertnek költő-fiai élnek még és itt nyomorognak, ép úgy, mint ősük. Ezek iránt azonban, kik nem gyilkoltak, nem raboltak soha, nem érdeklődnek, ezek éhenhalhatnak tőlük.

Másik, csodaszép kis elégiája: *Az én várt madaram*, nem a sas, mely a fellegeket hasítja, nem a parti fecske, mely az azurhabokon ringatózik, nem a csalogány, mely az örök szerelmet dalolja, míg csak kis szive meg nem szakad, hanem a kenyeret hozó holló:

Oh jőjj már, esdek, isten-küldte
Fekete holló, hű cseléd,
Mely a pusztán, nyomán repülve
Illyésnek hordtad kenyerét;

Oh hozd, mit isten nékem szána,
Ideje már, — jöjj! . . . hasztalan!
A prófétával bizonyára
Meghalt az én várt madaram. *(L'oiseau, que j'attends.)*

Benne már csak az inség tartja az életet. Félő, hogy mihelyt jobb sorsa lesz, nem birja ki, belehal. Utolsó költeménye, a *Lelkemhez* czímű, mely bizarr bevégzésével rendkívül meglep, szintén az éhhalál és nyomor apotheosisa.

Élte utolsó hónapjában mosolyg rá a váratlan szerencse. Egy pajtása vállalkozik arra, hogy műveit kiadja: igér érte 100 frankot és 80 példányt a kiadásból. Ah, akár ingyen is odaadná a szerencsétlen költő, csak nyomtatásban lássa már műveit. Pazar kiállításban jelenik meg, nagy alakban, óriási margóval a kötet, Desessart kiadásában 1838-ban. »Nővéremnek« — szól az ajánlás, elől néhány prózai költemény, utána a versek. A könyv czíme *Le Myosotis* (A nefelejcs), szerény jeligéje bölcs Salamon mondása: »Parvulos ne despicias!« (Ne vesd meg a csekélységeket sem.)

A szép kötetnek nagy hatása volt: Moreau neve végigharsog a hírlapokon, Francziaország egy nagy költővel gazdagabb. Róla igazán el lehetett mondani, mit Byron mondott »Childe Herold«-ja után magáról: »Arra ébredtem föl egy reggel, hogy híres ember vagyok«. A »National«-ban Pyat Félix valódi dithyrambusokat zengett a nagy költőről, Latouche pedig Bérangerval találkozva az utczán, ezzel köszönté az ünnepelt lantost: »Barátom, olyan ficzkóra bukkantam, ki különb költő önnél!«

Az utczán csavargó, mezitlábos költőre fénysugarat vet a dicsőség: a sors szeszélyes istennője kezd rá mosolyogni, de csak azért, hogy végleg sárba tiporja. A költő egész belszervezete roncs volt már, megmenthetetlen; az eddigi nyomor fölemésztette minden erejét. A tél közeledik: ő ismeri a Charitéba vezető útat, bevánszorog újra oda, hol a most már híres írót gondosan ápolják; folyton reménykedik, hogy tavaszszal kijő onnan, megerősödve, helyreállva, ragyogó költői pályát kezdeni el az eddigi elhibázott élet helyett; hiába minden ápolás, a természet levette kezét róla s 1838 deczember 10-én kimulik Gilbertnek végvonaglásától forró ágyán. A mit hat év előtt előre látott és megjósolt, most beteljesedett.

Halála a sajnálkozás, magasztalás, részvét és szemrehányások özönét keltette fel: mindenki felebarátját okozta, miért nem mentette meg Francziaország számára az alig huszonnyolcz éves költőt. Aztán fényesen eltemették s még hamarább elfeledték. Ma már nevét alig ismerik Párisban

s midőn franczia bará
mindenki csodálkozott r
— irja az egyik, — »
vegye elő inkább Vigny
nincsen érzéke a szabad
szenvedélyessége, szereln
végét«.

Azonban 1848-ban,
elemekbe olvadt lángsze
megértette. Egy nálánál
ihletet az ő szellemétől.
a Keresztelő János, kinel
noka, a fejéregyházi cs
Petőfi Sándor.

Arra az álhírre, hog

Pető
Nem
A k
Fehé
Fejé
Oly

Petől
Ne h
Kard
Előre
És tı
Szent

Petőfi
Vénsé
Lázas
Él és
Lesz
De az

AZ UTOLSÓ ÓRÁK.

Az a babonás tisztelet, az a mythosi csodákkal kiszínezett mondakör, melylyel különösen a székelyek Bem személyét körülvették, soha sem téveszté el felvillanyozó hatását, midőn az öreg apó — némelyek szerint táti — soraik között mutatkozott.

A legrosszabb időben, sarat, havat gázolva, a legfárasztóbb meneteknél, mikor tudták azt, hogy Bem közöttük van, egy neme a vak fatalistikus bizalomnak szállotta meg a katonákat. A hit, hogy alatta csak győzni lehet, az oly sokszor futni látott ellenség kicsinylése és a bizonyosra vett dicsőség gondolata, folytonos vidámságban tartotta őket, türelemmel enyhítette fáradságukat, kitartással edzette idegeiket.

Ének, pajzán evődés és vidám nevetés zenéje kísérte az ilyen meneteket.

Július 31-én Keresztúrtól Fehéregyházáig órákon keresztül egyetlen dal sem zendült meg, annyi ezer között nem láttam egy arczot, mely a téli és tavaszi hadjárat mindig derült, bátor hőseire emlékeztetett volna. Némán, elcsüggedve és kedv nélkül, mintha a skótok halált jelentő kísértetét látták volna, haladtak soraikban.

Én ezen jelenséget akkor, már a reggeli órákban is nagymérvű, déltájban pedig tikkasztó hőséggé fokozódott tropikus légáram bágyasztó hatásának valék hajlandó betudni; de azóta az okok és okozatok lánczolatos egybefüggését tanulmányozva, azon meggyőződésre jutottam, hogy a mennyiben a Segesvárra irányozott csapatok Damaszkin és Gál Sándornak, több ízben vereséget szenvedett dandáraiból állíttattak össze, kihajszolt és demoralisált katonáinknál, még Bem nevének varázsa sem bírta a régi önbizalmat visszahódítani.

Szemlém bevégzése után a vezérhez siettem, kit a fehéregyházi úttól — nekünk — balra eső egyik magaslaton felállított ágyúk háta megett, néhány nyargoncz által környezve találtam meg.

Azok közül, kik akkor Bem köri
feltünő alakjára emlékszem, ki mi
velem egy pár perczig szívélyesen
Neki — nyilatkozataiból ítélve
volt ahhoz, hogy az ütközetet meg
Feltünt nekem, hogy sem Lőri
a vezért környező csoportban. Zey
azon felvilágosítást adta, hogy az a

A gróf Haller-kasté

mozdulatainak megfigyelésére küld
társalgás után Fehéregyháza felé eltá
Azon reményben, hogy Petőfive
hogy az országút jobb oldalán harcz
szemügyre vehessem, én szintén arra
Az országúton áthaladva, alig
csapódott az árok partjába. Egy töl
reám kiáltott, »vigyázzon tiszt úr, itt
Figyelmeztetését nagyon is indoko
mert azon rövid idő alatt, míg a tart
előtt jobbra, ha jól emlékszem egy pa
hettem, ugyancsak szaporán potyogtak

Innen Poplavszky Kóburg-huszárszázadossal történt beszélgetésem után, minthogy az előtérben álló kukoriczavetés miatt, igen keveset lehetett látni, Fehéregyháza alá kerülve ismét a középpont felé tartottam, s midőn körülbelül azon pontra értem, honnan az ütközet kezdetét szemléltem, egy érdekes jelenetnek lettem szemtanuja.

Ugyanis az ellenség jobb szárnyán, egy pont körül minden fegyvernemből, gyalog és lóháton, hol gomolyba szorúlva, hol zavartan futkosva, gyűlöngött az orosz katonaság; nehány lovas pedig Segesvár felé vágtatott.

Nem volt nehéz eltalálni, hogy az oroszokat valami jelentőségteljes katastropha érte. Előre siettem megtudandó, hogy mi történt? A riadó »éljen«-ek között előre törtető honvédek között, mint futótűz terjedt el a hír, hogy ágyúgolyó által találva egy orosz tábornok esett el, s hogy ezen szerencsés lövésnél az ágyút maga Bem irányozta.

A hír annyiban igaz volt, hogy a lövésnek csakugyan egy orosz tábornok, Skariatin, Lüders 5-ik hadtestének táborkari főnöke lett az áldozata; de hogy Bem maga czélzott volna, miután sem a ténynél jelen volt, sem szavahihető szemtanuval azóta nem beszéltem, biztosan nem állíthatom.

Arról azonban kezeskedhetem, hogy Lengyelnek a »Koszorú«-ban közlött állítása, mintha az ütközet kezdetén részünkről tett első ágyúlövés okozta volna Skariatin halálát, nem egyezik meg a valósággal. Mert a kérdéses esemény valamivel később, az ütközet s a már teljes nyomatékkal vívott ágyúharcz folyamában történt.

Azon képtelen mese pedig, hogy Bem lóhátról (?) czélzott volna, mindazok ítéletében, kik valaha ágyút és ágyúlövést láttak, önmagát czáfolja meg.

Skariatin halála, a később jelentkező tényezők és fejlemények közrehatása nélkül, az ütközet kimenetelére, nekünk kedvező eredménynyel járt volna. Bem ugyanis a megrendült oroszoknak zavarát és ijedtségét, szokott sebes áttekintésével felismerve s kihasználva, seregének zömét rohamoszlopokban előre vezényelte, s honvédeinknek fellendült bátor bizalommal foganatosított támadása, az ellenséget minden oldalról sebes — mondhatnám futáshoz hasonló — visszavonulásra kényszerítette.

Lehet-e csodálni, hogy ezen lélekemelő pillanat behatása alatt, magam is hittem a győzelemben.

Minden ember legszívesebben, leghamarább elhiszi annak teljesülését, a mit óhajt, a miért reménykedik.

Hát még a katona! ki nem az erőszak kényszere, nem csak parancsszó

Paur Géza rajza.

A fehéregyházai csatatér.

után, kötelességből, hanem a jog, századokra visszanyúló történeti emlék által, a lélek legnemesebb érzései, nemzetének és hazájának szeretetétől lelkesülten, meggyőződésből önként követi lobogóját, melyhez a jelenben egész múltját és jövőjét, sőt életét is hozzá kötötte, s mely szárnyain a remény szivárványát, a dicsőség melegítő fényét hordozza.

De a lelkemet bevilágító öröm rövid sugarát, hosszú, sötét árnyék követte csakhamar!

Midőn így az ütközetnek kedvező fejlődését gyönyörködve szemlélném, jelent meg hátam mögött Petőfi.

Talán mondanom sem kell, hogy Petőfinek váratlan megjelenése jó kedvre disponált hangulatomban, mennyire hatványozta örömemet.

Midőn az ütközetnek általam megfigyelt különböző mozzanatait neki elbeszéltem, s ezekből következtetéseimet levonva, a harcz kimenetelére vonatkozó véleményemet vele közöltem, halvány arcza kipirult, szemei a lelkesedés tüzétől fénylettek, s föltételes reményemet messze túlhaladó bizalommal, szenvedélyesen érvelve, igyekezett nekem bebizonyítani, hogy nemzetünk nemes, jogos ügye nemcsak ezen alkalommal, de általában a szabadságharcz küzdelméből is győztesen fog kikerülni.

Tekintetemet a csatatéren és a láthatáron végig jártatva, figyelmeztettem őt azon komor, sötét felhőre, mely a segesvári erdők felett, napfénytől bearanyozott csipkés tarajával, sebes emelkedésben fölfelé tornyosodott; melynek vészterhes méhében czikázó villámok tompa dörgését a csatakiáltások riadása, fegyver ropogása és az ágyúk szakadatlan bömbölése között is hallani lehetett.

— Ilyen szélcsend és perzselő hőség után, mondám én a rohamosan emelkedő fellegre mutatva, »bizonyosan vihart kapunk, még pedig nem sok idő múlva«.

— Az baj lenne most nekünk, mikor előnyben vagyunk; a szemközt rohanó förgetegben nem zsákmányolhatnánk ki győzelmünket; — válaszolá Petőfi.

Látható érdekeltséggel gyönyörködött ezen nagyszerű természeti tünemény háborgó képleteiben, s a nélkül, hogy tekintetét arról elfordítaná, nyomatékos hangsúlyozással azt kérdé tőlem:

— Mit gondolsz, kit ver meg ma az Isten?

— Remélem a muszkát, — felelém én.

— Én nem remélem, de követelem, — mondá ő.

Párbeszédünk befejezése után igyekezett reá beszélni, hogy vele Fehéregyháza felé menjek hol, mint mondá, jobb szárnyunk viselt dolgairól

szeretne tudomást szerezni. Hiába topographiai pontok megfigyelése utá egész csatatért be lehetett látni, sc fehéregyházit, melynek zárt látköre, a szorítja, egyoldalúvá teszi. Hiába tet a középponton, akár az ágyútelepig elé maradt szándéka mellett, s a viszontlát

Magamra maradva, lassan előre váltakozó hullámos területen, s minde hogy a különböző hadmozdulatokat

Azon positióhoz, melyet ágyúink tapasztaltam, hogy azoknak csak eg míg több némán fekvő löveg körül n

Érdeklődéssel, ezen feltünésre r megszólítottam egy szemközt jövő a katonával, három vagy négy nehéz se azon leverő választ adta, hogy tö megrepedt, vagy szétpattant.

Hogy minő megdöbbenést okozott álló ügy fontossága, a helyzet válsága zászlójához kötött honvéd érzelemvilág denki megítélheti.

Biztos értesülést óhajtottam szer hátul és oldalt hulló ágyúgolyókkal, elő kibontakozott borzasztó kép látására s földbe gyökereztek.

A jobb szárnyon, hol honvédeink tí vissza az oroszok, s hol még csak az fölébresztett visszhang, egész idáig hal most egyszerre zavart és félelmet jele ordításával törtek elő.

Még annyi időm sem maradt, hog hassam; mert alig nehány másodpercz ségben, — fölvert rajként — az észtve csapatainkat az erdőből kiomlani, nyom rohamoszlopai által.

Ezen vérfagylaló jelenet, ezen álta mintegy védelmet keresve, reménykedő

szárny felé fordúltam. Egy futó pillantás elégséges volt arra, hogy kétségbeejtő helyzetünket felismerjem.

A segesvári úton, s mellette kiterjeszkedve, huszáraink sikertelen támadása után, nagy tömegben, fellobogózott lándzsa-erdővel vágtattak az oroszok uhlán ezredei, s zilált gomolyba gyűrt katonáinkat maguk előtt söpörték.

Jobb szárnyunk sem mutatott vigasztalóbb látványt. Fejvesztett débandage s a félelem lázától kergetett futás mindenütt!

S mintha az Isten is ítéletet akart volna tartani, s mintha az összerepesztett égboltozat romjai akartak volna fejünkre szakadni: borzasztó erővel tört ki, a természet szabadon bocsátott szilaj elemeinek rettentő csatája.

Az a komor felhő, melynek fenyegető emelkedését Petőfivel együtt vizsgáltuk, most, mint egy óriási rém, égig nyúló fejével, gyomrában szikrázó villámokkal, kiterjeszté sötét szárnyait a láthatáron, s a minden oldalról ropogó mennydörgés sűrű csattanásai között, szédítő sebességgel röpült felénk.

Soha sem soroztam magamat a Leonidas, Bayard és Murat-féle hősök közé, kik a veszélyt kihívják, vakmerő szenvedélylyel fölkeresik, s kik mintha lakodalomra mennének, ingerkedve tánczra hívják a halált. Én a bátorságnak csak azt a nemét éreztem, mely az életnél magasabbra helyezi a becsületet, jobban fél a szégyentől mint a haláltól, mely a lélek erejével, erkölcsi fegyverével legyőzi az idegek ösztönszerű remegését, s ellenáll az önfentartás velünk született érzésének, gyáva sugalmazásának.

Ezen — ha úgy tetszik — negativnak mondható bátorsággal, több csatában, válságos helyzetek között, mindeddig becsületesen megálltam helyemet. Most látva ezereknek őrült futását, a mindent cserben hagyó, a csakis bőrét féltő menekülés ijesztő jeleneteit, egy kitört vihar süvöltése, földet rengető dörgés között, először éreztem szívemet görcsös szorongással vonaglani; most először gyakorolt a demoralisatió ragályos befolyása oly zsibbasztó hatást gondolataimra, minőt soha sem éreztem, és a minő után mérlegelve lehet csak megérteni az Azincourt, Pavia és Watterloonál, hősök által vívott csaták, ép oly tragikus mint szégyenletes episodjait...

Nehogy a vihar, vagy a futók és üldözők tömegének sodrába kerüljek, minden erőmet és ügyességemet fehasználva siettem, illetőleg futottam, hogy mielőtt az emberár magával ragadna, elérhessem a fehéregyházi országutat.

Ez a tervem sikerült ugyan, de eső elől csepegő alá jutottam. Itt leírhatatlan rendetlenségben, egymást lökve, taszigálva, gázolva és vészkiáltásaik által kölcsönösen fokozva a rémületet, bábeli zavarban, gomolygott, futott a honvédek, huszárok, tüzérek és mindenféle szekerek szomorú quodlibetje.

Végre nagy nehezen, magam részéről is erőszakot használva, feljutottam az országút párkányára, s hogy minden eshetőségre készen legyek, kardomat kivontam.

A futók által fölvert por, és a menekülők tömege miatt nem tudtam a csatatér felé visszalátni; s mert azt hittem, hogy az üldözők megérkezése előtt, némi rendet állítva elő, a visszavonulást némileg biztosítani, a nagyobb veszélyt elhárítani lehetne, a futók elé állottam, s felemelt karddal, harsány hangon, hivatkozva hadsegédi minőségemre és Bem parancsára, sorakozást vezényeltem.

Erre a jelenetre emlékezhetnek talán Barabás Mihály közhonvéd és Kovács Elek Kossuth-huszár, kikről gróf Haller József úr hozzám írott becses levelében szól s kik nevem megemlítésével, ezen esetet neki elbeszélték. Csakis abban tévednek a bajtársak, hogy akkor nem állottam a kocsi lépcsőjén, hanem nagyon is gyalog voltam. Fájdalom! jó szándékom füstbe ment. Egy áradó folyam rohanását ép oly kevéssé lehetett volna megállítani, mint ezt a bátorságát, eszét vesztett, megrémült tömeget.

Reám sem hallgatva rohantak el mellettem. Még az is köszönetre érdemes figyelem volt tőlük, hogy főtiszti állásom, és jóakaratom iránti tekintetből, fel nem löktek, hanem kitértek előlem.

Csak egy közvitéz, ki fáradva, tikkadtan futott a csapat végén, engedett felhivásomnak, s talán mert lélekzetre volt szüksége, vagy mert irántami jóindulatának akart kifejezést adni, egy pár perczre megállapodott. De ez sem volt hajlandó tovább küzdeni. Ujjával visszafelé mutatva, így szólott hozzám: »Jobb lesz, ha a tiszt úr is menekül, nézze csak mi jön utánunk.« Ezzel tovább futott.

Igaza volt a szegény harczosnak. Néhány száz lépésre sűrű lovascsapat vágtatott felénk. Hogy barát vagy ellenség volt-e? azt a lovak lábai által fölvert portól kivenni nem lehetett.

Nem volt más választás: kardomat hüvelyébe dugtam és futottam a többiek után.

Igen rövid távolságra haladhattam akaratlan versenyfutásomban, midőn alig néhány lépésre látom Petőfit hajadonfővel, kezében tartott sipkával, az úton keresztül szaladni.

Reá kiáltottam, s ő elborult, sötét tekintettel reám nézve, szótlanul megállott.

— Jöjj velem, — mondám kezét megragadva, kocsimat innen nem messze állítottam fel, azon menekülhetünk. Gyalog vagy levágnak, vagy elfognak.

— Azt hiszed, — felelé ő — hogy van olyan bolond, ki ebben a pokolban megállani merné a helyét. Kocsisod is elfutott, mint a többi. Nézd, s ezzel a felénk közelítő lovas-csapatra mutatott, — itt nem lehet menekülni. Ne gondolj most kocsidra, hanem jer oldalt, ott talán megszabadúlhatunk.

Látván habozásomat, ezen szavakkal: »nincs idő gondolkozni, én megyek, Isten veled,« kirántotta kezét az enyémből és leugorva a töltésről, elrohant.

A helyszínén talán meg is tudnám mutatni a pontot, hol örökre elváltunk.

Hogy hol és mikép pusztult el nemzetünk lángeszű költője, kinek neve azóta hírt, dicsőséget hódítva járta be a világ kultur-népeit: ki tudna ezen, oly sokszor föltett kérdésre, — hazugság és ámítás nélkül — megfelelni!

Kérdezzétek meg a földön talált meteorkövet, mely sugarával ragyogó ívet írva az égboltozaton, 40 mértföld magasból hullott alá, hol és miért pattant szét, azon képződése között világűrben bolygó Bolith, melynek egyik alkatrészét képezte?

Épen úgy mint ez, nem fognak a kiásott csontok tanuskodni arról, hogy melyiknek ki volt a tulajdonosa!

A csatatéren eltemetett száz meg száz koponya között, melyikben fogják feltalálni az agyat, mely mint tanúja és közege az isteni szikrának, Petőfire vallana?

Kutatás, helyszíni szemle és a tanulmányok özöne sem fog azon szomorú bizonyságnál egyebet megállapíthatni, minthogy Petőfi meghalt, s hogy 1849-ik évi július 31-én vesztette őt el nemzetünk.

Nem a hely, de maga a haláleset bir történeti nagy jelentőséggel.

Az ő emléke milliók szívében él, s milliók ajkáról zeng, nemzedékről nemzedékre átöröklött, örök szép dalaiban.

Hogy egyike valék barátainak, s talán az utolsó, kihez geniustól gazdagon megáldott ajkai szólottak: életemnek egyik legszebb, legkegyeletesebb emlékét képezi.

A mint Petőfi utolsó szavaival mondá, nem volt idő gondolkozni, mert a lovak által felkavart, és az egész erejével kitörő vihartól höm-

pölygetett por-oszlopból közvetlenűl hátam megett láttam kibontakozni a megeresztett kantárszárral elővágtató lovas-csapatot.

S bárha egyetlen pillantás meggyőzött arról, hogy nem ellenség, hanem menekülő huszáraink előtt állok, tudtam, hogy ezen találkozás ép oly végzetes kimenetelű lehet reám nézve, mintha a muszka lovasok rajába kerülnék.

Mikor a rémület hagymázos visiói között, önkívületi állapotban vergődő ész megszűnik gondolkozni, következtetni és helyesen ítélni; mikor a lázas paroxismusban lüktető vér tolongása által elborított szív, minden érzése az önzésben összpontosúl; mikor az ijedten kidűledt szemek látérzékét, tüzes csillagok és vérkarikák tánczoló káprázata vakítja el.... az önfentartás ösztönén, a menekülés égető szomján kívűl minden megszűnik az embernél. Legyen az tisztelet, tekintély, fegyelem vagy szeretet, ha ilyenkor útjában áll; ellenséges vagy kicsinylett akadály gyanánt tűnik fel az előtt, kinek sarkában a halál vágtat.

Igy történt velem is. Mielőtt az útszélig juthattam volna, lábamról leütve, a vágtató lovak alá kerültem.

Hogy mit éreztem és gondoltam azon egy pár másodpercz alatt, míg ez a förgeteg fejem felett elrobogott, leírni nem tudom; de az a dermesztő hatás, melyet a patkók csattogása, a fegyverek csörömpölése, és a lovak ziháló lélekzetéből alakult pokoli hangzavar, a fölöttem elrepülő állatok kisértetszerű alakja reám gyakorolt, kitörülhetlenűl él emlékemben.

A mit kétségbeejtő helyzetemben hinni nem mertem, sőt a minek ellenkezőjét vártam, történt meg: ép tagokkal, életben maradtam. Csak egy ló lépett — s az is csak úgy röptében — kezem fejére, mely érintkezésnek nyomait ma is hordom. Ezt és egy pár zúzódást kivéve, minden törés és sérülés nélkül, de sarkamtól hajam száláig porba keverve, tápászkodtam fel keserves fekhelyemről.

Erősen vérző kezemet zsebkendővel körülcsavarva, most már nem szaladtam, de a fiatal izmok megfeszített rugalmasságával röpültem, hogy a második, bizonyára veszélyesebb találkozást az ellenség lovasságával kikerüljem és kocsimat elérhessem.

Áldott legyen az isteni gondviselés és az emberi becsületesség! kocsimat nem sokára, azon helyen állva, a hova rendeltem, meg is találtam.

Gyalokay Lajos.

PETŐFI.

EMLÉKBESZÉD A SEGESVÁRI SZOBOR ELŐTT.

Gloria victis!

Dicsőség a legyőzötteknek!

Ti győztetek, a kik elestetek!

S Tied az örök dicsőség, nemzet ébresztő költője, nép talprariasztó dalnoka harcz előtt, bajtársuk a csatatéren, osztályosuk a halálban, közös sírban, föltámadásban, halhatatlanságban!

Nem Petőfi dicsősége öregbítéséről, hanem a nemzetéről van szó. Szobor és ünnep már ahhoz nem tehet. Taroljon az idő körültünk mindent pusztává: Petőfi neve oly magasságban fog emelkedni Európa nagy nemzetei előtt, mint Pompeius oszlopa az afrikai sivatagon.

Igen, ez ünnep magasztossága onnan ered, hogy nem egy költő dicsőségét növeljük, a nagy szellemnek emléket emelve örök érczből: hanem egy egész nemzet, az ezredéves magyar haza büszkesége ragyog föl a mai ünnepen, tudatában annak, hogy a művelt nyugat több ezeréves története lapjain a legtündöklőbb alakok közt a legelső sorban ott ragyog a mi Petőfi Sándorunk, a ki itt halt meg, s itt áll halhatatlansága jelképében.

Nem, nem a fiú Petőfi dicsőségének: az anya-nemzetnek örömnapja ez. És lelkesült örömünket a legmagasztosabb ünneppé varázsolja a hely, hol a nagy ember szentelt emlékének áldozunk.

Idefönn »áll egy szobor, magas hegy tetején....« s odalenn, a közel síkon, halt hősi halált ő, a harcz mezején....

Nagy szellemének remeklései már birták az ország bámuló tiszteletét. Márczius 15-én, a lángész és bátorság dönthetlen erejével, hatalmas alapját vetette meg függetlenségünk kivívásának, s ő a népszerűség legmagasb polczára emelkedék; boldog és istenült lehetett a Pyeridák szent berkében,

a költészet és szerelem rózsaágyán; de ő, a fiatal házas, elhagyta szeretett hitvesét és eljött Erdély bérczei közé harczolni a szabadságért, meghalni a hazáért.

Az igaz, szép, nemes kultuszának szentelte életét, és a harcz riadóját maga harsantván meg: letevé örökhirszerző tollát, habozás nélkül kibontakozott a családi élet boldog öléből, hogy kezében karddal a csaták ágyudöreje közt is vérbetűkkel bizonyítsa szavainak szent igazságát, adjon példát azoknak, a kiket lantjának hangjával föllelkesített.

Mert nála a költemény nem volt hazugság, — egy volt az életével, jellemével s tetteivel, és mindez igaz volt. Azért a legnagyobb költő, mert izről-izre igaz. A szabadságharcz költőjével egy volt benne a honvéd. S a költő szobrától csak arasznyira a csatatér, hol a vele elhullt dicső bajnokok emléke áll. A szabadságért meghalni nem áldozat: de ő csak e halál gondolatában élt. Ez ama szent föld, hol vágya teljesült, a mit »gondolatában« kifejez, a mit jutalmul kért, hogy megáldhassa átkos életét: »Ott essem el én!..«

És elesett, semmivé lett, egészen elenyészett, eltünt a hazáért és szabadságért vívott végső csatán, hogy örökké éljen mindenütt s egyetlen paránya se veszszen el soha.

Itt, hol egy dicső élet hős halálban nyert megigazulást, a nagy Petőfi lelke a mennyekbe szállt: az ő élete s halála fölötti ábrándozó elmélkedés az ima magasztosságára emelkedik.

* * *

Nincs költő, kinél a birálat oly egy lehetne a magasztalással, mint Petőfinél. E költőt csak a legszebb dicsénekben lehetne jellemezni. S jelleme oly egy népeével, hogy minden dicséret annak is szól. Volt világhírű dalnoka a hazának, volt a szabadságnak, volt a szerelemnek, bornak, a természetnek, családi érzésnek; kitünő egyikben a magas képzelet, másikban a mély gondolat és érzelem, harmadikban a csillogó humor, negyedikben a sötét gúny: — de nincs több oly bánya, mint Petőfi szíve, mely minden nemes érczet és minden drágakövet megtermett maga, dúsabban, mint a többiek: s még kifogyhatatlan egy igazgyöngyben: a tiszta erkölcsi épségben. Mert Petőfi jelleme és költészete a magyar nép maga, — innen szerfeletti nagysága és örökvolta.

Ő az Alföldet, — a tiszta Magyarországot, — természeti bűbáját, egyéni, önálló eredetiségét s a nép csodálatos épségét s őserényeit rögzíté meg örökre, de nem bebalzsamozó holt mesterkéltséggel, hanem költé-

szetében élőn. És a népiességet emelte legmagasabbra; — mintha az nem is volna művészet, annyira természetes; — művészete hatalmával a népajkon élő őserejü nyelvet irodalmivá jegeczesítette, hogy ragyogó kristályaiban gyönyörködjenek a nemzedékek.

Műveinek hangja, eszméi előadása, a kedély elragadó üdesége oly tiszta, mint a tengerszem: azt hinnők, hogy fenekére látunk, de mélységébe nincs buvár, a ki leszállhasson. Gondolatolvasásban töri fejét a század vége: itt mindenki tisztán olvassa a gondolatot soraiból, s az, összhangzó szépségében mindenkit magához emelve, mindig megmozgatja a nemesebb érzés húrjait. S nem a dölyf magaslatáról tekint az olvasóra. A legegyszerűbb nép fia, a legbölcsebb tudós egyformán élvezi bűvös zengzete ellenállhatatlan varázsát. Olyan ő, mint a legenda csodatevő Krisztusképe, mely minden embernél, kicsinél és nagynál, egy fővel volt nagyobb (mert az isteni ige előtt is egyformán hajolnak meg a népek milliói s fogadják meg tanítását), — de nagyobbá a keresztfa emelte, melyet viselt életében és melyen kiszenvedett az emberiség szent eszméiért.

A durva önkény törpe viadorai azt hiszik, hogy kéjelegve a hatalom kegymorzsáinak osztogatásában, ők emelkedtek a dicsőség talapzatára, s a nemzeteket igába hajtva, önmagukat emelték föl és korukat tették nagygyá. De azon lelki óriások, a kik magukhoz, nemes lelkületök magasságához emelnek milliókat: ezek az egyenlőség igaz apostolai!

* * *

Petőfi igéi 48-ig az ó-testamentomot jelentik; 48 márczius 15-ikétől a magyar nemzet evangéliumát. S az első szellemei jöttek üdvözölve elébe. Erkölcsi épségében rejlik fensősége, ez teszi legnagyobbá Petőfi költészetét. Ebből fakadt szabadság- és honszeretete s művészete, — az oroszláni, daczos erő: védni őseink szerzeményét, a hazát. Ez a legszentebb szó előttünk. S a magyar azért imádja úgy hazáját, mert ezek az ősök alkották, ezért haltak, s ez temetőjök, — az ősök nagyságát pedig jól ismerjük, végtelen büszkék vagyunk rájok a multból, s ezt követeljük a jelentől. Ez az erkölcsi fensőség elismert, ez tett Európa legelső népei közé a nagy multban s képezte szilárd alapját a birodalomnak, mely szent István koronája alá foglaltaték, s ez tette, hogy az ezredév nem az öregség jubileuma, hanem a szilárd férfiasságé.

Petőfi jelleme és élete példa nekünk, a népnek: a jellem tiszta forrás az eliszaposodott, romlott korban, hol a romlottság elvei már-már jogszabályokúl hirdettetnek. Ősbecsületessége, úgyszólván szegénységi foga-

dalma, nélkülözései, önfeláldozási készsége eszméiért: ez erényeket kell Petőfi szellemében ünnepelni s az ünnepléssel megőrizni. Érzése, verse, tette, jelleme ugyanaz, s nem választhatni el a költő szárnyalását a hazafi törekvéseitől, s nem képzelhetni lantját élete nélkül, mint a napot sugara nélkül. A napnak vannak homályos foltjai, lángelméknek kórjaik: nála minden ép és fény, mert minden eszményi, semmi sem salak. A földdel csak egy pont köti össze: a haza földje, de ez nála a leglélekemelőbb eszmény.

Ő mindazért együtt harczolt, a mi csak ideális; s nincs ideál, mely valaha emberszívben fészkelt, hogy az ő szivéből elő ne zendült volna. Ezért ő a mi eszményünk, a költők eszményképe, a költők költője. Ezt nem voltak képesek sem a zsoltáros király, sem a caesari Róma ódaköltője, sem a keresztény lovagkor s az újabb századok dalnokai elérni: csak a modern demokráczia, népszabadság Petőfije. Az iró, a ki tettekben, életben humanizmusban nem követi: remek tollal se harczol Petőfi táborában. A ki ajkán szabadságot, nemzetet, férfias jellemet, becsületet hordva, szivében szolgai és önző: nem híve neki!

Félszázad alatt, — mintha egy évezrednyire távozott volna tőlünk. Vissza, Árpád seregébe. Mert az ő lelke viharzott át akkor a honfoglalók keblén. Még csak félszázadja, — és már Isten, király, s az országok bírája, a történelem szentesíti a Ti küzdelmeteket, a szent háborút, a Te tollad és kardod munkáját. Az egykori harczon ellenségünk legádázabb barátja, bármily kolosszus, erkölcsi szükségét érzé az engesztelésnek s bölcsen és szivesen, ezeréves államéletünk üdvözléseül: éjszak császárja Rákóczy kardját küldé el a 49-iki invázióból fenmaradt népgyűlölet gordiusi csomóját kettévágni.

Ez is az ő igazolásuk: hogy a magyar államférfiui bölcseségnek, — melyre századokon át nemcsak magunknak, hanem Európának is szüksége van, — a szabadságharcz nem volt megszakítása, sőt erős kapocs a lánczszemek közt. A szabadságharcz vérbíboru hajnalának köszönjük a béke és jog áldásos napját, — s ennek volt költője Petőfi.

* * *

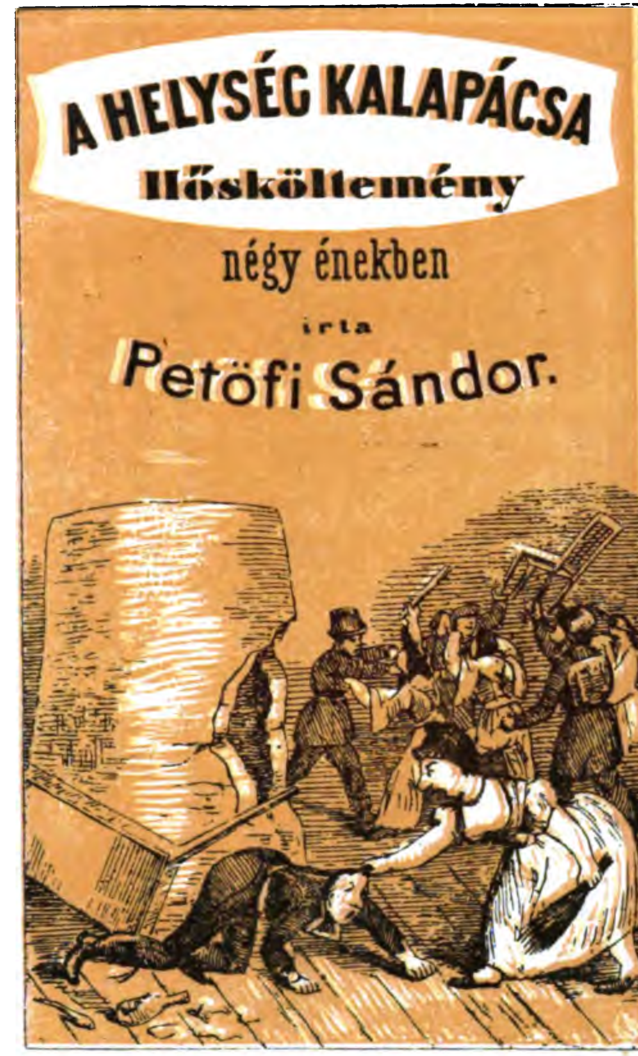
Oh, mily találkozás! Oh, mily találkozás!

A szabadság leigázva mindenütt s a haza megtámadva mindenfelől, kivülről, belülről.

»Láncz csörg minden kézen, csupán a magyar kezében cseng a kard.«

Petőfi is magyar volt, — és a fiatal katona itt, Erdély bérczei közt borult keblére az ősz vezérnek, a lengyel szabadsághősnek, Bemnek, mint

Az első kiadás czímképe és hátlapja.

PETŐFI A

Irodalmi nagyságaink közül k
nyelvünk szűk határait. A legnag
világ könyvpiaczát, a legnagyobb
helyet biztosítani magának. A regér
révén pontosan meg lehet állapíta
csak mélyreható vizsgálódások he
vizsgálódás, míg egyrészt a magy
egyik legnagyobbszerű feladata, egy
Petőfi szellemének a világirodalo
való grandiozus bevonulása: a nem
nagyság legdicsőbb megnyilatkoz
közé tartozik.

Még a költő életében, 1846-
fordít németre Dux Adolf 40—50
teményt. De mily nagy tevékenység
kellett végbemenni azóta a Petőfi-fo
tás terén, hogy végre tüneményes eg
niségének legalább nagy vonásai fö
merhetők legyenek a magyar nyelv
tárain túl is.

Saint-René-Taillandier már 1860-b
megírja a Revue des deux Mondes-b
hogy Petőfi méltó helyet foglal el
Goethe által inaugurált világirodalo
ban, s még mindnyájan emlékezünk
Grimm Hermann szavaira, a ki a vilá
irodalom egynehány legnagyobb alak

Fr. Coppée.

közt jelöli meg a mi költőnk helyét. »Petőfi költeményeiben csendűl meg először az új idők dala. Ő, mint egykor Goethe, egyebet semmit nem akar, csak kifejezni magát. A mennyire a fordításokból itélhetek, a többi magyar költők közel sem érik utól. A híres lengyelek, oroszok és francziák is csak historikusok Petőfihez képest. Ők nemcsak maguknak költenek első sorban. Nyiltan vagy titokban elismerő itéletre vágynak. Önérzettől eltelve, bámulók közepett állnak. Milyen keveset törődik ezzel Petőfi! Dicsőséget, igaz, ohajtott, de mindegy volt neki, a világ akármelyik sarkából jön. Semmi sem korlátozza fejedelmi önérzetét. A világnak szemébe nevet és sír. Elég rossz sora volt — de ha költeni kezd, a fellegeken ül s lába alatt terűl el a világ. Hivja a halált, de élni akar. Legbúsabb panaszai is az élet örömeit lehelik .... Petőfi, Mistral, Goethe, Shakespeare és Homer néha úgy tünnek fel előttem, mintha egyetlen egy költőnek visszatérő megtestesülése volnának. Ez az emberiség nagy ősköltője, ki búját oly szavakba önti, melyeknek hangzásában gyönyörködik.«

Casson.

Íme a világirodalmi dicsőség koszúruja, íme Petőfi a külföldön. A magyar irodalom tisztában volt azzal mindig, hogy nagy lirikusa nemcsak nemzeti kiválóság, hanem világirodalmi jelentőségű tünemény. Grimm Hermann ki is mondta ezt. S a világirodalmi szempontok magaslatáról vizsgálódó német műfilozóf szava aligha nem a legjelentősebb, a mi a Petőfi dicsőségére elhangzott. Egy pár évtized alatt a magyar nyelv kis világából az egyetemes szellemi élet vezéralakjai közé emelkedni, a huszonhatéves pályafutásnak valóban kivételes dicsősége.

Ennek az útnak egyes állomásait pontosan megjelölni csak alapos bibliografiai előmunkálatok segítségével lesz lehetséges. Mert habár különösen a *Petőfi-Múzeum* évfolyamai s Meltzl Hugónak nagybecsű összehasonlító irodalomtörténeti tanúlmányai igen sok adatot tartalmaznak, a kritikai Petőfi-bibliografia megteremtése még a megoldandó feladatok közé tartozik. Annak, a ki erre vállalkozni fog, nem szabad megfeledkezni *Kertbeny Károly*-nak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában levő kézira-

Schöldström.

legnevezetesebb irodalmi alakok figyelmét hívta fel különböző rögtönzött fordítások segítségével a magyar költészet rendkívüli jelenségére. Marggraff, Manzoni, Witte, Keller Gottfried, Heine, Miczkievicz Ádám, Guizot, Béranger, Saint-René-Taillandier, Carlyle mind azok közül valók, a kik a Kertbeny révén ismerkedtek meg a magyar költői géniusz legnagyobb képviselőjével. Az ő szünetlen kóborlásai a magyar dicsőségnek feledhetetlen szolgálatokat tettek.

Kivüle még többen szólaltatták meg Petőfit a Goethe nyelvén. 1851-ben Darmstadtban Szarvady Frigyes és Hartman Mórtól jelent meg Petőfi-kötet. A hatvanas években Opitz Tivadar többek közt az *Apostol*-t is lefordította. Meltzl Hugó már 1867-ben kiadott Lipcsében Petőfi-fordításokat. Egy évtized múltán 1878-ban ugyancsak Lipcsében látott napvilágot a Neugebauer László fordítása is, melyhez Bodenstedt írt lelkes előszót, s ennek a névsornak ugyszolván napjainkig van folytatása.

A franczia irodalom is elég gazdag Petőfi-fordításban. Coppéet, a ki az utóbbi időkben oly sok formában mutatta be hódolatát Petőfi szelleme előtt, többen megelőzték költőnk tolmácsolásával. Thales Bernard az ötvenes évek közepén száz Petőfi-költeményt adott ki a *Melodies Pastorales* füzeteiben s érdekes tudni, hogy Jámbor Páltól is jelent meg Paul Durivage név alatt egy *Chansons de Petőfi* czimű füzet. Nemzeti költészetünk első lelkes ismertetője a már említett Saint-René-Taillandier, költőnk kilencz versének szép prózai fordításával ajándékozta meg a franczia irodalmat. Ugyanabban az évben, a melyben *Polignac Alfons* Petőfi fordításához kezd (1860), megjelenik Chassin kötete: *Petőfi, le poète de la révolution* czímmel. S ennek a mozgalmas poéta-életnek elbeszélése vezeti be *Desbordes-Valmore* és *Ujfalvy* Jenő 1873-ban megjelent fordításait. Említettük már a Coppée nagy lelkesedését Petőfi iránt s fölösleges mondanunk, hogy a Polignac Melchior: *Poèsies Magyares* czímű anthológiájában Petőfi költészete nagy gonddal van bemutatva. Olyan fordításról azonban, mely igazi képét nyujthatná költőnknek még mindig nem lehet szó.

Az olasz Petőfi-fordításokat *Szana Tamás* összefoglalóan ismerteti *Petőfi és az olaszok* czímű kisebb tanulmányában. Fölemlíti, hogy Helfy Ignácz keltette föl az olaszok érdeklődését a költő regényes életének elbeszélésével és egynehány olasz-prózába átültetett költeménynyel. A fordítók és ismertetők egész sora következik erre. Milelli Domokos különösen a *Cziprusломbok*-kal foglalkozott szívesen, Oliva Gaetano, Téza Emil, de Spuches di Galati után *Cassone* Józsefről olvasunk nagy elismerést az említett tanulmányban, a ki többek közt az *Apostol*-t is lefordította.

»Nincs Petőfinek egyetlen költeménye sem, — írja Szana, — melynek fordításán nagyobb előszeretettel csüggött volna. Ebbe tökéletesen beleélte magát s bár a legtöbbször csaknem szóról-szóra követi az eredetit, úgy érezzük, mintha nem is fordítást, hanem utánköltést olvasnánk. Megvan benne a magyar eredetinek minden gondolata, a hangulatok oly bámulatos visszatükrözésével, a minőre csak azok a fordítók képesek, kik maguk is részesültek a múzsa fölavató csókjában.« Cassonén kívül még az ősz Canini is foglalkozott Petőfi fordításával; legújbban pedig Pavolini Emilről szól a hír, ki ifjú erővel és kiváló hivatottsággal készül Petőfi mentül tökéletesebb tolmácsolására.

Angliában Pulszky Ferencz kezdte Petőfit megismertetni s 1866-ban már meg is jelent *John Bowring* kötete, mely a Bolond Istókon és János vitézen kívül hetven-hetvenöt lírai költemény fordítását tartalmazza. A nagy angol államférfiú, a kinek a világkereskedelem legszorosabb kérdéseit kellett megoldani, érezhető gyönyörűséggel foglalatoskodik költőnkkel. Az a kis tanulmány, a mit a kötet bevezetéseül közöl s magának Bowringnak Petőfiről írt költeménye világosan mutatják őszinte lelkesedését. Pedig ő is azok közé tartozik, a kik nagy világirodalmi tájékozottsággal dicsekedhetnek.

Petőfi verse a Fliegende Blätter-ben.

Az említett európai nagy nemzetek után a svédet illeti meg az első hely, midőn Petőfi-kultuszról van szó. *Schöldström* Birger, a főapostol, már 1871-ben írt egy Petőfi-életrajzot, 1888-ban pedig megjelent Stokholmban: Harposlag och Svärdsklang (Hárfapengetés és kardcsörrenés) czím alatt érdekes műve Petőfiről és költészetéről, melyben költőnk több költeménye olvasható svéd fordításban. Erdélyi Károly, a ki beható ismer-

tetést közölt róla a Petőfi-Múzemban, elismeréssel szól a Schöldström buzgóságáról, melylyel Petőfi életrajzának adatait összegyűjtötte és feldolgozta s igen nagy dicsérettel szól a fordításokról is. Maga az életrajzíró különösen a *Victor Emmanuel Öman* fordításait magasztalja, melyek »mesterművek az egész világirodalomban«. A többi fordítók Ridderström, Gustav von Bergen, Edv. Fredin, Olaf Rubenson, Kraemer k. a., Former és Schöldsröm. Előszót Victor Rydberg írt az életrajzhoz s e szavakkal végzi. »Petőfi Sándor megérdemli, hogy Svédország ifjúsága is megismerje és megszeresse.«

Petőfi lelkes holland ismertetőjéről, *Anton von Halten*-ről szintén a Petőfi-Múzeum emlékezett meg részletesebben s ugyanott még számos becses adalék található Petőfi fordítóiról és ismertetőiről. Tudjuk, hogy némely költeménye 50—55 nyelvre is le van fordítva s pl. a dán, orosz, cseh, szerb, lengyel irodalmakban nevezetes írók tolmácsolták szellemét és ismertették életét. Mindezeknek beható megvizsgálása után pontosan ismerni fogjuk azt az utat, a mit Petőfi szelleme megtett, a míg magyar költő létére Homer, Shakespeare és Goethe társaságába jutott.

Dicsőséges út ez s oly diadal, melyhez nincs sok hasonló!

ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

SOKÁ KERESTÜK AZT A SÍRT...

Soká kerestük azt a sírt,
Hol ő van eltemetve;
Elrejtve szemeink elől, —
De soha sem felejtve!

Soká kerestük azt a sírt,
Fájdalmasan és híven. —
Hova lett szivünk dalnoka!? . . .
— Nekem megmondta szívem.

Ő néki sírja nincs sehol:
Örökre él dalával,
S megdicsőítni hirnevét —
Egy világ vette által! . . .

KOMÓCSY JÓZSEF.

PETŐFI AZ OROSZOKNÁL.

Minden censura szeszélyes és hóbortos. Leghóbortosabb pedig az orosz censura. Mindazáltal tévedés azt hinni, hogy tehát Oroszországba a »veszedelmes« könyvek be nem juthatnak. Csak annyi igaz, hogy tömegesen és akadálytalanúl nem juthatnak be.

Feltehető pedig, hogy az orosz censurának egyik legveszedelmesebb könyve lehetett Petőfi, — ha egyáltalában tudja vala a fenttisztelt censura, hogy ki az a Petőfi. De nem is kellett tudnia: a magyar nyelvű Petőfit az orosz határon egyszerűen feltartóztatták és feltartóztatják, mert nem értik meg s nem tudhatni: mi lehet az? Mégis bemehetett és bemehet oda Petőfi okkal-móddal: t. i. akkor, ha valamely szerkesztőség, valamely nyilvános könyvtár, valamely tudós tanár vagy magasabb állású hivatalnok czímén érkezik: a censor ilyenkor szó nélkül, lábhoz eresztett plajbászszal engedi át a jövevényt a sorompón. Sőt több: bármely magánszemély is meghozathatja magának külföldről akár a Bakunin híres orosz anarchista iratait is, ha erre a censortól előlegesen engedelmet kér.

Igy hát Petőfi is már régebben bemutatkozhatott a rendkívül intelligens orosz olvasóközönségnek. Ha másképp nem: bejuthatott a különféle német, franczia, angol folyóiratokban és szépirodalmi közlönyökben, melyek ezer és ezer számban, szabadon járnak be az orosz szerkesztőségekbe, sőt egyesekhez is. S ha bejutott: lehetetlen, hogy meg ne ragadta volna az orosz írók figyelmét.

Petőfit csakugyan már régebben is fordítgatták oroszra, de mindig csak német és franczia szöveg után, legfölebb a magyarul is tudó Sarapov Szergej fordított egy vagy két darabot az eredeti textusból, de Sarapov inkább publiczisztikával foglalkozván, tüzetesebben nem ismertette Petőfit.

Sürűbben mintegy 8—9 év óta találkozunk Petőfi nevével az orosz lapokban. Ennek pedig anekdotás oka van. Mikor én ezelőtt tíz esztendővel rávetettem magamat az orosz nyelv tanulására s miután már elég jól birtam a nyelvet, megrendeltem magamnak a legelső orosz folyóiratot, a »Vjesztnyik Jeoropy«-t. Egyszer nagy meglepetésemre látok benne egy Petőfiből fordított verset. Olvasom: nem ismerek benne a Petőfi versére. Ujra olvasom, azután — hátha az emlékező tehetségem csal — utána nézek Petőfi költeményei közt: nem birok rátalálni az eredetire. Pedig láttam, éreztem itt-ott, hogy ez csakugyan petőfies. Képzelhető, hogy felháborodtam s rögtön írtam a folyóirat szerkesztőjének, hogy még sem járja Petőfit úgy kivetkőztetni a mivoltából, hogy nem lehet ráismerni. Erre kapok én Gorod-Novgorodból egy levelet. Egy ismeretlen hölgy: Csjumina Mihajlova Olga írja, hosszan és bűnbánóan mentegeti magát, hogy ő nem tehet róla, ha hibás a fordítás, de ő Coppée-ból fordította, egyben mellékelte is a Coppée franczia szövegét. Hát *ezt* csakugyan bámulatos virtuozitással fordította oroszra a derék Csjumina Mihajlova Olga s én beláttam, hogy Coppée volt a hibás. Fogtam magam: felajánlottam Mihajlova Olgának, hogy én majd prózában fogok neki Petőfiverseket küldeni, megjelölöm a formát s úgy szedje ő aztán azokat versbe. Az ajánlatot örömmel fogadta s így aztán éveken keresztül fordítottuk Petőfit oroszra, és a fordítások ilyenformán mind kitünően sikerültek.

Ezelőtt két évvel egy Novics nevű orosz író fordult hozzám: lennék neki segítségére egy orosz nyelven megjelenő magyar antologia szerkesztésében. Természetes, hogy a legnagyobb készséggel segítettem neki s természetes, hogy ez anthologiában — mely már meg is jelent — a legnagyobb helyet Petőfinek adtuk. Ebben a könyvben fel vannak sorolva mindazok az orosz írók, a kik Petőfi fordításával foglalkoztak, mint: Mihajlov A., Martov, Novics, Bykov, Mazurkevics, Selygunov, Burenyin, Axakov, Berg, Benediktov, Alexandrovics, Szadovnyikov és a többször említett Csjumina M. Olga. Hasonlóképen fel vannak említve azok a lapok, a melyekben Petőfiből fordított költemények jelentek meg: Vszjemirnája Illustrácija; — Rosszija; — Literaturnája Biblioteka; — Nyíva; — Izjascsnája Literatura; — Zsivopisznoje Obozrjéníje; — Vjesztnyik Jeoropy; — Ogonyok; — Nablyudatyely.

Mindezekből megelégedéssel, büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy a legnagyobb magyar lyrikussal Oroszországban is elég sűrűn foglalkoznak, s annak munkáiért lelkesülnek.

Szabó Endre.

Pest. június 18. 1849.

Tisztelt barátom!

Itt küldök önnek 5,000 azaz ötezer példányt „a honvéd" czimü versemből. Nyerekedjék rajta s gazdagodjék meg ... ára enormis! három váltó krajczár, s mint rá is van nyomva. Adok önnek 25 percentet nyereségre; ha mind elfogy, küldje meg a pénzt, s akkor uj példányokkal szolgálok. Ha július 1ig megküldi ön az árát, ugy 60 percentet kap, azaz felét árában veszi. A kormány 25,000 példányt vett meg belőle a hadsereg számára. Ha valami izenni valója lesz, levelét poste restante küldje nevem alatt; mindennap küldök a postára. Isten önnel!

barátja

Petőfi Sándor

Telegdi Lajos

könyvárusnak

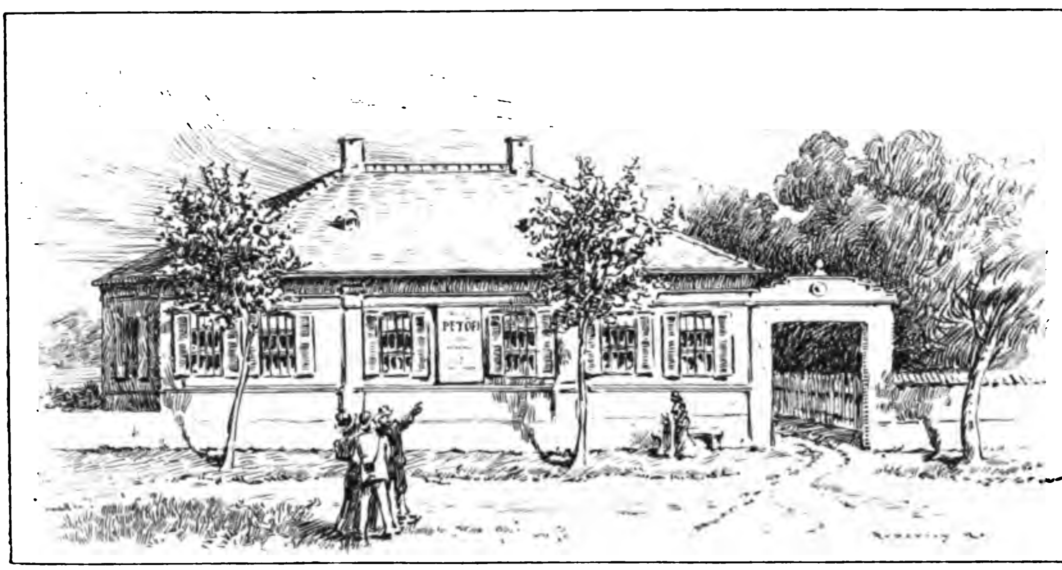
daráskilin

Debreczenben

EMLÉKEZETES HELYEK PETŐFI ÉLETÉBEN.

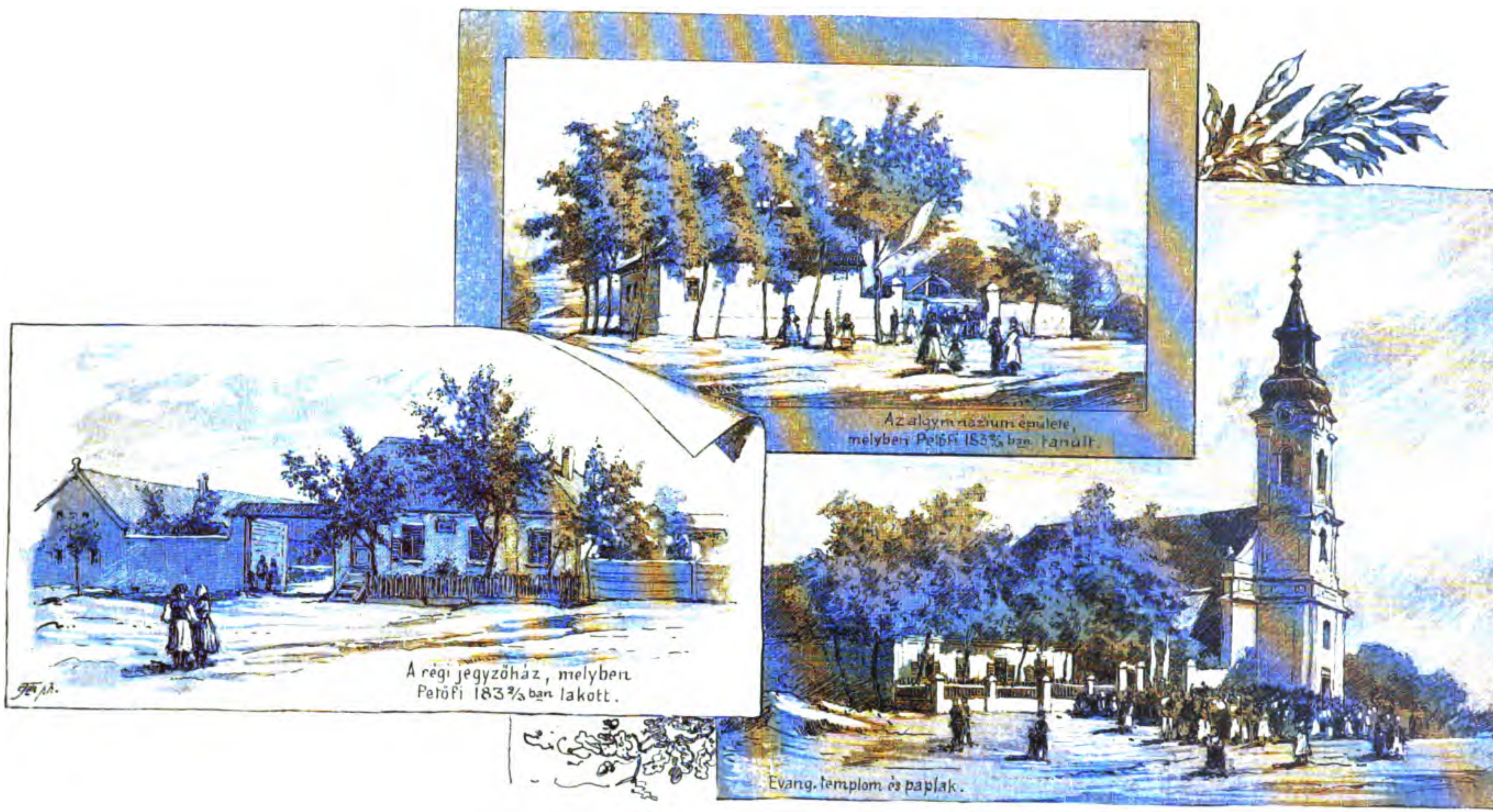
Sok emlékezetes hely van Petőfi életében. Ezek közül néhányat rajzban bemutatunk itt, ú. m. a félegyházi lakóházat, a sár-szent-lőrinczi lakóházat és iskolát, a pápai régi kollégiumot s végül a gödöllői lakot.

Az első Petőfi gyermekéveit juttatja eszünkbe. Alig volt két éves, mikor szülei Kis-Kőrösről Félegyházára költöztek, a hol atyja a mészár-

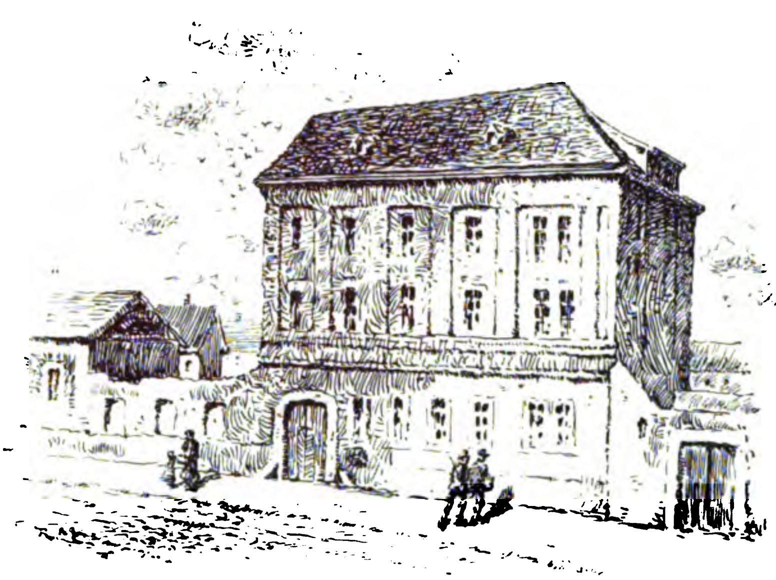
Petőfiék lakása Félegyházán.

széket árendálta. Félegyházán csendült meg fülében először a magyar népdal, melyet utóbb oly mesterileg utánzott; itt jött ajkára az első magyar szó, itt űzte gyermekjátékait, lovagolva szilaj nádparipán. Kedvesebbnél-kedvesebb emlékek fűzték e városhoz, s mikor húsz évi távollét után 1848 nyarán ujból meglátogatta, ez emlékek fölrajzottak lelkében s édes álomba ringatták.

Sár-Szent-Lőrincz.

Sár-Szent-Lőrinczen két évig (1831—33.) iskolába járt. Akkori életéről kedves rajzot nyujtott Sass István, gyermekkori barátja és iskolatársa: mint csuszkáltak télen, mint labdáztak, madarásztak tavasz nyiltával; hogy szállt szembe Petőfi, ha pajtásai csúfolták s viszont mily ragaszkodással viseltetett azokhoz, a kiket szeretett.

A pápai főiskola.

A pápai kollégium ódon falai mint obsitos katonát látták először; utóbb pedig mint logikus deákot Jókai és Orlai-Petrics Soma társaságában. Mindhárman a képzőtársaság legbuzgóbb és legtehetségesebb tagjaiként szerepeltek s az 1842-ik tanév végén tartott örömünnepélyen, mint pályadíjnyertesek, sok tapsot arattak.

Petőfi gödöllői lakása.

A gödöllői ház 1843 nyarán fogadta lakóul Petőfit, midőn James Robin Hoodját fordítá. Petőfinek szokása volt, hogy falura vonult, ha zavartalanul akart dolgozni valamely nagyobb művén. Így tett, mikor a Hóhér kötelé-t Zöld Marczi-t és a Tigris-t és hyéná-t írta; így tett 1843-ban, mikor James regényének fordításával volt elfoglalva.

B. L.

PETŐFI EGYÉNISÉGE.

Milyen volt Petőfi, mint ember? Melyek azok a lényeges külső és belső, vagy lelki sajátságok, a melyek együttvéve jellemét, egyéniségét alkotják? Oly kérdés, a mely eddig még nincs megoldva. Hiszen még azt sem tudjuk biztosan, hogy melyik a legjobb arczképe, holott a kortársak emlékezete és följegyzései segítségünkre vannak. Egyéniségére nézve még nagyobb sötétségben vagyunk, jóllehet kortársai egy egész könyvtárt írtak róla. De talán éppen ez a baj; mert annyi egymásnak ellentmondó ítélet, jellemzés, adat, tény és sokszor bizony költemény is van összehalmozva bennök, hogy a költő ugyanazon időben Proteusként változtatja előttünk természetét és alakját. Innen van, hogy míg életének külső körülményei majdnem teljesen tisztába vannak hozva és a Ferenczi Zoltán művében oly gondossággal összeállítva és feldolgozva, hogy ennél e tekintetben tökéletesebbet adni már alig lehet: addig psychologiai egyéniségéről, tehát azon legjellemzőbb lelki sajátságokról, a melyek az embert alkotják, még napjainkban is a legellentétesebb fölfogások uralkodnak.

Tény, hogy a kortársak közül a Petőfi legközelebbi környezetéhez tartozókat e tekintetben bizonyos mulasztás és felületesség vádja látszik terhelni. De másfelől vannak körülmények, a melyek mentségökül szolgálhatnak; mert Petőfi oly váratlanúl lepte meg és hagyta oda ismét őket, hogy alig tértek valamennyire magukhoz megjelenése-okozta zavarukból, már is emlékeik közt kellett tallózniok, ha róla volt szó.

A Vajda János gyönyörű essay-je »Petőfi«-ről fogalmat nyújthat róla, hogy Petőfinek az irodalomban való tüneményszerű, megjelenése, páratlanúl álló termékenysége és rendkívüli egyéniségének »bűvöletes« varázsa mily megdöbbentő hatással volt a kortársakra és környezetére.

Egy részökben, a Honderűvel
kenység érzete támadt föl az őket
séggel szemben. Közelebbi környez
estek túlságba és iránta érzett c
annyi sajátossággal, regényes voná
ségét, hogy a kritika még napjaink
teljesen szétválasztani.

Ez irányzat terjedését kétségkí
és az 50-es évek apróbb költőinek,
képök költői és magánegyéniségéne
utánozni, hogy azért maguk is ered
és ezáltal a mestert, a kinek nevé
tüntették föl. De főleg azon kortárs
terjedésének, a kik őt olykor csupán
találkozásból ismerték s mégis kötel
előtt nyilatkozzanak róla. A dolog
írni valójuk akadt. Azzal segítettek
nyességét, valamint a költő alakját é
kiszínezték. Ha a sok személyes remi
jegyzéseikben valami, az is csak a küls
azon czélzattal van elmondva, hogy
minél eredetibb modorral szerepeljen

Természetes, hogy az ilyes följ
mányra nézve sok hasznuk nem vol
azon tartózkodó magatartás előidézé
és az iskolák Petőfi iránt a legutób

E mellett a Petőfi lelki világát
kortárs rendszerint figyelmen kívül h
nézletéről, olvasmányairól és ezekke
nem, vagy csak alig tájékoztat. Hán
nyaim közben a Goethe hűséges Ec

Igaz, hogy a mint már említve
élete is sokkal rövidebbre terjedt, ho
életében még a legközelebbi környez
irányban méltányolhatta volna. A mi
el ismét s még azon kevesek is, a
inkább egy fejlődőben levő tehetségr
remekeivel bevésni nevét a minden i

egyéniségnek, a kinek nyilatkozataiban és ténykedéseiben az »örök emberi« egy-egy megőrzésre méltó vonása nyilvánúl. A gondviselés időnapelőtt »véggé« változtatta azt, ami tulajdonképpen még igazán csak »kezdet« volt — és mire a szivéhez legközelebb állóknak idejök lett volna külső egyénisége varázsától megszabadúlva: lelki világába is komolyabban bepillantani, ő már örökre eltünt közülök.

Kétségkívül ez az egyik oka annak, hogy a Petőfi benső életéről és azon jelekről, a melyekből jövő fejlődésére lehetett volna következtetni, oly kevés följegyzés maradt fönn. Pedig minden szava, beszéde, magánéletének minden mozzanata csupa költészet volt, mondja róla Vajda János, a kinél alig volt Petőfinek a kortársak közt élesebb, őszintébb és szerényebb megfigyelője.

Úgy hiszem nem tévedek, ha a másik lényeges okot abban keresem, hogy csalódásai következtében utóbb Petőfi maga is zárkózottabbá lett környezetével és általában az emberekkel szemben, a kihez csak egy bizonyos pontig lehetett közeledni, de azontúl mindenkit távol tudott tartani magától. Viszont környezete is önként elismerte fölényét és bizonyos tiszteletteljes tartózkodással viseltetett iránta.

Erre nézve ismét Vajda Jánost idézem, mint megbízhatóság tekintetében a legjobb források egyikét, aki rövid essay-jében többet nyújt a Petőfi jellemzéséhez a Vahot-féle memoir-irók egész tömegénél.

»Nem dicsekedhetem barátságával — írja Vajda — csupán annyit mondhatok, hogy ismeretségben voltam vele. Huzamos időn át jártam oly körbe, hol ő is gyakran jelen volt s a hol az ő szemléletébe, az ő hasonlíthatlan, rám egészen a bűvöletes hatását gyakorló sajátos egyéniségének megfigyelésébe merűltem. Később ismerős, beszédes is lettem vele, miután ő megszólított, de iránta érzett tiszteletem, csodálatom, sőt mondhatnám babonás kegyeletem oly elfogulttá tett, hogy ez talán őt magát is feszélyezte s tartózkodóvá tette. És a személyiségéről, a vele való érintkezés és szemlélődés által nyert benyomás csak megerősített abbeli föltevésemben, melyet túltelt költői erének vulkáni kitöréseivel keltett. Minden újabb verse mintegy kétségbe ejtette a vele egy pályára törekvőt. Ezt nem lehet fölülmúlni! E gondolat volt mindig a hatás seprője, melyet az olvasás által benne előidézett forrongás maga után hátrahagyott.«

Többé-kevésbbé ilyenformán érezhetett iránta környezetében mindenki. Szerették, rajongtak érte — de némi tekintetben féltek is. Vajda például megvallja, hogy mindazon egyének közt, a kiket nyilvános szereplésük után ismert, csupán Petőfi volt az, aki »csaknem az emberfölöttinek, a

magasabb lénynek«
nélkül, hogy akart
Élczei, itéletei neh
a kit értek, mint a
vételével rendesen
mert nem volt mit

Ekkora fölény
képen — inkább cs
mély barátságot.

Ez utóbbira n
harmadik körülmény
annyit és annyifelé
alkalma igazi benső
a huzamos együttlé

Mindazokra néz
lésekből a kortársak
utalva. Szerencsére
megrajzolni psycholo
nek folyását. Mert I
merete is volt és m
számot, mint külső
másokból, a lélek e
eszméket, a melyek
melyeket lelkében a
benyomások szültek;
vedélyek viharát; b
látó sejtelmeket; —
nek, a mely mintegy
mindazoknak, a kik

Ezekből dombor
az örök emberi, a m
a fogalom lényegéhez
egy költővel szember
és körülményekből m

Tudásunk csak
minden sallangtól me
állani, mint egyéniség

PETŐFI-KIADÁSOK.

1843–1897.

Összeállitotta FERENCZI ZOLTÁN.

1843.

A koros hölgy. Franczia regény. Írta Bernard Károly. Fordította Petőfi Sándor. Pesten Hartleben Konrád Adolf sajátja. 8-r. 106 l. (Külföldi regénytár. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Szerkeszti Nagy Ignácz. XVI. kötet.)

1844.

Robin Hood. Angol regény. Írta James György. Fordította Petőfi. Pesten, Hartleben Konrád Adolf sajátja. 1844. 12-r. I. 240 l. II. 285 l. (Külföldi regénytár. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Szerkeszti Nagy Ignácz. XXII–XXIII. kötet.)

1844.

A helység kalapácsa. Írta Petőfi Sándor. Budán a magyar kir. egyetem betűivel. 1844. 12-r. 68 l. (A két képes borítékot kőre metszette Grimm Vincze.) Ára 36 kr. p. p.

1844.

Versek Írta Petőfi Sándor. 1842–1844. Budán. a magyar kir. egyetem betűivel. 1844. 8-r. 192 l. Előfiz. ára 1 frt, bolti ára 1 frt 12 kr. p. p.

1845.

János vitéz. Írta Petőfi Sándor. Kiadta Vahot Imre. 1845. Budán, 1845. A m. kir. egyetem betűivel. 12.-r. IV + 113 l. (A czímlapok képeit kőbe metsz. Grimm Vincze.) Ára 40 kr. p. p.

1845.

Czipruslombok Etelka sírjáról. Írta Petőfi Sándor. Pest. Beimel József betűi. 1845. Kis 8-r. 63 l. Ára 30 kr. p. p.

1845.

Szerelem gyöngyei. Írta Petőfi Sándor. Pest, 1845. Kiadja Emich Gusztáv. (Nyomatott Landerer és Heckenastnál.) 12-r. 70 l. (Ára 30 kr p. p.)

1845.

Versek. Írta Petőfi Sándor. 1844–1845. Pest. Beimel József betűi. 1845. 12-r. 188 + 4 szztl. l. Előf. ára 1 frt, bolti ára 1 frt 12 kr. p. p.

1846.

János vitéz. Írta Petőfi Sándor. Második, olcsóbb kiadás. Kiadta Vahot Imre. 1846. 12-r. IV + 113 l. Ára 40 kr. p. p.

1846.

Felhők. Írta Petőfi Sándor. Pest, Emich Gusztáv bizománya. 1846. 12-r. 70 l. (Ára 30 kr. p. p.)

1846.

A hóhér kötele. Írta Petőfi Sándor. Pest, 1846. Hartleben Konrád Adolf tulajdona. (Nyomt. Trattner-Károlyinál.) 8-r. 155 l. Ára 1 frt 20 kr. p. p.

1847.

Tigris és hiéna. Írta Petőfi Sándor. Pest, 1847. Emich Gusztáv sajátja. (Nyom. Beimelnél.) 8-r. 6 + 106 l. (Megj. 1847. jan. 2-ra.) Ára 40 kr. p. p

1847.

Petőfi összes költeményei. Egy kötetben. Pest, Emich Gusztáv sajátja. 1847. Nagy 8-r. 6 + 538 + 6 l. (Tisztelet És Szeretet Jeléül Vörösmartinak Ajánlva A Szerző Által.) Előfiz. ára 3 frt, bolti ára 4 frt, kötve 5 frt p. p.

1848.

Petőfi Sándor Összes Költeményei 1842—1846. I. kötet: 1842—1844. II. kötet: 1845—1846. Második kiadás. Pest, Emich Gusztáv sajátja. 1848. (Pesten, nyom. Beimel Józsefnél.) 8-r. I. 8 + 390 + 4 l. II. 8 + 369 + 7 l. Ára fűzve 3 frt p. p.

1848.

Petőfi Sándor Összes Költeményei 1842—1846. stb. (A második kiadás egy újabb lenyomata hasonló kiállításban; tehát tulajdonképen 3-ik kiadás.)

1848.

Nemzeti dal. Petőfi Sándor (Megj. 4-r. röplapon 1848. márcz. 15. Ennek 1848-ból hazánk különböző városaiból több kiadása ismert, szintén röplapon.)

1848.

A királyokhoz. Petőfi Sándor. (Ára 2 pengő kr.) A szerző engedelme nélküli utánnyomat szigorún tiltatik. Nyomatott Landerer és Heckenastnál. 8-r. (röplap).

1848.

Coriolanus. Shakespeare után angolból Petőfi Sándor. Pest, 1848. 12-r. 182 l. (Shakespeare összes színművei. Angolból fordítják Arany, Petőfi, Vörösmarty. I. Coriolanus. Pest, 1848. Nyomatott Beimelnél.) Ára 1 frt p. p.

1848.

Lapok Petőfi Sándor Naplójából. Első ív. Tartalom: A magyar szabadság születése. — Márczius 15-ke. — A német polgárok és a zsidók. — Az országgyűlés és az urbér. — Királyi leirat a miniszteriumról. — Monarchia és respublica. — Nagy péntek napja. — A katonaság. — Kliegl, Széchenyi, hivatal, rágalmak. Pest, 1848. Nyomatott Landerer és Heckenastnál. 8-r. 16 l. Ára 10 kr. p. p.

1849.

A honvéd. Ára 3 kr. váltóban. Nyomatott Pesten Lukács és társánál, 1849. (Röplapon.)

1849.

Petőfi Sándor Újabb Költeményei 1847—1849. (Jegyzet: E kiadás a megjelenés előtt elkoboztatott 1849 végén. Egy példánya a Nemz. Muz.-ban Budapesten czímlap nélkűl, mert ez még nem volt kinyomatva.) I. 365 l. II. 313 l.

1851.

Petőfi Újabb Költeményei 1847—1849. Pest, 1851. (Egy kötetben nagy 8-r., oly formában, mint az 1847-iki egy kötetű kiadás. Elkoboztatott.

1867.

Petőfi Sándor Elbeszélő Költeményei. Pest, Emich Gusztáv tulajdona. 1867. (Nyom. Emich Gusztáv, m. akad. nyomdásznál.) 8-r. 4 + 300 l. (Jegyzet: Elől aczélm. *Salgó* cz. a. r. Lotz K., m. Doby J. Díszk., rajta genius, ki megkoszorúzza a költőt. Ez az a nyomás, mely utóbb a népies kiadásokon ismétlődik.) Ára díszk. 2 frt 70 kr.

1869.

Petőfi Sándor Válogatott Lirai Költeményei. Pest, 1869. Emich Gusztáv tulajdona. 16-r. 350 l. (Ára díszk.-ben 2 frt 80 kr.)

1871.

Petőfi Sándor Újabb Költeményei. 1847—1849. Harmadik javított kiadás. Pest, 1871. Emich Gusztáv sajátja. 8-r. I. 304 l. II. 296 l. (Ára 3 frt, díszk.-ben 5 frt 25 kr.)

1872.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. 1842—1846. Negyedik kiadás. Pest, 1872. Az Athenaeum sajátja. 8-r. I. 390 + 4 l. II. 369 + 6 l. (Jegyzet: A czímlapon hibásan harmadik kiadásnak mondva, holott voltaképen 5-ik kiad.) Ára 3 frt, díszk.-ben 5 frt 25 kr.

1873.

Petőfi Sándor Újabb Költeményei. 1847—1849. Negyedik javított kiadás. Budapest. Az Athenaeum sajátja. 1873. 8-r. I. 304 l. II. 296 l. (Ára 3 frt, díszkötésben 5 frt 25 kr.)

1873.

A hóhér kötele. Regény Írta Petőfi Sándor. Új lenyomat. Pest, 1873. Kiadja Ráth Mór. (Pest, 1872. Nyomatott Wodianer F.-nél.) 8-r. 106 l.

Robin Hood. Angol regény. Írta James György. Fordította Petőfi. Második kiadás. Pesten. Kiadja Ráth Mór. 1873. (Pest, 1872. Nyomatott Wodianer F.-nél) 8-r. I. rész. 195 l. II. rész. 230 l. Ára együtt 1 frt 60 kr., díszköt.-ben 2 frt 60 kr. (A magyar nemzet családi könyvtára V. k.)

1874.

Petőfi Sándor Költeményei. Hiteles kéziratok alapján megigazított s hazai művészek rajzaival díszített első teljes kiadás. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat tulajdona. 1874. 4-r. VI + 758 l. (Jegyzet: A költő 1845-iki arczképével, 65 szövegképpel. Ára díszk.-ben 16 frt.)

1877.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített második képes kiadás. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat tulajdona. 1877. (A költő 1845-iki arczképével. 4-r. 4 + 790 + 10 l. (Ára 12 frt, díszk.-ben 16 frt.)

1877.

Petőfi Sándor Költeményei. Második teljes kiadás. Budapest, 1877. Az Athenaeum tulajdona. (Nyom. 1876.) 8-r. I. 466 l. II. 450 + XII. l. III. 471 + XI. l. IV. 368 + VII. l. (Ára 8 frt, dísz.-ben 12 frt.)

1877.

Coriolanus. Írta William Shakespeare. Fordította Petőfi Sándor. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Névy László, tanár. Budapest, 1877. Franklin-Társulat. (Jeles Írók Iskolai Tára. II.) 8-r, 144 l. (Ára 60 kr.)

1878.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített képes kiadás. Budapest. Az Athenaeum r.-társ. kiadása. 1878. (A költő rézkarczú arczképével. W. Unger radirt. Nyomt. Pisani L.) 4-r. 805 + 10 l. (Ára díszköt.-ben 12 frt. Jegyzet: A költő jelszava nincs benne.)

1878.

Petőfi-reliquiák. 1841—1849. Gyűjtötte Halasi Aladár. Budapest, 1878. 8-r. VIII + 128 l. Ára 80 kr.

1879.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített képes népkiadás. Bpest. Az Athenaeum r.-társulat kiadása.(1879.) (A költő 1845-iki, Barabás-féle arczképével. Fametszv.) Nagy 8-r. 423 l. (Zöld kötés, ára 2 frt 50 kr.)

1879.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített kepes kiadás. Bpest, 1879. Méhner Vilmos kiadása. (Az 1878-iki képes kiadás új czímlappal és a költő apotheosisát tárgyazó képpel. Különben változatlan.)

1881.

Coriolanus. Írta William Shakspere Fordította Petőfi Sándor. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Névy László, tanár. Budapest, 1881. Franklin-Társ. (Jeles Írók Iskolai Tára. II.) 8-r. 152 l. (Ára 60 kr.)

1882.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Népies kiadás. A költő arczképével. Budapest. Az Athenaeum r.-társ. kiadása. 1882. 8-r. 680 l. (Zöld kötésben 1 frt 50 kr.)

1882.

Petőfi Sándor, A Hóhér kötele. Jan
Ford. Petőfi Sándor. 8-r. 1882. (Á
A magyar nemzet családi kör
füzet.) Ráth Mór. (Ára 1 frt.)

1882.

Shakspere Minden munkái. For
Negyedik kötet. Második kiad
Kiadja Ráth Mór. 1882. Más
Shakspere Színművei. Fordítják
gyedik kötet. Coriolanus, fordította
Titus Andronicus, fordította Lév
sodik kiadás. Budapest. Kiadja Rá
8-r. 248 l. (Ára 80 kr.)

1883.

Petőfi's Wolken. Felhők. Kézirat gy
előadások számára nyomatott c
dányban. Kolozsvár, 1883. október
princeps diplomaticus hű lenyomata
és német jegyzetekkel kiadta Lo
Hugo. 8-r. 76 l. (Jegyzet: Az
eredeti első kiadás czímlapjával
zetéssel 7—8 l.)

1883.

Petőfi Sándor A helység kalapác
mény négy énekben. Hetedik kiad
Franklin-társulat 1883. Kis 8-r.
könyvtár. 170. sz.) Ára 20 kr.

1883.

Petőfi Sándor Beszélyei. Budape
Társulat. 1883. Kis 8-r. 95 l. (Olc
160. sz.) Ára 30 kr.

1884.

Petőfi Sándor Összes Költeménye
vészek rajzaival díszített második
Az Athenaeum r.-társulat tulajdona
473 l. (Piros kötés. Ára 2 frt 50.)

1884.

Petőfi Sándor Összes Költemé
művészek rajzaival díszített neg
kiadás a költő arczképével. (A k
rézkarcz, mint az 1878-ikinál. W.
Nyomt. Pisani L.) 4-r. 2 + 825
A költő jelszava hiányzik belőle.)
tésben 12 frt.

1886.

Shakspere, Coriolanus. Fordította
dor. Bevezetéssel és magyarázatokka
László. Harmadik kiadás. Budape
társ. 1886. 8-r. 152 l. (Ára 60 kr
Iskolai Tára II.)

Év n. (1891.)

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Hazai művészek rajzaival díszített harmadik népies kiadás. A költő arczképével. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat kiadása. Nagy 8-r. 473 l. (A második kiadás új czímlappal. Ára piros kötésben 2 frt.)

1890.

Petőfi Sándor Elbeszélő költeményei 1844—1848. Eredeti kéziratok és kiadások alapján szerkesztett kiadás. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat kiadása. 1890. Kis 8-r. 264 l. (Elől czímkép. Piros kötés képpel.) — Leíró költeményei és népdalai 1842—1849. 163 l. (Czímképpel.) — Hazafias költeményei 1842—1849. 231 l. (A költő 1848-iki arczképével.) — Szerelmi költeményei s bordalai 1842—1849. 242 l. (Jegyzet: E kiadás áll 4 kis kötetből s az 1890-iki népies kiadás alapján s ugyanazon szedéssel készült a czímek kivételével. Mindenik kötethez a kiadás rendezője, Havas Adolf, rövid előszót tett. Az elsőhöz csatolt részletes leírás a többinél ismétlődik.) Ára kötetenként 50 kr.

1891.

Lapok Petőfi Sándor naplójából. Első ív. Híven az eredeti kiadáshoz, előszóval és jegyzetekkel kiadja dr. Ferenczi Zoltán. Kolozsvár. Nyomatott Gámán János örököseinél. 1891. 8-r. 24 l. (Ára 30 kr.)

1891.

A hóhér kötele. Írta Petőfi Sándor. Új kiadás. Budapest. Kiadja Ráth Mór. 1891. 8-r. 2 + 189 l. (Díszes kiadás.) Ára fűzve 1 frt, díszköt.-ben 2 frt 20 kr.

1892—1893.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Végleges, teljes kiadás. Életrajzi bevezetéssel ellátta Jókai Mór. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variansokkal kisérte Havas Adolf. Budapest. Az Athenaeum tulajdona. 8-r. I. kötet Elbeszélő költemények a költő réznyomatú arczképével. 1892. 4 + XCV + 424 l. II. kötet. Kisebb költemények 1842—1846. Petőfi Sándorné, Szendrey Júlia rézfénynyomatú arczképével. 1892. 2 + 576 l. III. kötet. Kisebb költemények 1847—1849. A Petőfi-szobor rézfénynyomatú képével. 1893. 2 + XVIII + 719 l. (Jegyzet: E 3 kötetből 50 pl. hollandi merített papiron, ára kötetlen 18 frt, ez díszkötésben nem kapható. A közönséges pl. díszkötésben 14 frt 50 kr. Az első 2 kötet képei újak, Hirsch Nellitől valók; de a költő képe nem sikerült.)

1894.

Arany János és Petőfi Sándor levelezése. Budapest. Kiadja Ráth Mór 1894. 8-r. XVI + 221 l. (Jegyzet: Végűl Arany János Petőfi emlékének szentelt költeményei.)

1895—96.

Petőfi Sándor Vegyes Művei. Végleges teljes kiadás. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kisérte Havas Adolf. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat tulajdona. I. kötet. Drámák. 1895. 4 + 431 l. II. Elbeszélések, útirajzok és naplójegyzetek. 1895. 8 + 585 l. III. Hirlapi czikkek, levelezés, vegyesek. Függelékül: Szendrey Júlia naplója és levelei. 1896. 8 + 519 l. (Jegyzet: E 3 kötetnek van külön czímlapja is, így »Petőfi Sándor Összes művei. Végleges, teljes kiadás. Életrajzi bezetéssel ellátta Jókai Mór. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kisérte Havas Adolf. Vegyes művek.« E szerint e kötetek az 1892—93-iki kiadás részeit teszik; de ott a közös czíml. hiányzik. E 3 kötetből hollandi papirra nyomatott példányok nincsenek. Ára az összes művek 6 kötetének, kötetlen 19 frt, díszkötésben 28 frt.)

1896.

Petőfi Sándor Költeményei. Millenniumi olcsó kiadás. Négy részben. I. Hazafias költemények. — II. Szerelmi költemények. — III. Elbeszélő költemények. — IV. Leíró költemények és népdalok. Budapest. Az Athenaeum r.-társulat tulajdona. 1896. (Piros kötés, rajta nyomás: a költő budapesti szobra. Jegyzet: E kiadás csak új czímlappal egy kötetben egymás mellé állítása a fentebb leírt 4 kötetes kiadás megmaradt példányainak.) Ára 1 frt.

1897.

Coriolanus Shakspere tragédiája. Fordította Petőfi Sándor. Magyarázta Szigetvári Iván. Budapest. Franklin-Társulat. 1897. (Jeles Írók Iskolai Tára. LIV.) 8-r. 146 + 2 l.

1897.

Petőfi Sándor Összes Költeményei. Eredeti kéziratok és kiadások alapján megjavított új népies kiadás egy kötetben. A költő arczképével. Budapest (1897.) Az Athenaeum r.-társulat kiadása. (Jegyzet: Ugyanaz a kiadás, mint az 1890-iki Havas-féle, csak a kötés új. Piros kötés, rajta a költő szobra s e felirat: Millenniumi kiadás. Ára 1 frt.)

TARTALOM.

ÖNÁLLÓ KÉPEK.